

UNIWERSYTET W BIAŁYMSTOKU

WYDZIAŁ PRAWA

JANUSZ WAŁACH

**UPRAWNIENIA PROCESOWE ZATRZYMANEGO
I TYMCZASOWO ARESZTOWANEGO W ŚWIETLE
ZASADY PRAWA DO OBRONY**

Rozprawa doktorska

przygotowana pod kierunkiem naukowym

prof. zw. dr hab. Cezarego Kuleszy

w Katedrze Postępowania Karnego

BIAŁYSTOK 2014

WYKAZ SKRÓTÓW.....	6
WSTĘP.....	8
ROZDZIAŁ I	
Rys historyczny	13
§1 Uprawnienia procesowe osoby zatrzymanej i tymczasowo aresztowanej w okresie obowiązywania k.p.k. z 1928 r.	13
§2 Uprawnienia procesowe osoby zatrzymanej i tymczasowo aresztowanej w okresie obowiązywania k.p.k. z 1969 r.	22
§3 Ewolucja uprawnień procesowych osób tymczasowo pozbawionych wolności na tle k.p.k. z 1997 r.	31
ROZDZIAŁ II	
Uprawnienia zatrzymanego i tymczasowo aresztowanego w świetle standardów międzynarodowych oraz polskiego standardu konstytucyjnego stosowania izolacyjnych środków przymusu.....	41
§1 Powszechna Deklaracja Praw Człowieka.....	41
§2 Konwencja o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności	43
§3 Międzynarodowy Pakt Praw Obywatelskich i Politycznych.....	49
§4 Karta Praw Podstawowych Unii Europejskiej	52
§5 Stosowanie tymczasowego aresztowania w polskiej praktyce procesowej w świetle orzecznictwa Europejskiego Trybunału Praw Człowieka w Strasburgu.....	56

§6 Zatrzymanie i tymczasowe aresztowanie w świetle polskiego standardu konstytucyjnego.....	72

ROZDZIAŁ III

Charakterystyka instytucji zatrzymania i tymczasowego aresztowania	78

§1 Zatrzymanie osoby – zagadnienia wstępne	78

§2 Zatrzymanie karnoprosowe.....	78

1) Zatrzymanie właściwe - <i>sensu stricto</i>	79

2) Zatrzymanie na zarządzenie prokuratora	83

§3 Ograniczenia stosowania instytucji zatrzymania.....	85

§4 Tymczasowe aresztowanie	89

§5 Ograniczenia podmiotowe tymczasowego aresztowania.....	104

ROZDZIAŁ IV

Systematyka uprawnień procesowych zatrzymanego i tymczasowo aresztowanego wynikających z zasady prawa do obrony.....	109

§1 Zasada prawa do obrony w polskim procesie karnym	109

1) Uwagi ogólne	109

2) Obrona materialna	111

3) Obrona formalna	113

§2 Uprawnienia procesowe zatrzymanego i tymczasowo aresztowanego związane z obroną materialną.....	115

1) Uprawnienie zatrzymanego do informacji i wysłuchania.....	115

2) Uprawnienia procesowe zatrzymanego związane z przedstawieniem zarzutów	122
3) Prawo do milczenia oraz zasada <i>nemo se ipsum accusare tenetur</i>	141
4) Znajomość akt postępowania	143
5) Prawo podejrzanego i oskarżonego do składania wniosków oraz udziału w czynnościach procesowych.....	151
6) Zaskarżalność decyzji procesowych w przedmiocie zatrzymania i tymczasowego aresztowania	156
7) Prawo zatrzymanego i tymczasowo aresztowanego do korzystania z pomocy tłumacza.....	161
8) Udział tymczasowo aresztowanego w posiedzeniach sądowych w przedmiocie tymczasowego aresztowania.....	163
§3 Stosowanie europejskiego nakazu aresztowania a uprawnienia osoby ściganej określone w rozdziałach 65a i 65b k.p.k.	166
§4 Uprawnienia procesowe osób tymczasowo pozbawionych wolności związane z obroną formalną	172
1) Prawo zatrzymanego do kontaktu z adwokatem oraz jego ograniczenia	172
2) Prawo oskarżonego do korzystania z pomocy obrońcy oraz jego wyboru	176
3) Prawo do ustanowienia obrońcy z urzędu.....	180
4) Prawo zatrzymanego do korzystania z pomocy pełnomocnika	188
5) Prawo tymczasowo aresztowanego do porozumiewania się z obrońcą oraz przygotowania się do obrony	193
6) Zawiadomienie obrońcy i jego udział w posiedzeniach sądowych w przedmiocie tymczasowego aresztowania	197

7) Uprawnienia oskarżonego i jego obrońcy wynikające z tajemnicy adwokackiej i obrończej	200
§ 5 Obowiązek rozstrzygnięcia sprawy w rozsądnym terminie przez organ procesowy oraz wynikające z tego tytułu uprawnienia osób tymczasowo pozbawionych wolności.....	204
§6 Prawo do informacji osób tymczasowo pozbawionych wolności	207
§7 Obowiązki sądu stosującego tymczasowe aresztowanie a uprawnienia tymczasowo aresztowanego	208
ROZDZIAŁ V	
Odszkodowanie i zadośćuczynienie za niewątpliwie niesłuszne tymczasowe aresztowanie lub zatrzymanie.....	214
ROZDZIAŁ VI	
Uprawnienia tymczasowo aresztowanego w świetle badań aktowych.....	231
§1 Cel, przedmiot i metody badawcze.....	231
§2 Wnioski z przeprowadzonych badań akt sądowych.....	233
Zakończenie.....	245
Bibliografia.....	254
Wykaz aktów prawnych.....	273
Wykaz orzecznictwa.....	279
Załącznik - Charakterystyka spraw objętych badaniami (na płycie CD)	285
Wykaz akt postępowań poddanych badaniom.....	286

WYKAZ SKRÓTÓW

k.k. - ustawa z dnia 06.06.1997 r. - Kodeks karny (Dz. U. Nr 88, poz. 553 z późn. zm.)

d. k.k. – ustawa z dnia 19.04.1969 r. – Kodeks karny (Dz. U. Nr 13, poz. 94 z późn. zm.)

k.p.k. – ustawa z dnia 06.06.1997 r. – Kodeks postępowania karnego (Dz. U. Nr 89, poz. 555 z późn. zm.)

d. k.p.k. – ustawa z dnia 19.04.1969 r. – Kodeks postępowania karnego (Dz. U. Nr 13, poz. 96 z późn. zm.)

k.k.s. – ustawa z dnia 10.09.1999 r. – Kodeks karny skarbowy (Dz. U. Nr 83, poz. 930 z późn. zm.)

k.k.w. – ustawa z dnia 06.06.1997 r. – Kodeks karny wykonawczy (Dz. U. Nr 90, poz. 557 z późn. zm.)

u.p.n. – ustawa z dnia 26.10.1982 r. o postępowaniu w sprawach nieletnich (tj. Dz. U. z 2010 r. Nr 33 poz. 178 z późn. zm.)

k.w. – ustawa z dnia 20.05.1971 r. – Kodeks wykroczeń (Dz. U. Nr 12, poz. 114 z późn. zm.)

k.c. – ustawa z dnia 23.04.1964 r. – Kodeks cywilny (Dz. U. Nr 16 poz. 93 z późn. zm.)

k.p.c. – ustawa z dnia 17.11.1964 r. – Kodeks postępowania cywilnego (Dz. U. Nr 43 poz. 296 z późn. zm.)

EKPC / Konwencja Europejska – Umowa międzynarodowa z dnia 04.11.1950 r. Konwencja o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności, zwana

też Europejską Konwencją Praw Człowieka (Dz. U. z 1993 r. Nr 61, poz. 284 z późn. zm.)

MPPOiP / Pakt – Umowa międzynarodowa z dnia 19.12.1966 r. Międzynarodowy Pakt Praw Obywatelskich i Politycznych (Dz. U. z 1977 r. Nr 38, poz. 167)

regulamin prokuratorski – Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 24.03.2010 r., - Regulamin wewnętrznego urzędowania powszechnych jednostek organizacyjnych prokuratury (Dz. U. Nr 49 poz. 246)

regulamin sądowy – Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 23.02.2007 r., - Regulamin wewnętrznego urzędowania sądów powszechnych (Dz. U. Nr 38 poz. 249)

TK- Trybunał Konstytucyjny

SN- Sąd Najwyższy

SA – Sąd Apelacyjny

ETPC – Europejski Trybunał Praw Człowieka w Strasburgu

Dz. U. – Dziennik Ustaw

ENA – Europejski nakaz aresztowania

UE – Unia Europejska

WSTĘP

Prawo do wolności jest jednym z podstawowych praw człowieka, ukształtowanym i szczegółowo uregulowanym w systemie prawnym demokratycznego państwa prawnego. Wolność osobista stanowi jedną z fundamentalnych wartości każdego człowieka oraz jest dobrem przypisanym człowiekowi w sposób naturalny. Nie może zatem dziwić, iż ochrona wolności jednostki przyświeca zarówno regulacjom Konstytucji RP, wielu aktom prawa międzynarodowego, jak też naczelnym zasadom procesu karnego. Wśród podstawowych zasad postępowania karnego kluczowego znaczenia nabiera zasada prawa do obrony, jako fundament rzetelnego procesu karnego. Współczesne uregulowania prawne dotyczące wolności i bezpieczeństwa jednostki powiązane są z wolnością od arbitralnego stosowania izolacyjnych środków przymusu w procesie karnym.

Temat rozprawy - „Uprawnienia procesowe zatrzymanego i tymczasowo aresztowanego w świetle zasady prawa do obrony”, dotyczy uprawnień osób pozbawionych wolności w toku procesu karnego, rozpatrywanych w kontekście zasady prawa do obrony. Wskazana płaszczyzna nie została dotychczas należycie opracowana, a ma istotne znaczenie z punktu widzenia ochrony praw i wolności obywatelskich. Wprawdzie zagadnienia dotyczące izolacyjnych środków przymusu są tematem licznych monografii, jednakże analiza ich w kontekście zasady prawa do obrony nie została dotychczas podjęta.

Celem pracy jest weryfikacja głównej hipotezy która głosi, że stosowanie zatrzymania i tymczasowego aresztowania w istotny sposób ingeruje w sferę wykonywania uprawnień procesowych oskarżonych (podejrzanych), wobec których te środki są stosowane. Wykonywanie prawa do obrony napotyka na przeszkody o charakterze ustawowym, wynikające *expressis verbis* z ustawy oraz z praktyki procesowej organów wymiaru sprawiedliwości. Powyższy problem zostanie opisany zarówno na płaszczyźnie dogmatycznej, jak również poprzez analizę orzecznictwa ETPC oraz sądownictwa krajowego, a także poglądów przedstawicieli doktryny prawa. Wskazana powyżej hipoteza zmusza do podjęcia w trakcie rozprawy próby odnalezienia środków mających na celu zrekompensowanie oskarżonym (podejrzany) ograniczeń związanych z wykonywaniem uprawnień wynikających z prawa do obrony, które związane są z zastosowaniem zatrzymania i tymczasowego aresztowania.

Kolejną dodatkową tezą jest wskazanie, że w praktyce wymiaru sprawiedliwości występują nieprawidłowości w stosowaniu tymczasowego aresztowania. Tego typu praktyka

w jakościowy sposób wpływa na ograniczenia w wykonywaniu przez podejrzanych (oskarżonych) uprawnień procesowych wynikających z zasady prawa do obrony. Niniejsza teza będzie weryfikowana poprzez przeprowadzone badania akt postępowania Sądu Rejonowego w Giżycku.

W niniejszej rozprawie przyjęto założenie, że zasada prawa do obrony doczekała się tak licznych publikacji (w tym o charakterze monograficznym) ¹, iż nie istnieje potrzeba szerokiego jej analizowania (np. w kontekście jej ujmowania czy też miejsca w systemie zasad procesowych). Dlatego też rozważania rozdziału IV par.1 ograniczają się jedynie do wskazania najczęściej wymienianych w doktrynie aspektów tej zasady. Założenie takie usprawiedliwia szczegółowa egzemplifikacja uprawnień osób zatrzymanych bądź tymczasowo aresztowanych związanych z obroną materialną i formalną dokonana w dalszych częściach opracowania.

W pracy można wyróżnić dwie części: dogmatyczno-prawną, która obejmuje pięć rozdziałów oraz empiryczną przedstawioną w rozdziale VI. W części pierwszej dogmatyczno-prawnej przedstawiono problematykę uprawnień procesowych osoby zatrzymanej i tymczasowo aresztowanej w ujęciu historycznym, w świetle standardów międzynarodowych i polskiego standardu konstytucyjnego stosowania izolacyjnych środków przymusu. Przedstawiono także charakterystykę instytucji zatrzymania i tymczasowego aresztowania, systematykę uprawnień procesowych zatrzymanego i tymczasowo aresztowanego wynikających z zasady prawa do obrony o zagadnienia dotyczące odszkodowania i zadośćuczynienia za niewątpliwie niesłuszne tymczasowe aresztowanie lub zatrzymanie.

W rozdziale pierwszym ujęto historyczny model instytucji zatrzymania i tymczasowego aresztowania oraz uprawnień zatrzymanego i tymczasowo aresztowanego w okresie obowiązywania kodeksu postępowania karnego z 1928 r. oraz z 1969 r. Jednocześnie przedstawiono ewolucję uprawnień procesowych osób tymczasowo pozbawionych wolności na tle k.p.k. z 1997 r. i kolejnych jego nowelizacji. Nakreślone tło historyczne przedstawia dotychczasowe podejście do tych regulacji, obowiązujących w różnych ustrojach polityczno-prawnych.

¹ Zob. np. P. Wiliński, Zasada prawa do obrony w polskim procesie karnym, Kraków 2006, R. A. Stefański, Obrona obligatoryjna w polskim procesie karnym, Warszawa 2012.

W rozdziale drugim przedstawiono uprawnienia zatrzymanego i tymczasowo aresztowanego w świetle międzynarodowych standardów ich stosowania oraz polskiego standardu konstytucyjnego. Opisane zostały standardy stosowania tymczasowego aresztowania i zatrzymania wynikające z następujących aktów prawa międzynarodowego: Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka, Konwencji o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności, Międzynarodowego Paktu Praw Obywatelskich i Politycznych oraz Karty Praw Podstawowych Unii Europejskiej. Przedstawiono ponadto nadmierne stosowanie tymczasowego aresztowania w polskiej praktyce procesowej w świetle orzecznictwa Europejskiego Trybunału Praw Człowieka w Strasburgu. Przedstawiono również uprawnienia zatrzymanego i tymczasowo aresztowanego w świetle polskiego standardu konstytucyjnego. Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 02.04.1997 r. , wywiera bowiem znaczący wpływ na kształt systemu prawnego, w tym również w zakresie postępowania karnego gwarancje związane z zatrzymaniem i tymczasowym aresztowaniem. Wskazana w tej części pracy ewolucja uprawnień procesowych osób tymczasowo pozbawionych wolności na tle k.p.k. z 1997 r. i kolejnych jego nowelizacji, wykazuje liczne zmiany ustawodawcze w analizowanej płaszczyźnie, które dowodzą iż niniejsza materia nie została nadal w sposób dostateczny skodyfikowana.

Rozdział trzeci rozprawy zawiera charakterystykę przesłanek oraz celów zatrzymania i tymczasowego aresztowania. W tym miejscu przedstawiono instytucje zatrzymania i tymczasowego aresztowania w obowiązującym porządku prawnym. Charakterystyka niniejszych izolacyjnych środków przymusu stanowi wyjściowy punkt do kluczowych rozważań związanych z tematem rozprawy, a mianowicie uprawnień procesowych zatrzymanego i tymczasowo aresztowanego w świetle zasady prawa do obrony. W tej części rozprawy ujęto w sposób syntetyczny przesłanki stosowania zatrzymania karnoprosesowego oraz instytucji tymczasowego aresztowania. Ponadto wskazano na ograniczenia instytucji zatrzymania i tymczasowego aresztowania.

W rozdziale czwartym przedstawiono problematykę systematyki uprawnień procesowych zatrzymanego i tymczasowo aresztowanego wynikających z zasady prawa do obrony. Powyższy rozdział obejmuje przegląd rozważań w zakresie procesowych uprawnień zatrzymanego i tymczasowo aresztowanego w zakresie zasady prawa do obrony, z podziałem na uprawnienia wynikające z prawa do obrony materialnej oraz z prawa do obrony formalnej. Jednakże na wstępie niniejszego rozdziału zostaje omówione pojęcie zasady prawa do obrony oraz jej znaczenia w polskim procesie karnym.

Rozdział piąty obejmuje zagadnienia odszkodowania i zadośćuczynienia za niewątpliwie niesłuszne tymczasowe aresztowanie lub zatrzymanie. Niniejsza część rozprawy doktorskiej została poświęcona zagadnieniom związanym z uprawnieniem zatrzymanego i tymczasowo aresztowanego do odszkodowania i zadośćuczynienia przysługujące w wypadku niewątpliwie niesłusznego tymczasowego aresztowania lub zatrzymania. Szczególny akcent położony został na tryb postępowania w sprawach o odszkodowanie i zadośćuczynienie z tytułu niesłusznego tymczasowego aresztowania lub zatrzymania.

Rzeczpospolita Polska corocznie wypłaca znaczne kwoty tytułem odszkodowania i zadośćuczynienia osobom wobec których bezzasadnie zastosowano zatrzymanie i tymczasowe aresztowanie. Problem ten od pewnego czasu sukcesywnie narasta. Skala naruszenia przez Polskę art. 5 ust. 3 Konwencji Europejskiej, z uwagi na nadmierną długość tymczasowego aresztowania, doprowadziła do przyjęcia w dniu 06.06.2007 r. Tymczasowej Rezolucji Komitetu Ministrów Rady Europy², w której zwrócono uwagę, iż liczba spraw, w których ETPC stwierdził podobne naruszenia ciągle rośnie. Europejski Trybunał Praw Człowieka w Strasburgu w swoim orzecznictwie w sprawach skierowanych przeciwko Polsce przez tymczasowo aresztowanych przyjął w 2009 r. (*sprawa Kauczor przeciwko Polsce – wyrok z dnia 03.02.2009 r., skarga 45219/06*), że nadmiernie długotrwałe stosowanie tymczasowego aresztowania przez sądy w Polsce, stanowi problem strukturalny. Pomimo tak wyrazistego orzecznictwa ETPC, powyższa kwestia w Polsce nie została dotychczas skutecznie rozwiązana.

Dopełnieniem części dogmatyczno-prawnej rozprawy jest jej część empiryczna (rozdział szósty), która przedstawia uprawnienia tymczasowo aresztowanego w świetle badań aktowych. Za metodę badawczą przyjęto analizę dokumentów zawartych w aktach sądowych zarejestrowanych w repertorium II Kp Sądu Rejonowego w Giżycku (wyjątkowo V K). Przedmiotowym badaniem objęto łącznie 200 postępowań, dotyczących zastosowania tymczasowego aresztowania. Objęcie badaniami jedynie tymczasowego aresztowania wynika ze znacznej długotrwałości stosowania tego środka przymusu, w porównaniu do instytucji zatrzymania. Opracowane wyniki badań empirycznych oraz wnioski wypracowane na podstawie rozważań prowadzonych w części dogmatyczno-prawnej, przyczyniło się do weryfikacji hipotezy głównej i dodatkowej.

² Tymczasowa Rezolucja Komitetu Ministrów Rady Europy z dnia 06.06.2007 r. KM/ResDH (2007)75 dotycząca wyroków Europejskiego Trybunału Praw Człowieka w 44 sprawach przeciwko Polsce dotyczących nadmiernej długości aresztów tymczasowych

System prawny kształtujący izolacyjne środki przymusu powinien określać zakres i kompetencje określonym organom władzy oraz sposób ich wykonania z wystarczającą przejrzystością. Winien także uwzględnić usprawiedliwiony cel danego środka, w ten sposób aby zapewnić każdej osobie odpowiednią ochronę przed arbitralną ingerencją³.

Ingerowanie przez izolacyjne środki przymusu w wolność osobistą jednostki sprawia, że ich stosowanie musi być ograniczone jedynie do niezbędnych przypadków. Jednocześnie każdorazowe ich zastosowanie musi być w sytuacjach ściśle określonych przepisami prawa, bez możliwości posługiwania się w tym zakresie niedopuszczalną analogią. Ważnym jest ponadto pełne respektowanie uprawnień osób pozbawionych wolności oraz stosowanie środków przymusu w sposób minimalizujący negatywne skutki dla zdrowia, majątku oraz sytuacji rodzinnej tych osób i ich najbliższych.

Istotne z punktu widzenia niniejszej rozprawy jest wykazywanie w orzecznictwie sądowym przykładów przewlekłości postępowań karnych, zarówno w fazie postępowania sądowego jak i przygotowawczego. Słusznie wskazuje się w orzecznictwie, iż do zadań organów wymiaru sprawiedliwości należy podjęcie właściwych działań organizacyjnych, aby postępowanie karne zakończone zostało w rozsądnym terminie. Omawiane regulacje stworzyły oskarżonemu⁴ nowe narzędzia prawne umożliwiające kontrolę oraz bezpośredni wpływ na przewlekłość postępowania karnego.

Oczywistym jest, że chociaż „stosowanie w postępowaniu karnym środków przymusu jest koniecznością, powszechnie uznawaną na tle doświadczeń praktyki ścigania karnego „⁵ w myśl zasady humanizmu niezbędne jest umiarkowane wykorzystanie tych środków. Ponadto podstawowym obowiązkiem każdego sędziego lub prokuratora jest umiejętne stosowanie tych środków przymusu, aby nie dotknęły one osób niewinnych (art. 2§1 pkt.1 k.p.k.), oraz aby osoby niewinne nie były narażone na trudy prowadzonego przeciwko nim postępowania karnego⁶. Wszystkie wyżej wskazane kwestie, ich analiza i ocena, będą przedmiotem niniejszej rozprawy.

³ B. Gronowska, Wolność i bezpieczeństwo osobiste w sprawach karnych w świetle standardów Rady Europy, Toruń 1996, s. 49.

⁴ Pod pojęciem „oskarżonego” bez bliższego doprecyzowania należy rozumieć także „podejrzanego” zgodnie z regułą wyrażoną w art. 71§3 k.p.k.

⁵ T. Grzegorzcyk i J. Tylman, Polskie postępowanie karne, Warszawa 1998, s. 501

⁶ W szczególności, by żadna osoba nie musiała znosić choćby znikomej części niedogodności postaci literackiej Józefa K. – Franz Kafka, Proces, w przekładzie B. Schulza, Warszawa 2000, s. 5, „ *Ktoś musiał zrobić doniesienie na Józefa K., bo mimo że nic złego nie popełnił, został pewnego ranka po prostu aresztowany ...*

ROZDZIAŁ I

Rys historyczny

W celu pełnego zrozumienia współcześnie obowiązujących unormowań konieczne jest zgłębienie historycznych rozwiązań w zakresie uprawnień procesowych osoby zatrzymanej i tymczasowo aresztowanej w polskim procesie karnym. Tylko bowiem naświetlenie historycznego tła tego zagadnienia pozwoli w pełny sposób zrozumieć obecnie obowiązujący model powyższych uprawnień.

§1 Uprawnienia procesowe osoby zatrzymanej i tymczasowo aresztowanej w okresie obowiązywania k.p.k. z 1928 r.

Po odzyskaniu przez Polskę niepodległości w 1918 r. w poszczególnych jej dzielnicach obowiązywało ustawodawstwo trzech państw zaborczych : rosyjskiego, pruskiego i austriackiego.

Na terenach byłego zaboru rosyjskiego obowiązywała rosyjska ustawa o postępowaniu karnym z dnia 20 października 1864 r. W byłym zaborze austriackim obowiązywała austriacka ustawa z dnia 23 maja 1873 r. o postępowaniu karnym, zaś w byłym zaborze niemieckim (pruskim) – niemiecka ustawa o postępowaniu karnym z dnia 1 lutego 1877 r.⁷ Zaistniała zatem pilna konieczność unifikacji systemu prawnego, w tym w zakresie procesu karnego.

Ustawodawca polski podjął starania o wprowadzenie przepisów jednolitych dla obszaru całego państwa. W tym celu w 1919 r. Sejm Ustawodawczy powołał Komisję Kodyfikacyjną⁸, w skład której wchodziła Sekcja „Postępowania Karnego”, której zadaniem było opracowanie projektu kodeksu postępowania karnego. Sekcja niniejsza opracowując ten akt prawny przyjęła konieczność uwzględnienia ustawodawstwa państw zaborczych jedynie, gdy mogą pozostać pomocne przy opracowywaniu kodeksu. W 1924 r. powstała pierwsza wersja projektu kodeksu postępowania karnego. Następnie w 1926 r. Komisja Kodyfikacyjna uchwaliła ostateczny tekst tego projektu.

Ostatecznym efektem prac Komisji Kodyfikacyjnej było wydanie z mocą ustawy Rozporządzenia Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 19 marca 1928 r. – Kodeks

⁷ W. Cieślak, M. Cieślak, Kodeksy postępowania karnego 1969 - 1997, Sopot 1998, s. 15.

⁸ D. Makiła, Historia prawa w Polsce, Warszawa 2008, s. 501.

postępowania karnego, opublikowanego w dniu 20.03.1928 r. w Dzienniku Ustaw Nr 33 poz. 313. Pierwszy polski kodeks postępowania karnego z 1928 r. wszedł w życie 1 lipca 1929 r. Powszechnie to rozporządzenie oceniane było jako dzieło oryginalne oraz cechujące się prawidłową techniką legislacyjną. Kodeks ten w pierwotnej wersji obejmował 552 artykuły. Powyższy akt prawny był jednakże umiarkowanie postępowy, gdyż opracowująca go Komisja Kodyfikacyjna obawiała się, że wersja bardziej radykalna może podzielić los innych odrzuconych projektów ustaw⁹.

Kodeks postępowania karnego z 1928 r. nie ustanawiał wprost prawa oskarżonego do obrony. Gwarantował jednakże oskarżonemu uprawnienia pozwalające bronić się mu w toku procesu karnego, wśród których wyszczególnić należy:

- prawo do odmowy odpowiedzi na pytania (art. 81),
- prawo posiadania obrońcy (art. 84),
- prawo ustanowienia w przypadku ubóstwa obrońcy z urzędu na wniosek oskarżonego (art. 89 lit. b),
- prawo przeglądania akt (art. 210)¹⁰.

Jednocześnie k.p.k. z 1928 r. przyznawał oskarżonemu uprawnienia procesowe do tzw. obrony niezbędnej¹¹, uznając w ściśle określonych wypadkach udział obrońcy za konieczny¹², w takim zakresie że postępowanie toczyć się nie mogło bez jego udziału¹³. Powyższe regulacje zapewniały minimalny standard rzetelnego procesu karnego w zakresie prawa oskarżonego do obrony formalnej.

Z uwagi na tematykę niniejszej rozprawy, koniecznym jest przybliżenie podstawowych uprawnień procesowych oskarżonego (podejrzanego) wynikających z przepisów k.p.k. z 1928 r. W jego rozdziale V księgi II zatytułowanym „oskarżony” wprowadzono dwa istotne z tego punktu widzenia zasady związane z obroną materialną.

⁹ W. Daszkiewicz i K. Paluszyńska – Daszkiewicz, Proces karny i materialne prawo karne w latach 1918 – 1939, Toruń 1965, s. 30 i nast.

¹⁰ R. A. Stefański, Obrona obligatoryjna w polskim procesie karnym, Warszawa 2012, s. 21 – 22. Wyrok SN z dnia 04.12.1951 r. sygn. IK 516/51, PIP 1952/5-6/901.

¹¹ Zgodnie z art. 88 k.p.k. z 1928 r. przed wszystkimi sądami, a nawet w toku śledztwa, oskarżony musiał mieć obrońcę, gdy nie ukończył 17 lat (z wyłączeniem sądu dla nieletnich), jeżeli jest głuchy lub niemy, oraz jeżeli zachodzi uzasadniona wątpliwość co do jego poczytalności.

¹² W zakresie nieletniego oskarżonego patrz: wyrok SN z dnia 01.04.1930 r., OSN(K) 1930/2/31.

¹³ Wyrok SN z dnia 04.12.1951 r. sygn. IK 516/51, PIP 1952/5-6/901.

Na podstawie art. 80 k.p.k. z 1928 r.¹⁴ oskarżony nabył uprawnienie do żądania udzielenia mu informacji o treści ogłoszonych mu zarzutów i zebranych przeciwko niemu dowodach. Zgodnie bowiem z tą regułą mógł on już podczas czynności sądowych dochodzenia bądź czynności śledztwa skierować żądanie o udzielenie mu informacji w zakresie tego jakie przestępstwo mu zarzucono i jakie dowody przeciwko niemu zebrano. Tym samym podejrzany posiadał uprawnienie do jego pouczenia w tym zakresie¹⁵. Powyższy przepis nie dawał jednakże podstawy do żądania przez oskarżonego wskazania tych informacji w toku dochodzenia, co zdecydowanie zawężyło jego uprawnienia. Potwierdzało to również orzecznictwo sądowe¹⁶.

Kolejna reguła wskazana w art. 81 k.p.k. z 1928 r., wprowadzała w minimalnym zakresie prawo oskarżonego (podejrzanego) do milczenia. Zgodnie z nią oskarżony posiadał uprawnienie do odmowy udzielania odpowiedzi na zadawane pytania. Dopiero zasady wykładni prawa pozwalały przyjąć, iż możliwość odmowy udzielania odpowiedzi rozciąga się na wszystkie pytania podczas składania wyjaśnień przez oskarżonego.

Ukształtowane w przepisach k.p.k. z 1928 r. prawo oskarżonego do obrony, miało zgodnie z orzecznictwem sądowym charakter procesowy, a nie instrukcyjny. Oznaczało to, iż dopuszczenie się naruszenia przepisów art. 84 – 90 k.p.k. mogło doprowadzić do uchylecia wyroku¹⁷. Tym samym podkreślano znaczenie tych regulacji, wskazując iż ich przestrzeganie należy do podstawowych obowiązków organów procesowych. Zgodnie z treścią art. 84 k.p.k. z 1928 r. oskarżony miał prawo korzystać z pomocy obrońcy, a tym samym dysponował uprawnieniem do obrony formalnej na każdym etapie prowadzonego postępowania karnego.

Kodeks postępowania karnego z 1928 r. w art. 88§1 wskazywał także, iż oskarżony musiał mieć obrońcę, gdy:

- a) nie ukończył 17 lat, a nie stawał przed sądem dla nieletnich lub przed sądem grodzkim,
- b) był głuchy lub niemy, a także gdy zachodziła wątpliwość co do jego poczytalności.

¹⁴ Zobacz: K.K. Angerman, J. Nowotny, J. Przeworski, Komentarz do kodeksu postępowania karnego z dnia 19 marca 1928 r. wraz z dotyczącymi ustawami i rozporządzeniami, Warszawa 1930, tezy dotyczące art. 80. Zob. także S. Śliwiński, Polski proces karny przed sądem powszechnym, Warszawa 1948, s. 367.

¹⁵ J. Kosowski, Zasada informacji prawnej w polskim procesie karnym w świetle art. 16 k.p.k., Warszawa 2011, s. 100-107.

¹⁶ Wyrok SN z dnia 17.03.1930 r., sygn. II K 1606/29, OSN(K) 1930/2/31.

¹⁷ Wyrok SN z dnia 08.02.1934 r. sygn. IIK 1332/33, OSN(K) 1934/6/123, wyrok SN z dnia 04.12.1951 r. sygn. IK 516/51, PIP 1952/5-6/901.

Powyższy obowiązek tzw. obrony niezbędnej¹⁸ dotyczył zarówno śledztwa i dochodzenia, jak również całego postępowania sądowego z wyłączeniem rozprawy kasacyjnej¹⁹.

Kolejną istotną gwarancją prawa oskarżonego do obrony zawartą w k.p.k. z 1928 r. była regulacja stanowiąca, iż w przypadkach tzw. obrony niezbędnej oskarżony nie mógł skutecznie zrzec się swoich uprawnień do obrony formalnej, ani też sprzeciwić się udziałowi obrońcy w postępowaniu. Wychodzono bowiem ze słusznego założenia, że w przypadku obrony niezbędnej względy publiczne wymagają, aby interesy oskarżonego strzeżone były przez obrońcę²⁰.

W k.p.k. z 1928 r. wprowadzono regułę, iż obrońca mógł porozumiewać się z aresztowanym oskarżonym jedynie za zgodą i w obecności sędziego bądź prokuratora. Dopiero po wniesieniu aktu oskarżenia ukształtowano bezwarunkowe uprawnienie tymczasowo aresztowanego do osobistego porozumiewania się z obrońcą (art. 94). Dorobkiem ówczesnie ukształtowanego systemu prawnego było uznanie, że warunkiem skuteczności korzystania przez oskarżonego z prawa do obrony było to, by obrona miała możliwość i czas zaznajomić się ze sprawą oraz porozumieć się z oskarżonym²¹. Nie mniej jednak uznać należy, iż wprowadzone ograniczenie w swobodnym porozumiewaniu się oskarżonego z obrońcą do czasu wniesienia aktu oskarżenia w sposób zbyt radykalny godziło w jego uprawnienia, kładąc nadmierny akcent na ochronę dobra prowadzonego śledztwa lub dochodzenia kosztem prawa oskarżonego do obrony.

Księga IV k.p.k. z 1928 r. zatytułowana „zapobieganie uchylaniu się od sądu” regulowała zagadnienia dotyczące środków przymusu procesowego. Już wstępna jej regulacja przyjęła zasadę, iż tymczasowe aresztowanie może nastąpić tylko na mocy postanowienia sądu (art. 164§1). Ustalenie w analizowanej normie, że wyłącznie sąd był uprawniony do stosowania aresztu tymczasowego miało dla oskarżonego walor gwarancyjny. Jedynie bowiem niezawisły sąd podejmował decyzję w przedmiocie zastosowania tego najsurowszego spośród środków zapobiegających uchylaniu się od sądu.

¹⁸ „Obrona niezbędna” ukształtowana w k.p.k. z 1928 r. jest odpowiednikiem obrony obligatoryjnej uregulowanej w art. 79 i art. 80 k.p.k. z 1997 r.

¹⁹ R. A. Stefański, *Obrona obligatoryjna w polskim procesie karnym*, Warszawa 2012, s. 42.

²⁰ S. Śliwiński, *Proces karny. Zasady ogólne*, Warszawa 1947, s. 379.

²¹ Wyrok SN z dnia 04.12.1951 r. sygn. IK 516/51, PIP 1952/5-6/901.

Jednocześnie ustanowiono uprawnienie tymczasowo aresztowanego do kontroli instancyjnej w przedmiocie zasadności zastosowania tego środka, przyznając zażalenie na wydane w tym przedmiocie postanowienie sądu (art. 164§2).

Przesłanki tymczasowego aresztowania ujęte zostały w art. 165 k.p.k. z 1928 r., zgodnie z którym niniejszy środek zapobiegawczy można było zastosować wtedy tylko:

- a) gdy zachodzi obawa, że oskarżony będzie się ukrywał,
- b) gdy sprawa toczy się o przestępstwo, za które ustawa przepisuje karę pozbawienia wolności do jednego roku lub karę cięższą, a zachodzi uzasadniona obawa, że oskarżony będzie nakłaniał świadków do fałszywych zeznań lub w inny sposób starał się o usunięcie dowodów przestępstwa,
- c) gdy oskarżony nie ma w kraju ani stałego miejsca pobytu, ani określonego źródła utrzymania, lub gdy nie można ustalić jego tożsamości,
- d) gdy oskarżony jest przestępcą nałogowym, zawodowym lub recydywistą.

Na uwagę zasługuje okoliczność, iż już w okresie obowiązywania k.p.k. z 1928 r. w doktrynie procesu karnego wskazywano, iż tymczasowe aresztowanie jako „ pozbawienie wolności obywatela jeszcze nieskazanego może nastąpić wyjątkowo ²² ”. Zauważyć należy, iż omawiane przesłanki aresztu tymczasowego w przeważającej ich liczbie mają zastosowanie w obecnie obowiązującym systemie prawnym. Krytycznie jednakże ocenić należy ujęcie jako podstawy tymczasowego aresztowania okoliczność braku określonego źródła utrzymania oskarżonego, jak też ustalenie iż jest on przestępcą nałogowym, zawodowym lub recydywistą. W tych przypadkach bowiem najsurowszy środek zapobiegawczy stosowany był nie z przyczyn ściśle procesowych, lecz z uwagi na cechy indywidualne samego oskarżonego. Takie postępowanie prowadziło do naruszenia uprawnień oskarżonego, gdyż był on faktycznie pozbawiany wolności z uwagi dotychczasowy tryb życia i uprzednia karalność. Jednocześnie negatywnie oceniano możliwość zabezpieczenia społeczeństwa przed dalszą działalnością przestępczą sprawcy poprzez stosowanie wobec niego tymczasowego aresztowania. Uznawano, iż stanowiłoby to ściganiem zamiarów, podczas gdy organy procesowe zobowiązane są do czuwania, aby do popełnienia przestępstwa nie doszło ²³.

²² A. Mogilnicki, Środki zapobiegawcze według k.p.k., Gazeta Sądowa Warszawska, Warszawa 1929, nr 34, s. 520-521.

²³ A. Mogilnicki, Kodeks postępowania karnego. Komentarz, Kraków 1933, s. 352.

Warto w tym miejscu przytoczyć wyrok Sądu Najwyższego z dnia 07.03.1934 r.²⁴, który wskazywał na niewłaściwą ówczesną praktykę sądową w zakresie stosowania środków przymusu. Zgodnie z tym orzeczeniem sędzia śledczy mógł natychmiast pozbawić wolności przesłuchiwanego podejrzanego, zatrzymując go w tzw. izbie badań, aż do czasu przybycia organów policyjnych czy więziennych. Organ policyjny, działając w zakresie uprawnień określonych w art. 167 – 169 k.p.k. z 1928 r. i zatrzymujący podejrzanego był umocowany do wydania względem zatrzymanego nakazu pozbawienia wolności. Jednocześnie w myśl tego wyroku SN bez znaczenia dla formalnej oceny prawidłowości zatrzymania była okoliczność, czy następnie zatrzymany został skazany czy też uniewinniony. Nie wskazywano przy tym przy spełnieniu jakich przesłanek sędzia śledczy mógł dokonać pozbawienia wolności przesłuchiwanego podejrzanego. Powyższe tezy jednoznacznie wskazują, iż orzecznictwo sądowe stosowało niekorzystną dla osób zatrzymanych rozszerzającą wykładnię cytowanych przepisów k.p.k. z 1928 r.

Wprawdzie ustawa karno-procesowa z okresu międzywojennego nie ustanawiała wprost kluczowych dla uprawnień zatrzymanego i tymczasowo aresztowanego zasad domniemania niewinności oraz *in dubio pro reo*, jednakże w doktrynie wyprowadzono niniejsze reguły z treści art. 9 tego aktu prawnego²⁵. Powyższy przepis ustanawiał bowiem obowiązek organów procesowych do uwzględniania okoliczności przemawiających „za oskarżonym, jak i przeciw niemu”.

Z mocy art. 168 k.p.k. z 1928 r. organ zatrzymujący był obowiązany do natychmiastowego doprowadzenia zatrzymanego do najbliższego sędziego śledczego lub sądu grodzkiego. Omawiany przepis stanowił przykład uprawnień przysługujących sędziemu śledczemu oraz jego znaczącej pozycji w postępowaniu przygotowawczym w k.p.k. z 1928 r., do czasu jego likwidacji w okresie 1949-1950 r.²⁶ Tym samym zatrzymanemu przysługiwało uprawnienie do rozpoznania jego sprawy przez niezawisły organ sądowy, który podejmował decyzję w przedmiocie ewentualnego zastosowania tymczasowego aresztowania. Obowiązkiem sądu grodzkiego lub sędziego śledczego było przesłuchanie zatrzymanego. W związku z tym zatrzymany posiadał uprawnienie związane z jego prawem do obrony dotyczące złożenia stosownych wyjaśnień. Mógł jednakże odmawiać odpowiedzi na zadawane pytania (art. 81).

²⁴ Wyrok SN z dnia 07.03.1934 r., sygn. I K 26/34, OSN(K) 1934, nr 9, poz. 181.

²⁵ L. Hochberg, A. Murzynowski, L. Schaff, Komentarz do kodeksu postępowania karnego, Warszawa 1959 r., s.45-48.

²⁶ K. Eichstaedt, Ponownie na temat sędziego śledczego, Prokuratura i Prawo 2005, nr 1, s. 108.

Ważne uprawnienie zatrzymanego o charakterze gwarancyjnym zawarte zostało w art. 169 k.p.k. z 1928 r., który określał maksymalny okres do którego środek ten mógł być stosowany. Przyjęto okres 48 godzin faktycznego pozbawienia wolności bez doręczenia postanowienia sądu o tymczasowym aresztowaniu.

Kolejną istotną regułą dotyczącą gwarancyjnych uprawnień tymczasowo aresztowanego, był wynikający z art. 170§1 k.p.k. z 1928 r. obowiązek natychmiastowego wypuszczenia aresztowanego, w sytuacji ustania przyczyny dla których środek ten zastosowano. Oskarżony nabywał w świetle tej reguły możliwości inicjowania kontroli zastosowanego tymczasowego aresztowania, przez cały okres jego stosowania, bez względu na etap prowadzonego postępowania karnego. W trakcie dochodzenia zarządzenie wypuszczenia aresztowanego na wolność mógł wydać także prokurator (art. 170§2). W każdej sytuacji ujawnienia ustania przyczyny tymczasowego aresztowania środek ten powinien zostać uchylony, co umożliwiały powyższe regulacje zarówno w toku postępowania sądowego, jak też postępowania przygotowawczego.

Jedne z kluczowych uprawnień tymczasowo aresztowanego wynikały z przyjętych w k.p.k. z 1928 r. regulacji w zakresie maksymalnych terminów tymczasowego aresztowania w toku postępowania przygotowawczego. Zaznaczyć należy, że omawiany akt prawny nie wprowadzał jakichkolwiek ograniczeń czasowych w stosowaniu tymczasowego aresztowania w postępowaniu jurysdykcyjnym. W tym też zakresie nie odpowiadał on obecnym standardom w zakresie ochrony uprawnień tymczasowo aresztowanych. Przyjęto, iż tymczasowe aresztowanie podejrzanego mogło w toku dochodzenia trwać najwyżej dwa miesiące (art. 171§1). Jednakże na uzasadniony wniosek sędziego śledczego lub sądu grodzkiego mógł przedłużyć areszt o kolejny miesiąc. Dalszego przedłużenia w tym trybie k.p.k. z 1928 r. nie przewidywał. Natomiast w toku śledztwa, łącznie z dochodzeniem, tymczasowe aresztowanie mogło trwać najwyżej 6 miesięcy (art. 171§1). Kolejne zaś przedłużenia stosowania tego środka miały charakter wyjątkowy, gdyż mogły zaistnieć jedynie w przypadku czynności śledczych poza granicami Polski lub ze względu na szczególne okoliczności sprawy.

Institucja tymczasowego aresztowania w k.p.k. z 1928 r. uległa gruntownym zmianom w następstwie przeprowadzonej po II wojnie światowej, nowelizacji tego aktu prawnego, która weszła w życie w dniu 01.07.1949 r.²⁷ W wyniku tych zmian, dokonanych w duchu

²⁷ Ustawa z dnia 27.04.1949 r. o zmianie przepisów postępowania karnego (Dz. U. z 1949 r. Nr 32 poz. 238)

stalinowskiego modelu procesu karnego, zmieniona regulacja art. 159§1 k.p.k. z 1928 r. wprowadzała zasadę, iż tymczasowe aresztowanie mogło nastąpić na mocy postanowienia sądu lub prokuratora. Jednakże prokurator mógł stosować tymczasowe aresztowanie jedynie w toku śledztwa (art. 159§2).

Wprowadzony w ten sposób dualizm podmiotów uprawnionych do stosowania tymczasowego aresztowania utrzymano w polskim systemie prawa karnego procesowego do 1995 r. Z całą pewnością przekazanie do kompetencji prokuratury stosowanie tego środka zapobiegającego uchylaniu się od sądu, wzmocniło pozycję tej instytucji.

Ustawą nowelizacyjną k.p.k. z 1928 r. z dnia 27 kwietnia 1949 r. wprowadzono instytucję obligatoryjnego tymczasowego aresztowania. Określono, iż ten środek zapobiegawczy „ stosuje się”:

1) w sprawach należących do właściwości sądu apelacyjnego:

a) o przestępstwa umyślne, określone w rozdziałach XVII - XIX i XXXIII oraz w art. 125 i 165 - 167 kodeksu karnego,

b) o zbrodnie, określone w dekreście z dnia 31 sierpnia 1944 r. o wymiarze kary dla faszystowsko-hitlerowskich zbrodniarzy, winnych zabójstw i znęcania się nad ludnością cywilną i jeńcami oraz dla zdrajców Narodu Polskiego,

c) o zbrodnie, określone w dekreście z dnia 22 stycznia 1946 r. o odpowiedzialności za klęskę wrześniową i faszyzację życia państwowego,

d) o przestępstwa na szkodę Skarbu Państwa, samorządu, instytucji prawa publicznego lub spółdzielni oraz na szkodę przedsiębiorstw, stanowiących własność bądź pozostających pod zarządem Państwa, samorządu, instytucji prawa publicznego lub spółdzielni oraz o inne przestępstwa - jeżeli interesy gospodarcze Polski Ludowej zostały narażone na znaczną szkodę,

2) w razie wydania w pierwszej instancji wyroku skazującego na karę pozbawienia wolności powyżej 2 lat albo w razie skazania przestępcy zawodowego lub recydywisty.

Sąd lub prokurator mógł odstąpić od stosowania obligatoryjnego tymczasowego aresztowania jedynie wówczas, gdy ze względu na szczególne okoliczności sprawy zastosowanie tymczasowego aresztowania uznał za niewskazane.

Poza przywołanymi przypadkami obowiązkowego tymczasowego aresztowania, określono fakultatywne tymczasowe aresztowanie (art. 165§3) jeżeli:

- a) zachodzi uzasadniona obawa, że oskarżony będzie się ukrywał, nakłaniał do fałszywych zeznań lub w inny bezprawny sposób będzie się starał utrudnić postępowanie karne ;
- b) gdy oskarżony nie ma w kraju stałego miejsca zamieszkania, określonego źródła utrzymania lub gdy nie można ustalić jego tożsamości, albo
- c) gdy oskarżony jest przestępcą zawodowym lub recydywistą.

Już samo wprowadzenie obligatoryjnego aresztowania miało negatywny wpływ na sytuację procesową oskarżonych, w tym możliwość korzystania z ich uprawnień procesowych. Nie sposób ponadto pozytywnie ocenić przyjętych prawnych ograniczeń możliwości odstąpienia od zastosowania tego środka. Ujęte w art. 165§2 uregulowanie zapewniało bowiem nadmierną swobodę organów procesowych w tym względzie, a tym samym stwarzało możliwość nadużyć w praktyce ich stosowania.

Również po nowelizacji k.p.k. z dnia 27 kwietnia 1949 r. utrzymano możliwość zastosowania aresztu tymczasowego w przypadku braku „ określonego źródła utrzymania” oskarżonego, jak również gdy był on przestępcą zawodowym lub recydywistą. Poważne zastrzeżenia budził w tym przypadku brak powiązania tych podstaw z innymi przesłankami, bądź z zagrożeniem surowością grożącej kary. Była to swoista procesowa dyskryminacja osób uprzednio karanych sądownie, zwłaszcza w sprawach o nieznacznym ciężarze gatunkowym.

Niniejsza powojenna nowelizacja k.p.k. z 1928 r. skutkowała istotnymi ograniczeniami uprawnień stron, w tym osób zatrzymanych i tymczasowo aresztowanych, co wynikało z rozbudowanych uprawnień organów ścigania. Po jej wprowadzeniu uprawnienie do zatrzymania procesowego przysługiwało jedynie milicji obywatelskiej lub organom bezpieczeństwa publicznego, zaś z kręgu podmiotów uprawnionych do jego zarządzenia wyeliminowano prokuratora.

Zarówno pierwotnie obowiązujący art. 172 §2 pkt. b k.p.k. z 1928 r., jak też wprowadzony do tego aktu po nowelizacji w 1949 r. art. 166§3, posługiwały się nieprecyzyjnymi przesłankami przedłużenia tymczasowego aresztowania w postaci „szczególnych okoliczności sprawy”. Z całą pewnością powodowało to zbyt dużą

dowolność i możliwość rozszerzającej interpretacji tej klauzuli, przez organa stosujące ten najsurowszy spośród środków zapobiegających uchylaniu się od sądu. Występujący w tej materii brak legislacyjnej precyzji powodował nadmierną dowolność praktyki organów procesowych.

Oceniając uregulowane w k.p.k. z 1928 r. uprawnienia osób tymczasowo aresztowanych oraz zatrzymanych z perspektywy czasowej stwierdzić należy, że były zdecydowanie zbyt skąpe. Jednakże taka ocena jest możliwa dopiero z obecnej perspektywy czasowej, bowiem w okresie powstania niniejszy akt prawny był postępowy, również w tym zakresie. Brakowało jednakże ukształtowania w ramach zasad procesowych podstawowego uprawnienia każdego oskarżonego (podejrzanego), jakim jest jego prawo do obrony.

Omówione w tym rozdziale regulacje prawne z całą pewnością nie kształtowały właściwej pozycji oskarżonego jako strony postępowania. W okresie obowiązywania k.p.k. z 1928 r., od 01.07.1928 r. do 01.01.1970 r., sukcesywnie rozbudowywano uprawnienia organów ścigania, również kosztem uprawnień oskarżonego. Obowiązujące w pierwotnej wersji k.p.k. z 1928 r. uregulowania, modyfikowano następnie poprzez reformę procedury karnej przeprowadzonej w 1949 r. w kierunku wprowadzenia modelu prawa karnego procesowego właściwego dla ustroju socjalistycznego²⁸.

§2 Uprawnienia procesowe osoby zatrzymanej i tymczasowo aresztowanej w okresie obowiązywania k.p.k. z 1969 r.

Kodeks postępowania karnego z dnia 19.04.1969 r.²⁹, był częścią kompleksowej kodyfikacji prawa karnego, która weszła w życie w dniu 1 stycznia 1970 r. Poza powyższym aktem prawnym w tej samej dacie uchwalono, a następnie wprowadzono w życie Kodeks karny³⁰ i Kodeks karny wykonawczy³¹. Wkrótce potem uchwalono Kodeks wykroczeń³² i Kodeks postępowania w sprawach o wykroczenia z dnia 20.05. 1971 r.³³ oraz Ustawę karno-skarbową z dnia 26.10.1971 r.³⁴ Wymienione akty prawne opracowane zostały przez

²⁸ I. Andrejew, W. Świda, W. Wolter, Kodeks karny z komentarzem, Warszawa 1973, s. 5.

²⁹ Ustawa z dnia 19.04.1969 r. – Kodeks postępowania karnego (Dz. U. Nr 13 poz. 69)

³⁰ Ustawa z dnia 19.04.1969 r. – Kodeks karny (Dz. U. Nr 13 poz. 94)

³¹ Ustawa z dnia 19.04.1969 r. – Kodeks karny wykonawczy (Dz. U. Nr 13 poz. 98)

³² Ustawa z dnia 20.05.1971 r. – Kodeks wykroczeń (Dz. U. Nr 12 poz. 114)

³³ Ustawa z dnia 20.05.1971 r. – Kodeks postępowania w sprawach o wykroczenia (Dz. U. Nr 12 poz. 116)

³⁴ Ustawa z dnia 26.10.1971 r. – Ustawa karna - skarbowa (Dz. U. Nr 28 poz. 260)

Komisję Kodyfikacyjną działającą przy Ministrze Sprawiedliwości, oraz stanowiły wewnętrznie spójny system prawa karnego.

Model postępowania karnego przyjęty w d. k.p.k. z 1969 r. opierał się w znacznej mierze na uchwalonym wcześniej ustawodawstwie karno-procesowym Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej, w szczególności zaś uwzględniał zmiany procedury karnej przeprowadzonej w 1949 r. Jednocześnie kodyfikacje karne z 1969 r. pozostawały nadal pod dużym wpływem kodyfikacji okresu międzywojennego, czerpiąc zwłaszcza z wysokiego jej poziomu legislacyjnego³⁵. Niemniej jednak zdecydowanie bardziej d. k.p.k. zbliżał proces karny do rozwiązań radzieckich, wykazując ideologiczne zabarwienie tej ustawy w ramach obowiązującego w PRL ustroju socjalistycznego i stanowiąc odzwierciedlenie stosunków ustrojowych z tego okresu³⁶.

Prawo do obrony jako kluczowe uprawnienie oskarżonego ujęte zostało w art. 9 d. k.p.k., który stanowił, iż oskarżonemu przysługuje prawo do obrony i prawo do korzystania z obrońcy. Powyższe prawo do obrony uznawane zostało „za trzon gwarancji procesowych” przyznanych oskarżonemu³⁷. Stanowiło to pewne osiągnięcie w tym zakresie, bowiem jak to już sygnalizowano, k.p.k. z 1928 r. nie zawierał takiej regulacji. Tym samym ustawodawca jednoznacznie wskazywał zarówno formalny, jak i materialny aspekt prawa oskarżonego do obrony. Rozwinięcie tej reguły ujęte zostało w art. 63 d. k.p.k., które ujmowało uprawnienie oskarżonego do składania wyjaśnień, jak też odmowy ich złożenia oraz odmowy odpowiedzi na poszczególne pytania. Jednakże omawiane uprawnienie doznawało znacznego ograniczenia, gdyż w świetle art. 332§1 d. k.p.k. po rozpoczęciu przewodu sądowego od odczytania aktu oskarżenia przewodniczący pytał oskarżonego, czy przyznaje się do zarzucanego mu czynu oraz czy chce złożyć wyjaśnienia i jakie. Przewodniczący składu orzekającego nie miał obowiązku pouczenia oskarżonego o jego uprawnieniach wynikających z treści art. 63 d. k.p.k. Zatem w tym przypadku oskarżony odpowiadający przed sądem bez obrońcy, mógł nie uzyskać pouczenia o prawie do odmowy złożenia wyjaśnień lub odmowy odpowiedzi na poszczególne pytania.

W sytuacji gdy oskarżony nie władał językiem polskim przepis art. 62 d. k.p.k. uprawniał go do uzyskania postanowienia o przedstawieniu zarzutów, aktu oskarżenia oraz

³⁵ M. Kallas, A. Lityński, Historia ustroju i prawa Polski Ludowej, Warszawa 2000, s. 347.

³⁶ D. Makiła, Historia prawa w Polsce, Warszawa 2008, s. 612.

³⁷ M. Cieślak, Problem gwarancji karno-procesowych na tle nowej kodyfikacji, Palestra 1969, zeszyt 7, s. 27.

orzeczenia podlegającego zaskarżeniu lub kończącego postępowanie wraz z ich tłumaczeniem.

Oskarżony wobec którego zastosowano środek zapobiegawczy w postaci tymczasowego aresztowania mógł porozumiewać się ze swoim obrońcą podczas nieobecności innych osób oraz korespondencyjnie (art. 64§1 d. k.p.k.). Zasada ta doznawała ograniczenia w postępowaniu przygotowawczym, kiedy to prokurator udzielając zezwolenia na takie porozumienie, mógł zastrzec że będzie przy tym obecny sam lub osoba przez niego upoważniona. Ustawodawca dopuszczał także w wyjątkowych wypadkach możliwość wydania przez prokuratora odmowy porozumiewania się tymczasowo aresztowanego oskarżonego ze swoim obrońcą (art. 64§2 d. k.p.k.). Przedstawione uprawnienie prokuratora do odmowy porozumienia aresztowanego oskarżonego z obrońcą uznać należy za środek szczególnie ostry, który w dużym stopniu ograniczał jego prawo do obrony ³⁸.

Tym bardziej, iż ten instrument prawny mógł być przez prokuratora wykorzystywany w zasadzie w sposób dowolny, bowiem ustawodawca nie wskazywał przesłanek którymi ten organ powinien kierować się wydając takie rozstrzygnięcie. Zaznaczyć należy ponadto, że pierwotny tekst d. k.p.k. z 1969 r. nie przewidywał uprawnienia oskarżonego do wniesienia środka odwoławczego od powyższego zarządzenia. Takie uprawnienie wprowadziła do d. k.p.k. dopiero jego nowelizacja z dnia 29.05.1989 r.³⁹, która wzmocniła i rozszerzyła prawo tymczasowo aresztowanego do nieskrępowanego porozumiewania się ze swoim obrońcą. Ponadto wprowadzono ograniczenia związane z przedłużeniem tymczasowego aresztowania (art. 222 § 2 i § 3 d. k.p.k.). Nowelizacja ta wprowadziła także uprawnienie zatrzymanego do żądania zawiadomienia o zatrzymaniu osoby najbliższej, innej osoby oraz zakładu pracy lub uczelni.

Kwestię uprawnień oskarżonego do posiadania obrońcy z urzędu precyzowały art. 69- 71 d .k.p.k. Ujęte w art. 69 d. k.p.k. tzw. prawo ubogich stanowiło uprawnienie oskarżonego, który nie posiadał obrońcy z wyboru, do zgłoszenia żądania wyznaczenia obrońcy z urzędu, po wykazaniu iż nie jest w stanie ponieść kosztów obrony, bez uszczerbku dla koniecznego utrzymania siebie i rodziny. Z kolei przepisy art. 70 i 71 d.

³⁸ J. Bafia, J. Bednarzak, M. Fleming, S. Kalinowski, H. Kempisty i M. Siewierski, Kodeks postępowania karnego. Komentarz, Warszawa 1971, s. 126.

³⁹ Art. 64§2 d. k.p.k. wprowadzony ustawą z dnia 29.05.1989 r. o zmianie niektórych przepisów prawa karnego, prawa o wykroczeniach oraz innych ustaw (Dz. U. Nr 34, poz. 180).

k.p.k. określały uprawnienie oskarżonego do obligatoryjnego udziału obrońcy w postępowaniu karnym:

- gdy był głuchy, niemy lub niewidomy (art. 70§1 pkt. 1),
- gdy zachodziła uzasadniona wątpliwość co do jego poczytalności (art. 70§1 pkt. 2),
- przed sądem wojewódzkim jako sądem pierwszej instancji (art. 71).

We wszystkich tych sytuacjach, gdy oskarżony nie korzystał z pomocy wybranego przez siebie obrońcy prezes sądu wyznaczał mu obrońcę z urzędu. Naruszenie tych zasad w toku rozprawy skutkowało w postępowaniu odwoławczym uchyleniem wyroku sądu I instancji i przekazaniem sprawy do ponownego rozpoznania⁴⁰. Przedstawiony katalog sytuacji wymagających udziału obrońcy w toku procesu karnego ujęty był dość szeroko i poza obroną nieletniego oskarżonego odpowiada obecnemu stanowi prawnemu.

Oskarżony i jego obrońca w toku postępowania jurysdykcyjnego posiadał uprawnienie do zapoznania się z aktami rozprawy sądowej i sporządzenia z nich stosownych odpisów (art. 142 § 1). Tym samym każdy oskarżony, w tym tymczasowo aresztowany, na tym etapie procesu karnego miał możliwość przygotowania się do skutecznej obrony przed sądem przed postawionymi zarzutami.

Jednocześnie zgoła odmienne wyglądała kwestia dostępu do akt sprawy w toku postępowania przygotowawczego. Ze względu na przyjętą zasadę wyłączenia jawności w stadium śledztwa lub dochodzenia przeglądanie akt oraz sporządzania z nich odpisów wymagało zgody prowadzącego postępowanie (art. 143 § 3 d. k.p.k.).

Tym samym kwestia dostępu do akt sprawy na etapie postępowania przygotowawczego, również przy stosowaniu wobec podejrzanego tymczasowego aresztowania, uzależniona była od zgody prowadzącego dochodzenie lub śledztwo. Omawiane uprawnienie podejrzanego i jego obrońcy w tym zakresie było w istocie wyłączone, zaś zgoda bądź odmowa jej udzielenia przez prowadzącego postępowanie mogła zapadać w sposób arbitralny, z uwagi na brak przesłanek jej wydania.

Dopiero na zakończenie postępowania przygotowawczego, w sytuacji istnienia podstaw do sporządzenia aktu oskarżenia dokonywano obowiązkowego zaznajomienia podejrzanego z aktami i był on pouczany o uprawnieniu do osobistego zapoznania się

⁴⁰ Porównaj np. Postanowienie SN z dnia 05.02.1988 r., sygn. II KZ 3/88, OSNKW 1988/4-5/44.

z aktami. Ponadto obrońca uzyskiwał prawo do przeglądania akt sprawy w ciągu 7 dni przed końcowym zaznajomieniem podejrzanego z materiałami postępowania (art. 277 § 1 d. k.p.k.).

Kodeks postępowania karnego z 1969 r. uregulował środki przymusu w dziale VI tego aktu prawnego. Zatrzymanie osoby ujęte zostało w d. k.p.k. w rozdziale 23 jako samodzielny środek przymusu, odmienny w swej funkcji od środków zapobiegawczych w tym tymczasowego aresztowania.

Pierwszym rodzajem zatrzymania wymienionym w art. 205 d. k.p.k. było ujęcie obywatelskie. Pod względem przesłanek, które stanowiły podstawę do obywatelskiego ujęcia sprawcy przestępstwa, omawiana norma zbliżona była do opisanego w poprzedniej części opracowania przepisu art. 166 k.p.k. z 1928 r. Tak samo jak w swoim poprzedniku art. 205 d. k.p.k. z 1969 r. przyjął, iż do ujęcia może dojść w sytuacji obawy ukrycia się danej osoby lub niemożności ustalenia jej tożsamości. Odmiennie natomiast niż w k.p.k. z 1928 r. przyjęto, iż wydanie osoby ujętej na gorącym uczynku przestępstwa lub w pościgu ma nastąpić w ręce jedynej wymienionej w tym przepisie instytucji - Milicji Obywatelskiej. Nie sprecyzowano natomiast w jakim terminie owe przekazanie ujętej osoby ma nastąpić, przez co już sama redakcja omawianego środka przymusu godziła w podstawowe uprawnienia zatrzymanego.

Ujęcie osoby na gorącym uczynku popełnienia przestępstwa mogło w świetle tej normy nastąpić w sytuacji zachodzącej obawy ukrycia się tej osoby lub niemożności ustalenia jej tożsamości. Powyższe alternatywne przesłanki były konieczne i kluczowe dla zastosowania tej instytucji prawnej. Ujęcie osoby podejrzanego mogło nastąpić na miejscu przestępstwa lub w podjętym niezwłocznie pościgu za sprawcą oddalającym się z tego miejsca.

Z mocy art. 206§1 d. k.p.k. z 1969 r. (w wersji pierwotnej) Milicja Obywatelska miała prawo zatrzymać osobę podejrzaną, jeżeli istniało uzasadnione przypuszczenie, że popełniła ona przestępstwo, a zachodziła obawa ukrycia się tej osoby lub zatarcia śladów przestępstwa. Do zatrzymania osoby podejrzanego mogło dojść także po uprzednim jej ujęciu na podstawie art. 205 d. k.p.k.

Zatem warunkiem podstawowym zastosowania zatrzymania osoby podejrzanego było istnienie przesłanki uzasadnionego przypuszczenia popełnienia przestępstwa. Przypuszczenie niniejsze nie mogło pozostawać dowolne, lecz musiało zostać poparte

faktycznymi okolicznościami w danej sprawie. W przypadku zatrzymania na gorącym uczynku popełnienia przestępstwa, opisywane uzasadnione przypuszczenie popełnienia czynu mogło zostać potwierdzone własnymi spostrzeżeniami organu dokonującego zatrzymania, lub też wynikać z uzyskanej uprzednio informacji od świadka zdarzenia.

Jednakże w przypadku zatrzymania osoby po upływie pewnego czasu od popełnienia przestępstwa, weryfikacja przesłanki uzasadnionego podejrzenia popełnienia czynu musiała następować w oparciu o zgromadzony w sprawie materiał dowodowy. Z perspektywy czasu można zauważyć wynika, iż w praktyce organy ścigania nie przestrzegały zbyt rygorystycznie tej przesłanki, choć już wówczas podnoszono, że „warunek istnienia w chwili zatrzymania uzasadnionego przypuszczenia popełnienia przestępstwa przez osobę podejrzaną jest gwarancją zapobiegającą dowolności i chroniącą konstytucyjne prawo swobód obywatelskich”⁴¹. Jednakże Autor prezentowanego stanowiska – J. Bednarzak zastrzegł, iż „nie mogło to być rozumiane jako formalistyczne skrępowanie utrudniające ujęcie rzeczywistego sprawcy i ściganie przestępstwa”. Już samo powyższe stanowisko przedstawiciela ówczesnej doktryny procesu karnego dowodzi, iż „formalistyczne” przestrzeganie praw obywatelskich jednostki musiało ustąpić przed prymatem uprawnień procesowych organów ścigania w zakresie środków przymusu.

Zgodnie z art. 206§2 d. k.p.k. zatrzymanego należało zwolnić, gdy ustała przyczyna zatrzymania. Powyższa norma miała charakter gwarancyjny, gdyż nakładała na odpowiedni organ obowiązek zwolnienia zatrzymanej osoby podejrzanej w przypadku ustania przyczyny zatrzymania. Ponadto wyznaczała uprawnienie zatrzymanego do tego, aby domagać się jego zwolnienia po ustaniu przyczyny zatrzymania.

Przepis art. 207 d. k.p.k. określał maksymalny okres zatrzymania osoby podejrzanej na 48 godzin. W terminie tym należało niezwłocznie zwolnić zatrzymanego, jeżeli nie doręczono mu odpisu postanowienia o jego tymczasowym aresztowaniu. Przyjęty okres musiał wystarczyć organom ścigania do wykonania wszelkich niezbędnych czynności dowodowych przed ewentualnym zastosowaniem tymczasowego aresztowania.

W oparciu o art. 208§1 d. k.p.k. sąd lub prokurator mógł zarządzić zatrzymanie i przymusowe doprowadzenie osoby podejrzanej. Cytowana norma nie wskazywała jakichkolwiek przesłanek zastosowania tego środka przymusu. Tym samym ustawodawca pozostawił sądowi i prokuratorowi daleko idącą dowolność w przyjmowaniu podstaw jego

⁴¹ J. Bafia, J. Bednarzak, M. Fleming, S. Kalinowski, H. Kempisty, M. Siewierski, *op. cit.*, s.245, teza 8.

stosowania. Takie ujęcie tego zagadnienia mogło prowadzić do nadużywania tego uprawnienia przez organy procesowych, poprzez bezzasadne stosowania zatrzymania. Ukształtowany w ten sposób środek przymusu godził w podstawowe gwarancje i uprawnienia osoby podejrzanej. Wskazać ponadto należy, iż brak było przesłanek do jednoczesnego wydania postanowienia o zatrzymaniu i przymusowym doprowadzeniu osoby podejrzanej wraz z zarządzeniem o jej poszukiwaniu w trybie art. 236 d. k.p.k.⁴².

Z punktu widzenia uprawnień procesowych oskarżonego doniosłe znaczenie miało postanowienie SN z dnia 28.12.1974 r.⁴³, zgodnie z którym „zmiana przez oskarżonego wyjaśnień poprzednio składanych mieści się w ramach prawa oskarżonego do obrony i z tej racji nie może stanowić ani podstawy, ani okazji do stosowania względem oskarżonego, tytułem *sui genesis* środka represji, tymczasowego aresztowania”. Znamiennym jest, iż SN w tym judykacie dostrzegał praktyki stosowania tymczasowego aresztowania jako środka represji, sprzeciwiając się im jako godzącym w prawo oskarżonego do obrony.

Za „utrudnianie postępowania karnego”, (co stanowiło przesłankę zastosowania tymczasowego aresztowania - art. 217§1 pkt. 2 d k.p.k.), nie można było uznawać odmowy złożenia wyjaśnień przez oskarżonego, ani też złożenia wyjaśnień nieprawdziwych. W literaturze wskazywano trafnie, iż taka procesowa postawa oskarżonego stanowiła dopuszczalny sposób obrony i dlatego nie mogła stanowić samoistnej podstawy tymczasowego aresztowania⁴⁴.

W kodeksie postępowania karnego z 1969 r. podobnie jak w k.p.k. z 1928 r. istniał także obligatoryjny areszt tymczasowy. Instytucję taką przewidywał art. 217§3 d. k.p.k., zgodnie z którym sąd I instancji skazując oskarżonego na karę pozbawienia wolności powyżej 2 lat za przestępstwo popełnione z winy umyślnej lub powyżej 3 lat za przestępstwo popełnione z winy nieumyślnej, obligatoryjnie stosował tymczasowe aresztowanie (tzw. areszt międzyinstancyjny). Regulacja ta w oczywisty sposób naruszała standardy w zakresie uprawnień procesowych oskarżonego, gdyż bez względu na postawę oskarżonego w toku

⁴² R. A. Stefański, Poszukiwanie oskarżonego, Prokuratura i Prawo 1997, nr 10, s. 122.

⁴³ Postanowienie SN z dnia 28.12.1974 r., sygn. III KZ 245/74, OSNKW 1975, nr 2, poz. 29, opublikowane również w: P. Piszczek, Orzecznictwo Sądu Najwyższego. Prawo Karne, Białystok 1993, s. 624.

⁴⁴ P. Kruszyński, Granice legalności działania obrońcy w procesie karnym, Państwo i Prawo 1989, nr 4, s. 66-73.

postępowania karnego i inne okoliczności, ustawa karno-procesowa obligowała do stosowania izolacyjnego środka zapobiegawczego.

Dostrzegając drastyczność tej regulacji przedstawiciele ówczesnej doktryny procesu karnego, postulowali aby w tych przypadkach zastosowanie obligatoryjnego tymczasowego aresztowania było możliwe tylko na podstawach procesowych określonych w art. 217§1 d. k.p.k.⁴⁵. W doktrynie prawa zasadniczo przeważał pogląd, iż podstawy stosowania tymczasowego aresztowania w d. k.p.k. określono nader szeroko i po części nieprecyzyjnie, a nadto iż w tej ustawie karno-procesowej nie dbano o uprawnienia zatrzymanego⁴⁶.

Orzecznictwo SN próbowało w drodze wykładni łagodzić stosowanie omawianej normy poprzez wskazywanie, że sąd powinien odstąpić od zastosowania tymczasowego aresztowania w oparciu o art. 217§3 d. k.p.k., w sytuacji gdy „szczególne względy podyktowane interesem oskarżonego lub jego najbliższej rodziny za tym przemawiają „⁴⁷. Ponadto SN wskazywał jako okoliczność wyłączającą stosowanie tymczasowego aresztowania w szczególności sytuację, gdy charakter schorzenia oskarżonego oraz brak środków do właściwej opieki medycznej w warunkach pozbawienia wolności, stwarzał zagrożenie dla jego życia lub zdrowia⁴⁸.

Dopiero po nowelizacji d. k.p.k. z dnia 29 czerwca 1995 r.⁴⁹, która weszła w życie w dniu 04.08.1996 r., odstąpiono od instytucji obligatoryjnego tymczasowego aresztowania. W pierwotnej wersji kodeksu postępowania karnego z 1969 r. zgodnie z art. 210§1 środki zapobiegawcze stosował sąd, a przed wniesieniem aktu oskarżenia prokurator. Regulacja niniejsza miała zastosowania także do tymczasowego aresztowania.

Odnosnie postanowień prokuratora w przedmiocie zastosowania tymczasowego aresztowania ówczesny ustawodawca obligował ten organ do określenia terminu do którego aresztowanie ma trwać, ograniczając okres zastosowania tego środka przymusu na czas nie dłuższy niż 3 miesiące (art. 211§2 i art. 222§1 d. k.p.k.). Dalsze przedłużenie tymczasowego aresztowania w postępowaniu przygotowawczym mogło nastąpić na wniosek prokuratora tylko na mocy postanowienia sądu właściwego do rozpoznania sprawy na okres

⁴⁵ A. Murzynowski, Wątpliwości w kwestii stosowania tymczasowego aresztowania, Prokuratura i Prawo 1997, nr 1, s. 137-140.

⁴⁶ M. Kallas, A. Lityński, Historia ustroju i prawa Polski Ludowej, Warszawa 2000, s. 348.

⁴⁷ Postanowienie SN z dnia 15.01.1982 r., sygn. II KZ 14/82, OSNKW 1982, nr 3, poz. 13.

⁴⁸ K. Marszał, Proces Karny, Katowice 1995, s. 303-304.

⁴⁹ Ustawa z dnia 29.06.1995 r. o zmianie Kodeksu postępowania karnego, ustawy o ustroju sądów wojskowych, ustawy o opłatach w sprawach karnych i ustawy o postępowaniu w sprawach nieletnich (Dz. U. Nr 89 poz. 443).

do roku (art. 222§2 pkt. 1 d. k.p.k.). Natomiast kolejnego przedłużenia tymczasowego aresztowania mógł dokonać Sąd Najwyższy na wniosek Prokuratora Generalnego, w wyjątkowych szczególnie uzasadnionych wypadkach, do czasu zakończenia śledztwa.

Na każde postanowienie w przedmiocie zastosowania tymczasowego aresztowania lub jego przedłużenia przysługiwało zażalenie, z wyłączeniem postanowienia SN o przedłużeniu tymczasowego aresztowania. Wprowadzono sądową kontrolę tymczasowego aresztowania w toku postępowania przygotowawczego⁵⁰.

Zaufanie ustawodawcy do sądu było w tej materii nieograniczone, gdyż d. k.p.k. nie przewidywał ustawowych ograniczeń w zakresie czasu stosowania tymczasowego aresztowania w toku postępowania sądowego, co niewątpliwie stanowiło naruszenie podstawowych uprawnień oskarżonego. Dopiero nowelizacja d. k.p.k. z 29 czerwca 1995 r., wprowadzała w tym zakresie ograniczenia w art. 222§3 d. k.p.k.. Zgodnie z tą regulacją łączny czas stosowania tymczasowego aresztowania do chwili wydania pierwszego wyroku przez sąd pierwszej instancji nie mógł przekroczyć roku i 6 miesięcy, a w sprawach o zbrodnie 2 lat. Dalszego przedłużenia tymczasowego aresztowania mógł dokonać Sąd Najwyższy na wniosek właściwego sądu, lub w postępowaniu przygotowawczym Prokuratora Generalnego, w związku z zawieszeniem postępowania karnego, przedłużającą się obserwacją psychiatryczną, wykonywaniem czynności dowodowych w szczególnie zawiłej sprawie lub poza granicami kraju, celowym przewlekaniem postępowania przez oskarżonego, a także z powodu innych istotnych przeszkód, których organy prowadzące postępowanie nie mogły usunąć (art. 222§4 d. k.p.k.).

Pomimo słuszności wprowadzenia czasowych ograniczeń stosowania tymczasowego aresztowania w postępowaniu sądowym opisane regulacje nie były doskonałe. Za przykład takiego rozwiązania ustawodawcy może służyć użyta w art. 222§4 d. k.p.k. przesłanka przedłużenia tymczasowego aresztowania „z powodu innych istotnych przeszkód”, która była nieprecyzyjna oraz bardzo pojemna.

Poza możliwością kontroli zastosowania tymczasowego aresztowania oraz jego przedłużenia w trybie instancyjnym, w związku z wniesieniem zażalenia, oskarżonemu przysługiwało prawo złożenia wniosku o uchylenie lub zmianę tego środka zapobiegawczego (art. 214 d. k.p.k.). Prokurator lub właściwy sąd zobowiązani byli

⁵⁰ D. Makilla, Historia prawa w Polsce, Warszawa 2008, s. 613.

w ciągu 3 dni rozpatrzyć wniosek oskarżonego, co stanowiło jego istotne uprawnienie procesowe służące kontroli zasadności stosowania tymczasowego aresztowania.

Od 4 sierpnia 1995r., a zatem od czasu wejścia w życie nowelizacji d. k.p.k. z 29.06.1995 r., o zastosowaniu i przedłużeniu tymczasowego aresztowania w postępowaniu przygotowawczym orzekały wyłącznie sądy dysponujące, w przeciwieństwie do prokuratury, ustawowym atrybutem niezawisłości. Od tego też czasu polskie ustawodawstwo karnoprosowe nie naruszało standardu art. 5 ust. 3 EKPC wymagającego „postawienia przed sędzią” tymczasowo aresztowanego.

Kodeks postępowania karnego z 1969 r., po jego nowelizacji z dnia 29 czerwca 1995 r., zawierał więcej uprawnień procesowych zatrzymanego i tymczasowo aresztowanego. Jednakże przed opisywanymi zmianami jako podstawowe mankamenty regulacji dotyczących tymczasowego aresztowania należy wskazać określenie jako przesłanki izolacyjnego środka zapobiegawczego działania w warunkach powrotu do przestępstwa i znacznego stopnia społecznego niebezpieczeństwa czynu. Ponadto obowiązywanie regulacji prawnych nie określających maksymalnego okresu tymczasowego aresztowania oskarżonego w postępowaniu sądowym było ewidentnym naruszeniem podstawowych zasad procesu karnego.

§3 Ewolucja uprawnień procesowych osób tymczasowo pozbawionych wolności na tle k.p.k. z 1997 r.

Uchwalony przez Sejm RP w dniu 6 czerwca 1997 r. nowy kodeks postępowania karnego, który wszedł w życie z dniem 01.09.1998 r., został opracowany w nowych uwarunkowaniach ustrojowych obowiązujących w Rzeczypospolitej Polskiej, przy uwzględnieniu standardów ochrony praw człowieka ujętych w ratyfikowanych umowach międzynarodowych⁵¹.

Idąc śladami poprzednio obowiązującego d. k.p.k. również nowa ustawa karno-procesowa przyjęła jako jedną z podstawowych reguł zasadę prawa oskarżonego do obrony, w tym prawo do korzystania z pomocy obrońcy (art. 6 k.p.k.). Nowością tej regulacji jest spoczywający na organach procesowych obowiązek pouczenia oskarżonego o tym uprawnieniu.

⁵¹ S. Waltoś, W dziesięciolecie obowiązywania k.p.k., Państwo i Prawo 2009, nr 4, s. 3-18.

Ważnym uprawnieniem przyznanym tymczasowo aresztowanemu była możliwość jego porozumiewania się ze swoim obrońcą, co do zasady podczas nieobecności innych osób oraz korespondencyjnie (art. 73§1 k.p.k.). Jednakże przyznane tymczasowo aresztowanemu prawo do kontaktu ze swoim obrońcą doznawało ograniczeń w toku śledztwa lub dochodzenia. W pierwotnej wersji art. 73§2 k.p.k. przyznano prokuratorowi w postępowaniu przygotowawczym możliwość zastrzeżenia przy udzielaniu zezwolenia na porozumiewanie się, że podczas tych kontaktów będzie przy tym obecny osobiście lub też osoba przez niego upoważniona. Ponadto prokurator uzyskał prawo zastrzeżenia kontroli korespondencji podejrzanego z obrońcą (art. 73§3 k.p.k.). Jednakże wskazane zastrzeżenia w ograniczeniu kontaktów nie mogły być utrzymywane ani dokonywane po upływie 14 dni od tymczasowego aresztowania.

W treści art. 74§1 k.p.k. przyjęto zasadę , iż oskarżony nie ma obowiązku dowodzenia swojej niewinności, ani też obowiązku dostarczania dowodów na swoją niekorzyść.

W zakresie prawa do obrony formalnej k.p.k. z 1997 r. określił tzw. prawo ubogich, poprzez ujęcie uprawnienia do żądania wyznaczenia obrońcy z urzędu przez oskarżonego, który wykaże iż nie jest w stanie ponieść kosztów obrony bez uszczerbku w niezbędnym utrzymaniu siebie i rodziny (art. 78§1). Oskarżony mógł korzystać z ustanowionego przez siebie obrońcy (obrona z wyboru). W przypadku oskarżonego pozbawionego wolności, a zatem także zatrzymanego i tymczasowo aresztowanego, zgodnie z art. 83§ 1 k.p.k. jego obrońcę może ustanowić inna osoba.

W k.p.k. z 1997 r. przyjęto zasadę, iż tymczasowo aresztowany nabywa pełne uprawnienie w zakresie dostępu do akt sądowych dopiero na etapie postępowania jurysdykcyjnego (art. 156§1 k.p.k.). Natomiast w toku postępowania przygotowawczego podejrzanemu i jego obrońcy dostęp do akt, w tym uzyskanie odpisów i kserokopii uzależnione było od zgody prowadzącego postępowanie (art. 156§5 k.p.k.) Stanowiło to znaczne ograniczenie, które w sposób znaczący negatywnie wpływało prawo oskarżonego do obrony. Zaznaczyć należy, iż pierwotnie k.p.k. z 1997 r., nie regulował trybu udostępniania podejrzanemu akt w sprawach, w których prokurator skierował wnioski o zastosowanie lub przedłużenie tymczasowego aresztowania.

Słusznie jednakże dążono do zmiany takiego stanu prawnego, odwołując się do argumentu, iż skoro podejrzany ma prawo przedstawiać argumenty przeciwko rozstrzygnięciu określonych kwestii w sposób dla niego niekorzystny, musi mieć możliwość poznania

argumentów przeciwnika procesowego⁵². Powyższe jednakże nie jest możliwe bez możliwości zapoznania się z materiałem procesowym znajdującym się w aktach postępowania, zwłaszcza w toku postępowania dotyczącego zastosowania (przedłużenia) tymczasowego aresztowania w postępowaniu przygotowawczym.

W literaturze prezentowano niekiedy stanowisko, iż w zakresie dostępu do akt w toku postępowania w przedmiocie zastosowania lub przedłużenia tymczasowego aresztowania, po złożeniu stosownego wniosku przez prokuratora wraz z aktami do sądu, akta postępowania przygotowawczego stanowią „akta sprawy sądowej”, gdyż stają się częścią incydentalnego postępowania sądowego w tym zakresie⁵³. Tym samym według tej argumentacji udostępnienie tych akt oskarżonemu i jego obrońcy nie podlegałoby żadnym ograniczeniom na podstawie art. 156§1 k.p.k., bez konieczności uzyskania zgody *domini litis* etapu postępowania karnego⁵⁴. Jednakże takie stanowisko nie mogło zostać zaaprobowane, wobec jednoznacznego brzmienia art. 156§5 k.p.k. regulującego ograniczony dostęp do akt w toku postępowania przygotowawczego, w duchu tajemnicy dochodzenia lub śledztwa. Przywołana norma bowiem wprowadza zasadę, którą jest nie jawność akt postępowania przygotowawczego, ale ich utajnienie wobec stron⁵⁵.

Jednakże słusznie stwierdzano, że realność konstytucyjnego prawa oskarżonego do obrony (art. 42 ust. 2 Konstytucji RP) wymaga, aby przy skierowaniu wniosku o zastosowanie lub przedłużenie tymczasowego aresztowania podejrzanemu i jego obrońcy zagwarantowano zapoznanie się przynajmniej z tą częścią akt postępowania przygotowawczego, która zawiera materiały uzasadniające niniejszy wniosek. Przyjmowano, że odmawiając dostępu do akt postępowania wkracza się w sferę prawa oskarżonego do obrony, zwłaszcza w przypadku stosowania lub przedłużania izolacyjnego środka zapobiegawczego. Skutkowało to uznaniem w wyroku Trybunału Konstytucyjnego z dnia 3 czerwca 2008 r.⁵⁶, iż art. 156§5 k.p.k. w zakresie w jakim umożliwia arbitralne

⁵² P. Hofmański, Dostęp do akt postępowania przygotowawczego. Uwagi na tle nowelizacji art. 156 k.p.k., [w:] Węzłowe problemy prawa karnego, kryminologii i polityki kryminalnej. Księga pamiątkowa ofiarowana Prof. A. Markowi, (red. V. Konarska – Wrzosek, J. Lachowski, J. Wójcikiewicz), Warszawa 2010, s. 568.

⁵³ P. Kardas, Z problematyki dostępu do akt postępowania w postępowaniu w przedmiocie zastosowania tymczasowego aresztowania, [w:] Księga jubileuszowa z okazji 70 rocznicy urodzin Prof. A. Gaberle, (red. K. Krajewski), Warszawa 2007, s. 205-219.

⁵⁴ T. Wróbel, Dostęp obrońcy podejrzanego do akt sprawy w postępowaniu mającym za przedmiot tymczasowe aresztowanie na etapie przedjurysdykcyjnym procesu karnego – regulacja polska w świetle standardów europejskich, Czasopismo Prawa Karnego i Nauk Penalnych 2008, nr 1, s. 170.

⁵⁵ M. Wąsek-Wiaderek, Dostęp do akt sprawy oskarżonego tymczasowo aresztowanego i jego obrońcy w postępowaniu przygotowawczym, Palestra 2003, nr 4, s. 69-71.

⁵⁶ Wyrok TK z dnia 03.06.2008 r. sygn. K 42/07, OTK 2008, nr 5, poz. 77 (Dz. U. Nr 100, poz. 648).

wylączenie jawności tych materiałów postępowania przygotowawczego, które uzasadniają wnioski prokuratora w przedmiocie tymczasowego aresztowania jest niezgodny z art. 2 oraz art. 42 ust. 2 w zw. z art. 3 ust. 3 Konstytucji RP . Przed wydaniem niniejszego orzeczenia TK przedstawiciele doktryny procesu karnego postulowali zmiany art. 156§5 k.p.k. w celu zapewnienia bezwzględnego dostępu podejrzanego do akt postępowania w postępowaniu w przedmiocie zastosowania tymczasowego aresztowania⁵⁷. Należy również zauważyć, że także przyjęta wówczas nowelizacja ustawy karno-procesowej spotkała się z częściową ich krytyką⁵⁸.

Wskazane orzeczenie TK wymogło wprowadzenie zmiany do treści art. 156 k.p.k., co nastąpiło w wyniku noweli do k.p.k. wprowadzonej ustawą z dnia 16 lipca 2009 r.⁵⁹, poprzez dodanie nowego §5a. W normie tej wprowadzono regułę udostępnienia dowodów we wskazanym powyżej zakresie znajdujących się w aktach postępowania przygotowawczego. Jednocześnie przyznano prokuratorowi kompetencję do odmowy udostępnienia akt w tej części w szeregu przypadkach, w tym gdyby zagrażałoby utrudnieniem postępowania w inny bezprawny sposób poza sytuacjami ściśle przez ustawodawcę określonymi. Takie uregulowanie tego zagadnienia we wprowadzonym art. 156§5a k.p.k. poddane zostało słusznej krytyce przedstawicieli doktryny⁶⁰ jako naruszające obowiązujący w tym względzie standard konstytucyjny i konwencyjny, wynikający z ujętej w art. 5 ust. 4 EKPC zasady rzetelnego procesu. Wskazywano ponadto, że wprowadzona zmiana nie uczyniła zadość wskazaniom TK zawartym w cytowanym wyroku, mającym na celu zapewnienie realizacji prawa podejrzanego do obrony w postępowaniu w przedmiocie zastosowania tymczasowego aresztowania⁶¹. Postulowano zatem konieczność nowelizacji art. 156§5a k.p.k. w celu zapewnienia pełnego dostępu podejrzanego do znajdujących się w aktach postępowania przygotowawczego materiałów uzasadniających wnioski o zastosowanie lub przedłużenie tymczasowego aresztowania.

⁵⁷ J. Skorupka, Udostępnianie akt sprawy podejrzanemu, *Prokuratura i Prawo* 2007, nr 5, s. 73-74, P. Wiliński, Odmowa dostępu do akt sprawy w postępowaniu przygotowawczym, *Prokuratura i Prawo* z 2006, nr 11, s. 83-85, P. Kardas, Z problematyki dostępu do akt postępowania w postępowaniu w przedmiocie zastosowania tymczasowego aresztowania, *Księga jubileuszowa z okazji 70 rocznicy urodzin. Prof. A. Gaberle, (red.) K. Krajewskiego*, Warszawa 2007 r., s. 205-219.

⁵⁸ P. Kardas, Standard rzetelnego procesu a prawo do wglądu do akt sprawy w przedmiocie tymczasowego aresztowania, czyli historia jednej nowelizacji, *Prokuratura i Prawo* z 2010, nr 1-2, s. 89-113,

⁵⁹ Ustawa z dnia 16.07.2009 r. o zmianie ustawy – Kodeks postępowania karnego (*Dz. U.* Nr 127, poz. 1051).

⁶⁰ P. Kardas, Standard rzetelnego procesu a prawo wglądu do akt sprawy w postępowaniu w przedmiocie tymczasowego aresztowania, czyli historia jednej nowelizacji, *Prokuratura i Prawo* 2010, nr 1-2, s. 89-113.

⁶¹ A.M. Tęcza-Paciorek, K. Wróblewski, Skutki wyroku Trybunału Konstytucyjnego z dnia 3 czerwca 2008 r., sygn.. K 42/07 dla realizacji prawa podejrzanego do obrony w postępowaniu w przedmiocie zastosowania tymczasowego aresztowania w świetle art. 156§5a k.p.k., *Ius Novum* 2011, nr 3, s. 36-54.

Oskarżony uzyskał prawo do składania w każdym czasie wniosku o uchylenie lub zmianę zastosowanego wobec niego środka zapobiegawczego, w tym tymczasowego aresztowania. Ustawodawca nałożył obowiązek rozpatrzenia niniejszego wniosku w terminie 3 dni przez prokuratora w toku postępowania przygotowawczego, a po wniesieniu aktu oskarżenia właściwego sądu. Na postanowienie prokuratora przysługiwało zażalenie na zasadach ogólnych. Jednakże na wydane w tym przedmiocie postanowienie sądu oskarżonemu nie zostało przyznane uprawnienie do złożenia zażalenia. (art. 254 k.p.k.).

Przesłanki stosowania izolacyjnych środków przymusu w uchwalonej wersji nowej ustawy karno-procesowej przyjęto mało precyzyjnie, co skutkowało potrzebą późniejszych nowelizacji tego aktu prawnego. Pomimo dość krótkiego okresu obowiązywania obecnego k.p.k. uchwalono szereg ustaw zmieniających pierwotne jego uregulowania. Wymaga to przeprowadzenia ich analizy w celu przedstawienia sposobu kształtowania się uprawnień procesowych osoby zatrzymanej i tymczasowo aresztowanej.

Pierwszą istotną nowelizacją k.p.k. w tym zakresie była ustawa z dnia 20 lipca 2000 r.⁶², która we wprowadzonym art. 254§2 k.p.k. wyposażała oskarżonego w uprawnienie do zaskarżenia wydanego na jego wniosek postanowienia sądu w zakresie uchylenie lub zmiany środka zapobiegawczego⁶³. Jak to bowiem wcześniej wskazano w pierwotnej redakcji art. 254 k.p.k. takiego uprawnienia oskarżonego nie przewidziano, bowiem dążono do ograniczenia zażaleń, które prowadziły do nieustannego przekazywania akt sądowi właściwemu do jego rozpoznania⁶⁴, co określano w doktrynie jako „nieustanną wędrówkę akt”⁶⁵. Faktycznie bowiem pełne uprawnienie do zaskarżenia postanowień wydanych w tym zakresie na wniosek oskarżonego, przy wielości zażaleń zwłaszcza w sprawach wieloosobowych, mogłoby skutecznie dezorganizować pracę organów procesowych. Z tych też względów omawiana nowelizacja z 2000 r. art. 254 k.p.k. z dodanym §2, wprowadziła uprawnienie oskarżonego do zaskarżania wszystkich postanowień wydanych na jego wniosek w przedmiocie środka zapobiegawczego, ograniczając możliwość złożenia środka odwoławczego po upływie co najmniej 2 miesięcy od dnia rozpoznania poprzedniego

⁶² Ustawa z dnia 20.07.2000 r. o zmianie ustawy – Kodeks postępowania karnego, ustawy – Przepisy wprowadzające Kodeks postępowania karnego oraz ustawy – Kodeks karny skarbowy (Dz. U. Nr 62, poz. 717)

⁶³ R.A. Stefański, Zaskarżalność postanowień w przedmiocie środka zapobiegawczego wydanych na wniosek oskarżonego, Prokuratura i Prawo 2003, nr 10, s. 147.

⁶⁴ A. Murzynowski, Refleksje na temat zmian w przepisach dotyczących stosowania tymczasowego aresztowania, Prokuratura i Prawo 1997, nr 1, s. 23.

⁶⁵ S. Zabłocki, Nowa kodyfikacja karna. Nowela k.p.k. z dnia 20 lipca 2000 r., zeszyt 31, Warszawa 2000, s. 95.

wniosku dotyczącego tego samego oskarżonego. Przy czym nie uzależniono dopuszczalności wniesienia środka odwoławczego po upływie wskazanego terminu od określonego rodzaju jego rozstrzygnięcia⁶⁶, pozytywnego czy też negatywnego. Niejasna treść tego przepisu po jego zmianie spowodowała rozbieżne poglądy w doktrynie w zakresie zaskarżalności pierwszego inauguracyjnego, wobec danego oskarżonego, postanowienia sądu w przedmiocie uchylenia lub zmiany tymczasowego aresztowania⁶⁷.

Przedstawiona treść art. 254 k.p.k. w brzmieniu określonym w ustawie z dnia 20 lipca 2000 r., nie wytrzymała próby czasu. Została bowiem wkrótce zmieniona ustawą z dnia 10 stycznia 2003 r.⁶⁸, w kierunku dalszego ograniczenia uprawnienia oskarżonego do wnoszenia środka odwoławczego. Po wejściu w życie powyższej nowelizacji art. 254§2 k.p.k. oskarżony dysponował prawem do złożenia zażalenia na postanowienie w przedmiocie wniosku w przedmiocie uchylenia lub zmiany tymczasowego aresztowania, gdy został on złożony co najmniej po upływie 3 miesięcy od dnia wydania postanowienia w przedmiocie tymczasowego aresztowania dotyczącego tego samego oskarżonego.

Wprowadzona zmiana miała na celu usprawnienie postępowania⁶⁹ oraz wyłączenie zaskarżalności postanowień w przedmiocie wolnościowych środków zapobiegawczych⁷⁰. Przy czym pomimo kolejnej zmiany omawianej regulacji z art. 254§2 k.p.k. nadal pojawiały się wątpliwości natury interpretacyjnej, dotyczące kwestii zakresu dopuszczalności składania zażalenia na postanowienie w przedmiocie wniosku oskarżonego⁷¹. Były one na tyle istotne, iż zapadały odmienne orzeczenia SN odnoszące się do uprawnienia oskarżonego do zaskarżania postanowienia w przedmiocie jego wniosku

⁶⁶ R.A. Stefański, Ograniczona zaskarżalność postanowień w przedmiocie środka zapobiegawczego, *Prokuratura i Prawo* 2000, nr 10, s. 133.

⁶⁷ M. Gajewski, Zaskarżalność postanowień w trybie art. 254§2 k.p.k., *Monitor Prawniczy* 2002, nr 7, s. 325-327.

⁶⁸ Ustawa z dnia 10.01.2003 r. o zmianie ustawy – Kodeks postępowania karnego, ustawy – przepisy wprowadzające Kodeks postępowania karnego, ustawy o świadku koronnym oraz ustawy o ochronie informacji niejawnych (Dz. U. Nr 17, poz. 155)

⁶⁹ R.A. Stefański, Zaskarżalność postanowień w przedmiocie środka zapobiegawczego wydanych na wniosek oskarżonego, *Prokuratura i Prawo* 2003, nr 10, s. 147

⁷⁰ Chociaż w literaturze pojawiły się w mojej ocenie niezasadne poglądy odwołujące się do *argumentum a maiori ad minus*, iż zmieniony ustawą z dnia 10.01.2003 r. art. 254§2 k.p.k. uprawniał oskarżonego do wniesienia zażalenia od postanowienia w przedmiocie wniosku o uchylenie lub zmianę każdego środka zapobiegawczego (B. Zygmunt, *Problemy interpretacji przepisów art. 254 kodeksu postępowania karnego*, *Prokuratura i Prawo* 2004, nr 2, s. 143.).

⁷¹ M. Hudzik, Wykładnia art. 254 kodeksu postępowania karnego –uwagi polemiczne, *Prokuratura i Prawo* 2004, nr 10, s. 53-58.

o uchylenie lub zmianę nieizolacyjnego środka zapobiegawczego⁷².

Pojawiające się w tej materii wątpliwości zostały rozwiane w następstwie uchwały składu siedmiu sędziów SN z dnia 29.10.2004 r.⁷³, która uznała uprawnienie oskarżonego do złożenia zażalenia na postanowienie (sądu albo prokuratora) wydane w przedmiocie jego wniosku o zmianę lub uchylenie innego środka zapobiegawczego innego niż tymczasowe aresztowanie⁷⁴.

Ustawa nowelizacyjna z 10 stycznia 2003r., wprowadziła ponadto istotne zmiany do ujętej w art. 247§1 k.p.k. instytucji zatrzymania i przymusowego doprowadzenia osoby podejrzanej. Określone w tym przepisie uprawnienie do zarządzenia zatrzymanego i przymusowego doprowadzenia osoby podejrzanej poza prokuratorem posiadał także sąd, jednakże po tej zmianie ustawodawca zrezygnował z kompetencji sądu do zatrzymania osoby podejrzanej. Dokonana w tym względzie modyfikacja nie zyskała pełnej aprobaty w doktrynie⁷⁵, bowiem wskazywano na możliwe sytuacje w toku procesu karnego, w których sąd powinien posiadać możliwość zastosowania tego środka przymusu.

Kolejne istotne zmiany z zakresie tymczasowego aresztowania oraz uprawnień osób wobec których ten środek zapobiegawczy został zastosowany wprowadziła ustawa z dnia 18 marca 2004 r.⁷⁶ Powyższa nowelizacja wprowadziła do k.p.k. nowe rozdziały 66a i 66b, dotyczące postępowania w przedmiocie europejskiego nakazu aresztowania. Powyższe uregulowania zostały szerzej omówione w §3 rozdziału IV rozprawy.

Dalsze zmiany w instytucji zatrzymania i przymusowego doprowadzenia ujętej w art. 247§1 k.p.k. wymuszone zostały wyrokiem Trybunału Konstytucyjnego z dnia 05.02.2008 r.⁷⁷, który stwierdzał niezgodność tego przepisu z art. 41 ust.1 w zw. z art. 31 ust. 3 Konstytucji RP. W powyższym orzeczeniu Trybunał uznał, iż brak w treści tego przepisu przesłanek pozwalających na zatrzymanie osoby podejrzanej jest niezgodny z cytowanymi przepisami Konstytucji RP⁷⁸. W zmienionej treści przepisu art. 247§1 k.p.k. ujęto zatem

⁷² Uchwała SN z dnia 26.11.2003 r., I KZP 30/03, OSNKW 2003, nr 11-12, poz. 97 oraz niepublikowane Postanowienie SN z dnia 10.02.2004 r., WZ 6/04.

⁷³ Uchwała SN z dnia 29.10.2004 r., I KZP 19/04, OSNKW 2004, nr 10, poz.11.

⁷⁴ A. Bylińska – Ślisz, A. Ślisz, Zażalenie nie tylko na areszt (do uchwały 7 sędziów SN z dnia 29 października 2004 r. IKZP 19/04), Jurysta 2005, nr 3-4, s. 38-39.

⁷⁵ Krytycznie do zmiany art. 247§1 k.p.k. odniósł się A. Ludwiczek, w: Zatrzymanie i przymusowe doprowadzenie osoby w świetle nowelizacji kodeksu postępowania karnego z 10 stycznia 2003, Problemy Prawa Karnego 2004, nr 25, s. 98-100.

⁷⁶ Ustawa z dnia 18.03.2004 r. o zmianie ustawy – Kodeks karny, ustawy – Kodeks postępowania karnego oraz ustawy – Kodeks wykroczeń (Dz. U. Nr 69 poz. 626)

⁷⁷ Wyrok TK z dnia 05.02.2008 r. sygn. K 34/06, (Dz. U. Nr 27, poz. 162)

⁷⁸ A.M. Tęcza-Paciorek, Pojęcie osoby podejrzanej i jej uprawnienia, Prokuratura i Prawo 2011, nr 11, s. 61.

przesłanki którymi musi się kierować prokurator przy zarządzeniu zatrzymania i przymusowego doprowadzenia osoby podejrzanej. Ustawodawca określił, iż wskazany środek przymusu może zostać przez prokuratora zastosowany, gdy:

- zachodzi uzasadniona obawa że osoba podejrzana nie stawi się na wezwanie w celu przeprowadzenia czynności procesowej,
- zachodzi potrzeba niezwłocznego zastosowania środka zapobiegawczego.

Jednocześnie w art. 247§2 k.p.k. utrzymano dotychczasowe uprawnienie zatrzymanego do zaskarżenia zarządzenia w przedmiocie zatrzymania i przymusowego doprowadzenia osoby podejrzanej.

Po krótkim okresie obowiązywania art. 247§1 k.p.k. w przedstawionej powyżej wersji, nastąpiła kolejna jego zmiana ustawą z dnia 5 listopada 2009 r.⁷⁹, która do uzupełniła dotychczasowe przesłanki zatrzymania i przymusowego doprowadzenia osoby podejrzanej o kolejną, gdy:

- w inny bezprawny sposób będzie ona utrudniała przeprowadzenie czynności procesowej.

Jednakże dopiero zmiana art. 247§1 k.p.k. dokonana ustawą z dnia 27.09.2013 r. nowelizującą ustawę karno-procesową⁸⁰, która wejdzie w życie 01.07.2015 r., przewiduje właściwe ujęcie tej instytucji i przesłanek jej stosowania. W treści przepisu ujęto sytuacje w których prokurator może zarządzić zatrzymanie i przymusowe doprowadzenie osoby podejrzanej albo podejrzanego, jeżeli zachodzi obawa, że:

- 1) nie stawią się na wezwanie w celu przeprowadzenia czynności opisanych w art. 313§1 lub 314 k.p.k., bądź badań czy też czynności wskazanych w art. 74§2 lub 3 k.p.k.,
- 2) mogą w inny bezprawny sposób utrudniać postępowanie.

Wprawdzie przyjęta zmiana również nie określa w sposób taksatywny przypadków, które mogą spowodować zatrzymanie i przymusowe doprowadzenia, jednakże wskazuje prokuratorowi możliwy kierunek stosowania tego środka przymusu. Z tych też powodów

⁷⁹ Ustawa z dnia 05.11.2009 r. o zmianie ustawy – Kodeks karny, ustawy – Kodeks postępowania karnego, ustawy – Kodeks karny wykonawczy, ustawy – Kodeks karny skarbowy oraz niektórych innych ustaw (Dz. U. Nr 206, poz. 1589).

⁸⁰ Ustawa z dnia 27.09.2013 r. o zmianie ustawy – Kodeks postępowania karnego oraz niektórych innych ustaw (Dz. U. z dnia 25.10.2013 r. poz. 1247).

niniejsza regulacja jest korzystna z punktu widzenia uprawnień zatrzymanych, bowiem określa w sposób zawężający przesłanki zatrzymania.

Nadmienić należy, iż zmodyfikowana regulacja art. 247§1 k.p.k. w zakresie zatrzymania prokuratorskiego stanowi, że będzie mogło nastąpić zarówno wobec osoby podejrzanej, w celu przedstawienia zarzutów, jak również podejrzanego w przypadku potrzeby zmiany przedstawionych zarzutów. Ponadto może być stosowana do każdej z tych kategorii osób w celu przeprowadzenia badań i czynności opisanych w art. 74§ 2 lub 3 k.p.k.

Ponadto poza przedstawionymi już obostrzeniami wymogów stosowania tymczasowego aresztowania, ważną zmianę z punktu widzenia uprawnień procesowych tymczasowo aresztowanego wprowadza znowelizowany w 2013 r. art. 249§5 zdanie drugie k.p.k. Oskarżony nabywa w tym przypadku prawo do żądania wyznaczenia mu obrońcy z urzędu do udziału w posiedzeniu sądu dotyczącym przedłużenia stosowania tymczasowego aresztowania oraz rozpoznania zażalenia na zastosowanie lub przedłużenie tego środka zapobiegawczego. Jednocześnie podstawą orzeczenia o zastosowaniu lub przedłużeniu tymczasowego aresztowania będą jedynie ustalenia poczynione na podstawie dowodów jawnych dla oskarżonego i jego obrońcy (art. 249 a k.p.k.).

W pierwotnej wersji k.p.k. z 1997 r. regulował w sposób dość szeroki uprawnienie oskarżonego pozbawionego wolności do obligatoryjnego posiadania obrońcy. Zgodnie bowiem z art. 80 k.p.k. w toku postępowania przed sądem wojewódzkim (okręgowym) jako sądem pierwszej instancji oskarżony musiał mieć obrońcę, jeżeli zarzucono mu zbrodnię lub pozbawiono wolności. Interpretacje tego ostatniego określenia zawężano ujmując, iż obowiązek posiadania obrońcy istniał wówczas, gdy pozbawienie oskarżonego wolności trwało w toku tego postępowania⁸¹, w jego stadium jurysdykcyjnym.

Omawiana kwestia uległa zmianie w po wprowadzeniu ustawy nowelizacyjnej k.p.k. z 10 stycznia 2003r., gdyż wprowadzono do treści art. 80 k.p.k. przesłankę „ jest pozbawiony wolności „ w miejsce „ pozbawiono wolności”. Tym samym obligatoryjna obrona oskarżonego ustaje, gdy przestaje być on pozbawiony wolności. Kolejna zmiana brzmienia art. 80 k.p.k. ujęta w ustawie z dnia 27.09.2013 r., która wejdzie w życie 01.07.2015 r., eliminuje instytucję obligatoryjnego posiadania obrońcy przez oskarżonego pozbawionego wolności w postępowaniu przed sądem okręgowym. Opisana zmiana dotyczy w szczególności oskarżonego wobec którego stosowany jest środek zapobiegawczy w postaci

⁸¹ Uchwała SN z dnia 17.05.2000 r., sygn. I KZP 11/2000, OSNKW 5-6/2000, poz. 41.

tymczasowego aresztowania. Słuszność takiego kierunku nowelizacji należy zakwestionować, gdyż faktyczne utrudnienia dotyczące prowadzenia efektywnej obrony przy pozbawieniu go wolności winny powodować ustanawianie obrońcy z urzędu.

Jednocześnie zaznaczyć należy, iż zmiany wprowadzone do k.p.k. z 1997 r. w wyniku nowelizacji z dnia 27.09.2013 r. w szerszym zakresie zostaną przedstawione w dalszych częściach rozprawy.

ROZDZIAŁ II

Uprawnienia zatrzymanego i tymczasowo aresztowanego w świetle standardów międzynarodowych oraz polskiego standardu konstytucyjnego stosowania izolacyjnych środków przymusu

§1 Powszechna Deklaracja Praw Człowieka

Powszechna Deklaracja Praw Człowieka stanowi zbiór praw człowieka oraz zasady ich stosowania, które uchwalone zostały po zakończeniu II wojny światowej w trakcie Trzeciej Sesji Zgromadzenia Ogólnego Organizacji Narodów Zjednoczonych w dniu 10.12.1948 r. w Paryżu. Uwzględniając aspekt historyczny niniejszy dokument, składający się z preambuły i 30 artykułów, stanowi pierwszy etap budowania międzynarodowego systemu ochrony praw człowieka. Na kanwie tego aktu utworzono Europejską Konwencję Praw Człowieka i Międzynarodowy Pakt Praw Obywatelskich i Politycznych. Poniżej zostaną przedstawione oraz omówione te spośród postanowień Deklaracji, które dotyczą tematyki niniejszej rozprawy.

Artykuł 3 Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka stanowi, że każdy człowiek ma prawo do życia, wolności i bezpieczeństwa swej osoby.

Powyżej przywołana zasada dowodzi, iż wolność człowieka pozostaje w prawie międzynarodowym pod szczególną ochroną. Ograniczenie tego prawa może nastąpić, jedynie w następstwie legalnej działalności organów władzy państwowej. Deklaracja gwarantuje również osobistą nietykalność, zaś ustanowiony system prawny ma obowiązywać wszystkich, w tym podmioty władzy państwowej.

W świetle artykułu 9 Deklaracji nikogo nie wolno samowolnie aresztować, zatrzymać lub wygnać z kraju. Istotnym w tej normie pozostaje zwrot dotyczący samowolności stosowania aresztu lub zatrzymania. Tym samym jakakolwiek dowolność w aplikacji tych środków przymusu, w tym wykraczanie poza ramy prawne tych instytucji, stanowi naruszenie przyjętych zasad i godzi w uprawnienia osób wobec których zostały zastosowane⁸².

Z kolei artykuł 10 Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka określa, że każdy człowiek ma na warunkach całkowitej równości prawo, aby przy rozstrzygnięciu o jego prawach i zobowiązaniach lub o zasadach wysuwanych przeciw niemu oskarżenia o popełnienie

⁸² Szerzej na temat prawa do wolności i bezpieczeństwa osobistego: J. Hołda, Z. Hołda, D. Ostrowska, J.A. Rybczyńska, Prawa człowieka. Zarys wykładu, Warszawa 2014 r., s. 108-114.

przestępstwa być słuchanym sprawiedliwie i publicznie przez niezależny i bezstronny sąd. Określone tu zostało prawo oskarżonego do sprawiedliwego i publicznego rozpatrzenia jego sprawy w procesie karnym przez niezależny i bezstronny sąd. W krajowym porządku prawnym niniejsza reguła odpowiada przyjętej przez art. 45 ust. 1 Konstytucji RP zasadzie, że każdy ma prawo do sprawiedliwego i jawnego rozpatrzenia sprawy bez nieuzasadnionej zwłoki przez właściwy, niezależny, bezstronny i niezawisły sąd.

Kolejne uprawnienia procesowe oskarżonego przewiduje artykuł 11 Deklaracji, w świetle którego:

1. każdy człowiek oskarżony o popełnienie przestępstwa ma prawo, aby uznano go za niewinnego dopóty, dopóki nie udowodni mu się winy zgodnie z prawem podczas publicznego procesu, w którym zapewniono mu wszystkie konieczne środki obrony,
2. nikt nie może być skazany za przestępstwo z powodu działania lub zaniechania nie stanowiącego w chwili jego dokonania przestępstwa według prawa krajowego lub międzynarodowego. Nie wolno także wymierzać kary wyższej niż ta, która była przewidziana w chwili popełnienia przestępstwa.

W artykule 11 ust. 1 Deklaracji ujęto rozbudowaną wersję domniemania niewinności oskarżonego. Tym samym każdy człowiek oskarżony o przestępstwo ma prawo do obrony oraz rzetelnego procesu karnego. Poza definicją tego prawa znanym w krajowym porządku prawnym w art. 42 ust. 3 Konstytucji RP oraz w art. 5§1 k.p.k., Deklaracja uzupełnia je o uprawnienie do rozstrzygnięcia sprawy oskarżonego podczas publicznego procesu, w którym zapewniono mu wszystkie konieczne środki obrony. Przywołane konieczne środki obrony oskarżonego nie zostały określone w Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka, a zatem w tym zakresie mają zastosowanie uprawnienia do obrony materialnej i formalnej wynikające z krajowego porządku prawnego, które opisano w powyższej rozprawie.

Przyjęta w artykule 11 ust. 2 Deklaracji zasada *nullum crimen sine lege* stanowi najważniejszą zasadę współczesnego prawa karnego, której związane tym aktem prawa międzynarodowego państwo nie może zawiesić nawet w przypadku wprowadzenia stanu wyjątkowego⁸³. Jednakże konsekwencje wynikające z zasady „nie ma przestępstwa bez ustawy”, wobec uczestników procesu karnego wykraczają poza tematykę rozważań tej rozprawy.

⁸³ L. Gardocki, Prawo Karne, wyd. 3, Warszawa 1998, s. 12-13.

§2 Konwencja o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności

Konwencja o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności sporządzona w Rzymie w dniu 04.11.1950 r., została ratyfikowana przez Rzeczpospolitą Polską w dniu 19.01.1993 r. (Dz. U. z 1993 r. Nr 36, poz. 175, 178). Konwencja jest szczególną umową międzynarodową, która ustanawia i chroni prawa człowieka, które zobowiązane są przestrzegać państwa -strony tego traktatu. Konwencja w rozdziale I reguluje prawa i wolności człowieka, natomiast w rozdziale II zawiera postanowienia dotyczące utworzenia i działalności Europejskiego Trybunału Praw Człowieka. To właśnie orzecznictwo Trybunału walnie przyczynia się do kształtowania i ochrony europejskich standardów praw człowieka. Kolejny rozdział tego międzynarodowego traktatu dotyczy tzw. postanowień różnych, w tym trybu jego wypowiedzenia. Konwencja obowiązuje państwa-strony wraz z przyjętymi do niej Protokołami Dodatkowymi. Obowiązkiem państw-stron Konwencji jest podjęcie odpowiednich kroków celem zapewnienia skutecznej i rzeczywistej ochrony prawom i wolnościom ⁸⁴.

Zważywszy na zakres rozważań objętych tematyką rozprawy, konieczne jest bliższe omówienie uprawnień zatrzymanego i tymczasowo aresztowanego, wynikających z regulacji zawartych w art. 5 i 6 Konwencji.

Celem unormowania art. 5 Konwencji Europejskiej jest ochrona każdej osoby przed pozbawieniem jej wolności w sposób niezgodny z prawem, nieuzasadniony i arbitralny. Wskazane przepisy Konwencji o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności regulują zagadnienia związane z wolnością osobistą, oraz jej ograniczeniami wynikającymi z zatrzymania osoby lub jej tymczasowego aresztowania. Zgodnie z art. 5 ust. 1 EKPC każdy ma prawo do wolności i bezpieczeństwa osobistego. Natomiast w myśl art. 5 ust. 1 lit. c EKPC nikt nie może być pozbawiony wolności, z wyjątkiem zgodnego z prawem zatrzymania lub aresztowania w celu postawienia przed właściwym organem, jeżeli istnieje uzasadnione podejrzenie popełnienia czynu zagrożonego karą, lub, jeśli jest to konieczne,

⁸⁴ E. Morawska, K. Gałka, Standardy ochrony praw człowieka w prawie Europejskiej Konwencji Praw Człowieka. Analiza wiodących spraw polskich, Warszawa 2011, s. 10.

w celu zapobieżenia popełnienia takiego czynu lub uniemożliwienia ucieczki po jego dokonaniu.

Legalność zatrzymania i tymczasowego aresztowania dotyczy całego okresu stosowania tych środków przymusu, poprzez ich zgodność z prawem krajowym oraz postanowieniami Konwencji Europejskiej. Ponadto znaczenie prawa wolności osobistej podkreśla określenie w art. 5 EKPC zamkniętego katalogu przesłanek ingerencji w niniejsze prawo jednostki, polegająca na legalnej detencji. Artykuł 5 Konwencji Europejskiej zawiera szereg norm o charakterze uprawnień przysługujących zatrzymanym i tymczasowo aresztowanym, z których każda wymaga omówienia w połączeniu z odesłaniem do właściwych regulacji wynikających z krajowego systemu prawnego.

Treść art. 5 ust. 1 lit. a EKPC stanowi podstawę badania przez Trybunał zasadności stosowania tymczasowego aresztowania po wydaniu nieprawomocnego wyroku sądu I instancji, aż do wydania wyroku przez sąd odwoławczy lub do uprawomocnienia się wyroku sądu I instancji (tzw. areszt międzyinstancyjny). Przesłankę do stosowania tymczasowego aresztowania po wydaniu nieprawomocnego wyroku sądu I instancji dają w krajowym porządku prawnym przepisy art. 249§4 k.p.k., art. 263§7 k.p.k.

Ujęte w art. 5 ust. 1 lit. b EKPC przesłanki zatrzymania i tymczasowego aresztowania dotyczą możliwości stosowania tych środków w przypadku konieczności wykonania orzeczenia sądowego lub innego obowiązku określonego w ustawie. Takie sytuacje ujęte zostały w polskim systemie prawnym w sytuacji stosowania omówionego uprzednio zatrzymania penitencjarnego z art. 15 ust. 1 pkt. 2 ustawy o Policji oraz art. 18 ust. 1 pkt. 7 ustawy o Służbie Więziennej.

Szczególnie ważną zasadę w zakresie tematyki niniejszej rozprawy ujęto w art. 5 ust. 1 lit. c EKPC, który określa przesłanki zgodnego z prawem zatrzymania i aresztowania. Konwencja Europejska określa dwa cele stosowania tych środków przymusu. Pierwszym jest postawienie zatrzymanego lub tymczasowo aresztowanego przed właściwym organem, co nawiązuje do wskazanego w art. 249§1 k.p.k. zabezpieczenia prawidłowego toku postępowania. Kolejnym celem jest natomiast zapobieżenie popełnienia czynu zagrożonego karą lub uniemożliwienia ucieczki po jego dokonaniu, co nawiązuje w polskiej ustawie karno-procesowej w szczególności do uregulowań zawartych w art. 244§1 k.p.k., art. 258§1 pkt. 1 k.p.k. oraz w art. 258§3 k.p.k. Tym samym wydaje się, iż przedstawione w Konwencji cele stosowania izolacyjnych środków przymusu, podobnie jak ich przesłanka ogólna w

postaci uzasadnionego podejrzenia popełnienia czynu zagrożonego karą, pozostają zgodne z treścią regulacji zawartych w kodeksie postępowania karnego.

Art. 5 ust. 1 lit. c Konwencji Europejskiej pozostaje w bezpośrednim związku z wyrażoną w art. 5 ust. 3 tego aktu prawnego zasadą niezwłocznego postawienia zatrzymanego lub aresztowanego przed sędzią lub innym urzędnikiem. Zapewnia on bowiem automatyczną kontrolę z urzędu zasadności ingerencji organów władzy w prawo jednostki do wolności osobistej. W tym przypadku nie jest wymagany jakikolwiek wniosek ze strony zatrzymanego, tymczasowo aresztowanego czy też jego obrońcy. Kompetentnym do przeprowadzenia tej kontroli jest wyłącznie sąd, co w realiach obowiązującego ustawodawstwa polskiego nie jest w pełni respektowane. Obowiązek niezwłocznego postawienia tymczasowo aresztowanego przed sędzią nie został przewidziany w procedurze stosowania listu gończego. Zgodnie bowiem z art. 279§2 k.p.k. w takim przypadku tymczasowe aresztowania następuje bez uprzedniego przesłuchania podejrzanego przez sąd. Ponadto takiego obowiązku nie przewidziano po jego zatrzymaniu, gdyż wówczas kontrolę stosowania tego środka zapobiegawczego sprawuje prokurator, który przesłuchuje podejrzanego. Zatem treść art. 279§2 k.p.k. pozostaje w bezpośredniej sprzeczności z art. 5 ust. 3 Konwencji Europejskiej i powinien być niezwłocznie dostosowany do tego standardu. Słusznie zatem nowelizacja k.p.k. z dnia 27.09.2013 r.⁸⁵, zawiera poprawę obowiązującego aktu prawnego poprzez dodanie nowego przepisu – art. 279§3 k.p.k., który obliguje niezwłoczne doprowadzenie do sądu osoby ściganej listem gończym po jej zatrzymaniu.

Ponadto art. 5 ust. 3 Konwencji Europejskiej przyznaje zatrzymanemu i tymczasowo aresztowanemu prawo do jego osądzenia w rozsądnym terminie, a w przypadku gdy nie jest to możliwe zwolnienie na czas prowadzonego postępowania⁸⁶. Z orzecznictwa ETPC w sprawach polskich wynika, że to właśnie niniejsze unormowanie i przedstawiona zasada jest najczęściej łamana przez krajowy wymiar sprawiedliwości. Długotrwałe tymczasowe aresztowanie, które stosowane jest bez odpowiednich i wystarczających przyczyn powoduje obrazę tej normy. Tymczasowe aresztowanie jako najsurowszy środek zapobiegawczy powinien być stosowane wyjątkowo, zaś w przypadku ustania konieczności jego dalszego utrzymania, powinno zostać uchylone lub zastąpione alternatywnym środkiem zapobiegawczym.

⁸⁵ Ustawa z dnia 27.09.2013 r. o zmianie ustawy – Kodeks postępowania karnego oraz niektórych innych ustaw (Dz. U. z dnia 25.10.2013 r. poz. 1247).

⁸⁶ P. Hofmański, Ochrona praw człowieka: Studium z zakresu ochrony prawnej przez ingerencjami w prawa uczestników procesu karnego, Białystok 1994, s. 153.

Tymczasowe aresztowanie nie będzie naruszało art. 5 ust. 3 Konwencji Europejskiej, gdy przez okres jego stosowania :

- będzie zachodziło uzasadnione podejrzenie popełnienia przestępstwa,
- będą występowały szczególne przyczyny jego stosowania, w tym w szczególności obawa ucieczki, mactwa procesowego, duża waga czynu, grożąca surowa kara, skomplikowany charakter sprawy przejawiający się np. złożonym przedmiotem sprawy, jego wielowątkowym i wielopodmiotowym charakterem lub obszernym materiałem dowodowym, lub dotyczącym przestępczości zorganizowanej, względ na konieczność ochrony porządku publicznego,
- nie ma możliwości zabezpieczenia prawidłowego toku postępowania poprzez stosowanie środków zapobiegawczych o charakterze wolnościowym,
- postanowienie o zastosowaniu i przedłużeniu tymczasowego aresztowania jest w należyty sposób uzasadnione⁸⁷.

Obowiązujące uregulowania k.p.k. dotyczące zatrzymania nie pozostają w zgodzie z przyjętą w art. 5 ust. 3 Konwencji Europejskiej zasadą niezwłocznego i obowiązkowego doprowadzenia zatrzymanego do sądu (sędziego). Tym samym w celu zapewnienia zgodności ustawy karno-procesowej do przyjętej EKPC należy rozważyć przyjęcie zasady, iż zatrzymanie jako izolacyjny środek przymusu stosowany powinien być przez organy ścigania po doprowadzeniu zatrzymanego do sędziego, oraz następczym i obligatoryjnym zatwierdzeniu tego środka przymusu przez sąd lub też jego uchyleniu w przypadku jego bezzasadności,

Gwarancje proceduralną *habeas corpus* zawiera art. 5 ust. 4 EKPC, który przyznaje każdemu zatrzymanemu i tymczasowo aresztowanemu prawo odwołania się do sądu w celu bezzwłocznego zbadania legalności pozbawienia wolności. Niniejsza gwarancja ma charakter autonomiczny, co oznacza iż jest niezależna od ewentualnego naruszenia reguły wynikające z art. 5 ust. 1 Konwencji Europejskiej⁸⁸ Powyższą ideę wypełnia w krajowym porządku prawnym art. 246§1 k.p.k. i art. 252§1 i 3 k.p.k.

⁸⁷ P. Hofmański: (w:) „Konwencja o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności. Komentarz do artykułów 1-18, Tom I, (red.) Lech Garlicki, Warszawa 2010, s. 223-224.

⁸⁸ K. Stocka, Tymczasowe aresztowanie w świetle Europejskiej Konwencji Praw Człowieka i Podstawowych Wolności z 1950 r., [w:] Nowa kodyfikacja prawa karnego (red. L. Bogunia), t. IX, Wrocław 2001, s. 197.

Prawo zatrzymanego do informacji o przyczynach zatrzymania i stawianych zarzutach przewiduje art. 5 ust. 2 EKPC. Pozostaje on zgodny z obowiązującym w tym zakresie uregulowaniami z art. 244§2 k.p.k. oraz art. 72§1 i 3 k.p.k., które przedstawione zostaną w dalszej części opracowania.

Kolejnym uprawnieniem gwarantowanym w treści art. 5 ust. 5 EKPC jest prawo do odszkodowania, w przypadku niezgodnego z zasadami ujętymi w Konwencji zastosowania izolacyjnych środków przymusu. Zatrzymanie i aresztowanie zastosowane niezgodnie a treścią art. 5 Konwencji Europejskiej stanowi przesłankę dochodzenia stosownego odszkodowania z tego tytułu. Rozwinięcie tego uprawnienia zawarte zostało w Rozdziale 58 k.p.k. dotyczącym w szczególności niesłusznego tymczasowego aresztowania lub zatrzymania.

Omawiany art. 5 EKPC nie zawiera gwarancji w zakresie właściwego traktowania osób zatrzymanych i aresztowanych, jednakże negatywne zachowania funkcjonariuszy organów procesowych wobec osób pozbawionych wolności mogą naruszać zakaz tortur, poniżającego lub niehumanitarnego traktowania określony w art. 3 EKPC.

Artykuł 6 EKPC przyznaje szereg uprawnień dla uczestników procesów sądowych, w tym również postępowań karnych, w ramach przyznanemu każdemu prawa do sprawiedliwego procesu⁸⁹. Uregulowane w art. 6 ust. 1 Konwencji Europejskiej prawo do rzetelnego i sprawiedliwego procesu można wiązać do opisanym we wcześniejszej części rozprawy wynikającym z art. 2§1 pkt. 4 k.p.k. obowiązkiem organu procesowego rozstrzygnięcia sprawy w rozsądnym terminie, jak również uprawnienia każdego podejrzanego i oskarżonego do wniesienia w trybie ustawy z dnia 17.06.2004 r.⁹⁰ skargi w zakresie naruszenia prawa do rozpoznania sprawy bez nieuzasadnionej zwłoki.

Podmiotem uprawnionym do rozstrzygnięcia sprawy karnej w rozsądnym terminie jest niezawisły lub bezstronny sąd, zaś prowadzone przed nim postępowanie odbywa się w sposób jawny. Jednakże należy zaznaczyć, że wymogi rzetelnego postępowania karnego dotyczą wszystkich jego etapów, w tym postępowania przygotowawczego⁹¹.

⁸⁹ M.A. Nowicki, Wokół Konwencji Europejskiej, Kraków 2006, s. 157.

⁹⁰ Ustawa z dnia 17.06.2004 r. o skardze na naruszenie prawa strony do rozpoznawania sprawy w postępowaniu przygotowawczym prowadzonym lub nadzorowanym przez prokuratora i postępowaniu sądowym bez nieuzasadnionej zwłoki (Dz. U. Nr 179 poz. 1843 z późn. zm.)

⁹¹ P. Hofmański, Europejska Konwencja Praw Człowieka i jej znaczenie dla prawa karnego materialnego, procesowego i wykonawczego, Białystok 1993, s. 272-273.

Fundamentalna dla procesu karnego zasada domniemania niewinności oskarżonego określona została w art. 6 ust. 2 Konwencji Europejskiej, w sposób odpowiadający jej ujęciu w art. 5§1 k.p.k. Naruszenie zasady domniemania niewinności oskarżonego stwierdzone jest wielokrotnie w orzeczeniach ETPC dotyczących spraw polskich, gdy kwestionuje się prawidłowość sądowych postanowień o przedłużeniu tymczasowego aresztowania. Wielokrotnie bowiem ETPC podważa treść ich uzasadnień w których sądy krajowe podają, iż dowody zgromadzone w sprawie wskazują, iż oskarżony dopuścił się popełnienia zarzucanego mu czynu⁹².

Kolejne standardy praw przysługujących oskarżonemu zostały wskazane w treści art. 6 ust. 3 Konwencji Europejskiej. Pierwszym z tych uprawnień jest prawo oskarżonego do otrzymania szczegółowej informacji w zrozumiałym dla niego języku o treści skierowanego przeciwko niemu oskarżenia. Ustawa karno-procesowa niniejsze uprawnienie reguluje w treści art. 72 §1 i 3 k.p.k. przyznając oskarżonemu, który nie włada językiem polskim, prawo do korzystania z pomocy tłumacza oraz obowiązek doręczenia aktu oskarżenia z jego tłumaczeniem.

Oskarżony ma prawo do posiadania odpowiedniego czasu i możliwości przygotowania obrony (art. 6 ust. 3 lit. b) Konwencji Europejskiej). Gwarantuje to mu zarówno możliwość przygotowania obrony materialnej, jak również ustanowienia obrońcy i przygotowania z nim najkorzystniejszej linii obrony. Brak jest stosownego odpowiednika tej reguły w jednej normie k.p.k. Standard taki pośrednio wynika z treści art. 353§1 i §2 k.p.k. gwarantujący oskarżonemu i obrońcy minimalny termin co najmniej 7 dni pomiędzy doręczeniem zawiadomienia, a terminem rozprawy głównej. Ponadto z treści art. 215§2 k.p.k. wynika, że tymczasowo aresztowanemu należy umożliwić przygotowanie się do obrony. W pozostałym zakresie zasada wyrażona w art. 6 ust. 3 lit. b) Konwencji Europejskiej, ma pełne zastosowanie w polskim porządku prawnym.

Prawo oskarżonego do obrony materialnej i formalnej ujęte zostało w treści art. 6 ust. 3 lit. c) EKPC. Konwencja Europejska zawiera w tym zakresie zarówno prawo do osobistej obrony, jak też bronięcia się przez ustanowionego przez siebie obrońcę. Podobne uprawnienia wynikają zarówno z art. 42 ust. 2 Konstytucji RP, jak również art. 6 i art. 83§1

⁹² Patrz choćby: wyrok Europejskiego Trybunału Praw Człowieka z dnia 10.03.2009 r. w sprawie Kaźmierczak przeciwko Polsce, skarga nr 4317/04, wyrok Europejskiego Trybunału Praw Człowieka z dnia 09.12.2008 r. w sprawie Wojciechowski przeciwko Polsce, skarga nr 5422/04 czy też wyrok Europejskiego Trybunału Praw Człowieka z dnia 06.02.2007 r. w sprawie Garycki przeciwko Polsce, skarga nr 14348/02.

k.p.k. Kolejne uprawnienie wynika z tzw. prawa ubogich, związanego z określonym w art. 6 ust. 3 lit. c) EKPC nakazem przyznania każdemu, kto nie ma wystarczających środków obrony, bezpłatnej pomocy obrońcy z urzędu, jeżeli wymaga tego dobro wymiaru sprawiedliwości. Również niniejsze uprawnienie znajduje swój odpowiednik w art. 78§1 k.p.k.

Jednakże kolejne uprawnienie przyznane oskarżonemu w art. 6 ust. 3 lit. d) EKPC nie ma jednoznacznego odpowiednika w k.p.k. Zgodnie z tą normą oskarżony ma prawo do żądania obecności i przesłuchania świadków obrony na takich samych zasadach jak świadków oskarżenia. Choć obowiązujący kodeks postępowania karnego nie wyróżnia wprost takiego podziału świadków dopuszcza możliwość przeprowadzenia na rozprawie dowodów na wniosek zarówno oskarżyciela jak też oskarżonego i obrońcy (art. 167 k.p.k.). Każda zaś osoba wezwana w charakterze świadka (bez względu na czyj wniosek zostaje wezwana) ma obowiązek stawić się i złożyć swoje zeznania (art. 177§1 k.p.k.).

Prawo oskarżonego do korzystania z bezpłatnej pomocy tłumacza przyjęte w art. 6 ust. 3 lit. e) EKPC, jest zbieżne z tym uprawnieniem ujętym w art. 72§1 k.p.k. Wskazane w art. 6 ust. 2 i 3 EKPC zasady rzetelnego procesu, mają w szczególności respektować ujętą w jego treści regułę równości stron postępowania ⁹³.

Nadmienić należy, iż po wyczerpaniu toku instancyjnego przed sądami polskimi w przedmiocie dochodzonego roszczenia z tytułu odszkodowania i zadośćuczynienia z tytułu niesłusznego tymczasowego aresztowania lub zatrzymania, uprawniona osoba może wnieść w terminie 6 miesięcy skargę do Europejskiego Trybunału Praw Człowieka w Strasburgu w zakresie zbadania naruszenia art. 6 Konwencji o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności – prawa do rzetelnego procesu sądowego.

§3 - Międzynarodowy Pakt Praw Obywatelskich i Politycznych

Międzynarodowy Pakt Praw Obywatelskich i Politycznych jest traktatem międzynarodowym uchwalonym w następstwie przeprowadzonej w dniu 16.12.1966 r. konferencji Organizacji Narodów Zjednoczonych w Nowym Jorku, a otwarty do podpisu

⁹³ C. Nowak [w:] Rzetelny proces karny (red. P. Wiliński), Warszawa 2009, s. 104.

został w dniu 19.12.1966 r. W Polsce został on ratyfikowany, a następnie ogłoszony w dniu 03.03.1977 r. Tekst tego traktatu międzynarodowego został opublikowany w Dz. U. z 1977 r. Nr 38, poz. 167.

Spośród objętych tym aktem prawa międzynarodowego praw obywatelskich, w świetle tematyki niniejszej rozprawy istotnego znaczenia nabierają uprawnienia wynikające z treści art. 9 i 14 ust. 1 - 3 MPPOiP.

Standardy ujęte w normach artykułu 9 MPPOiP dotyczą prawa do wolności i bezpieczeństwa osobistego⁹⁴. W zdecydowanej większości pokrywają się one z regulacjami wynikających z Konwencji o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności. Z uwagi na przedstawienie powyżej zbliżonych uregulowań EKPC, obecnie ograniczę się jedynie do omówienia znaczących różnic w tych aktach prawnych. Art. 9 ust.1 MPPOiP jest zbliżony w swej treści do art. 5 ust. 1 EKPC. Natomiast art. 9 ust.1 MPPOiP kształtuje uprawnienie osoby aresztowanej do niezwłocznego uzyskania informacji o przyczynach aresztowania oraz wysuwanych wobec niej zarzutach. Wymóg ten zachowany został w wynikającym z art. 248§2 k.p.k. obowiązku doręczenia zatrzymanemu postanowienia o zastosowaniu tymczasowego aresztowania w ciągu okresu zatrzymania. Obowiązkowa treść niniejszego postanowienia zawiera natomiast m.in. treść zarzucanego podejrzanemu (oskarżonemu) czynu – art. 251§1 k.p.k.

Prawa zatrzymanego i aresztowanego zamieszczone w art. 9 ust. 3 MPPOiP, odpowiadają standardom ujętym w art. 5 ust. 3 EKPC, zaś art. 9 ust. 4 i 5 MPPOiP, odpowiednio w art. 5 ust. 4 oraz art. 5 ust. 5 EKPC. Dotyczą prawa zatrzymanego i aresztowanego do odwołania się do sądu, w celu stwierdzenia legalności pozbawienia wolności lub ich zwolnienia w przypadku bezzasadności stosowanego środka przymusu. Ponadto zawierają uprawnienie do dochodzenia na drodze sądowej odszkodowania z tytułu bezprawnego zatrzymania lub aresztowania.

Artykuł 14 ust. 1 Międzynarodowego Paktu Praw Obywatelskich i Politycznych zawiera szereg reguł, poczynając od fundamentalnego standardu równości wszystkich ludzi przed sądami i trybunałami. Równość wszystkich osób wobec prawa ujęta została w art. 32 ust. 1 Konstytucji RP. Prawo każdej osoby, w tym oskarżonego do publicznego i sprawiedliwego procesu zamieszczone w art. 14 ust. 1 MPPOiP zbliżone jest do tego

⁹⁴ Szerzej na temat wolności osobistej w MPPOiP: Międzynarodowy Pakt Praw Obywatelskich (Osobistych) i Politycznych. Komentarz, (red.) R. Wieruszewski, Warszawa 2012, s. 218-243.

uprawnienia wynikającego z art. 6 ust. 1 EKPC, z tą różnicą, że Pakt jednym z elementów tego prawa czyni zasadę publicznego ogłoszenia wyroku w sprawie karnej. Reguła ta przestrzegana jest w polskim procesie karnym, jednakże posiada pewne ograniczenia. Zgodnie z art. 418§1 k.p.k. po podpisaniu wyroku przewodniczący ogłasza go publicznie. Jednakże już w przypadku wyrokowania na posiedzeniu sądowym zgodnie z art. 418a k.p.k., treść orzeczenia udostępnia się publicznie przez złożenie jego odpisu przez okres 7 dni w sekretariacie sądu. Dotyczy to znacznej części wyroków sądowych zapadających w trybie art. 335 k.p.k., po uwzględnieniu wniosku prokuratora o skazanie oskarżonego bez rozprawy i orzeczenie uzgodnionego z nim wymiaru kary⁹⁵. Dotyczy to oczywiście także, postępowań w sprawach aresztowych, w których wraz z aktem oskarżenia prokurator wystąpił z wnioskiem na zasadzie art. 335 k.p.k. Przyjęte przez ustawodawcę rozwiązanie czyni ogłoszenie wyroku wydanego przez sąd na posiedzeniu jedynie namiastką jego publicznej prezentacji. Warto zastanowić się nad zmianą tego rozwiązania ustawowego, bowiem także w świetle Konstytucji RP obowiązującą zasadą jest publiczne ogłoszenie wyroku (art. 45 ust. 2 zdanie drugie Konstytucji RP).

Domniemanie niewinności oskarżonego jako zasadę rzetelnego procesu karnego przyjmuje art. 14 ust. 2 MPPOiP, podobnie jak art. 6 ust. 2 Konwencji oraz art. 5§1 k.p.k. Natomiast art. 14 ust. 3 Paktu zawiera wyliczenie kluczowych uprawnień przysługujących oskarżonemu w toku postępowania karnego wskazując, iż ma on prawo co najmniej do:

- a) informacji w języku zrozumiałym dla oskarżonego o treści oskarżenia,
- b) zapewnienia odpowiedniego czasu i możliwości przygotowania obrony i porozumiewania się z obrońcą,
- c) rozprawy bez nieuzasadnionej zwłoki,
- d) obecności na rozprawie, obrony materialnej i formalnej, w tym przez wybranego przez siebie obrońcę lub przyznanego obrońcę z urzędu,
- e) przesłuchania świadków obrony na tych samych zasadach co świadków oskarżenia,
- f) korzystania z pomocy tłumacza w przypadku takiej potrzeby,
- g) respektowania zasady *nemo se ipsum accusare tenetur*, przez nieprzymuszanie do przyznania się oskarżonego do winy i składania obciążających siebie wyjaśnień.

⁹⁵ Tendencję do zwiększenia w ten sposób efektywności wymiaru sprawiedliwości w celu realizacji standardu rozpoznania sprawy karnej w rozsądnym terminie zgodnie z regulacjami MPPOiP oraz art. 6 EKPC przedstawiono w pracy: Porozumienia karnoprocesowe w praktyce wymiaru sprawiedliwości, (red.) C. Kulesza, Białystok 2010, s. 14-15.

Uprawnienia oskarżonego zamieszczone w art. 14 ust. 3 lit. a) - b) oraz d) – f) MPPOiP w swojej treści odpowiadają tym prawom przyjętych przez art. 6 Konwencji, które zostały już wcześniej omówione. Można je określić jako kompleksowe zestawienie uprawnień oskarżonego realizujących zasadę rzetelnego procesu karnego. Odmiennością jest natomiast zapewnienie oskarżonemu prawa do rozprawy bez nieuzasadnionej zwłoki. W polskiej praktyce procesowej, w której do nierzadkich przypadków zalicza się wyznaczenie pierwszego terminu rozprawy po 6 miesiącach od wpłynięcia aktu oskarżenia (w szczególności w sądach działających w największych miastach), niniejsze uprawnienie nabiera istotnego znaczenia. Stanowi bowiem element standardu rozpoznania sprawy w rozsądnym terminie (art. 6 ust. 1 Konwencji Europejskiej i art. 2§1 pkt. 4 k.p.k.). Ponadto art. 14 ust. 3 lit. g) Paktu jednoznacznie wyznacza obowiązek respektowania zasady *nemo se ipsum accusare tenetur*, przez nieprzymuszanie do przyznania się oskarżonego do winy i składania obciążających dla siebie wyjaśnień. Chociaż krajowy ustawodawca skodyfikował te uprawnienia oskarżonego w art. 74§1 k.p.k. oraz art. 175§1 k.p.k. i art. 171§5 pkt. 1 k.p.k., podstawowego znaczenia nabiera ta zasada przy stosowaniu tymczasowego aresztowania do celów pozaprocesowych. Oddziaływanie za pośrednictwem stosowanych izolacyjnych środków przymusu na osobę oskarżonego (w tym poprzez stosowanie tzw. aresztu wydobywczego) jest zakazane wprost przez cytowaną normę Paktu. Takie praktyki z oczywistych powodów stanowią naruszenie fundamentalnych praw oskarżonego (podejrzanego).

§4 Karta Praw Podstawowych Unii Europejskiej

Od czasu gdy Rzeczpospolita Polska stała się członkiem Unii Europejskiej, coraz większego znaczenia nabiera system prawa europejskiego, stanowiący integralną część krajowego porządku prawnego. W zakresie problematyki niniejszej rozprawy kluczowego znaczenia nabiera Karta Praw Podstawowych Unii Europejskiej⁹⁶, której celem jest określenie podstawowych uprawnień obywatela zjednoczonej Europy. Karta Praw Podstawowych została uchwalona w dniu 07.12.2000 r., po czym uroczystie proklamowana w dniu 12.12.2007 r. przez Radę Unii Europejskiej oraz Komisję Europejską i Parlament Europejski. Moc wiążąca tego aktu prawnego została nadana przez traktat lisboński podpisany w dniu 13.12.2007 r., który wszedł w życie w dniu 01.12.2009 r.

⁹⁶ Karta Praw Podstawowych Unii Europejskiej (Dz. U. UE C 2007.303.1 z dnia 14.12.2007 r.)

Zadaniem tego aktu prawnego jest systematyzacja prawa wynikająca z konstytucji poszczególnych państw członkowskich UE oraz przyjętej wcześniej Konwencji Europejskiej. W ramach uprawnień przysługujących zatrzymanemu i tymczasowo aresztowanemu kluczowe są standardy ukształtowane w rozdziale II noszącym tytuł „Wolność” i w rozdziale VI zatytułowanym „Wymiar sprawiedliwości”.

Artykuł 6 Karty Praw Podstawowych Unii Europejskiej określa prawo do wolności i bezpieczeństwa osobistego⁹⁷. Zgodnie z jego brzmieniem każdy ma prawo do wolności i bezpieczeństwa osobistego. Treść tej normy odpowiada art. 5 ust. 1 Konwencji Europejskiej oraz art. 9 ust. 1 Międzynarodowego Paktu Praw Obywatelskich i Politycznych. Zatem w zasadzie jest powtórzeniem tych regulacji.

Kolejne istotne rozwiązania prawne zostały ujęte w rozdziale VI Karty w artykułach 47 i 48. Artykuł 47 kształtuje prawo do skutecznego środka prawnego i dostępu do bezstronnego sądu. Zgodnie z jego treścią:

Każdy, kogo prawa i wolności zagwarantowane przez prawo Unii zostały naruszone, ma prawo do skutecznego środka prawnego przed sądem zgodnie z warunkami przewidzianymi w niniejszym artykule.

Każdy ma prawo do sprawiedliwego i jawnego rozpatrzenia jego sprawy w rozsądnym terminie przez niezawisły i bezstronny sąd ustanowiony uprzednio na mocy ustawy. Każdy ma możliwość uzyskania porady prawnej, skorzystania z pomocy obrońcy i przedstawiciela.

Pomoc prawna jest udzielana osobom, które nie posiadają wystarczających środków w zakresie w jakim jest ona konieczna dla zapewnienia skutecznego dostępu do wymiaru sprawiedliwości.

Cytowany przepis zawiera kilka zasad dotyczących również osób zatrzymanych i tymczasowo aresztowanych. Karta przyznaje każdej osobie uprawnienie do korzystania z pomocy obrońcy lub przedstawiciela, co składa się na jej prawo do obrony formalnej. Regułą jest także przyznanie osobom o złym statusie ekonomicznym pomocy prawnej - w przypadku oskarżonych obrońcy z urzędu.

Z kolei art. 48 ust. 1 Karty Praw Podstawowych Unii Europejskiej określa domniemanie niewinności wskazując, że każdego oskarżonego uważa się za niewinnego, dopóki jego wina

⁹⁷ Szerzej na temat prawa do wolności i bezpieczeństwa osobistego w Karcie Praw Podstawowych UE: Karta Praw Podstawowych Unii Europejskiej. Komentarz, (red. A. Wróbel), Warszawa 2012, s. 194-200.

nie zostanie stwierdzona zgodnie z prawem. Z kolei ust. 2 tego artykułu kształtuje zasadę prawa do obrony poprzez określenie, iż każdemu oskarżonemu gwarantuje się prawo do obrony.

Powyższa norma w zakresie art. 48 ust. 1 Karty Praw Podstawowych Unii Europejskiej gwarantująca zasadę domniemania niewinności, jest tożsama z przedstawionym powyżej art. 6 ust. 2 Konwencji Europejskiej⁹⁸ oraz art. 14 ust. 2 MPPOiP. Jak wskazano to wcześniej, w polskiej ustawie karnoprocesowej ujmuje tą regułę art. 5§1 k.p.k.

Natomiast ujęta w art. 48 ust. 2 Karty zasada prawa oskarżonego do obrony odpowiada stosownym przepisom art. 6 ust. 3 pkt. c Konwencji Europejskiej⁹⁹ i art. 14 ust. 3 pkt. d MPPOiP. W kodeksie postępowania karnego prawo oskarżonego do obrony ujęte zostało w art. 6, poprzez wskazanie, iż dotyczy zarówno obrony materialnej, jak też i formalnej, a nadto istnieje obowiązek pouczenia o tym uprawnieniu oskarżonego. Tym samym regulacja z art. 6 k.p.k. wypełnia wszelkie standardy wynikające z umów międzynarodowych.

Nadmienić należy ponadto, iż uprawnienia procesowe podejrzanego lub oskarżonego dostępu do adwokata w postępowaniu karnym zapewnia dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady z dnia 22.10.2013 r.¹⁰⁰. Nawiązuje ona w sposób bezpośredni do wyrażonego w art. 47 Karty Praw Podstawowych prawa do rzetelnego procesu sądowego oraz ujętej w art. 48 ust. 2 tego aktu prawnego zasady prawa oskarżonego do obrony. Na mocy tej Dyrektywy w państwach członkowskich Unii Europejskiej zostały wzmocnione standardy dotyczące dostępu podejrzanego oraz oskarżonego do adwokata, od czasu powiadomienia podejrzanego o postawionych zarzutach, aż do zakończenia postępowania karnego. Wprowadzone regulacje zapewniają podejrzanym lub oskarżonym prawo dostępu do obrońcy bez zbędnej zwłoki podczas postępowania karnego przed sądem, o ile nie zrzekł się on w sposób jednoznaczny tego prawa.

Powyższa Dyrektywa określa uprawnienie podejrzanym lub oskarżonym do osobistych kontaktów z reprezentującym ich adwokatem (art. 3). Zastrzeżono przy tym, iż regulacje krajowe dotyczące tego prawa, a w szczególności czasu trwania i częstotliwości takich

⁹⁸ J. Sozański, *Prawa człowieka w Unii Europejskiej*, Warszawa – Poznań 2010, s. 160-161.

⁹⁹ J. Sozański, *op. cit.*, s. 160-161.

¹⁰⁰ Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady 2013/48/UE z dnia 22.10.2013 r. w sprawie prawa dostępu do adwokata w postępowaniu karnym i w postępowaniu dotyczącym europejskiego nakazu aresztowania oraz w sprawie prawa do informowania osoby trzeciej o pozbawieniu wolności i prawa do porozumiewania się z osobami trzecimi i organami konsularnymi w czasie pozbawienia wolności (Dz. U. UE L 294/1 z dnia 06.11.2013 r.)

spotkań, powinny pozostawać bez uszczerbku dla skutecznego wykonywania tego prawa oraz jego istoty.

W Dyrektywie zagwarantowano prawo porozumiewania się podejrzanych lub oskarżonych z reprezentującym ich adwokatem na każdym etapie postępowania (art. 3 ust. 2). Wprowadzane praktyczne rozwiązania dotyczące czasu trwania, częstotliwości i sposobów takiego porozumiewania, powinny pozostawać bez uszczerbku dla skutecznego wykonywania tego prawa oraz jego istoty.

Dyrektywa nakazuje państwom członkowskim UE zapewnienie, aby podejrzani lub oskarżeni posiadali prawo do obecności i skutecznego udziału swojego adwokata w czasie ich przesłuchiwania przez organy ścigania lub przez organy sądowe, także podczas rozpraw sądowych (art. 3 ust. 3 lit b). Dostrzeżono tym samym konieczność efektywnego udziału obrońcy już od pierwszych czynności z udziałem podejrzanego w toku postępowania przygotowawczego. Oczywistym pozostaje jednakże, iż ustanowione prawo podejrzanych lub oskarżonych do obecności swojego obrońcy przy czynnościach dochodzeniowych lub dowodowych dotyczy sytuacji, gdy takie czynności są przewidziane w prawie krajowym , zaś ich obecność jest wymagana lub dozwolona ¹⁰¹.

Jednym z podstawowych zaleceń Dyrektywy pozostaje postulat, aby państwa członkowskie UE udostępniały podejrzanym lub oskarżonym informacje ułatwiające uzyskanie dostępu do adwokata (art. 3 ust. 4). Realizacja tego uprawnienia powinna następować w szczególności poprzez udostępnianie w posterunkach policyjnych ulotkach zawierających wykaz miejscowych adwokatów oraz ich dane kontaktowe.

Wskazano również, iż podejrzani lub oskarżeni powinni mieć prawo do poinformowania przynajmniej jednego krewnego lub pracodawcy o pozbawieniu ich wolności (art. 5 ust. 1).

Zasygnalizować w tym miejscu ponadto należy, iż trwają aktualne prace legislacyjne dotyczące zapewnienia podejrzanym lub oskarżonym pozbawionym wolności prawa do

¹⁰¹ Zob. szerzej uwagi do projektu tej dyrektywy C. Kulesza, P. Starzyński, Unia Europejska w obronie podejrzanego, P i P 2012, nr 8, s. 33-47, C. Kulesza, Od obrony formalnej do obrony realnej?: Nowa rola obrońcy w projekcie reformy procedury karnej (w:) Problemy wymiaru sprawiedliwości karnej, księga jubileuszowa Prof. J. Skupińskiego (red. A. Błachnio - Parzych), Warszawa 2013, s. 462-473.

tymczasowej pomocy prawnej, jak również pomocy prawnej podczas postępowania dotyczącego ENA ¹⁰².

Po wejściu w życie omówionych regulacji Karty Praw Podstawowych Unii Europejskiej ochrona praw osób zatrzymanych i tymczasowo aresztowanych w Polsce, jako kraju członkowskim UE, uzyskała kolejną gwarancję wysokiego standardu przestrzegania tych postanowień. Mankamentem tych regulacji jest jednakże, jak to powyżej sygnalizowano, powielanie poszczególnych norm w ramach obowiązujących już norm w systemie prawnym RP.

Wprawdzie przywołane normy Karty Praw Podstawowych mają charakter lakoniczny, jednakże należy pamiętać o tym że powyższy akt prawny został przyjęty, gdy Unia Europejska była już związana Konwencją Europejską, a w szczególności art. 5 tego aktu. Powoduje to okoliczność, że standardy ujęte w niniejszej Karcie częstokroć odwołują się do praw podstawowych przyjętych na kanwie Konwencji Europejskiej ¹⁰³.

§5 Stosowanie tymczasowego aresztowania w polskiej praktyce procesowej w świetle orzecznictwa Europejskiego Trybunału Praw Człowieka w Strasburgu

Rzeczpospolita Polska nie radzi sobie z problemem nadmiernego stosowania zatrzymania i tymczasowego aresztowania w toku postępowania karnego. Według ostatnich danych Rady Europy Polska jest na przedostatnim miejscu wśród państw, w których występuje najwięcej przypadków przedłużającego się tymczasowego aresztowania. Ostatnie miejsce w tym rankingu zajmuje Słowacja, zaś wyżej jest sklasyfikowana m. in. Rosja. Przegrywane przez Polskę procesy przed Europejskim Trybunałem Praw Człowieka w zakresie bezzasadnego przedłużania aresztów tymczasowych, kończą się zasądzeniem wysokich odszkodowań. Stanowi to istotny problem w zakresie przestrzegania przez Polskę jako Państwo-Stronę Konwencji o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności znajdujących się tam zasad w przedmiocie przestrzegania praw osób wobec których stosowane są izolacyjne środki przymusu procesowego. Ponadto ta niewłaściwa praktyka organów procesowych rodzi wymierne, negatywne skutki dla budżetu państwa, polegające

¹⁰² Projekt Dyrektywy Parlamentu Europejskiego i Rady z dnia 27.11.2013 r. w sprawie tymczasowej pomocy prawnej dla podejrzanych lub oskarżonych, którzy zostali pozbawieni wolności, oraz w sprawie pomocy prawnej w ramach postępowania dotyczącego europejskiego nakazu aresztowania, COM (2013) 824 final.

¹⁰³ S. Hambura, M. Muszyński, Karta Praw Podstawowych z komentarzem, Bielsko-Biała 2001, s. 7-8.

na konieczności wypłaty zasądzonych przez ETPC kwot zadośćuczynienia na rzecz uprawnionych skarżących, w których sprawach ujawniono przypadki naruszenia postanowień EKPC.

Ujawnienie znacznej liczby wyroków ETPC ¹⁰⁴, w których stwierdzono naruszenia przez Polskę art. 5 ust. 3 Konwencji Europejskiej, z uwagi na nadmierną długość tymczasowego aresztowania, doprowadziło do przyjęcia w dniu 06.06.2007 r. Tymczasowej Rezolucji Komitetu Ministrów Rady Europy ¹⁰⁵. W przedmiotowej Rezolucji zwrócono uwagę, iż liczba spraw, w których ETPC stwierdził podobne naruszenia ciągle rośnie. Ujawniając niniejszą tendencję Komitet Ministrów Rady Europy ze względu na systemowy ciężar stwierdzonego problemu nadmiernej długości aresztów tymczasowych zachęcił polskie władze do:

- wprowadzania kolejnych środków mających na celu skrócenie długości aresztów tymczasowych, w tym środków legislacyjnych i zmiany praktyki sądowej w tym zakresie,
- podjęcia środków uświadamiających władz biorących udział przy zastosowaniu tymczasowego aresztowania, w tym sędziów oraz prokuratorów,
- zachęcenia sądów i prokuratorów do wzięcia pod uwagę stosowania alternatywnych środków zapobiegawczych,
- ustanowienia mechanizmu pozwalającego na śledzenie trendów w długości aresztów tymczasowych.

W dniu 20.06.2007 r. Komisarz Rady Europy do spraw Praw Człowieka wydał Memorandum dla Rządu Polskiego, dotyczące w szczególności praktyki stosowania tymczasowego aresztowania w Polsce. W tym Memorandum wytknął, iż ETPC niejednokrotnie stwierdzał naruszenie art. 5 ust. 3 Konwencji w odniesieniu do Polski, gdyż w sprawach wniesionych do Strasburga nie jest rzadkie stosowanie tymczasowego aresztowania od 4 do 6 lat. Komisarz wezwał polskie władze do dokonywania przeglądu stosowania i funkcjonowania tymczasowego aresztowania w polskim prawie. Uznał, iż

¹⁰⁴ Omówione w niniejszym rozdziale orzecznictwo ETPC zostało w szczególności wybrane spośród przytoczonych orzeczeń na stronie internetowej Ministerstwa Sprawiedliwości: <http://bip.ms.gov.pl/pl/prawa-czlowieka/europejski-trybunal-praw-czlowieka/orzecznictwo-europejskiego-trybunalu-praw-czlowieka/orzeczenia-w-sprawach-dotyczacych-polski/>

¹⁰⁵ Tymczasowa Rezolucja Komitetu Ministrów Rady Europy z dnia 06.06.2007 r. KM/ResDH (2007)75 dotycząca wyroków Europejskiego Trybunału Praw Człowieka w 44 sprawach przeciwko Polsce dotyczących nadmiernej długości aresztów tymczasowych

kluczowym jest szkolenie sędziów i prokuratorów w zakresie standardów europejskich i orzecznictwa Trybunału Strasburskiego. Wskazał, iż generalną zasadą powinno być raczej zwalnianie niż tymczasowe aresztowanie, które to przesłanie powinno być przekazane sędziom krajowym.

Wydanie niniejszej Tymczasowej Rezolucji Komitetu Ministrów Rady Europy oraz Memorandum Komisarza Rady Europy do spraw Praw Człowieka nie wpłynęło w należyty sposób na poprawę zjawiska przewlekłości tymczasowego aresztowania w polskiej praktyce sądowej. Potwierdza to zwłaszcza wydany w dniu 03.02.2009 r. przez ETPC w Strasburgu wyrok w sprawie *Kauczor przeciwko Polsce*¹⁰⁶. W powyższej sprawie traktowanej jako modelową ETPC zakwestionował prawidłowość stosowania wobec oskarżonego Adama Kauczora tymczasowego aresztowania przez okres 7 lat i 10 miesięcy, jak również naruszenie prawa wymienionego do rozpatrzenia jego sprawy przez sąd w rozsądnym terminie. Tym samym ETPC stwierdził naruszenie art. 5 ust. 3 oraz art. 6 ust. 1 Konwencji Europejskiej. Jednocześnie ETPC przyznał skarżącemu 10.000 euro tytułem przysługującego mu zadośćuczynienia. Właśnie w tym orzeczeniu Trybunał w Strasburgu wskazał, po raz pierwszy, że nadmierne stosowanie tymczasowego aresztowania w Polsce stanowi problem strukturalny¹⁰⁷. Zobowiązano przy tym RP do spójnego i planowego kontynuowania starań mających na celu rozwiązanie tego problemu, bowiem dotyczy on wielu osób i wiąże się ze złym funkcjonowaniem polskiego wymiaru sprawiedliwości. Trybunał przytoczył, że wobec skarżącego nie rozpatrywano zastosowania środków zapobiegawczych o charakterze wolnościowym, a w uzasadnieniach sądowych postanowień o przedłużeniu aresztu powtarzano kodeksowe przesłanki dalszej detencji. W niniejszym orzeczeniu Trybunał zwrócił uwagę, że problem przeludnienia polskich placówek penitencjarnych jest ściśle związany z nadmierną długotrwałością stosowanego w praktyce sądów krajowych tymczasowego aresztowania.

Przed wydaniem niniejszego orzeczenia wielokrotnie wskazywano na niewłaściwą praktykę sądów polskich w zakresie tymczasowego aresztowania. Istotnym wydaje się być choćby wyrok ETPC w sprawie *Kudła przeciwko Polsce*¹⁰⁸, w którym stwierdzono naruszenie art. 3, art. 5 ust. 3 oraz art. 6 ust. 1 Konwencji Europejskiej. Tymczasowe

¹⁰⁶ Wyrok Europejskiego Trybunału Praw Człowieka z dnia 03.02.2009 r. w sprawie *Kauczor przeciwko Polsce*, skarga nr 45219/06.

¹⁰⁷ M. Bernatt, A. Bodnar, *Stosowanie tymczasowego aresztowania w Polsce – problem strukturalny – Wyrok ETPCz z 3.02.2009 r. w sprawie Kauczor v. Polska*, *Europejski Przegląd Sądowy* 2010, nr 6, s. 48-54.

¹⁰⁸ Wyrok Europejskiego Trybunału Praw Człowieka z dnia 26.10.2000 r. w sprawie *Kudła przeciwko Polsce*, skarga nr 30210/96.

aresztowanie skarżącego trwało ponad 2 lata i 7 miesięcy do czasu wydania pierwszego wyroku przez sąd I instancji, przy czym powyższy wyrok został uchylony, zaś sprawę rozpoznawano ponownie. W tym judykacie Trybunał wskazał władzom krajowym, że:

- przesłanki początkowo uzasadniające pozbawienie wolności w ramach tymczasowego aresztowania ulegają osłabieniu z upływem czasu jego trwania,
- obawa przed grożącą karą pozbawienia wolności maleje wraz z przedłużającym się tymczasowym aresztowaniem,
- nie jest wystarczającym, ogólne stwierdzenie, że oskarżony będzie w sposób bezprawny wpływał na prawidłowy tok prowadzonego postępowania, ale należy przytoczyć dowody w danej sprawie to potwierdzające,
- bezzasadnym jest opieranie się na domniemaniu, że tymczasowo aresztowany będzie w bezprawny sposób wpływał na prawidłowy tok postępowania, powołując się na okoliczność, że oskarżony nie przyznaje się do popełnienia zarzucanego mu czynu, gdyż jest to naruszeniem jego prawa do obrony.

Stwierdzone naruszenia standardów art. 3, art. 5 ust. 3 oraz art. 6 ust. 1 EKPC stanowiły podstawę do przyznania skarżącemu 20.000 zł. tytułem zadośćuczynienia oraz 20.000 zł. tytułem zwrotu poniesionych kosztów ¹⁰⁹.

Zaznaczyć należy, że ETPC uznał w tej sprawie słuszność wniesionej skargi w zakresie naruszenia uprawnień oskarżonego zagwarantowanych przez art. 6 ust. 1 Konwencji Europejskiej, w zakresie jego „prawa do sądu”, czyli prawa do rozpoznania sprawy w rozsądnym terminie. Jak bowiem ustalono stosowne zarzuty przedstawiono skarżącemu w dniu 08.08.1991 r., a w dacie wydawania wyroku ETPC (26.10.2000 r.) nie została rozpoznana jego kasacja wniesiona do SN. Trybunał przy tym stwierdził także, że skarżący pozbawiony był środka ochrony prawnej, dostępnego w prawie polskim, za pomocą którego mógłby wyegzekwować swoje prawo do rozpatrzenia sprawy w rozsądnym terminie. Zaznaczyć należy, że właśnie w następstwie tego precedensowego orzeczenia uchwalona została ustawa z dnia 17.06.2004 r. o skardze na naruszenie prawa strony do rozpoznania sprawy w postępowaniu przygotowawczym prowadzonym lub nadzorowanym przez

¹⁰⁹ B. Gronowska, Wyrok Europejskiego Trybunału Praw Człowieka w sprawie Kudły przeciwko Polsce – dot. czasu i warunków stosowania tymczasowego aresztowania, sprawności procesu karnego oraz skutecznego środka odwoławczego, Prokuratura i Prawo 2001, nr 1, s. 119-125.

prokuratora i postępowaniu sądowym bez nieuzasadnionej zwłoki (Dz. U. Nr 179 poz. 1843 z późn. zm.), która omówiona została w rozdziale IV §5 tego opracowania.

Wyrokiem ETPC w Strasburgu z dnia 25.01.2010 r. w sprawie *Zdziarski przeciwko Polsce*¹¹⁰, przyjął że naruszono art. 5 ust. 3 Konwencji Europejskiej (prawo do wolności i bezpieczeństwa osobistego). Pomimo tego, że postępowanie dotyczyło zarzutu udziału w zorganizowanej grupie przestępczej trwający wobec oskarżonego łączny ponad 5 letni okres jego tymczasowego aresztowania przekroczył „rozsądny termin” . Stanowiło to podstawę do przyznania skarżącemu kwoty 2.000 euro tytułem zadośćuczynienia.

Praktycznie powtórzenie treści wyroku z dnia 25.01.2010 r. w sprawie *Zdziarski przeciwko Polsce*, zawierało orzeczenie ETPC z tej samej daty zapadłe w sprawie *Jęczmieniowski przeciwko Polsce*¹¹¹, bowiem dotyczył podobnych okoliczności. Skarżącemu również przyznano rację w zakresie naruszenia art. 5 ust. 3 Konwencji Europejskiej. Doprowadziło to do przyjęcia, że pomimo zarzutu udziału w zorganizowanej grupie przestępczej trwający wobec skarżącego łączny ponad 5 letni okres jego tymczasowego aresztowania przekroczył „rozsądny termin”. Trybunał przyznał skarżącemu kwoty 2.000 euro tytułem zadośćuczynienia.

W obu wskazanych powyżej orzeczeniach Trybunał podniósł, że pomimo okoliczności związanej z rozpoznawaniem spraw związanych z zarzutami udziału skarżących w zorganizowanej grupie przestępczej, naruszono ich uprawnienia wynikające ze stosowania nadmiernie długiego tymczasowego aresztowania.

Wyrokiem ETPC w Strasburgu z dnia 25.01.2010 r. w sprawie *Sikorski przeciwko Polsce*¹¹², stwierdził naruszenie zasady stosowania tymczasowego aresztowania w rozsądnym terminie zgodnie z art. 5 ust. 3 Konwencji Europejskiej. Ujawniono stosowanie wobec skarżącego tymczasowego aresztowania na łączny okres 3 lat i 4 miesięcy w chwili orzekania (środek ten trwał nadal pomimo wprowadzenia do wykonania kary pozbawienia wolności). Stanowiło to podstawę do przyznania skarżącemu kwoty 1.200 euro tytułem zadośćuczynienia.

¹¹⁰ Wyrok Europejskiego Trybunału Praw Człowieka z dnia 25.01.2010 r. w sprawie *Zdziarski przeciwko Polsce*, skarga nr 14239/09.

¹¹¹ Wyrok Europejskiego Trybunału Praw Człowieka z dnia 25.01.2010 r. w sprawie *Jęczmieniowski przeciwko Polsce*, skarga nr 747/09.

¹¹² Wyrok Europejskiego Trybunału Praw Człowieka z dnia 25.01.2010 r. w sprawie *Sikorski przeciwko Polsce*, skarga nr 10041/09.

Kolejne istotne orzeczenie wymagające omówienia to wyrok ETPC z dnia 09.11.2010 r. w sprawie *Baranowski przeciwko Polsce*¹¹³. Dotyczy ono postępowania prowadzonego wobec skarżącego, w toku którego przedstawiono mu zarzut udziału w zorganizowanej grupie przestępczej. Badany przez Trybunał okres tymczasowego aresztowania wynosił 3 lata i 3 miesiące, a nadto w czasie wydania w tej sprawie wyroku niniejszy środek zapobiegawczy nadal był stosowany. Trybunał stwierdził naruszenie art. 5 ust. 3 Konwencji Europejskiej, gdyż długość tymczasowego aresztowania w sprawie skarżącego przekroczyła rozsądny termin. Nie podzielił natomiast argumentacji przedstawionej przez Rząd Polski, dotyczący skomplikowanego charakteru sprawy dotyczącej zorganizowanej przestępczości, w tym poważnego charakteru czynów zarzucanych skarżącemu i potrzebę zabezpieczenia prawidłowego toku postępowania. Tym samym uznając naruszenie wskazanych powyżej standardów określających uprawnienia skarżącego przyznano kwotę 1.000 euro tytułem zadośćuczynienia.

W dniu ETPC wydał wyrok w sprawie *Finster przeciwko Polsce*¹¹⁴, w którym orzekł o naruszeniu art. 5 ust.3 oraz art. 6 ust. 2 Konwencji Europejskiej. Sędziowie Trybunału przyjęli, że przesłanki przedłużenia tymczasowego aresztowania skarżącego, na które się powoływano nie były wystarczające dla usprawiedliwienia długiego jego okresu, który podlegał ich ocenie (ponad 2 lata i 3 miesiące). W powyższej sprawie Trybunał wytknął Sądowi Apelacyjnemu naruszenie w postanowieniu utrzymującym w mocy postanowienie o przedłużeniu tymczasowego aresztowania naruszenie wskazanych powyżej przepisów Konwencji. Wykazał, że ujawniona polska praktyka sądów wskazuje na nadmiernie zdawkowe uzasadnienia postanowień dotyczących stosowania tymczasowego aresztowania. Dotyczy to w szczególności używania ogólnych sformułowań, że „sprawa jest złożona i wielowątkowa”, a „postępowanie ma charakter rozwojowy”. W omawianym orzeczeniu Trybunał stwierdził naruszenie uprawnienia skarżącego wynikające z zasady domniemania jego niewinności, bowiem w postanowieniu Sądu Apelacyjnego wskazano, że „dalsze stosowanie środka zapobiegawczego o charakterze izolacyjnym jest dodatkowo uzasadnione tym, że podejrzany popełnił przestępstwa”. W sposób jednoznaczny potępiono taką praktykę, nie znajdując usprawiedliwienia dla „sądu działającego na podstawie prawa, który

¹¹³ Wyrok Europejskiego Trybunału Praw Człowieka z dnia 09.11.2010 r. w sprawie *Baranowski przeciwko Polsce*, skarga nr 40153/09.

¹¹⁴ Wyrok Europejskiego Trybunału Praw Człowieka z dnia 08.02.2011 r. w sprawie *Finster przeciwko Polsce*, skarga nr 24860/08.

czyni tego rodzaju przedwczesne stwierdzenia”. Trybunał przyznał w tej sprawie skarżącemu 2.000 euro zadośćuczynienia.

Wyrokiem ETPC w Strasburgu z dnia 08.02.2011 r. w sprawie *Trojanowski przeciwko Polsce*¹¹⁵, orzekł naruszenie art. 5 ust. 3 Konwencji Europejskiej, z uwagi na nadmiernie długotrwałe stosowanie wobec skarżącego tymczasowego aresztowania, przez okres 3 lat i 1 miesiąca (podlegającego ocenie Trybunału). Nawet argumentacja strony rządowej o skomplikowanym charakterze postępowania, w toku którego skarżącemu przedstawiono zarzut handlu narkotykami w ramach zorganizowanej grupy przestępczej nie spowodowała zmiany tego stanowiska. Stanowiło to podstawę do przyznania skarżącemu kwoty 1.000 euro tytułem zadośćuczynienia.

Uznając zasadność wniesionej skargi ujawniając naruszenie uprawnień skarżącego Trybunał wykazał zdawkowość uzasadnień wydanych postanowień w przedmiocie stosowania izolacyjnego środka zapobiegawczego. Podniesiono, iż nie wskazano żadnych konkretnych okoliczności przemawiających za tym, że skarżący mógłby próbować utrudniać prowadzone postępowanie, a jedynie ogólnie powoływano się na potrzebę jego prawidłowego zabezpieczenia. Przyjęto także, że okoliczność poszukiwania oskarżonego listem gończym w toku postępowania przygotowawczego, w dalszym etapie procesu karnego nie stanowiło ryzyka jego ucieczki.

Orzeczenie ETPC z dnia 26.07.2011 r. w sprawie *M.B. przeciwko Polsce*¹¹⁶, również przyznało skarżącej racje w zakresie wysuwanego zarzutu naruszenia art. 5 ust. 3 Konwencji Europejskiej. Niniejszym wyrokiem Trybunał stwierdził, że przesłanki stosowania wobec skarżącej tymczasowego aresztowania przez okres ponad 2 lat i 7 miesięcy, polegającego na kolejnym przedłużaniu tego środka nie były odpowiednie i wystarczające dla jego długotrwałości. Wskazano ponadto, że zarzuty przedstawione skarżącej nie dotyczyły udziału w zorganizowanej grupie przestępczej oraz czynów popełnionych z użyciem przemocy. W tej sprawie przyznano skarżącej kwotę 2.000 euro tytułem zadośćuczynienia.

¹¹⁵ Wyrok Europejskiego Trybunału Praw Człowieka z dnia 08.02.2011 r. w sprawie *Trojanowski przeciwko Polsce*, skarga nr 27952/09.

¹¹⁶ Wyrok Europejskiego Trybunału Praw Człowieka z dnia 26.07.2011 r. w sprawie *M.B. przeciwko Polsce*, skarga nr 11887/07.

Wyrokiem ETPC z dnia 03.11.2011 r. w sprawie *Stokłosa przeciwko Polsce*¹¹⁷, uznano zasadność skargi w zakresie naruszenia art. 5 ust. 3 Konwencji Europejskiej, poprzez przedłużenie tymczasowego aresztowania zastosowanego wobec skarżącego przez asesora sądowego. Trybunał uznał, że asesor sądowy nie dysponuje atrybutem niezawisłości, który wymagany jest w cyt. przepisie, w związku z tym, iż mógł zostać w każdym czasie odwołany w trakcie swojej kadencji przez Ministra Sprawiedliwości. W orzeczeniu ETPC podniesiono, że wyrokiem TK z dnia 24.10.2007 r. uznano art. 135§1 ustawy z dnia 27.07.2001 r. – Prawo o ustroju sądów powszechnych za niezgodne z Konstytucją RP. Nie można zatem zrozumieć dlaczego w dniu 21.11.2007 r. rozstrzygnięcie w przedmiocie zastosowania tymczasowego aresztowania wobec skarżącego powierzono asesorowi sądowemu. Tym samym wobec przyjęcia, że asesor sądowy wydający niniejsze postanowienie nie był niezawisły, stwierdzono naruszenie art. 5 ust. 3 Konwencji Europejskiej uznając naruszenie uprawnień skarżącego do rozpoznania jego sprawy przez urzędnika sądowego dysponującego gwarancją niezależności. Odstąpiono jednakże od przyznania skarżącemu zadośćuczynienia, uznając samo stwierdzenie naruszenia Konwencji Europejskiej jako wystarczające zadośćuczynienia za szkodę niematerialną. Powyższe orzeczenie warte jest odnotowania, choćby z uwagi na pojawiające się obecnie projekty powrotu instytucji asesora sądowego do polskiego systemu prawnego, po jego likwidacji.

Przytoczone orzecznictwo ETPC zapadłe także po wyroku w sprawie *Kauczor przeciwko Polsce* nadal wykazuje nieprawidłowości w praktyce stosowanie izolacyjnego środka zapobiegawczego, co potwierdza zwłaszcza wyrok ETPC z dnia 01.02.2011 r. w sprawie *Choumakov przeciwko Polsce nr 2*¹¹⁸. Wyrok niniejszy szczególnie dobitnie wskazuje istnienie systemowego problemu przewlekłości tymczasowego aresztowania w praktyce organów sądowych w Polsce. W toku tego postępowania ETPC po raz drugi stwierdził naruszenie art. 5 ust. 3 Konwencji Europejskiej, w tej samej sprawie aresztowej. Skarżący Choumakov został tymczasowo aresztowany w maju 2003 r., a następnie pomimo stwierdzenia przez ETPC wyrokiem z dnia 29.07. 2008 r.¹¹⁹ przewlekłości tymczasowego aresztowania, powyższy środek zapobiegawczy był stosowany wobec niego przez okres kolejnych 2 lat. Ponadto w tym wyroku stwierdzono naruszenie art. 6 ust. 1 Konwencji

¹¹⁷ Wyrok Europejskiego Trybunału Praw Człowieka z dnia 03.11.2011 r. w sprawie *Stokłosa przeciwko Polsce*, skarga nr 32602/08.

¹¹⁸ Wyrok Europejskiego Trybunału Praw Człowieka z dnia 01.02.2011 r. w sprawie *Choumakov przeciwko Polsce nr 2*, skarga nr 55777/08.

¹¹⁹ Wyrok Europejskiego Trybunału Praw Człowieka z dnia 29.07.2008 r. w sprawie *Choumakov przeciwko Polsce*, skarga nr 33868/05.

Europejskiej, gdyż postępowanie trwało w sposób przewlekły przez okres 7 lat w dwóch instancjach. Trybunał przyznał w tej sprawie skarżącemu kwotę 4.500 euro tytułem zadośćuczynienia. Świadczy to dobitnie nie tylko o niewłaściwej polskiej praktyce tymczasowego aresztowania, lecz również o nie dostosowywaniu jej do orzecznictwa Trybunału w Strasburgu. Należy podnieść, iż Trybunał stwierdził że sąd krajowy odmówił uwzględnienia wniosku obrońcy skarżącego o uchylenie tymczasowego aresztowania w oparciu o zapadły wyrok ETPC. W uzasadnieniu tego postanowienia sąd podniósł, że „ani konwencja ani k.p.k. nie nakładają na sąd obowiązku uchylania tymczasowego aresztowania w następstwie wyroku ETPC”. W sposób ewidentny stanowiło to naruszenie uprawnień tymczasowo aresztowanego, gdyż sądy krajowe mają obowiązek bezpośredniego stosowania Konwencji Europejskiej obowiązującej w polskim systemie prawnym, którego to aktu prawnego odpowiedni standard wykładni ustala Trybunał w Strasburgu. Zauważyć ponadto należy także na zasadne akcentowanie w doktrynie prawa, iż przepisy k.p.k. będąc prawem wewnętrznym stanowią rozwinięcie i konkretyzację norm Konwencji Europejskiej¹²⁰.

Wyrokiem ETPC z dnia 01.02.2011 r. w sprawie *Knyter przeciwko Polsce*¹²¹ stwierdzono naruszenie art. 5 ust. 3 Konwencji Europejskiej, bowiem długość tymczasowego aresztowania w sprawie skarżącego przekroczyła rozsądny termin i wynosiła łącznie 3 lata i 8 miesięcy i 2 dni. ETPC wytknął władzom polskim, że przyczyny dalszego przedłużania tymczasowego aresztowania ograniczały się w istocie do powtórzenia sformułowań kodeksowych, bez wyjaśnienia w jaki sposób miały one zastosowanie w jego sprawie. Na żadnym z kolejnych etapów nie rozważano zastosowanie mniej dolegliwych środków zapobiegawczych. Trybunał przyznał w tej sprawie skarżącemu kwotę 2.500 euro tytułem zadośćuczynienia. Lektura tego judykatu dowodzi, iż ETPC orzeka w przedmiocie ewentualnego naruszenia art. 5 ust. 3 Konwencji Europejskiej w szczególności na podstawie argumentów zawartych w uzasadnieniach sądowych postanowień o zastosowaniu lub przedłużaniu tymczasowego aresztowania. Trybunał wytknął w tym orzeczeniu niską jakość uzasadniania postanowień zapadających w sądach polskich w przedmiocie zastosowania tymczasowego aresztowania. Podniesiono, że SA uzasadnił postanowienie o przedłużeniu

¹²⁰ Z. Świda, Prawo do wolności i bezpieczeństwa osobistego a stosowanie zatrzymania i tymczasowego aresztowania w procesie karnym, [w: } Prawa i wolności obywatelskie w Konstytucji RP, (red. B. Banaszak), Warszawa 2002, s. 746.

¹²¹ Wyrok Europejskiego Trybunału Praw Człowieka z dnia 01.02.2011 r. w sprawie *Knyter przeciwko Polsce*, skarga nr 31820/06.

tymczasowego aresztowania tym, że postępowanie przed tym sądem nadal trwało. Powyższa teza wskazuje na naruszenie uprawnień tymczasowo aresztowanego związanych ze stosowaniem izolacyjnego środka zapobiegawczego bez odpowiednich przesłanek do jego dalszego stosowania.

Natomiast w sprawie *Ściebura przeciwko Polsce*¹²² ETPC wyrokiem z dnia 15.02.2011 r. nie podzielił zarzutu skarżącego o przekroczeniu rozsądnego terminu stosowania wobec niego tymczasowego aresztowania, który wynosił 2 lata i 8 miesięcy. Trybunał uznał, iż sprawa miała charakter skomplikowany, zaś skarżący odpowiadał za udział w zorganizowanej grupie przestępczej. Był poszukiwany listem gończym i ukrywał się w Hiszpanii. Ocenił, że władze krajowe dochowały należytej staranności przy prowadzeniu tego postępowania, a przez to wywiódł, że okres tymczasowego aresztowania nie przekroczył rozsądnego terminu wynikającego z treści art. 5 ust. 3 Konwencji Europejskiej. Jednocześnie Trybunał podniósł, że analiza tej sprawy dowiodła starannego sposobu prowadzenia postępowania sądowego, przez co nie naruszono uprawnień skarżącego przez niego podniesionych.

Wyrokiem ETPC z dnia 03.05.2011 r. w sprawie *Bielski przeciwko Polsce i Niemcom*¹²³ stwierdzono naruszenie art. 5 ust. 3 Konwencji Europejskiej, gdyż ujawniono nadmierny okres tymczasowego aresztowania skarżącego wynoszący łącznie 3 lata i 23 dni. Poza długotrwałym okresem aresztu Trybunał zarzucił, iż sądy krajowe w postanowieniach o przedłużeniu izolacyjnego środka zapobiegawczego wobec skarżącego ograniczały się jedynie do powtórzenia zwrotów użytych w poprzednich postanowieniach o przedłużeniu tymczasowego aresztowania. Nie wskazywano przy tym nowych motywów stosowania tego najbardziej dolegliwego spośród środków zapobiegawczych. Tymczasem ETPC wielokrotnie w swoim orzecznictwie dowodził, że potwierdzanie w uzasadnieniach postanowień o przedłużeniu tymczasowego aresztowania, iż zachodzi uzasadnione podejrzenie popełnienia zarzucanego przestępstwa przez osobę aresztowaną z upływem czasu przestaje być wystarczające do utrzymania detencji. Dla przedłużenia tymczasowego aresztowania niezbędne staje się wskazanie innych ważnych przesłanek, przemawiających za utrzymaniem tego środka zapobiegawczego. Trybunał przyznał w tej sprawie skarżącemu

¹²² Wyrok Europejskiego Trybunału Praw Człowieka z dnia 15.02.2011 r. w sprawie *Ściebura przeciwko Polsce*, skarga nr 39412/08.

¹²³ Wyrok Europejskiego Trybunału Praw Człowieka z dnia 03.05.2011 r. w sprawie *Bielski przeciwko Polsce i Niemcom*, skarga nr 18120/03.

1.500 euro zadośćuczynienia, uznając zasadność jego skargi w zakresie naruszenia uprawnień związanych ze stosowaniem tymczasowego aresztowania w rozsądnym terminie.

Orzeczeniem ETPC z dnia 14.02.2012 r. w sprawie *Galążka przeciwko Polsce*¹²⁴, uznano naruszenie art. 5 ust. 3 Konwencji Europejskiej, gdyż ujawniono nadmierny okres tymczasowego aresztowania skarżącego wynoszący łącznie 5 lat i 7 miesięcy. Skarżącemu w niniejszym postępowaniu przedstawiono najcięższe zarzuty, w tym zabójstwa, usiłowania rozboju oraz handel narkotykami w ramach zorganizowanej grupy przestępczej. Tymczasowe aresztowanie wobec skarżącego wielokrotnie przedłużano, zarówno w toku śledztwa jak też podczas postępowania sądowego. Trybunał uznał w wyroku, że chociaż charakter sprawy mógł uzasadniać względnie długotrwały okres tymczasowego aresztowania, jednakże władze krajowe nie były uprawnione do jego przedłużania w sposób dowolny i nieograniczony. Ujawniono przy tym naruszenie uprawnień skarżącego w zakresie nadmiernie długiego stosowania aresztu. Jednocześnie ETPC zaznaczył, że w sytuacji gdy długotrwałe stosowanie tymczasowego aresztowania jest uzasadnione ponad okresy, które Trybunał akceptuje, za przedłużeniem izolacyjnego środka zapobiegawczego muszą przemawiać szczególnie ważne argumenty. Powyższych przesłanek nie dopatrzone się w sprawie objętej skargą. Trybunał wytknął, że sądy krajowe zbyt ogólnie powoływały obawę mactwa jako przesłankę tymczasowego aresztowania skarżącego, poprzez odwołanie się do powagi zarzutów mu stawianych. Podniesiono, że uzasadniona obawa popełnienia przestępstwa oraz konieczność zgromadzenia obszernego materiału dowodowego uzasadniają stosowanie tymczasowego aresztowania w początkowym jego okresie. Z tych też powodów przyznano skarżącemu zadośćuczynienie w wysokości 6.000 euro.

Niezwykle interesująca jest lektura wyroku ETPC z dnia 18.09.2012 r. w sprawie *Dochnal przeciwko Polsce*¹²⁵, gdyż w tym orzeczeniu Trybunał uznał zasadność zarzutów skarżącego dotyczących naruszenia art. 5 ust. 3 i 4, oraz art. 8 Konwencji Europejskiej. Wyrok ten ma charakter precedensu. Łączny okres tymczasowego aresztowania skarżącego badany w tej sprawie wynosił 3 lata i 11 miesięcy. W toku postępowania podniesiono zarzut zasadności stosowania długotrwałego tymczasowego aresztowania, warunków jego

¹²⁴ Wyrok Europejskiego Trybunału Praw Człowieka z dnia 14.02.2012 r. w sprawie *Galążka przeciwko Polsce*, skarga nr 18661/09,

¹²⁵ Wyrok Europejskiego Trybunału Praw Człowieka z dnia 18.09.2012 r. w sprawie *Dochnal przeciwko Polsce*, skarga nr 31622/07.

wykonywania, jak również poszanowania życia rodzinnego i prywatnego aresztowanego. Ponadto skarżący powoływał się na naruszenie art. 18 Konwencji Europejskiej, polegającego na zastosowaniu tymczasowego aresztowania z przyczyn politycznych, pomimo braku uzasadnionego podejrzenia popełnienia czynu zabronionego, oraz stosowaniu tego środka z przyczyn pozaprocesowych jako aresztu wydobywczego. Wprawdzie tego ostatniego zarzutu Trybunał nie uwzględnił, jednakże uczynił tak z uwagi na to, że skarżący nie przedstawił dostatecznych dowodów w tym zakresie. Sędziowie Trybunału jednakże przyznali, że „sprawa może budzić wątpliwości, czy rzeczywistym celem pozbawienia wolności skarżącego nie było uzyskanie dalszych zeznań w sprawach wrażliwych politycznie”. ETPC nie uciął zatem spekulacji w zakresie tego, iż tymczasowe aresztowanie miało w istocie charakter aresztu wydobywczego, a nawet porównał stosowanie długotrwałego tymczasowego aresztowania wobec skarżącego do pozbawienia wolności rosyjskiego oligarchy Michaiła Chodorkowskiego. Przyznano, iż sprawa może wywoływać pewne podejrzenia co do intencji władz krajowych, w przedmiocie wykorzystania uprawnień władz dla innych celów niż te dopuszczalne w Konwencji. Jednakże ostatecznie, jak to już zaznaczono, skarga w tym zakresie nie została uwzględniona. Trybunał stwierdził jednakże, że tymczasowe aresztowanie skarżącego nie było oparte na wystarczających i właściwych podstawach, zaś ogólnikowa treść postanowień o przedłużeniu tego środka nie uzasadniały całego długotrwałego okresu aresztowania. Ponadto uznano naruszenie prawa skarżącego do widzeń z rodziną, gdyż odmowa tych kontaktów nosiła cechy niczym nie uzasadnionej arbitralności.

Jednocześnie w niniejszym orzeczeniu podniesiono naruszenie uprawnień skarżącego wynikających z art. 5 ust. 4 Konwencji, w zakresie jego dostępu do akt sprawy. Stwierdzono naruszenie zasad rzetelności postępowania *habeas corpus*, w zakresie odmowy skarżącemu dostępu do akt sprawy przez okres ponad 2 lat. Podniesiono bowiem, że obrońcy tymczasowo aresztowanego skarżącego w toku postępowania przygotowawczego ośmiokrotnie bezskutecznie próbowali uzyskać dostęp do akt postępowania na tym jego etapie. Tym samym Trybunał przyznał skarżącemu tytułem odszkodowania kwotę 3.300 euro, oraz tytułem zadośćuczynienia 8.800 euro.

Wyrokiem ETPC z dnia 26.02.2013 r. w sprawie *Kowrygo przeciwko Polsce*¹²⁶, również stwierdzono naruszenie art. 5 ust. 3 Konwencji Europejskiej w zakresie nadmiernie

¹²⁶ Wyrok Europejskiego Trybunału Praw Człowieka z dnia 26.02.2013 r. w sprawie *Kowrygo przeciwko Polsce*, skarga nr 6200/07.

długiego tymczasowego aresztowania oraz niezapewnienia mu odpowiedniej opieki lekarskiej. Skarżący został zatrzymany, a następnie tymczasowo aresztowany pod zarzutem przestępstw narkotykowych. Już w chwili stosowania wobec tymczasowego aresztowania skarżący cierpiał na choroby kardiologiczne, a w trakcie stosowania tego środka umieszczono go w szpitalu więziennym. W toku postępowania tymczasowe aresztowanie wielokrotnie przedłużano, pomimo iż na rozprawie sądowej skarżący przyznał się do popełnienia zarzucanych mu czynów. Pomimo złożenia takiej treści wyjaśnień, po jego przesłuchaniu był tymczasowo aresztowany przez blisko 10 miesięcy. Łączny okres tymczasowego aresztowania brany przez Trybunał do oceny (do czasu wydania wyroku sądu I instancji) wynosił 1 rok 8 miesięcy i 25 dni. Tymczasowe aresztowanie uchylono dopiero po opinii biegłych, którzy stwierdzili że skarżący musi poddać się leczeniu poza aresztem śledczym. W składanych zażaleniach skarżący wielokrotnie podnosił, że zły stan jego zdrowia uniemożliwia jego pozostawanie w warunkach izolacji. Trybunał podkreślił, że sądy w tej sprawie stosowały tymczasowe aresztowanie nawet po tym, jak skarżący przyznał się do popełnienia zarzucanych mu czynów.

Podniesiono, iż władze krajowe nie podały żadnych konkretnych okoliczności mogących uzasadnić ryzyko bezprawnego wpływu skarżącego na przebieg postępowania. ETPC stwierdził, że nie istniały wystarczające i odpowiednie powody, uzasadniające stosowanie wobec skarżącego tymczasowego aresztowania przez cały jego okres w niniejszej sprawie. Tym samym stwierdzono naruszenie uprawnień w zakresie nadmiernej długotrwałości stosowania tymczasowego aresztowania oraz niezapewnienia należytej opieki medycznej. Tytułem słusznego zadośćuczynienia przyznano skarżącemu tytułem słusznego zadośćuczynienia 2.200 euro.

Analiza przedstawionego zestawienia orzecznictwa Europejskiego Trybunału Praw Człowieka w Strasburgu pozwala wskazać pewne zasady związane ze stosowaniem tymczasowego aresztowania, w tym z prawem do rozsądnego czasu aplikacji tego środka przymusu¹²⁷. Do niniejszych reguł należy w szczególności zaliczyć:

- zastosowanie i przedłużenie tymczasowego aresztowania może być uzasadnione, gdy występują przesłanki oparte na wymogach interesu publicznego, który pomimo stosowania

¹²⁷ M. Burchard, Długość tymczasowego aresztowania w świetle orzeczeń ETPCz w sprawach przeciwko Polsce, *Palestra* 2007, nr 7-8, s. 54.

tego środka wobec osoby korzystającej z domniemania niewinności, przeważa nad zasadą ochrony wolności osobistej wynikającej z art. 5 Konwencji Europejskiej,

- dopuszczalny okres tymczasowego aresztowania w danej sprawie należy oceniać indywidualnie, w odniesieniu do konkretnej sprawy,

- Trybunał musi być przekonany co do tego, że tymczasowe aresztowanie w całym okresie jego stosowania było zgodne z celem wynikającym z art. 5 Konwencji Europejskiej, który chroni przed arbitralnością lub dowolnością pozbawienia wolności,

- w sprawach dotyczących wielu oskarżonych argumentacja zamieszczona w uzasadnieniu postanowienia o przedłużeniu tymczasowego aresztowania winna być użyta do każdej spośród tych osób oddzielnie,

- uzasadnione podejrzenie popełnienia przestępstwa przez osobę tymczasowo aresztowaną jest warunkiem koniecznym stosowania tego środka przymusu, jednakże po upływie pewnego czasu nie jest już wystarczającą przesłanką jego kontynuacji. Wówczas konieczne jest wykazanie dodatkowych przyczyn utrzymywania tego środka, a także rozważanie zastosowania w celu zabezpieczenia prawidłowego toku postępowania środków zapobiegawczych o charakterze wolnościowym,

- oceniając sposób prowadzenia postępowania przez sąd krajowy Trybunał bierze pod uwagę: skomplikowany charakter procesu, zachowanie samego tymczasowo aresztowanego (np. celowe przewlekanie przez niego postępowania), brak staranności występujący po stronie organów prowadzących postępowanie. Do tego ostatniego elementu Trybunał zalicza w szczególności: długotrwałe badanie właściwości sądu, trudności organizacyjne i kadrowe organów procesowych, nadmierną długość okresu od wpływu sprawy do wyznaczenia przez sąd pierwszego terminu rozprawy, a także wyznaczanie zbyt rzadko terminów rozpraw w sprawie aresztowej,

- badane przez Trybunał uzasadnienie postanowień o przedłużeniu tymczasowego aresztowania nie mogą być lakoniczne, a także nie powinny ograniczać się do przywołania zwrotów i sformułowań kodeksowych, a także wykazywać muszą dalsze istnienie przesłanek i braku możliwości uchylania izolacyjnego środka zapobiegawczego.

W przypadku spraw wieloosobowych argumentacja z uzasadnienia powinna odnosić się do każdej osoby indywidualnie,

- stwierdzone naruszenia długotrwałości stosowanego tymczasowego aresztowania – art. 5 ust. 3 Konwencji Europejskiej nie konwaliduje zaliczenie okresu tego środka na poczet orzeczonej kary pozbawienia wolności,
- zgodnie z art. 41 Konwencji Europejskiej regulującym kwestię słusznego zadośćuczynienia, ETPC może przyznać odpowiednią sumę pieniężną, lub też poprzestać na samym stwierdzeniu naruszenia Konwencji, uznając iż samo stwierdzenie jej naruszenia stanowi wystarczającą formę gratyfikacji z tego tytułu.

Dopiero przestrzeganie wskazanych kryteriów skutkuje stosowaniem tymczasowego aresztowania bez naruszania stosownych uprawnień oskarżonego. Jednakże z reguły ETPC stwierdza naruszenie art. 5 ust. 3 Konwencji Europejskiej w sytuacji gdy tymczasowe aresztowanie stosowane było przez okres powyżej 2 lat, bądź w okresie 3 lat w przypadku zorganizowanej przestępczości.

Zaznaczenia wymaga, iż analiza orzecznictwa ETPC dowodzi, że polska praktyka wymiaru sprawiedliwości prowadzi do przewlekłości tymczasowego aresztowania w przeważającej liczbie przypadków na etapie postępowania sądowego. Oczywistym jest jednakże, iż również stosowanie izolacyjnego środka zapobiegawczego na etapie postępowania przygotowawczego, nie jest w pełni prawidłowe. Koniecznym jest przyjęcie zawężającej wykładni przy ujęciu przesłanek stosowania oraz przedłużania tymczasowego aresztowania. Ponadto niezbędne są zmiany s strukturach organizacyjnych organów procesowych (w tym w szczególności prokuratur i sądów), biorących udział w postępowaniu w przedmiocie stosowania i przedłużania izolacyjnego środka zapobiegawczego, w celu poprawy niekorzystnej praktyki aresztowej.

Problemem polskiego systemu prawnego jest niewykonanie orzeczeń Europejskiego Trybunału Praw Człowieka w Strasburgu, co wytknięte zostało RP w 2011 r. przez Zgromadzenie Parlamentarne Rady Europy. Wskazać w tym przypadku należy na opisany powyżej wyrok ETPC z dnia 01.02.2011 r. w sprawie *Choumakov przeciwko Polsce nr 2*¹²⁸, w którym to orzeczeniu wytknięto kolejne naruszenie uprawnień tymczasowo aresztowanego skarżącego, w zwłaszcza dalsze stosowanie izolacyjnego środka zapobiegawczego pomimo wytkniętych w tym zakresie nieprawidłowości. Większość spraw

¹²⁸ Wyrok Europejskiego Trybunału Praw Człowieka z dnia 01.02.2011 r. w sprawie Choumakov przeciwko Polsce nr 2, skarga nr 55777/08.

w których nie wdrażano orzeczeń Trybunału dotyczy zwłaszcza przewlekłości postępowań oraz nadmiernej długotrwałości tymczasowego aresztowania. Do chwili obecnej ETPC wydał około 180 wyroków stwierdzających naruszenie przez Polskę art. 5 ust. 3 Konwencji Europejskiej z uwagi na nadmierną długotrwałość tymczasowego aresztowania. Powyższą kwestią zajmował się również Trybunał Konstytucyjny, który wskazywał jako zasadniczą przyczynę takiego stanu rzeczy niewłaściwą praktykę stosowania prawa, prowadząca do zasądzenia wysokich odszkodowań finansowych od Polski ¹²⁹.

Na posiedzeniu w dniach 6-8 marca 2012 r. (sesja nr 1136) Komitet Ministrów Rady Europy zauważając nieznaczną poprawę tej praktyki, wezwał Polskę do podjęcia dalszych działań w celu zmniejszenia liczby tymczasowych aresztów średnio i długotrwałych, w tym poprzez promowanie wolnościowych środków zapobiegawczych i prowadzenie niezbędnych szkoleń.

Warto ponadto przytoczyć istotne orzeczenia ETPC określające standard efektywnego korzystania z pomocy obrońcy wobec podejrzanego, bądź osoby podejrzanej ¹³⁰. Przykładowo w wyroku z dnia 6 czerwca 2000 r. w sprawie *Averill przeciwko Wielkiej Brytanii* Trybunał przyjął, iż odmówienie oskarżonemu dostępu do jego obrońcy przez pierwsze 24 godziny od zatrzymania pozostaje sprzeczne z wymogami art. 6 ust. 3 lit. c Konwencji (ETPC 36408/97, Lex nr 76767). W wyroku ETPC z dnia 31.03.2009 r. w sprawie *Płonka przeciwko Polsce* ¹³¹, Trybunał stwierdził naruszenie art. 6 ust. 1 w zw. z art. 6 ust. 3 c Konwencji, wobec przyjęcia za dowód w sprawie wyjaśnień oskarżonej złożonych w toku postępowania przygotowawczego pod nieobecność obrońcy.

Europejski Trybunał Praw Człowieka zajmując się zagadnieniem udziału obrońcy w postępowaniu przygotowawczym podkreślał, że pomoc adwokata, szczególnie dla osoby pozbawionej wolności, jest niezbędna począwszy od początkowej fazy śledztwa. Trybunał zwracał uwagę na potrzebę zapewnienia obecności obrońcy już przy pierwszych przesłuchaniach podejrzanego, zwłaszcza w związku z decyzjami o zastosowaniu środków zapobiegawczych, a także w przypadku konieczności udzielenia pomocy w ewentualnym formułowaniu środków odwoławczych. Z orzecznictwa ETPC wynika także, iż odmowa

¹²⁹ Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 24.07.2006 r., sygn. SK 58/03, OTK ZU 7A/2006 poz. 85.

¹³⁰ Zob. C. Kulesza, *Obrona w sprawach o przestępstwa gospodarcze i skarbowe*, Warszawa 2012, s. 57 – 58 i podane tam orzecznictwo.

¹³¹ Wyrok Europejskiego Trybunału Praw Człowieka z dnia 31.03.2009 r. w sprawie *Płonka przeciwko Polsce*, skarga nr 20310/02.

dopuszczenia obrońcy w początkowej fazie postępowania skutkuje uznaniem całego postępowania za naruszające standard jego rzetelności.

W zakresie prawa podejrzanego do korzystania z pomocy obrońcy już w początkowym stadium procesu kluczowym orzeczeniem jest wyrok Wielkiej Izby Trybunału z dnia 7 listopada 2008 roku w sprawie *Salduz przeciwko Turcji* (skarga nr 36391/02). Trybunał w tej sprawie wskazał, iż podstawową przesłanką prawa do rzetelnego procesu w myśl art. 6 ust. 1 Konwencji Europejskiej jest rzeczywisty i efektywny dostęp do obrońcy przez cały okres postępowania. Przy czym pomoc adwokata musi zostać zatem zapewniona już przy pierwszym przesłuchaniu przez policję. Ewentualne odstępstwa od tej zasady mogą być stosowane jedynie w świetle wyjątkowych okoliczności danej sprawy, gdy zostanie wykazane występowanie nieodpartych argumentów na rzecz ograniczenia prawa do adwokata. Jednakże, zdaniem ETPC, jakiegokolwiek usprawiedliwione przypadki odmowy dostępu do obrońcy nie mogą bezpodstawnie naruszać praw oskarżonego zagwarantowanych przez art. 6 Konwencji Europejskiej. Powyższe orzeczenie stanowiło podstawę opracowania przez ustawodawcę europejskiego dyrektywy Parlamentu Europejskiego i Rady UE dotyczącej prawa dostępu do adwokata w postępowaniu karnym oraz prawa do powiadomienia osoby trzeciej o zatrzymaniu ¹³².

§6 Zatrzymanie i tymczasowe aresztowanie w świetle polskiego standardu konstytucyjnego

Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 02.04.1997 r. ¹³³, jako ustawa zasadnicza wywiera znaczący wpływ na kształt systemu prawnego, w tym również w zakresie postępowania karnego. W zakresie objętym tematyką rozważań niniejszej rozprawy niniejszy akt prawny reguluje również konstytucyjne gwarancje związane z zatrzymaniem i tymczasowym aresztowaniem.

¹³² Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady UE 2013/48/UE z dnia 22.10.2013 r. w sprawie prawa dostępu do adwokata w postępowaniu karnym i w postępowaniu dotyczącym europejskiego nakazu aresztowania oraz w sprawie prawa do informowania osoby trzeciej o pozbawieniu wolności i prawa do porozumiewania się z osobami trzecimi i organami konsularnymi w czasie pozbawienia wolności (Dz. Urz. UE 2013 L294/1).

¹³³ Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2.04.1997r. (Dz. U. z 1997 r., Nr 78, poz. 483 z późn. zm.)

Prawo do wolności osobistej¹³⁴ uznane zostało w Konstytucji RP jako jedno z podstawowych praw człowieka ujętych w rozdziale II, który reguluje wolności, prawa i obowiązki człowieka i obywatela. Jednocześnie należy dokonać rozróżnienia pomiędzy pojęciem konstytucyjnych wolności człowieka i obywatela, a wolnością osobistą jako jednym z tych uprawnień¹³⁵. Pierwszoplanową w tym względzie jest wyrażona w art. 31 ust. 1 ustawy zasadniczej zasada, iż wolność człowieka podlega ochronie prawnej. To właśnie powyższa reguła wskazuje gwarancję ochrony wolności jednostki. Natomiast w art. 31 ust. 3 Konstytucji RP ujęto klauzulę limitacyjną¹³⁶, określająca w sposób rzeczywisty zakres i treść ochrony konstytucyjnych wolności i praw. Nie budzi zatem wątpliwości, że zgodnie z przytoczonymi zasadami ustawodawca może wprowadzać ograniczenia uprawnień zatrzymanego i tymczasowo aresztowanego, w sytuacji gdy jest to konieczne w demokratycznym państwie dla jego bezpieczeństwa lub porządku publicznego, bądź dla ochrony środowiska, zdrowia i moralności publicznej albo wolności i praw innych osób.

Tym samym ocena ograniczeń praw konstytucyjnych, do czego dochodzi w wyniku stosowania zatrzymania i tymczasowego aresztowania, powinna zostać każdorazowo dokonywana poprzez wskazaną klauzulę imitacyjną.

W art. 41 ust. 1 zdanie pierwsze Konstytucji RP określono fundamentalną zasadę, iż każdemu zapewnia się nietykalność osobistą i wolność osobistą. Kwestia podstawowego charakteru wolności osobistej i nietykalności cielesnej przejawia się zwłaszcza w tym, że od ich realizacji uzależnione jest korzystanie przez jednostkę z innych jej wolności i praw konstytucyjnych¹³⁷. Ujęcie przez prawodawcę wolności osobistej jako jednego z podstawowych praw człowieka, skutkowało wprowadzeniem szczegółowych norm w przedmiocie jego ochrony. Powyższą regułą doprecyzowuje art. 41 ust. 1 zdanie drugie ustawy zasadniczej określające, że pozbawienie lub ograniczenie wolności może nastąpić tylko na zasadach i w trybie określonych w ustawie. Tym samym niezależnie od formy pozbawienia i ograniczenia wolności, wszystkie zasadnicze elementy ograniczenia albo pozbawienia wolności muszą być określone w wyczerpujący sposób w obowiązujących przepisach o randze ustawy¹³⁸.

¹³⁴ K. Dąbkiewicz, *Tymczasowe aresztowanie*, Warszawa 2012, s. 28-36.

¹³⁵ D. Dudek, *Konstytucyjna wolność człowieka a tymczasowe aresztowanie*, Lublin 1999, s. 141.

¹³⁶ Szerzej na ten temat: M. Piechowiak, *Klauzula imitacyjna a nienaruszalność praw i godności*, *Przegląd Sejmowy* 2009, nr 2 (90), s. 70-71.

¹³⁷ B. Banaszak, *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*, Warszawa 2009, s. 222.

¹³⁸ P. Wiliński, *Proces karny w świetle konstytucji*, Warszawa 2011, s. 194.

Zaznaczyć należy jednakże, iż treść art. 31 Konstytucji RP dotyczy wolności człowieka w ogóle, natomiast art. 41 ustawy zasadniczej reguluje wolność osobistą jednostki. Wolność osobista stanowi bowiem jeden z elementów wolności człowieka¹³⁹. Uregulowanie tego zagadnienia w akcie prawnym najwyższej rangi nie może budzić zastrzeżeń, gdyż wolność osobista człowieka stanowi jedną z najważniejszych wartości. Każde pozbawienie wolności powinno być zatem traktowane jako *ultima ratio*. Pozbawienie wolności osobistej, przed wydaniem prawomocnego wyroku skazującego, wobec osoby w stosunku do której obowiązuje domniemanie niewinności¹⁴⁰, stanowi głęboką ingerencję w podstawowe prawa człowieka¹⁴¹. Zatem pomimo obowiązywania zasady domniemania niewinności należy zaakceptować możliwość stosowania tymczasowego aresztowania¹⁴², jednakże tylko w ściśle określonych przypadkach uregulowanych w ustawie karno-procesowej. Jednocześnie zaznaczyć należy, iż przez pryzmat omówionej zasady ochrony wolności osobistej powinny być badane zarówno przesłanki stosowania izolacyjnych środków przymusu, jak też możliwość ich uchylenia lub zamiany na środki łagodniejsze.

W doktrynie wskazuje się, iż gwarancje określone w art. 41 ust. 1-3 Konstytucji RP ukształtowane zostały w sposób kaskadowy¹⁴³, albowiem po ogólnej zasadzie ujętej w ust. 1, ukształtowano dalej idące gwarancje dotyczące kontroli legalności pozbawienia wolności na innej podstawie niż wyrok sądowy (ust. 2) oraz wyznaczenie standardów związanych z zatrzymaniem (ust. 3). Jednocześnie treść art. 41 ust. 3 Konstytucji RP określa instytucję tymczasowego aresztowania. Cytowane normy ustanawiają konstytucyjny standard ochrony prawa do wolności i bezpieczeństwa osobistego z którego wynika, że dla zabezpieczenia prawidłowego toku postępowania karnego tymczasowe aresztowanie stosować należy w ostateczności, dopiero wtedy, gdy wolnościowe środki zapobiegawcze nie zapewnią

¹³⁹ W. Skrzydło, Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz, Warszawa 2009, s. 46.

¹⁴⁰ Szerzej na ten temat: A. Szumski: Tymczasowe aresztowanie w kontekście zasady domniemania niewinności. Aspekty karnoprocesowe i międzynarodowe, Wrocław 2012 – w rozdziale IV tej monografii „Tymczasowe aresztowanie w kontekście zasady domniemania niewinności”.

¹⁴¹ T. Gardocka, Procesowe pozbawienie wolności a Konstytucja RP, zamieszczona w pracy zbiorowej Węzłowe problemy procesu karnego, (red.) Piotr Hofmański, Warszawa 2010, s. 435

¹⁴² A. Tęcza – Paciorek, Zasada domniemania niewinności w procesie karnym, Warszawa 2012, s. 333.

¹⁴³ P. Wiliński, Proces karny w świetle konstytucji, Warszawa 2011, s. 195

realizacji tego celu ¹⁴⁴. Wskazać przy tym należy na obowiązek stosowanie izolacyjnych środków przymusu jedynie dla ściśle procesowych potrzeb ¹⁴⁵.

W świetle art. 41 ust. 2 Konstytucji RP każdy pozbawiony wolności nie na podstawie wyroku sądowego ma prawo odwołania się do sądu w celu niezwłocznego ustalenia legalności tego pozbawienia. Niniejszy przepis dotyczy każdej formy pozbawienia wolności, w tym również zastosowanej w wyniku zatrzymania lub tymczasowego aresztowania. Kształtuje on prawo osób wobec których zastosowano te środki do kontroli legalności ich pozbawienia wolności. Ponadto nakłada na sąd obowiązek dokonania szczegółowej kontroli legalności pozbawienia wolności. Celem tego uregulowania jest, aby w przypadku ujawnienia osoby bezprawnie pozbawionej wolności doprowadzić do szybkiego jej uwolnienia.

W przepisie art. 41 ust. 2 zdanie drugie Konstytucji RP określono obowiązek sygnalizacji faktu pozbawienia wolności obywatela innym osobom. Zgodnie z jego brzmieniem o pozbawieniu wolności powiadamia się niezwłocznie rodzinę lub osobę wskazaną przez pozbawionego wolności. Zaznaczyć należy, iż przekazanie informacji o pozbawieniu wolności ma nastąpić niezwłocznie, zaś do kręgu osób które należy o powyższym fakcie zawiadomić zaliczono rodzinę lub osobę wskazaną przez pozbawionego wolności.

Należy w tym miejscu zaznaczyć, iż użyte w omawianym przepisie określenie „rodzina” jest pojęciem szerszym od użytego przez ustawodawcę w art. 261§1 k.p.k. pojęcia „osoby najbliższej”. Tym samym sąd zobowiązany jest powiadamiać o zastosowaniu tymczasowego aresztowania członków rodziny aresztowanego, albowiem przepisy Konstytucji RP stosuje się bezpośrednio (art. 8 ust. 2 Konstytucji RP).

Uprawnienia zatrzymanego ujęte zostały w art. 41 ust. 3 Konstytucji RP, poprzez określenie granic tego środka przymusu. Z mocy tego uregulowania każdy zatrzymany powinien być niezwłocznie i w sposób zrozumiały dla niego poinformowany o przyczynach zatrzymania. Na pierwszy plan wysunięto zatem uprawnienie zatrzymanego o jego informacji, dotyczącej podstawy zastosowania tego izolacyjnego środka przymusu. Przy

¹⁴⁴ J. Skorupka, Konstytucyjny i konwencyjny standard tymczasowego aresztowania, Państwo i Prawo 2007, nr 7, s. 69.

¹⁴⁵ Słusznie wskazuje np. E. Skrętowicz i D. Gil, że „zatrzymanie nie może być wyłącznie instrumentem zwalczania się przeciwstawnych interesów oraz atrybutem sensacji dla potrzeb tzw. czwartej władzy”, Zatrzymanie podejrzanego w polskim procesie karnym a zgodność z Konstytucją RP, [w:] Państwo prawa i prawo karne. Księga Jubileuszowa Prof. A. Zolla, (red. P. Kardas, T. Sroka, W. Wróbel), t. II, Warszawa 2012, s. 1759.

czym informacja powyższa musi zostać przekazywana niezwłocznie oraz w sposób zrozumiały dla zatrzymanego.

Kolejne spośród gwarantowanych konstytucyjnie uprawnień zatrzymanego dotyczą wytyczenia czasowych standardów stosowania zatrzymania. Zgodnie zatem z art. 41 ust. 3 zdanie drugie i trzecie Konstytucji RP zatrzymany powinien być w ciągu 48 godzin od chwili zatrzymania przekazany do dyspozycji sądu. Zatrzymanego należy zwolnić, jeżeli w ciągu 24 godzin od przekazania do dyspozycji sądu nie zostanie mu doręczone postanowienie sądu o tymczasowym aresztowaniu wraz z przedstawionymi zarzutami. Przytoczone ramy czasowe zatrzymania, związane z maksymalnymi jego terminami, zostały wytyczone w celu uniemożliwienia przekształcenia tego środka przymusu w faktyczne pozbawienie wolności bez rozstrzygnięcia sądu¹⁴⁶. Wyznaczenie tych terminów określa w sposób precyzyjny maksymalne okresy tego środka, związane z poszczególnymi etapami postępowania w przedmiocie zastosowania tymczasowego aresztowania. Określony okres 48 godzinny obejmuje zatrzymanie od jego początkowej fazy, aż do chwili skierowania przez prokuratora wniosku o tymczasowe aresztowanie. Natomiast termin 24 godzinny zatrzymania wyznaczony został od czasu skierowania niniejszego wniosku prokuratora, do czasu doręczenia podejrzanemu postanowienia sądu o tymczasowym aresztowaniu¹⁴⁷.

Precyzyjne określenie dopuszczalnego czasu zatrzymania osoby ma charakter gwarancyjny zarówno w zakresie ochrony podstawowego prawa jednostki do wolności osobistej, jak również stanowi instrument zapewniający prawidłowy tok czynności podejmowanych przez właściwe organy w związku z podejrzeniem popełnienia przestępstwa¹⁴⁸.

Konstytucja określa także, iż środek przymusu w postaci zatrzymania musi być wykonywany w sposób humanitarny. Wynika to wprost z treści art. 41 ust. 4 Konstytucji RP, iż każdy pozbawiony wolności powinien być traktowany w sposób humanitarny. Chodzi tu o poszanowanie godności osoby zatrzymanej, wyrażającej się w szczególności

¹⁴⁶ P. Wiliński, *Proces karny w świetle konstytucji*, Warszawa 2011, s. 199

¹⁴⁷ Szerzej o charakterze tego terminu: P. Kardas, *Uływ określonego w art. 41 ust. 3 Konstytucji i w art. 248§3 k.p.k. 24 godzinnego terminu a możliwość wydania postanowienia o tymczasowym aresztowaniu*, *Czasopismo Prawa Karnego i Nauk Penalnych* 2008, nr 1, s. 113-143.

¹⁴⁸ J. Karaźniewicz, *Terminy stosowania środków przymusu procesowego w kontekście ochrony praw i wolności człowieka na przykładzie zatrzymania osoby*, [w:] *Czas i jego znaczenie w prawie karnym. Materiały z ogólnopolskiej konferencji naukowej zorganizowanej przez Katedrę Prawa Karnego Materialnego i Wykonawczego oraz Psychiatrii Sądowej, Wydziału Prawa i Administracji UG, (red. J. Warylewski)*, Gdańsk 2010, s.162-163.

w nienarazaniu jej oraz osób najbliższych zatrzymanemu na niepotrzebny uszczerbek lub utratę prestiżu w oczach opinii publicznej, zakazie stosowania przymusu fizycznego i moralnego, a także dbałość o jej zdrowie ¹⁴⁹.

Ponadto zgodnie z art. 41 ust. 5 Konstytucji RP każdemu bezprawnie pozbawionemu wolności przysługuje prawo do odszkodowania. Cytowany przepis pozostaje w bezpośrednim związku z art. 77 ust. 1 Konstytucji RP, w myśl którego każdy ma prawo do wynagrodzenia szkody, jaka została mu wyrządzona przez niezgodne z prawem działanie organu władzy publicznej.

Realizacja konstytucyjnego prawa oskarżonego do obrony we wszystkich etapach procesu karnego ujętego w art. 42 ust. 2 Konstytucji RP oraz ochrony wolności osobistej tymczasowo aresztowanego wynikającej z art. 41 ust. 1 Konstytucji RP zapewniają liczne gwarancje procesowe. Do nich należy w szczególności zaliczyć: stosowanie izolacyjnego środka zapobiegawczego jedynie z mocy postanowienia sądu, ograniczony czas jego trwania, obowiązek uchylenia tymczasowego aresztowania gdy ustaną przesłanki wskutek których środek ten został zastosowany, możliwość zaskarżenia postanowień w przedmiocie tymczasowego aresztowania, uprawnienie do składania w każdym czasie wniosku o uchylenie lub zmianie tego środka, udział obrońcy w przesłuchaniu oskarżonego przed zastosowaniem tego środka, możliwość porozumiewania się z obrońcą podczas tymczasowego aresztowania, a nadto obowiązek uchylenia izolacyjnego środka zapobiegawczego w sytuacji wystąpienia poważnego niebezpieczeństwa dla życia lub zdrowia oskarżonego, bądź zaistnienie wyjątkowo ciężkich skutków dla oskarżonego i jego najbliższej rodziny.

¹⁴⁹ K. Baran, Zatrzymanie osoby, Problemy Praworządności 1986, nr 3, s. 35 i nast.

ROZDZIAŁ III

Charakterystyka instytucji zatrzymania i tymczasowego aresztowania

§1 Zatrzymanie osoby – zagadnienia wstępne

W kodeksie postępowania karnego zatrzymanie osoby uregulowane zostało w rozdziale 27 „Zatrzymanie”, który zamieszczony został w dziale VI zatytułowanym „Środki przymusu”. Zatrzymanie jest środkiem przymusu polegającym na krótkotrwałym pozbawieniu wolności osoby. Charakteryzuje się nie tylko odebraniem zatrzymanej osobie prawa do swobodnego poruszania się i porozumiewania z innymi, ale także zakazem przyjmowania i przekazywania bez zezwolenia uprawnionego organu jakichkolwiek przedmiotów oraz podporządkowaniem się poleceniom związanym z umieszczeniem zatrzymanej osoby w miejscu odosobnienia. Ponadto zatrzymany nie może w sposób dowolny dysponować swoją osobą i podejmować działań zgodnie ze swoją wolą¹⁵⁰.

Zatrzymanie procesowe charakteryzuje się krótkotrwałym pozbawieniem wolności osoby¹⁵¹, które dokonywane jest dla celów określonego postępowania karnego. To właśnie ten cel ingerencji w konstytucyjnie chronioną wolność osobistą wyróżnia instytucję zatrzymania procesowego od pozostałych typów zatrzymania osoby. Powyższa cecha wyróżnia ten środek przymusu od zatrzymania pozaprocessowego (porządkowego), dokonywanego bez związku z określonym postępowaniem i następującego z innych ustawowo określonych powodów, wskazanych w normach szczególnych¹⁵².

§2 Zatrzymanie karnoprocessowe

Regulacje zawarte w kodeksie postępowania karnego przewidują trzy rodzaje zatrzymania procesowego:

1) ujęcie obywatelskie (art. 243 k.p.k.), które jednakże nie stanowi zatrzymania właściwego, dlatego też pominięto jego charakterystykę w niniejszym opracowaniu,

¹⁵⁰ J. Kudrelek, Zatrzymanie osoby w systemie polskiego prawa, Policja 2009, nr 1 s. 32-49, oraz nr 2 s. 24-39.

¹⁵¹ R.A. Stefański, Zatrzymanie według nowego kodeksu postępowania karnego, Prokuratura i Prawo 1997, nr 10, s. 33.

¹⁵² T. Grzegorzczak, Kodeks postępowania karnego, Komentarz, Kraków 1998, s. 475.

- 2) zatrzymanie właściwe, zwane też zatrzymaniem *sensu stricto* (art. 244 k.p.k.),
- 3) zatrzymanie w następstwie zarządzenia prokuratora (art. 247 k.p.k.).

1) Zatrzymanie właściwe - *sensu stricto*

Przesłanki zatrzymania właściwego, określone zostały w art. 244 § 1 k.p.k. W świetle tej regulacji zatrzymanie osoby podejrzanej jest możliwe gdy istnieje uzasadnione przypuszczenie, że popełniła ona przestępstwo, a jednocześnie zachodzi obawa:

- 1) ucieczki lub ukrycia się tej osoby,
- 2) zatarcia śladów przestępstwa,
- 3) nie można ustalić jej tożsamości,
- 4) a nadto, gdy istnieją przesłanki do przeprowadzenia przeciwko tej osobie postępowania w trybie przyspieszonym.

Tak jak pod rządami poprzednio obowiązującego kodeksu postępowania karnego, również i obecnie, zatrzymanie osoby podejrzanej może nastąpić po uprzednim zastosowaniu wobec tej osoby ujęcia obywatelskiego w trybie art. 243§1 k.p.k. Zatrzymanie może być stosowane w stosunku do „osoby podejrzanej”, które to pojęcie ma znaczenie szersze od „podejznanego”. Zgodnie z art. 71 § 1 k.p.k. za podejrzanego uważa się osobę co do której wydano postanowienie o przedstawieniu zarzutów albo której bez wydania takiego postanowienia postawiono zarzut w związku z przystąpieniem do przesłuchania w charakterze podejrzanego. Chociaż ustawa karnoprosesowa nie zdefiniowała pojęcia osoby podejrzanej, pod pojęciem tym należy rozumieć osobę wobec której zachodzi uzasadnione podejrzenie popełnienia przestępstwa, ale nie wydano lub nie ogłoszono tej osobie postanowienia o przedstawieniu zarzutów ¹⁵³.

W praktyce zdarza się, iż w toku postępowania karnego dochodzi do zatrzymania osoby podejrzanej, co do której w wyniku przeprowadzonych czynności dowodowych po jej zatrzymaniu nie dochodzi do przedstawienia zarzutów, zaś postępowanie w zakresie udziału tej osoby w popełnieniu przestępstwa objętego postępowaniem jest umorzone już w fazie *in*

¹⁵³ Podobnie A. M. Tęcza- Paciorek „Pojęcie osoby podejrzanej i jej uprawnienia”, Prokuratura i Prawo 2011, nr 11, s. 60.

rem. W takiej sytuacji nie nastąpi zmiana roli procesowej osoby podejrzanej w podejrzanego.

Wykładnia omawianej normy prawnej przy użyciu *argumentum a minori ad maius*, wskazuje, iż skoro zatrzymanie dopuszczalne jest wobec osoby podejrzanej, to tym bardziej dopuszczalne jest wobec podejrzanego oraz oskarżonego.

Zastosowanie środka przymusu w postaci zatrzymania osoby warunkowane jest wystąpieniem przesłanki „uzasadnionego przypuszczenia”, że określona osoba popełniła przestępstwo. Powyższe przypuszczenie musi mieć oparcie w określonych ustaleniach dowodowych organu, który stosuje ten środek przymusu. Uzasadnione przypuszczenie¹⁵⁴ popełnienia przestępstwa może wynikać z informacji uzyskanych od świadków zdarzenia, obserwacji własnych funkcjonariuszy lub innych dowodów. Wskazać należy w tym miejscu, iż przypuszczenie jest terminem o słabszym natężeniu znaczeniowym, niż podejrzenie, które oznacza większe prawdopodobieństwo zaistnienia jakiegoś faktu

Do zatrzymania wymagane jest obligatoryjne zaistnienie jednej z ujętych alternatywnie przesłanek: obawy ucieczki lub ukrycia się sprawcy, obawy zatarcia śladów przestępstwa lub niemożności ustalenia tożsamości osoby.

Zatrzymanie osoby podejrzanej może nastąpić również przy zaistnieniu uzasadnionego przypuszczenia popełnienia przestępstwa oraz występowaniu podstaw do przeprowadzenia przeciwko tej osobie postępowania w trybie przyspieszonym. Powyższa przesłanka została wprowadzona przez ustawodawcę wraz ze zmianą art. 244§1 k.p.k. oraz dodaniem rozdziału 54a k.p.k. postępowania przyspieszonego jako kolejnego typu postępowania szczególnego ustawą z dnia 16 listopada 2006 r.¹⁵⁵

Uprawnienie zatrzymania osoby w trybie art. 244§1 k.p.k. przysługuje Policji. Ponadto zgodnie z odrębnymi uregulowaniami prawnymi uprawnienie do zatrzymywania osób

¹⁵⁴ Wskazać należy w tym miejscu, iż przypuszczenie jest terminem o słabszym natężeniu znaczeniowym, niż podejrzenie, które oznacza większe prawdopodobieństwo zaistnienia jakiegoś faktu – M. G. Węglowski, Zatrzymanie procesowe – uwagi polemiczne, Prokuratura i Prawo 2008, nr 9, s.35.

¹⁵⁵ Ustawa z dnia 16 listopada 2006 r. o zmianie ustawy – Kodeks karny oraz niektórych innych ustaw (Dz. U. Nr 226, poz. 1648), która weszła w życie z dniem 12 marca 2007 r.

przysługują funkcjonariuszom Straży Granicznej¹⁵⁶, Agencji Bezpieczeństwa Wewnętrznego¹⁵⁷, Centralnego Biura Antykorupcyjnego¹⁵⁸, Kontroli Skarbowej¹⁵⁹, Biura Ochrony Rządu¹⁶⁰ oraz w stosunku do żołnierzy funkcjonariuszom Żandarmerii Wojskowej¹⁶¹, a także Straży Parku¹⁶².

Do stosowania zatrzymania *quasi sensu stricto* uprawnieni zostali ponadto funkcjonariusze Służby Więziennej, zgodnie z ustawą o Służbie Więziennej¹⁶³. Zgodnie z art. 18 ust. 1 pkt. 5 cytowanej ustawy funkcjonariusz tej służby uprawniony jest do zatrzymania, na terenie jednostki organizacyjnej (aresztu śledczego lub zakładu karnego) celem niezwłocznego przekazania Policji, osób co do których istnieje uzasadnione podejrzenie popełnienia czynu zabronionego pod groźbą kary. Omawiane zatrzymanie, w zakresie celu jego stosowania, tym różni się od zatrzymań o charakterze porządkowym lub administracyjnym, iż funkcjonariusz Służby Więziennej stosujący ten środek detencji samodzielnie ocenia istnienie uzasadnionego podejrzenia popełnienia przez tę osobę czynu zabronionego. Ponadto osoba zatrzymywana jest przekazywana Policji, w celu przeprowadzenia stosownego postępowania dotyczącego popełnionego czynu zabronionego.

¹⁵⁶ Art. 11 ust. 1 pkt. 5 i 5a ustawy z dnia 12.10.1990 r. o Straży Granicznej (tj. Dz. U. z 2011 r. nr 116 poz. 675 z późn. zm.) oraz szerzej na ten temat: A. Tkacz „Zatrzymanie osoby przez Straż Graniczną”, Kętrzyn 1999 r.

¹⁵⁷ Art. 23 ust.1 pkt. 3 ustawy z dnia 24.05.2002 r. o Agencji Bezpieczeństwa Wewnętrznego oraz Agencji Wywiadu (tj. Dz. U. z 2010 r. Nr 29, poz. 154 z późn. zm.)

¹⁵⁸ Art. 14 ust. 1 pkt. 3 ustawy z dnia 9.06.2006 r. o Centralnym Biurze Antykorupcyjnym (tj. Dz. U. z 2012 r. poz. 621 z późn. zm.)

¹⁵⁹ Art. 11a ust. 1 pkt. 2 ustawy z dnia 28.09.1991 r. o kontroli skarbowej (tj. Dz. U. z 2011 r. Nr 41 poz. 214 z późn. zm.)

¹⁶⁰ Art. 13 ust. 1 pkt.3 ustawy z dnia 16.03.2001 r. o Biurze Ochrony Rządu (tj. Dz. U. z 2004 r. Nr 163 poz. 1712 z późn. zm.)

¹⁶¹ Art. 18 ustawy z dnia 24.08.2001 r. o Żandarmerii Wojskowej i wojskowych organach porządkowych (tj. Dz. U. z 2013 r. poz. 568 z późn. zm.)

¹⁶² Art. 108 ust. 5 pkt. 3 ustawy z dnia 16.04.2004 r. o ochronie przyrody (tj. Dz. U. z 2013 r. poz. 627 z późn. zm.)

¹⁶³ Ustawa z dnia 09.04.2010 r. o Służbie Więziennej (Dz. U. Nr 79 poz. 523 z późn. zm.).

Po nowelizacji k.p.k. z 10 czerwca 2010 r., która weszła w życie w dniu 1 sierpnia 2010 r.¹⁶⁴, do dotychczasowej treści art. 244 dodano §1a oraz §1 b, które regulują odrębne szczególne przesłanki w przypadku zatrzymania sprawców przemocy domowej.

Zgodnie z art. 244§1a k.p.k. policja ma prawo zatrzymać osobę podejrzaną, jeżeli istnieje uzasadnione przypuszczenie, że popełniła ona przestępstwo z użyciem przemocy na szkodę osoby wspólnie zamieszkującej, a zachodzi obawa, że ponownie popełni przestępstwo z użyciem przemocy wobec tej osoby, zwłaszcza gdy popełnieniem takiego przestępstwa grozi.

Wskazane przesłanki ściśle określają krąg ewentualnych osób zatrzymanych w tym trybie, precyzując iż omawiana instytucja dotyczy osób podejrzanych o przestępstwo z użyciem przemocy na szkodę osoby z nią zamieszkującej. Poza opisaną powyżej przesłanką, warunkiem koniecznym do zastosowania tego środka przymusu jest występowanie obawy popełnienia ponownego przestępstwa wobec tej samej osoby. Obie niniejsze przesłanki muszą zostać spełnione łącznie, aby można było zastosować zatrzymanie na podstawie tej normy prawnej.

Kolejna wprowadzona w drodze opisanej nowelizacji k.p.k., jest instytucja z art. 244§1b k.p.k., który normuje przesłanki zastosowania obligatoryjnego zatrzymania wobec sprawcy przemocy domowej. W doktrynie procesu karnego podniesiona została wątpliwość co do zgodności tej regulacji z zasadami Konstytucji RP¹⁶⁵. Nie przesądzając tej kwestii zgodnie z art. 244§1b k.p.k. policja zatrzymuje osobę podejrzaną, jeśli przestępstwa, o którym mowa w §1a, zostało popełnione przy użyciu broni palnej, noża lub innego niebezpiecznego przedmiotu, a zachodzi obawa, że ponownie popełni ona przestępstwo z użyciem przemocy wobec osoby wspólnie zamieszkującej, zwłaszcza gdy popełnieniem takiego przestępstwa grozi. Warto w tym miejscu podkreślić, iż w omawianym zagadnieniu warunkiem podstawowym zastosowania obligatoryjnego zatrzymania jest popełnienie przez osobę podejrzaną przestępstwa przy użyciu broni palnej, noża lub innego niebezpiecznego

¹⁶⁴ Ustawa z dnia 10.06.2010 r. o zmianie ustawy o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie oraz niektórych innych ustaw (Dz. U. Nr 125 poz. 842)

¹⁶⁵ C. Kulesza [w:] Wykład prawa karnego procesowego, B. Bienkowska, P. Kruszyński, C. Kulesza, P. Piszczek, Sz. Pawelec, (red.) P. Kruszyński, Białystok 2012 r., s. 276

przedmiotu na szkodę osoby wspólnie z nią zamieszkującej. W powyższej normie określony został obowiązek zatrzymania osoby w sytuacji spełnienia przywołanych przesłanek ¹⁶⁶.

2) Zatrzymanie na zarządzenie prokuratora

Zgodnie z obecnie obowiązującym art. 247 § 1 k.p.k. prokurator może zarządzić zatrzymanie i przymusowe doprowadzenie osoby podejrzanej, jeżeli zachodzi uzasadniona obawa, że nie stawi się ona na wezwanie w celu przeprowadzenia czynności procesowej albo jeżeli zachodzi potrzeba niezwłocznego zastosowania środka zapobiegawczego.

Zastosowanie przez prokuratora zatrzymania i przymusowego doprowadzenia osoby podejrzanej, może zatem nastąpić :

1/ jeżeli zachodzi uzasadniona obawa, że nie stawi się ona na wezwanie w celu przeprowadzenia czynności procesowej, albo

2/ jeżeli zachodzi potrzeba niezwłocznego zastosowania środka zapobiegawczego.

Wskazać przy tym należy, iż powszechnie w orzecznictwie sądów i doktrynie przyjmowane jest, iż przywołane pojęcie „osoby podejrzanej” należy ujmować szerzej, obejmując nim także podejrzanego ¹⁶⁷.

Stosowanie tych środków przymusu musi wynikać z realnych potrzeb zabezpieczenia prawidłowego toku postępowania przygotowawczego. Zaznaczyć należy, że realizowane w tym trybie przymusowe doprowadzenie ma charakter niesamoistny, gdyż jest dokonywane wyłączenie w ramach zastosowanego zatrzymania ¹⁶⁸. Przy czym cel omawianej instytucji odmienny jest od celu zatrzymania *sensu stricte* określonego w art. 244§1 k.p.k., gdyż nie jest związany jest z „zabezpieczeniem osoby” w związku z uniemożliwieniem zatarcia śladów, ucieczki, ukrycia się osoby podejrzanej bądź ustaleniem jej tożsamości ¹⁶⁹.

Jednocześnie zaznaczyć należy, iż w celu wykonania postanowienia prokurator może zarządzić przeprowadzenie przeszukanie pomieszczenia – aby odnaleźć osobę, która ma być

¹⁶⁶ K. Witkowska, Gwarancje zatrzymanego, Prokuratura i Prawo 2011, nr 9, s. 88.

¹⁶⁷ A. Ludwiczek, Zatrzymanie i przymusowe doprowadzenie osoby w świetle nowelizacji kodeksu postępowania karnego z 10 stycznia 2003 r., Problemy Prawa Karnego 2004, nr 25, s. 97 oraz np. uchwała SN z dnia 19.02.1997 r., sygn. I KZP 37/96, OSNKW 1997, nr 3-4, poz. 21.

¹⁶⁸ A. Ludwiczek, Krótkotrwałe pozbawienie wolności w świetle konstytucyjnej zasady ochrony wolności osobistej – wybrana problematyka, [w:] Węzłowe problemy procesu karnego (red. P. Hofmański), Warszawa 2010, s. 462.

¹⁶⁹ M. Nawacki, P. Starzyński, Zatrzymanie prokuratorskie – uwagi de lege lata i de lege ferenda, Przegląd Policyjny 2010, nr 3, s. 84.

zatrzymana lub doprowadzona. Uprawnienie to przysługuje prokuratorowi jedynie w toku prowadzonego przez niego postępowania, bądź też w toku postępowania które nadzoruje¹⁷⁰. Decyzje te wykonuje Policja, a w przypadku żołnierza w czynnej służbie wojskowej – właściwe organy wojskowe (art. 247 § 3 k.p.k.). Podstawowym uprawnieniem zatrzymanego, w tym zarządzanego w trybie art. 247 k.p.k. pozostaje kontrola wydanego postanowieni prokuratora poprzez wniesienie zażalenia. Powyższe uprawnienie gwarantowane jest przez art. 41 ust. 2 zdanie drugie Konstytucji RP¹⁷¹.

Niezwykłe ważnym orzeczeniem dotyczącym omawianego zagadnienia, w kontekście uprawnień zatrzymanych, jest wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 5 lutego 2008 r.¹⁷², który doprowadził do zmiany treści art. 247§1 k.p.k. Poprzednio obowiązująca wersja tej normy stanowiła szeroki zakres kompetencji prokuratora do stosowania tego środka, stanowiąc iż „prokurator może zarządzić zatrzymanie i przymusowe doprowadzenie osoby podejrzanej”.

W niniejszym wyroku TK wskazano, iż art. 247§1 k.p.k. jest niezgodny z art. 41 ust. 1 w związku z art. 31 ust. 3 Konstytucji RP, a nadto utracił swą moc obowiązującą po upływie 12 miesięcy od dnia ogłoszenia wskazanego wyroku w Dzienniku Ustaw RP. Trybunał Konstytucyjny słusznie przyjął, iż treść art. 247§1 k.p.k. nie określała zasad pozbawienia wolności, jakie dokonywane są w trybie tego zatrzymania. Nie regulowała bowiem w sposób kompletny istotnych elementów i przesłanek zastosowania tego środka przymusu¹⁷³, pozostawiając organowi zarządzającemu zatrzymanie (prokuratorowi) nieograniczoną swobodę w ustalaniu ostatecznego kształtu jego zastosowania. Przepis art. 247§1 k.p.k. powinien zatem, jak to obecnie ma miejsce, określać wszelkie przesłanki, które powinny być spełnione, aby prokurator mógł zarządzić zatrzymanie i przymusowe doprowadzenie osoby podejrzanej. Brak takiej precyzji powodował znaczna dowolność w stosowaniu tego środka przymusu przez prokuratorów¹⁷⁴.

¹⁷⁰ R. A. Stefański, Środki zapobiegawcze w nowym k.p.k., Warszawa 1998, s. 248.

¹⁷¹ J. Skorupka, W kwestii konstytucyjnych uprawnień zatrzymanego, [w:] Węzłowe problemy procesu karnego, Warszawa 2010, (red.) P. Hofmański, s.449-450.

¹⁷² Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 5.02.2008 r., sygn. K 34/06, OTK-A 2008, nr 1, poz. 2.

¹⁷³ Ł. Cora, Zatrzymanie i przymusowe doprowadzenie osoby na podstawie art. 247§1 k.p.k. (uwagi na marginesie wyroku TK z 5 lutego 2008 r.), Palestra 2008, nr 9-10, s. 95.

¹⁷⁴ C. Kulesza, [w:] Wykład prawa karnego procesowego, B. Bieńkowska, P. Kruszyński, C. Kulesza, P. Piszczek, Sz. Pawelec, (red.) P. Kruszyński, Białystok 2012, s. 277

W następstwie niniejszego orzeczenia TK powszechny w doktrynie pozostaje pogląd, iż celem określonego w art. 247§1 k.p.k. zatrzymania jest przymusowe doprowadzenie osoby podejrzanej¹⁷⁵.

§3 Ograniczenia stosowania instytucji zatrzymania

Uregulowania zawarte w Konstytucji RP, w k.p.k. oraz innych ustawach zawierają ograniczenia podmiotowe dotyczące stosowania instytucji zatrzymania i tymczasowego aresztowania, które związane są z korzystaniem z poszczególnych immunitetów.

Zgodnie z tymi zasadami orzecznictwu polskich sądów karnych nie podlegają:

- 1) osoby korzystające z immunitetu dyplomatycznego, które nie podlegają zatrzymaniu i tymczasowemu aresztowaniu, a zakaz ten jest bezwzględnie obowiązujący, (art. 578 k.p.k.);
- 2) kierownicy urzędów konsularnych i inni urzędnicy konsularni państw obcych, na zasadzie wzajemności (art. 579 § 1 k.p.k.) Zakaz zatrzymywania i tymczasowego aresztowania wobec tych osób ma charakter względny, bowiem osoby te podlegają zatrzymaniu jedynie w razie przedstawienia im zarzutu popełnienia zbrodni (art. 579 § 2 k.p.k.).

Osoba wymieniona w art. 578 i 579 k.p.k. może zostać zatrzymana i tymczasowo aresztowana jedynie w przypadku, gdy państwo wysyłające zrzeknie się w sposób wyraźny immunitetu w stosunku do tej osoby (art. 580§1 k.p.k.).

System prawa polskiego wyznacza ponadto zakaz zatrzymania i tymczasowego aresztowania:

- 1) osoby posiadającej mandat posła lub senatora, która nie może być zatrzymana bez zgody odpowiednio Sejmu lub Senatu (art. 105 ust. 5 w zw. z art. 108 Konstytucji RP),
- 2) sędziego, który nie może być zatrzymany bez zezwolenia właściwego sądu dyscyplinarnego (art. 80 § 1 i 2 ustawy z dnia 27 lipca 2001 r.- prawo o ustroju sądów powszechnych , art. 49§ 1 i 2 ustawy z dnia 23 listopada 2002 r. o Sądzie Najwyższym , art. 15 ustawy z dnia 11 maja 1995 r. o Naczelnym Sądzie Administracyjnym, art.

¹⁷⁵ R. Kmieciak, Podstawy i forma decyzji prokuratora o zatrzymaniu i przymusowym doprowadzeniu osoby podejrzanej, Annales UMCS 2007/2008, nr 54-55, s. 38.

- 15a ust. 1 ustawy z dnia 26 marca 1982 r. o Trybunale Stanu , art. 7 ust. 1 ustawy z dnia 1 sierpnia 1997 r. o Trybunale Konstytucyjnym),
- 3) prokuratora, z wyjątkiem zatrzymania go na gorącym uczynku popełnienia przestępstwa (art. 54 ust. 1 i 2 ustawy z dnia 20 czerwca 1985 r. o prokuraturze),
 - 4) Rzecznika Praw Obywatelskich, którego nie wolno zatrzymać lub tymczasowo aresztować bez zgody Sejmu, z wyjątkiem ujęcia go na gorącym uczynku przestępstwa (art. 211 Konstytucji RP),
 - 5) Prezesa Najwyższej Izby Kontroli, którego nie wolno zatrzymać lub tymczasowo aresztować bez zgody Sejmu, z wyjątkiem ujęcia go na gorącym uczynku przestępstwa (art. 206 Konstytucji RP),
 - 6) Generalnego Inspektora Danych Osobowych, który nie może być pozbawiony wolności bez zgody Sejmu (art. 11 ustawy z dnia 29 sierpnia 1997 r. o ochronie danych osobowych),
 - 7) Rzecznika Praw Dziecka, którego nie wolno zatrzymać lub tymczasowo aresztować, z wyjątkiem ujęcia go na gorącym uczynku przestępstwa i w sytuacji gdy jego zatrzymanie jest niezbędne dla zapewnienia prawidłowego toku postępowania (art. 7 ust. 2 ustawy z dnia 6 stycznia 2000 r. o Rzeczniku Praw Dziecka ¹⁷⁶ .

Opisane powyżej regulacje zawarte w Konstytucji RP, kodeksie postępowania karnego oraz innych ustawach, w stosunku do osób korzystających z immunitetów przewidują zakaz bezwzględny lub względny ich zatrzymania lub tymczasowego aresztowania. Zakazy zatrzymania i tymczasowego aresztowania osób dysponujących immunitetem, stanowią formę ich ochrony, ze względu na pełnienie przez te osoby ważnych funkcji w państwie lub w instytucjach międzynarodowych.

Nie oznacza to jednak pełnej bezkarności tych osób, bowiem wiele unormowań przewiduje możliwość zatrzymania osoby objętej immunitetem na gorącym uczynku popełnienia przestępstwa. Ponadto immunitety względne, do których należą np. immunitet sędziowski, prokuratorski, mogą być uchylone przez oznaczony organ pod warunkami określonymi w ustawie. Zatrzymanie, czy tymczasowe aresztowanie osoby korzystającej z immunitetu, musi nastąpić zgodnie z zasadami wskazanymi w ustawie. Zastosowanie izolacyjnych środków przymusu wobec tych osób uzależnione jest od spełnienia

¹⁷⁶ Szerzej o tematyce immunitetów w procesie karnym: B. Janusz-Pohl, Immunitety w polskim postępowaniu karnym, Warszawa 2009, s. 241-341.

dodatkowych przesłanek ustawowych. Niedotrzymanie tego trybu może spowodować uznanie zatrzymania lub tymczasowego aresztowanie może jako nielegalne i niewątpliwie niesłuszne. Ochrona osób korzystających z immunitetów musi być ochroną możliwie pełną, a pozbawienie tych osób wolności powinno następować jedynie w szczególnie uzasadnionych przypadkach.

Kolejne ograniczenia i odmienności w stosowaniu instytucji zatrzymania dotyczą osób nieletnich, które dopuściły się popełnienia czynów karalnych po ukończeniu 13 lat, ale nie ukończyły 17 roku życia. Tryb postępowania w przypadku osób nieletnich określony został w przepisach u.p.n.¹⁷⁷. Osoby które dopuściły się czynu karalnego przed ukończeniem 13 lat nie mogą zostać zatrzymane i umieszczone w policyjnej izbie dziecka. Zgodnie z art. 40§1 u.p.n. zatrzymanie nieletniego przez Policję i umieszczenie go w policyjnej izbie dziecka, dopuszczalne jest jeżeli jest to konieczne ze względu na okoliczności sprawy, w sytuacji gdy istnieje uzasadnione podejrzenie popełnienia czynu karalnego, a zachodzi uzasadniona obawa ukrycia się nieletniego lub zatarcia śladów tego czynu, albo nie można ustalić tożsamości nieletniego. Zatrzymanego nieletniego informuje się o przyczynach zatrzymania, oraz o jego uprawnieniach, w tym prawie do złożenia zażalenia na zatrzymanie. Policja ma obowiązek zawiadomić o zatrzymaniu nieletniego jego rodziców i opiekunów.

Nadzór nad prawidłowością zatrzymania nieletniego sprawuje sąd rodzinny, który Policja zawiadamia o zatrzymaniu nieletniego w ciągu 24 godzin od chwili zatrzymania (art. 40§5 u.p.n.). Zatrzymanego nieletniego zgodnie z art. 40§5 u.p.n. zwalnia się i przekazuje rodzicom lub opiekunowi, jeżeli:

- 1) ustanie przyczyna zatrzymania,
- 2) poleci to sąd rodzinny,
- 3) nie został zachowany termin zawiadomienia sądu rodzinnego o zatrzymaniu nieletniego w ciągu 24 godzin od chwili zatrzymania,
- 4) w ciągu 72 godzin od chwili zatrzymania nie ogłoszono nieletniemu postanowienia o umieszczeniu w schronisku dla nieletnich lub tymczasowym umieszczeniu w młodzieżowym ośrodku wychowawczym, rodzinie zastępczej zawodowej albo w innym zakładzie lub placówce leczniczej.

¹⁷⁷ Ustawa z dnia 26.10.1982 r. o postępowaniu w sprawach nieletnich (tj. Dz. U. z 2010 r. Nr 33 poz. 178 z późn. zm.)

Okres w ciągu którego można stosować środek przymusu w postaci zatrzymania jest ściśle określony przepisami Konstytucji RP i Kodeksu postępowania karnego. Zgodnie z treścią art. 41 ust. 3 Konstytucji RP zatrzymany „powinien być w ciągu 48 godzin od chwili zatrzymania przekazany do dyspozycji sądu. Zatrzymanego należy zwolnić, jeżeli w ciągu 24 godzin od przekazania do dyspozycji sądu nie zostanie mu doręczony postanowienie sądu o tymczasowym aresztowaniu wraz z przedstawionymi zarzutami.”

Określenie tego zagadnienia normami ustawy zasadniczej wskazuje na wagę z którą ustawodawca podchodzi do środków przymusu ingerujących w wolność osobistą. Ponadto podkreślić należy, iż uprawnienie określone w art. 41 ust. 3 Konstytucji RP dotyczy wyłącznie zatrzymania osoby w związku z popełnieniem przestępstwa¹⁷⁸.

Doprecyzowaniem omawianej regulacji jest art. 248 k.p.k., który w § 1 stanowi, że zatrzymanego należy natychmiast zwolnić, gdy ustanie przyczyna zatrzymania, a także jeżeli w ciągu 48 godzin od chwili zatrzymania przez uprawniony organ nie zostanie on przekazany do dyspozycji sądu wraz z wnioskiem o zastosowanie tymczasowego aresztowania; należy go także zwolnić na polecenie sądu lub prokuratora.

Niezwykle istotnym z punktu uprawnień procesowych zatrzymanego jest jego prawo do niezwłocznego postawienia przed sądem. Niniejsze uprawnienie wynika wprost z treści art. 5 ust. 3 EKPC, zgodnie z którym każdy zatrzymany lub aresztowany zgodnie z postanowieniami ustępu 1 lit. c niniejszego artykułu powinien zostać niezwłocznie postawiony przed sędzią lub innym urzędnikiem uprawnionym przez ustawę do wykonywania władzy sądowej i ma prawo być sądzony w rozsądnym terminie albo zwolniony na czas postępowania. Ustawodawca nie przyjął w nowym kodeksie postępowania karnego z 1997 r. procedury *habeas corpus*, której istotą jest, że zatrzymany powinien być jak najwcześniej doprowadzony do urzędu sędziego przed upływem określonego terminu¹⁷⁹. Zaznaczyć należy, iż obowiązująca ustawa karnoprosowa nie spełnia standardu wynikającego z art. 41 ust. 3 Konstytucji RP oraz w art. 5 ust. 3 w zw. z art. 5 ust. 1 lit. c EKPC, gdyż nie gwarantuje niezwłocznego postawienia zatrzymanego z

¹⁷⁸ Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 06.12.2004 r., sygn. SK 29/04, OTK-A 2004, nr 11, poz. 114.

¹⁷⁹ B. Gronowska, Wolność i bezpieczeństwo osobiste w sprawach karnych w świetle standardów Rady Europy, Toruń 1996, s. 96

urzędu przed sądem¹⁸⁰, w celu skontrolowania zasadności legalności i prawidłowości jego zatrzymania. Uzależnienie sądowej kontroli zatrzymania osoby od złożenia przez zatrzymanego zażalenia na zatrzymanie nie mieści się w wyznaczonych przez cytowane normy standardzie¹⁸¹.

§ 4 Tymczasowe aresztowanie

Podejmując charakterystykę tymczasowego aresztowania, należy na wstępie przywołać zasadę, że środki zapobiegawcze stosowane w toku postępowania karnego mają charakter wyjątkowy. Użycie w toku procesu karnego jakichkolwiek środków zapobiegawczych może nastąpić tylko w razie konieczności oraz w zakresie ograniczonym celami związanymi z zabezpieczeniem należytego biegu postępowania. Wszak postępowanie karne co do zasady prowadzone jest bez stosowania środków przymusu, zaś ich wykorzystanie jest czymś właśnie ową zasadę naruszającym i w tym sensie zawsze wyjątkowym.

Zadaniem środków przymusu, w tym środków zapobiegawczych, jest prawidłowy przebieg i efektywność postępowania karnego, które poprzez stosowanie przymusu państwowego, mają stworzyć odpowiednie warunki organom procesowym do wykonania zaplanowanych czynności.

Zastosowanie środka zapobiegawczego w postaci tymczasowego aresztowania, cechuje się faktycznym pozbawieniem wolności oskarżonego (podejrzanego), w trakcie postępowania karnego przed jego prawomocnym rozstrzygnięciem. Stosowanie tego środka przymusu musi zatem cechować się niezwykłą rozważnością, bowiem dotyczy osoby korzystającej z domniemania niewinności określonego w art. 42 ust. 3 Konstytucji RP oraz art. 5§1 k.p.k. Tymczasowe aresztowanie stanowi ustawowo dopuszczalny wyjątek od tej zasady, wymagając jego precyzyjnego ustawowego unormowania i ścisłej praktycznej interpretacji tych regulacji¹⁸². Sąd stosujący tymczasowe aresztowanie zobowiązany jest zbadać, czy niniejszy środek przymusu ma na celu spełnienie funkcji zabezpieczającej lub

¹⁸⁰ Odmienne poglądy w tej kwestii jest P. Hofmański, Europejskie standardy w zakresie kontroli stosowania przymusu w procesie karnym, a reforma k.p.k., [w:] Problemy kodyfikacji prawa karnego. Księga ku czci Prof. Mariana Cieślaka, (red. S. Waltoś), Kraków 1993, s. 454., który wskazuje, iż skoro wymaganiom Konwencji Europejskiej czyni doprowadzenie zatrzymanego do sądu w terminie 48 godzin, to tym bardziej wymagania te są spełnione wówczas, gdy w tym terminie – bez doprowadzenia – zwracana jest zatrzymanemu wolność.

¹⁸¹ J. Skorupka, W kwestii konstytucyjnych uprawnień zatrzymanego, w pracy zbiorowej, Węzłowe problemy procesu karnego, (red.) P. Hofmański, Warszawa 2010, s. 453 oraz Jacek Izydorzyc, Stosowanie tymczasowego aresztowania w polskim postępowaniu karnym, Kraków 2002, s. 34.

¹⁸² R. Ponikowski, Postępowanie karne. Część ogólna, (red. Z. Świda), Warszawa 2008, s. 409.

ochronnej, czy też stosowany jest dla realizacji celu nieprzewidzianego prawem¹⁸³. Nie należy jednakże zapominać z drugiej strony, że tymczasowe aresztowanie stanowi jeden z istotnych elementów polityki karnej realizowanej przez organy państwa, w szczególności organy ścigania.

Podstawowym celem stosowania środków zapobiegawczych jest zapewnienie prawidłowego przebiegu postępowania karnego, w tym umożliwienie sądowi oraz organom ścigania karnego wykonanie wszystkich niezbędnych czynności procesowych w jego toku. Powyższe czynności ukierunkowane muszą być na ujawnienie przestępstwa i wykrycia sprawcy czynu zabronionego oraz pociągnięcie go do odpowiedzialności karnej, w taki sposób aby osoba niewinna nie poniosła tej odpowiedzialności (art. 2§1pkt. 1 k.p.k.). Stosowanie środków przymusu związane jest z konfliktem pomiędzy chronionymi na wszystkich etapach postępowania karnego interesami oskarżonego, w tym jego wolności osobistej, swobody poruszania się, komunikowania, ochrony jego mienia, prawa do obrony oraz uprawnienia z tytułu braku obowiązku samooskarżania , a istotną ze społecznego punktu widzenia realizacją, wskazanych powyżej i wynikających z art. 2§1pkt. 1 k.p.k. podstawowych celów procesu karnego. Niniejsza kolizja dotyczy również organów procesowych dążących do stosowania środków przymusu procesowego w dostatecznym zakresie przez oskarżonym, którego intencją jest minimalizacja konsekwencji związanych ze stosowaniem tych środków.

Areszt tymczasowy jest najsurowszym spośród środków zapobiegawczych stosowanych w toku procesu karnego, oraz jedynym izolacyjnym spośród tych środków. Dużą jego dolegliwość polega na pozbawieniu wolności oskarżonego, odizolowaniu go od osób najbliższych oraz reszty społeczeństwa i osadzeniu w areszcie śledczym. Tymczasowe aresztowanie powoduje zbliżoną sytuację prawną aresztowanego, jaka powstaje podczas wykonywania kary pozbawienia wolności. Omawiany środek stanowi odstępstwo od konstytucyjnie zagwarantowanej wolności osobistej (art. 41 ust. 1 Konstytucji RP). Przywołane cechy tymczasowego aresztowania powodują, iż jest on samodzielnym środkiem zapobiegawczym, co uniemożliwia jego łączenie z którymś z pozostałych środków.

¹⁸³ J. Skorupka, Obowiązki sądu związane ze stosowaniem tymczasowego aresztowania w postępowaniu przygotowawczym, Przegląd sądowy 2008, nr 7-8, s. 58.

Zasada minimalizacji środków zapobiegawczych¹⁸⁴ oraz ingerencji w wolność osobistą, powoduje wynikający z art. 257§1 k.p.k. zakaz stosowania tymczasowego aresztowania, gdy wystarczający dla przebiegu postępowania karnego jest inny środek zapobiegawczy o charakterze wolnościowym. Przywołana zasada tzw. proporcjonalności powinna stanowić element ograniczający stosowanie tymczasowego aresztowania¹⁸⁵. Rozbudowany katalog środków zapobiegawczych o charakterze wolnościowym, do których zalicza się: poręczenie majątkowe (art. 266 k.p.k.), poręczenie społeczne (art. 271 k.p.k.), poręczenie osoby godnej zaufania (art. 272 k.p.k.), dozór policyjny (art. 275 k.p.k.), nakaz opuszczenia lokalu mieszkalnego (art. 275a k.p.k.), zawieszenie w czynnościach służbowych, wykonywaniu zawodu, powstrzymanie się od określonej działalności lub prowadzenia pojazdów (art. 276 k.p.k.), zakaz opuszczania kraju (art. 277 k.p.k.), powinien powodować marginalizację stosowania tymczasowego aresztowania. W długotrwałym okresie to właśnie izolacyjny środek zapobiegawczy był najczęściej stosowany spośród wszystkich środków, co ulega dopiero w ostatnim czasie pozytywnej zmianie. W ostatnim bowiem okresie dozór policyjny zaczął dominować w kategorii najczęściej stosowanych środków zapobiegawczych.

Tymczasowe aresztowanie, podobnie jak pozostałe nieizolacyjne środki zapobiegawcze, mogą być stosowane jedynie w celu zabezpieczenia prawidłowego toku postępowania. Wyjątkowo zaś ich stosowanie może nastąpić w celu zapobiegnięcia popełnieniu przez oskarżonego nowego, ciężkiego przestępstwa (art. 249§1 k.p.k.). Niedopuszczalnym jest zatem stosowanie izolacyjnego środka przymusu procesowego w celu zwiększenia komfortu organów procesowych przy wykonywaniu poszczególnych czynności z oskarżonym, ułatwienia prowadzenia niektórych czynności dowodowych, bądź dążeniu do spowodowania zmiany postawy oskarżonego w zakresie uzyskania do niego informacji istotnych z punktu widzenia prowadzonego postępowania. Ten ostatni ukryty cel stosowania tymczasowego aresztowania określany jest w doktrynie procesu karnego mianem aresztu wydobywczego¹⁸⁶, oraz co oczywiste ujawniana praktyka procesowa tego typu jest powszechnie poddawana

¹⁸⁴ R. A. Stefański, Tymczasowe aresztowanie i związane z nim środki przymusu w nowym kodeksie postępowania karnego [w:], Nowa kodyfikacja karna. Kodeks postępowania karnego. Krótkie komentarze, z.6, Warszawa 1998, s. 12.

¹⁸⁵ P. Hofmański i S. Zabłocki, Pozbawienie wolności w toku procesu karnego. Wybrane aspekty konstytucyjne i prawnomiędzynarodowe [w:] Rzetelny proces karny. Księga jubileuszowa Profesor Z. Świdry, Warszawa 2009, s. 522 i n.

¹⁸⁶ P. Kardas „Środki zapobiegawcze w polskim procesie karnym – analiza aktualnego stanu prawnego w kontekście praktyki stosowania prawa oraz propozycje nowych rozwiązań ustawowych. Artykuł dyskusyjny” – artykuł przygotowany i opublikowany na stronie internetowej Ministerstwa Sprawiedliwości w zakresie działalności Komisji Kodyfikacyjnej Prawa Karnego przy Ministrze Sprawiedliwości RP w 2013 r., s. 3.

zbiorowej krytyce. Nie może pozostawać obojętną sytuacja, iż w przypadku osób faktycznie pozbawionych wolności, z uwagi na ich sytuację faktyczną, możliwość pozyskiwania od tych osób informacji dotyczących zarzucanego im czynu oraz innych pozostających w zainteresowaniu organów procesowych jest znaczna. Powodem zastosowania izolacyjnego środka zapobiegawczego nie może być tworzenie podstaw do uzyskania od osadzonego informacji procesowych dotyczących czynu zarzucanego oskarżonemu lub innych zachowań objętych prowadzonym postępowaniem. Sprzeciw wywołują również przypadki aplikacji tymczasowego aresztowania z naruszeniem zasady konieczności, proporcjonalności oraz minimalizacji, co również nie powinno występować.

Stosowanie tymczasowego aresztowania w celu zapobiegnięcia popełnieniu przez oskarżonego nowego, ciężkiego przestępstwa, określone jest jako tzw. areszt prewencyjny. Pozostawianie tej instytucji w systemie prawnym jest w doktrynie procesu karnego kwestią kontrowersyjną¹⁸⁷. Już bowiem wykładnia celowościowa tego środka przymusu stanowi w istocie surogat kary pozbawienia wolności, zaś podstawowym celem tymczasowego aresztowania jest ustalenie ewentualnej winy oskarżonego i jego ukaranie. Jednakże pozostawianie takiej podstawy aplikacji izolacyjnego środka zapobiegawczego pozostaje w zgodności ze standardem konwencyjnym określonym treścią art. 5 ust. 1 lit. c EKPC. Nie sposób bowiem kwestionować słusznych poglądów, iż tymczasowe aresztowanie spełnia wówczas funkcję środka zapobiegawczego wobec dalszej przestępczej działalności oskarżonego¹⁸⁸. Tym samym nie może budzić najmniejszych wątpliwości słuszność utrzymywania tego typu środka przymusu w polskim porządku prawnym.

Tymczasowe aresztowanie będąc izolacyjnym środkiem przymusu stosowanym w celu zabezpieczenia prawidłowego toku postępowania karnego, nawet w sytuacji długotrwałego stosowania tego środka nie pozostaje karą pozbawienia wolności i nie może zastępować tej kary. Sprzeciw musi budzić praktyka długotrwałego stosowania tego środka zapobiegawczego, zwłaszcza w postępowaniu sądowym, w sytuacji gdy dotychczasowe przesłanki stosowania tego środka przestały być wystarczającą przesłanką do jego utrzymywania. Wielokrotnie w postępowaniach karnych w wyniku wnoszonych skarg obywateli RP Europejski Trybunał Praw Człowieka w Strasburgu piętnował praktykę polskiego wymiaru sprawiedliwości w tym zakresie. Jednakże nadużywanie stosowania

¹⁸⁷ Krytycznie n. p. A. Murzynowski „Węzłowe problemy tymczasowego aresztowania w świetle przepisów nowego k.p.k.” [w:] Nowa kodyfikacja karna. Kodeks postępowania karnego. Zagadnienia węzłowe”, Warszawa 1997, s. 103-104.

¹⁸⁸ A. Murzynowski, Areszt tymczasowy oraz inne środki zapobiegające uchylaniu się od sądu, Warszawa 1963, s.465.

tymczasowego aresztowania w świetle orzecznictwa Europejskiego Trybunału Praw Człowieka w Strasburgu zostanie omówione w rozdziale II niniejszego opracowania. Okres stosowania tymczasowego aresztowania powinien nawet w postępowaniach dotyczących czynów najbardziej poważnych i skomplikowanych, obejmować do wydania wyroku w sądzie I instancji czas mierzony w miesiącach, nie zaś w latach co jest spotykane obecnie. Tego typu praktyka musi zostać zakończona, gdyż nawet trudności organizacyjne wymiaru sprawiedliwości, nie mogą stanowić podstawy do przedłużających się procesów karnych w sprawach aresztowych.

Zabezpieczenie prawidłowego toku postępowania stanowi pierwszą wymienioną przez ustawodawcę ogólną przesłankę zastosowania wszystkich środków zapobiegawczych. Jest to przesłanka procesowa, której wypełnienie polega na zapewnieniu bezkolizyjnego przebiegu procesu karnego, co w konsekwencji ma doprowadzić do zrealizowania celów postępowania karnego. Cele te wyrażone zostały w art. 2 k.p.k. i obejmują: wykrycie sprawcy przestępstwa i pociągnięcie go do odpowiedzialności karnej, w taki sposób aby tej odpowiedzialności nie poniosła osoba niewinna (art. 2 § 1 pkt. 1 k.p.k.). Konieczne jest zgodnie z wymienionymi naczelnymi zasadami trafne zastosowanie środków przewidzianych w prawie karnym oraz ujawnienie okoliczności sprzyjających popełnieniu przestępstwa dla osiągnięcia zadań postępowania w zwalczaniu przestępstw i zapobieganiu im oraz umacnianiu poszanowania prawa i zasad współżycia społecznego. Ponadto prowadzone postępowania karne powinno prowadzić do uwzględnienia prawnie chronionych interesów pokrzywdzonego (art. 2 § 1 pkt. 3 k.p.k.) oraz prowadzić do rozstrzygnięcia sprawy w rozsądnym terminie (art. 2 § 1 pkt. 4 k.p.k.).

Zgodnie z nadrzędnymi celami postępowania karnego podejmowane w toku procesu karnego rozstrzygnięcia powinny mieć za podstawę prawdziwe ustalenia faktyczne, co wynika z zasady prawdy materialnej¹⁸⁹ (art. 2 § 2 k.p.k.). Ujęta w art. 2 § 1 pkt. 2 k.p.k. dyrektywa tzw. trafnej reakcji karnej ma zasadniczy walor w kontekście środków zapobiegawczych, w tym omawianego tymczasowego aresztowania. Również zasada szybkości postępowania obligować powinna do zakończenia postępowania w rozsądnym terminie, zaś w sprawach w których stosowane jest tymczasowe aresztowanie okres stosowania tego środka powinien być na tyle rozsądny, aby wyrok sądu I instancji zapadał w okresie liczonym w miesiącach nie zaś latach. Pozostałe zasady spośród powyżej

¹⁸⁹ A. Gubiński, *Zasady prawa karnego*, wyd. 5, Warszawa 1996 r., s. 274,

przedstawionych dla omawianego zagadnienia nie mają większego znaczenia w przedstawianej materii.

Przesłanka zabezpieczenia prawidłowego toku postępowania odnosi się do całego przebiegu procesu karnego, a zatem nie tylko do stadium postępowania przygotowawczego, ale i do postępowania jurysdykcyjnego. Na prawidłowy tok procesu składają się działania organu prowadzącego postępowanie karne w sposób zgodny z zasadami tego postępowania, które mają na celu wykrycie sprawcy i pociągnięcie go do odpowiedzialności karnej przestępstwa. Zastosowania tymczasowego aresztowania w obowiązującym modelu jest możliwe jedynie od czasu wystąpienia realnego zagrożenia zakłócenia przez oskarżonego prawidłowego przebiegu procesu. Przed zastosowaniem izolacyjnego środka zapobiegawczego zgromadzony materiał dowodowy toku postępowania karnego musi wskazywać na realne istnienie takiej obawy. Ponadto niniejsza przesłanka musi dotyczyć postępowania oskarżonego, wobec którego stosowany jest ten środek, nie zaś do innych osób występujących w tym postępowaniu.

Zaznaczyć należy jednocześnie, iż instytucja „tymczasowego aresztowania” z istoty swojej ma być bowiem nie tylko instytucją „aresztowania”, a więc znacznego ograniczenia wolności osobistej, ale i środkiem „tymczasowym” – stosowanym jedynie przez czas określony wobec osoby nieskazanej, objętej domniemaniem niewinności ¹⁹⁰.

Przepis art. 249§1 k.p.k. przewiduje ponadto tzw. przesłankę dowodową – określoną przez ustawodawcę jako duże prawdopodobieństwo popełnienia przestępstwa, połączoną z elementem celowościowym wskazującym, iż środki zapobiegawcze stosować można jedynie w celu zabezpieczenia prawidłowego toku postępowania karnego, a wyjątkowo także w celu zapobiegnięcia popełnieniu przez oskarżonego nowego, ciężkiego przestępstwa. Podstawowym warunkiem umożliwiającym zastosowanie wobec oskarżonego tymczasowego aresztowania jest uzyskanie w wyniku zgromadzonego materiału dowodowego dużego prawdopodobieństwa popełnienia przez niego zarzucanego mu przestępstwa ¹⁹¹. Jest to tzw. przesłanka materialna stosowania wszystkich środków zapobiegawczych, w tym aresztu tymczasowego. Ewolucja niniejszej ogólnej podstawy stosowania tymczasowego aresztowania, wskazuje na obostrzenie wymagań w tym zakresie

¹⁹⁰ Wyrok TK z dnia 24.07.2006 r., SK 58/03, OTK ZU 7/A/2006, poz. 86

¹⁹¹ Patrz wskazane w tym zakresie orzecznictwo w artykule K. J. Pawelec, O sądowej kontroli tymczasowego aresztowania (uwag kilka), Gazeta Sądowa 2001, nr 11, s. 23.

¹⁹², w porównaniu z poprzednio obowiązującymi regulacjami. Prowadzi to do wniosku, iż w sytuacji gdy nie zachodzi prawdopodobieństwo popełnienia przestępstwa, nie jest możliwe stosowanie jakiegokolwiek środka zapobiegawczego, w tym również tymczasowego aresztowania.

Omawiana przesłanka dowodowa dotycząca dużego prawdopodobieństwa popełnienia czynu zabronionego analizowana w porównaniu z treścią art. 5 ust. 1 lit. c EKPC w której to normie ujęto, że tymczasowe aresztowanie może nastąpić już przy uzasadnionym podejrzeniu popełnienia przestępstwa wskazuje, iż wyższy standard ochrony prawnej przed nieuzasadnionym zastosowaniem tego środka wyznaczają przepisy polskiego postępowania karnego. Użyty z EKPC zwrot „uzasadnionego podejrzenia popełnienia czynu”, które można bezpośrednio porównywać do użytego w polskiej ustawie karno-procesowej pojęcia „dużego prawdopodobieństwa” jako przesłanki tymczasowego aresztowania doczekało się wykładni Europejskiego Trybunału Praw Człowieka w Strasburgu. ETPC wskazał, że w przypadku omawianej podstawy chodzi o istnienie faktów i informacji o faktach, które w wystarczającym stopniu uzasadniają obiektywną ocenę, że dana osoba mogła popełnić przestępstwo i nie muszą się one opierać na tak rozbudowanej podstawie faktycznej jak wnoszone do sądu oskarżenie ¹⁹³.

Ewidentnie jedynie procesowy charakter aplikacji środków zapobiegawczych, w tym tymczasowego aresztowania, uniemożliwia jego stosowanie w innym celu niż określony w art. 249§1 k.p.k., co w szczególności nie może oznaczać realizacji w ramach stosowanego środka represji w stosunku do osoby chronionej domniemaniem niewinności ¹⁹⁴.

Przepis art. 249 § 1 k.p.k. przewiduje również inną ogólną podstawę stosowania środków zapobiegawczych, dotyczącą obawy, iż oskarżony popełni inne, ciężkie przestępstwo. Powyższa regulacja została powiązana ze szczególną przesłanką tymczasowego aresztowania określoną w art. 258 § 3 k.p.k., a poprzez zastosowane przez ustawodawcę w art. 258§4 k.p.k. odwołania, również do wolnościowych środków zapobiegawczych. Opisana obawa popełnienia przestępstwa przeciwko zdrowiu, życiu lub bezpieczeństwu powszechnemu dotyczy osoby, której już zarzucono uprzednio popełnienie

¹⁹² A. Kiełtyka, Środki zapobiegawcze w polskim procesie karnym a ochrona praw człowieka, [w:] Europejskie standardy ochrony praw człowieka a ustawodawstwo polskie, (red. E. Dynia, Cz. P. Kłak), Rzeszów 2005, s. 239.

¹⁹³ P. Hofmański, Konwencja Europejska a prawo karne, Toruń 1995, s.18.

¹⁹⁴ P. Hofmański, E. Sadzik, K. Zgryzek, Kodeks postępowania karnego. Komentarz, wyd. 3, tom I, Warszawa 2007, s. 1118.

zbrodni lub umyślnego występku. Wprowadzenie tej przesłanki do systemu prawnego jest wyjątkowym odstępstwem od czysto procesowego charakteru środków zapobiegawczych oraz pozostaje zgodne z treścią art. 5 ust. 1 lit. c EKPC.

Wprowadzenie tej instytucji uznano za słuszne, ze względu na to iż organy ścigania karnego nie powinny pozostawać bezczynne oraz bezsilne w sytuacjach, w których zachodzi poważna obawa, że oskarżony ponownie dopuści się ciężkiego przestępstwa, którego skutki mogą być nieodwracalne dla osób nim dotkniętych. Niniejsza funkcja prewencyjna, określana również jako pozaprosesowe tymczasowe aresztowanie jest akceptowana przez przedstawicieli doktryny procesu karnego¹⁹⁵.

Zgodnie z art. 258 k.p.k. tymczasowe aresztowanie może nastąpić, jeżeli:

- 1) zachodzi uzasadniona obawa ucieczki lub ukrywania się oskarżonego, zwłaszcza wtedy, gdy nie można ustalić jego tożsamości albo nie ma on w kraju stałego miejsca pobytu (§1 pkt. 1),
- 2) zachodzi uzasadniona obawa, że oskarżony będzie nakłaniał do składania fałszywych zeznań lub wyjaśnień albo w inny bezprawny sposób utrudniał postępowanie karne (§1 pkt. 2),
- 3) oskarżonemu zarzuca się popełnienie zbrodni lub występku zagrożonego karą pozbawienia wolności, której górna granica wynosi co najmniej 8 lat, albo gdy sąd pierwszej instancji skazał go na karę pozbawienia wolności nie niższą niż 3 lata (§ 2),
- 4) zachodzi uzasadniona obawa, że oskarżony, któremu zarzucono popełnienie zbrodni lub umyślnego występku, popełni przestępstwo przeciwko życiu, zdrowiu lub bezpieczeństwu powszechnemu, a zwłaszcza gdy popełnieniem takiego przestępstwa groził (§ 3).

Przedstawione powyżej szczególne podstawy tymczasowego aresztowania powiązane są z ogólnymi przesłankami stosowania tego środka przewidzianymi w art. 249 § 1 k.p.k. Przejawia się to w ten sposób, iż możliwość aplikacji tego środka daje łączne występowanie którejkolwiek spośród przesłanek szczególnych z podstawą ogólną w postaci ujawnienia, że zebrane dowody wskazują na duże prawdopodobieństwo, że oskarżony popełnił

¹⁹⁵ porównaj: P. Kruszyński, Podstawy tymczasowego aresztowania „*de lege lata*” i „*de lege ferenda*” [w:] Węzłowe zagadnienia procedury karnej. Księga ku czci Prof. A. Murzynowskiego”, *Studia Iuridica* XXXIII/1997, nr 33, s. 157-159, oraz A. Szumski, Funkcja prewencyjna tymczasowego aresztowania, *Prokuratura i Prawo* 2012, nr 7-8, s. 139-147.

przestępstwo. Słusznie podnosi się, iż ściśle procesowe przesłanki tymczasowego aresztowania ujęte w art. 258§ 1 pkt. 1 i 2 k.p.k. są sformułowane prawidłowo, a ich obowiązywanie nie jest kwestionowane w doktrynie¹⁹⁶. Natomiast jako konstytucyjnie wątpliwe przyjmuje się nieprocesowe podstawy stosowania izolacyjnego środka zapobiegawczego¹⁹⁷.

Sąd przed zastosowaniem detencyjnego środka przymusu musi rozważyć, czy mimo zajścia opisanych okoliczności istnieje realna potrzeba zabezpieczenia prawidłowego toku postępowania poprzez tymczasowe aresztowanie oskarżonego.

W art. 258 § 2 k.p.k. ustawodawca ujął przesłankę tymczasowego aresztowania związaną z zagrożeniem wymierzenia oskarżonemu surowej kary za zarzucane mu przestępstwo. Wydaje się, iż w obecnym stanie prawnym niniejsza przesłanka jest najbardziej dyskusyjną spośród wszystkich podstaw izolacyjnego środka zapobiegawczego. Orzeczenia sądowe zapadające na kanwie regulacji z art. 258§2 k.p.k. pozostawały rozbieżne w ocenie samodzielności tej przesłanki tymczasowego aresztowania. Niektóre bowiem z judykatów stały na stanowisku, że dopiero połączenie tej podstawy z inną przesłanką szczególną oraz ogólną, będzie dostateczne do zastosowania tego środka. Z uwagi na ujawnioną rozbieżność w orzecznictwie sądowym zapadła uchwała SN z dnia 19.01.2012 r.¹⁹⁸, która rozstrzygnęła o tym, że podstawy stosowania tymczasowego aresztowania, określone w art. 258§2 k.p.k., stanowią samodzielne przesłanki szczególne stosowania tego środka zapobiegawczego.

Omawiana regulacja wywodzi się z założenia występowania dużego prawdopodobieństwa uchylenia się oskarżonego od odpowiedzialności karnej za najpoważniejsze przestępstwa. Przyjmuje się bowiem, że groźba wymierzania surowej kary może skłaniać oskarżonego do podejmowania działań zakłócających lub nawet uniemożliwiających prawidłowy przebieg postępowania karnego. Takie jednakże założenia godzą w podstawowe uprawnienia oskarżonego, albowiem ich występowanie musi zostać w każdej konkretnej sprawie dowiedzione zgromadzonymi dowodami. Występująca w danym przypadku surowość grożącej oskarżonemu kary nie może pociągać automatyczne

¹⁹⁶ A. Trzcicka, P. Wiliński, Tymczasowe aresztowanie w świetle Konwencji o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności oraz Międzynarodowego Paktu Praw Obywatelskich i Politycznych, [w:] Europejskie standardy ochrony praw człowieka a ustawodawstwo polskie (red. E. Dynia, Cz. P. Kłak), Rzeszów 2005, s. 253.

¹⁹⁷ B. Nita, Tymczasowe aresztowanie a konstytucyjne gwarancje praw i wolności obywatelskich, [w:] Profesor Marian Cieślak – osoba, dzieło, kontynuacja, Warszawa 2013, s. 972.

¹⁹⁸ Uchwała SN z dnia 19.01.2012 r., sygn. I KZP 2012, nr 18, poz. 11 wraz z głosa Dariusza Drajewicza, Prokuratura i Prawo 2013, nr 10, s.181-186.

spełnienia przesłanki stosowania tymczasowego aresztowania. Uwzględnić należy w tym przypadku występowanie obawy, że oskarżony z uwagi na grożącą mu w danej sprawie surową karę, będzie bezprawnie utrudniał prowadzone postępowanie karne¹⁹⁹. Choć realna ocena wymierzenia oskarżonemu surowej kary, szczególnie na wstępnym etapie postępowania przygotowawczego jest w istocie niemożliwa, aplikacja tymczasowego aresztowania nie może następować automatycznie po ustaleniu górnej granicy sankcji kwalifikacji prawnej czynu zarzucanego oskarżonemu.

Podkreślić należy, że ustawodawca w treści art. 258§2 k.p.k. używa terminu dotyczącego przestępstwa zagrożonego karą, a nie zagrożeniu karą, która może zostać wymierzona. Tym samym zastosowanie tymczasowego aresztowania w oparciu o przesłankę z art. 258§2 k.p.k., nie może być utożsamiane z sądowym orzeczeniem o grożącej oskarżonemu karze²⁰⁰. Zasady wykładni literalnej pozwalają przyjąć jako podstawę tymczasowego aresztowania karę prognozowaną za popełnienie przez oskarżonego określonego przestępstwa.

Drugą spośród przywołanych podstaw tymczasowego aresztowania jest orzeczenie przez sąd pierwszej instancji kary pozbawienia wolności w wymiarze powyżej 3 lat. Areszt stosowany od nieprawomocnego orzeczenia sądu pierwszej instancji, do wydania wyroku sądu drugiej instancji określa się mianem tzw. aresztu międzyinstancyjnego. W powyższym przypadku konieczne jest potwierdzenie czy wymierzona nieprawomocnym wyrokiem sądu pierwszej instancji kara będzie uzasadniała obawę uchylania się przez niego od wymiaru sprawiedliwości.

Jak to już zasygnalizowano powyżej, tymczasowe aresztowanie może wyjątkowo nastąpić także wtedy, gdy zachodzi uzasadniona obawa, że oskarżony, któremu zarzucono popełnienie zbrodni lub umyślnego występku, popełni przestępstwo przeciwko życiu, zdrowiu lub bezpieczeństwu powszechnemu, a zwłaszcza gdy popełnieniem takiego przestępstwa groził (art. 258 § 3 k.p.k.). Występowanie tej przesłanki szczególnej jest zgodne z treścią art. 5 ust. 1 lit. c EKPC. Niniejsza regulacja stanowi w praktyce najmniejszą część spośród podstaw użytych w trakcie stosowania najsurowszego środka

¹⁹⁹ J. Izydorzyc, Stosowanie tymczasowego aresztowania w polskim postępowaniu karnym, Kraków 2002, s. 127-131.

²⁰⁰ P. Wiliński, Proces karny w świetle konstytucji, Warszawa 2011, s. 208

zapobiegawczego²⁰¹. Areszt prewencyjny spełnia wówczas funkcję środka zapobiegawczego w celu zapobiegnięcia dalszej przestępczej działalności oskarżonego. Jednocześnie słusznie poddaje się krytyce utrzymywanie niniejszej podstawy tymczasowego aresztowania²⁰², albowiem środki zapobiegawcze nie powinny stanowić narzędzi do zwalczania przestępczości, gdyż winny ograniczać się jedynie do prawidłowego zabezpieczenia toku procesu karnego.

W tym miejscu warto zasygnalizować, że ustawa z dnia 27.09.2013 r. o zmianie ustawy – Kodeks postępowania karnego²⁰³ zmierza w kierunku zawężenia przesłanek szczególnych tymczasowego aresztowania. W samej treści zmienionego art. 258§2 k.p.k. w sposób wyraźny wskazano, że do zastosowania tej podstawy koniecznym jest pozostawanie jej w związku z obawami utrudniania postępowania karnego opisanymi w §1 tego artykułu. Tym samym dokonano ścisłego powiązania obu tych przesłanek szczególnych, przez co samodzielne występowanie podstaw określonych w art. 258§2 k.p.k. bez ich związku z elementami utrudniania procesu, nie będzie stwarzać możliwości do zastosowania izolacyjnego środka zapobiegawczego. Taki kierunek zmiany ustawy karno-procesowej wynika także z podniesienia wymiaru kary orzekanej nieprawomocnie przez sąd pierwszej instancji, z dotychczasowej kary pozbawienia wolności „nie niższej niż 3 lata „ do kary w rozmiarze „wyższej niż 3 lata „ art. 258§2 k.p.k. Związane jest to z potrzebą ograniczenia podstaw tzw. aresztu międzyinstancyjnego²⁰⁴.

Jednakże najkorzystniejszą zmianę z punktu widzenia uprawnień procesowych zatrzymanego ujęto w nowym brzmieniu art. 258§4 k.p.k., który obliguje przed zastosowaniem tymczasowego aresztowania zbadanie rodzaju i charakteru obaw dotyczących możliwości utrudniania prowadzonego postępowania oraz nasilenia ich zagrożenia dla określonego stadium procesu karnego. Tym samym sąd każdorazowo stosując tymczasowe aresztowanie będzie zobligowany poczynić stosowne ustalenia w tym zakresie, co może skłonić do zastosowania środka zapobiegawczego o charakterze wolnościowym.

²⁰¹ J. Izydoreczek, Praktyka stosowania tymczasowego aresztowania (na przykładzie sądów Polskiej Centralnej), Łódź 2002, s. 152.

²⁰² A. Trzcińska, P. Wiliński, Tymczasowe aresztowanie ..., *op. cit.*, s.262.

²⁰³ Ustawa z dnia 27.09.2013 r. o zmianie ustawy – Kodeks postępowania karnego oraz niektórych innych ustaw (Dz. U. z dnia 25.10.2013 r. poz. 1247)

²⁰⁴ Uzasadnienie projektu ustawy z dnia 27.09.2013 r. o zmianie ustawy – Kodeks postępowania karnego oraz niektórych innych ustaw (Dz. U. z dnia 25.10.2013 r. poz. 1247), druk sejmowy nr 870 – s. 54.

Wskazana ustawa nowelizująca k.p.k. wprowadza ponadto istotną zmianę treści art. 259§3 k.p.k., zgodnie z którą: tymczasowe aresztowanie nie może być stosowane, jeżeli przestępstwo jest zagrożone karą pozbawienia wolności nieprzekraczającą 2 lat. Celem nowego brzmienia art. 259§3 k.p.k. jest ograniczenie stosowania tymczasowego aresztowania, bowiem dotychczasowa treść tego przepisu wyznaczała powyższą granicę na przestępstwa zagrożone karą pozbawienia wolności nieprzekraczającą roku. Przedstawione zmiany wejdą w życie od 01.07.2015 r

Zaistnienie negatywnej przesłanki izolacyjnego środka zapobiegawczego skutkuje niedopuszczalnością jego zastosowania lub kontynuowania, pomimo wyczerpania podstaw ogólnych i szczególnych tymczasowego aresztowania. W sytuacji ujawnienia w toku stosowania aresztu którejkolwiek negatywnej przesłanki środek ten należy niezwłocznie uchylić. Niniejsze negatywne podstawy izolacyjnego środka zapobiegawczego określone zostały w art. 259 §1-3 k.p.k. oraz w art. 257§1 k.p.k.

Tymczasowe aresztowanie będąc najsurowszym spośród środków zapobiegawczych nie powinno być stosowane jeżeli wystarczający jest inny środek zapobiegawczy o charakterze wolnościowym (art. 257 § 1 k.p.k.). Względność tej zasady polega na pozostawieniu w gestii organu procesowego kwestii oceny zasadności odstąpienia od aplikacji tego środka. Przy tej ocenie organ procesowy powinien mieć na względzie nie tylko dobro prowadzonego postępowania, ale również uprawnienia oskarżonego. Należy powstrzymać się od stosowania izolacyjnych środków przymusu, na rzecz środków mniej dolegliwych, jeżeli w takim samym stopniu zabezpieczą prawidłowy bieg procesu karnego. Omawiana norma dotyczy zarówno oceny celowości stosowania tymczasowego aresztowania, jak również utrzymywanie tego środka na dalszych etapach postępowania karnego.

Wyrażona w art. 257§1 k.p.k. zasada minimalizacji stosowania izolacyjnego środka zapobiegawczego łączy się z zasadą proporcjonalności tymczasowego aresztowania. Powyższy środek zapobiegawczy stanowi zatem narzędzie wyjątkowe i ostateczne, możliwe do stosowania w przypadku niemożności zagwarantowania prawidłowego przebiegu procesu karnego innymi środkami²⁰⁵. Ocena wystarczalności aplikacji wolnościowego środka zapobiegawczego, lub zmiany aresztu na taki środek, stanowi negatywną przesłankę tymczasowego aresztowania. Na każdym etapie prowadzonego postępowania organ procesowy powinien w zależności od postępów postępowania oraz zmian w zakresie

²⁰⁵ Ł. Cora, Tymczasowe aresztowanie jako *ultima ratio* w polskim procesie karnym, [w:] Profesor Cieślak – osoba, działo, kontynuacje, Warszawa 2013, s. 671.

zgromadzonego materiału dowodowego oceniać, czy łagodniejsze środki zapobiegawcze w danej sytuacji pozostaną wystarczające.

Od tymczasowego aresztowania należy odstąpić, jeżeli szczególne względy nie stoją temu na przeszkodzie, zwłaszcza wtedy gdy pozbawienie oskarżonego wolności :

- 1) spowodowałyby dla jego życia lub zdrowia poważne niebezpieczeństwo,
- 2) pociągnęłyby wyjątkowo ciężkie skutki dla oskarżonego lub jego najbliższej rodziny.

Powyższa regulacja z art. 259§1 k.p.k. znajduje zastosowanie zarówno w sytuacji, gdy aresztowanie już nastąpiło i w czasie jego stosowania pojawiły się wskazane w tej normie okoliczności, jak i wówczas gdy rozważa się dopiero kwestię zastosowania izolacyjnego środka zapobiegawczego²⁰⁶.

Ponadto zgodnie z regułą wyrażoną w art. 259§2 k.p.k. ustawodawca obliuguje sąd stosujący tymczasowe aresztowanie oraz prokuratora nadzorującego wykonywanie tego środka w toku postępowania przygotowawczego, do prognozowania na podstawie okoliczności sprawy wymiaru kary jaki może zostać orzeczony wobec oskarżonego za zarzucane przestępstwo. Tymczasowego aresztowania zatem nie można stosować, gdy na podstawie okoliczności sprawy można przewidywać orzeczenie:

- a) kary pozbawienia wolności z warunkowym zawieszeniem jej wykonania lub kary łagodniejszej (czyli kary ograniczenia wolności lub grzywny),
- b) kary pozbawienia wolności bez warunkowego zawieszenia w wymiarze przekraczającym okres tymczasowego aresztowania.

W ten sposób ustawodawca dąży do uniknięcia faktycznego pozbawienia wolności osób, które już w następstwie pobieżnej oceny organu procesowego nie powinny pozostawać w areszcie z uwagi na łagodny wymiar kary, która może zostać wobec nich orzeczona.

Stosowanie najsurowszego środka zapobiegającego w tych przypadkach stanowiłoby przejaw nadmiernej represji środków przymusu nieadekwatnych do wagi czynu, którego popełnienie zarzuca się oskarżonemu. W przywołanych sytuacjach stosowanie izolacyjnego środka zapobiegawczego wykracza poza procesowy cel i przeistacza się w sposób bezpodstawny w karę pozbawienia wolności.

²⁰⁶ T. Grzegorzczak, Kodeks postępowania karnego. Komentarz, Kraków 1998, s. 516

Kolejna negatywna przesłanka tymczasowego aresztowania dotyczy zakazu jego stosowania, jeżeli przestępstwo zarzucane oskarżonemu jest zagrożone karą pozbawienia wolności nie przekraczającą roku (art. 259 § 3 k.p.k.). Decydujące w tym względzie znaczenie będzie miała prawidłowa kwalifikacja czynu zarzucanego oskarżonemu, która ma swoje odzwierciedlenie w górnej granicy sankcji kamej danego przepisu ujętego w ustawie karnej. Zastosowanie tej normy znajduje się również, gdy sankcja przepisu stanowiącego subsumcję zachowania oskarżonego, składa się wyłącznie z kary grzywny, lub sankcji alternatywnej składającej się z grzywny lub kary ograniczeniem wolności. Regulacje ujęte w art. 259§2-3 k.p.k. wyrażają przyjętą przez ustawodawcę zasadę proporcjonalności w stosowaniu izolacyjnego środka zapobiegawczego.

Negatywne przesłanki stosowania tymczasowego aresztowania wynikające z art. 259 §2-3 k.p.k. mają względny charakter w zakresie ich obowiązywania. Decyduje o tym treść art. 259§4 k.p.k. , zgodnie z którą opisane ograniczenia nie mają zastosowania, gdy oskarżony ukrywa się, uporczywie nie stawia się na wezwania lub w inny sposób utrudnia postępowanie karne albo nie można ustalić jego tożsamości. Zaznaczyć należy, iż takie bezprawne utrudnianie postępowania karnego przez oskarżonego musi wynikać ze zgromadzonego materiału dowodowego, a nadto musi znajdować się w fazie jej realizacji, a nie obaw ich zaistnienia. W wyliczonych tutaj w sposób taksatywny sytuacjach ustawodawca uznał priorytet stosowania tymczasowego aresztowania wobec oskarżonego uchylającego się od odpowiedzialności kamej, nad jego uprawnieniami określonymi w art. 259§2-3 k.p.k. do stosowania wolnościowych środków zapobiegawczych.

Obowiązujący obecnie kodeks postępowania karnego precyzyjnie reguluje okres tymczasowego aresztowania, wyznaczając zarówno dolną jak i górne granice stosowania tego środka. Zasadą jest określenie przez sąd rejonowy terminu stosowania tymczasowego aresztowania w postępowaniu przygotowawczym na okres nie dłuższy niż 3 miesiące (art. 263§1 k.p.k.). Maksymalne granice stosowania tymczasowego aresztowania w toku postępowania przygotowawczego wynoszą łącznie rok (art. 263§2 k.p.k.), a w toku postępowania sądowego do chwili wydania pierwszego wyroku przez sąd pierwszej instancji - 2 lata (art. 263§3 k.p.k.). Określony w art. 263 § 3 k.p.k. maksymalny okres tymczasowego aresztowania nie ma zastosowania w przypadku uchylenia wyroku sądu pierwszej instancji i przekazania sprawy przez sąd odwoławczy do ponownego rozpoznania. Powyższe rozstrzygnięcie ma na celu ochronę oskarżonego przed nadmierną długotrwałością tego środka zapobiegawczego.

Omawiana regulacja wyznaczająca maksymalny dwuletni termin tymczasowego aresztowania do czasu wydania pierwszego wyroku przez sąd pierwszej instancji, utraciła moc na podstawie wyroku TK z dnia 10.06.2008 r.²⁰⁷. Utrata mocy nastąpiła w zakresie, w jakim do niniejszego dwuletniego okresu tymczasowego aresztowania, nie wliczano okresu w którym tymczasowo aresztowany odbywał równocześnie karę pozbawienia wolności orzeczoną w innej sprawie. Taka sytuacja dopuszczała faktyczne stosowanie tego środka zapobiegawczego na ponad 2 lata przez sąd pierwszej instancji na zasadach ogólnych. Omawiane orzeczenie akcentowało, iż każdy przypadek dopuszczalnego pozbawienia wolności osobistej musi być rygorystycznie przestrzegany, bowiem wymagają tego zasady bezpieczeństwa prawnego oraz ochrona zaufania do państwa i prawa²⁰⁸. Powyższe orzeczenie wymusiło na ustawodawcy wprowadzenie art. 263§3a k.p.k., zgodnie z którym w przypadku zbiegu tymczasowego aresztowania z wykonywaną karą pozbawienia wolności orzeczoną w innej sprawie do okresów o których mowa w §2 i 3, zalicza się okres odbywania przez tymczasowo aresztowanego kary pozbawienia wolności. Wskazać należy, iż do ujętego w art. 263§2 k.p.k. terminu maksymalnego zalicza się okres tymczasowego aresztowania w postępowaniu przygotowawczym, Terminy te mają charakter względny, bowiem w szczególnych wypadkach mogą być przedłużane z mocy art. 263§4 k.p.k.

Określenie okresu tymczasowego aresztowania oskarżonego następuje zawsze w postanowieniu sądu o zastosowaniu tego środka zapobiegawczego. W przypadku upływu terminu na jaki areszt został zastosowany, a nadto przy utrzymywaniu się przesłanek do dalszego jego stosowania koniecznym jest przedłużenie okresu tego środka przymusu. Przedłużenie stosowania tymczasowego aresztowania następuje zawsze na podstawie postanowienia sądu, bez względu na liczbę tych orzeczeń, w ten sposób, aby łączny czas stosowania tego środka nie przekraczał maksymalnych okresów zakreślonych w art. 263 k.p.k.

Przedłużenie stosowania tymczasowego aresztowania musi być podyktowane szczególnymi okolicznościami sprawy. Do szczególnych okoliczności umożliwiających przedłużenie tego środka, należy zaliczyć przeszkody natury dowodowej, faktycznej, lub proceduralnej, które uniemożliwiły zakończenie postępowania karnego we wcześniejszym terminie. Zwłaszcza przedłużenie tymczasowego aresztowania na okres powyżej roku

²⁰⁷ Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 10.06.2008 r., sygn. SK 17/07, opublikowany w Dz. U. Nr 107 poz. 686

²⁰⁸ W. Grzeszczyk, Dalsze zmiany Kodeksu postępowania karnego (w okresie od grudnia 2008 r. do lutego 2009 r.) Prokuratura i Prawo 2009, nr 6, s. 127

w postępowaniu przygotowawczym oraz na czas ponad 2 lat w fazie postępowania jurysdykcyjnego jest sytuacja nadzwyczajną i wyjątkową.

Dokonane w omawianym trybie nadzwyczajnym przedłużenie tymczasowego aresztowania przez sąd apelacyjny nie może być uzasadnione niewydolnością i nieefektywnością organizacji aparatu ścigania oraz wymiaru sprawiedliwości. Potrzeba nadzwyczajnego przedłużenia tymczasowego aresztowania ponad roczny termin w postępowaniu przygotowawczym i dwuletni w fazie jurysdykcyjnej budzi uzasadnione kontrowersje. Wątpliwości wywoływały podstawy przedłużenia tego środka ujęte art. 263§4 k.p.k., do czasu wejścia w życie nowelizacji tego przepisu ustawą z dnia 12.01.2007 r.²⁰⁹. Wskazywały one na zabieg legislacyjny polegający na pozornym ujęciu przesłanek nadzwyczajnego przedłużenia aresztowania w katalogu zamkniętym, gdy w istocie sytuacja była odmienna. Powyższą niekonsekwencję zauważył TK, który wyrokiem z dnia 24.07.2006 r.²¹⁰, skorygował dotychczasowe nieostre przesłanki przedłużenia maksymalnego terminu tymczasowego aresztowania. Judykat ten przyjął, że poprzednie brzmienie art. 263§4 k.p.k. w części obejmującej zwrot „a także z powodu innych istotnych przeszkód, których usunięcie było niemożliwe” w zakresie jakim odnosi się do postępowania przygotowawczego jest niezgodny z art. 41 ust. 1 w zw. z art. 31 ust. 1 i 3 Konstytucji RP.

Wyznaczone przez ustawodawcę terminy stosowania tymczasowego aresztowania mają bezpośredni związek z realizacją prawa oskarżonego do obrony. Stosowanie bowiem tego izolacyjnego środka zapobiegawczego wywiera ujemny wpływ na zakres i sposób realizacji tego podstawowego prawa oskarżonego. Nie ulega zatem wątpliwości, że długość okresu tego środka determinuje rozpiętość utrzymywania utrudnień w realizacji prawa do obrony²¹¹.

§5 Ograniczenia podmiotowe tymczasowego aresztowania

Ograniczenia podmiotowe w stosowaniu tymczasowego aresztowania wynikają z uregulowań kodeksu postępowania karnego oraz innych ustaw regulujących przebieg postępowania karnego i oznaczają zakaz lub utrudnienia przy zastosowaniu tego środka wobec poszczególnych osób ze

²⁰⁹ Ustawa z dnia 12.01.2007 r. – o zmianie ustawy – Kodeks postępowania karnego (Dz. U. Nr 20 poz. 116), która weszła w życie 15.02.2007 r.

²¹⁰ Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 24.07.2006 r., sygn. SK 58/03, opublikowany w Dz. U. Nr 141 poz. 1009

²¹¹ R. Koper, Terminy tymczasowego aresztowania a realizacja prawa do obrony, [w:] Z problematyki funkcji procesu karnego (red. T. Grzegorzczak, J. Izydorczyk, R. Olszewski), Warszawa 2013, s.325-326.

względu na ich przymioty. Wskazane ograniczenia tego środka zapobiegawczego mogą przybierać charakter bezwzględny i względny.

Wobec osób, które posługują się immunitetami dyplomatycznymi obowiązuje bezwzględny zakaz stosowania tymczasowego aresztowania. Na podstawie art. 578 k.p.k. do osób tych ustawodawca zalicza: uwierzytelnionych w Rzeczypospolitej Polskiej szefów przedstawicielstw dyplomatycznych państw obcych, osoby należące do personelu dyplomatycznego tych przedstawicielstw, osoby należące do personelu administracyjnego i technicznego tych przedstawicielstw, członków rodzin wyżej wymienionych osób pozostających z nimi we wspólnocie domowej, oraz inne osoby korzystające z immunitetów dyplomatycznych na podstawie ustaw, umów lub powszechnie uznawanych zwyczajów międzynarodowych. Tymczasowe aresztowanie osób korzystających z immunitetów dyplomatycznych, może wyjątkowo nastąpić o ile państwo wysyłające rzeknie się w sposób wyraźny immunitetu w stosunku do tej osoby (art. 580 k.p.k.).

Kolejną grupą osób objętych ograniczeniem podmiotowym w zakresie stosowania tymczasowego aresztowania są kierownicy urzędów konsularnych i inni urzędnicy państw obcych oraz osoby zrównane z nimi na podstawie umów lub powszechnie uznanych zwyczajów międzynarodowych. Immunitet konsularny²¹², który obejmuje te osoby dotyczy czynów popełnionych przez nich w zakresie czynności popełnionych podczas i w związku z wykonywaniem funkcji urzędowych (art. 579§1 k.p.k.). Tymczasowe aresztowanie osób objętych immunitetem konsularnym może być zastosowane jedynie w trakcie postępowania, w toku którego przedstawiono zarzut popełnienia zbrodni, czyli przestępstwa zagrożonego karą pozbawienia wolności na czas nie krótszy od lat 3 albo karą surowszą (art. 579§2 k.p.k. w zw. z art. 7§2 k.k.). O tymczasowym aresztowaniu osoby dysponującej immunitetem konsularnym należy zawiadomić niezwłocznie Ministra Spraw Zagranicznych.

System prawa polskiego reguluje zakaz tymczasowego aresztowania osób korzystających z immunitetów wewnętrznych do których zaliczają się: osoby posiadającej mandat posła lub senatora, która nie może być zatrzymana bez zgody odpowiednio Sejmu lub Senatu (art. 105 ust. 5 w zw. z art. 108 Konstytucji RP),

- 1) sędziego, który nie może być tymczasowo aresztowany bez zezwolenia właściwego sądu dyscyplinarnego (art. 80 § 1 i 2 ustawy z dnia 27 lipca 2001 r.- prawo o ustroju

²¹² J. Izydorzycyk, Praktyka stosowania tymczasowego aresztowania (na przykładzie sądów Polski Centralnej), Łódź 2002, s.47.

- sądów powszechnych , art. 49§ 1 i 2 ustawy z dnia 23 listopada 2002 r. o Sądzie Najwyższym , art. 15 ustawy z dnia 11 maja 1995 r. o Naczelnym Sądzie Administracyjnym, art. 15a ust. 1 ustawy z dnia 26 marca 1982 r. o Trybunale Stanu , art. 7 ust. 1 ustawy z dnia 1 sierpnia 1997 r. o Trybunale Konstytucyjnym),
- 2) prokuratora, który nie może być tymczasowo aresztowany bez zezwolenia właściwego sądu dyscyplinarnego (art. 54 ust. 1 i 2 ustawy z dnia 20 czerwca 1985 r. o prokuraturze)²¹³,
 - 3) Rzecznika Praw Obywatelskich, którego nie wolno tymczasowo aresztować bez zgody Sejmu, (art. 211 Konstytucji RP),
 - 4) Prezesa Najwyższej Izby Kontroli, którego nie wolno tymczasowo aresztować bez zgody Sejmu, (art. 206 Konstytucji RP),
 - 5) Generalnego Inspektora Danych Osobowych, który nie może być pozbawiony wolności bez zgody Sejmu (art. 11 ustawy z dnia 29 sierpnia 1997 r. o ochronie danych osobowych),
 - 6) Rzecznika Praw Dziecka, którego nie wolno zatrzymać lub tymczasowo aresztować, z wyjątkiem ujęcia go na gorącym uczynku przestępstwa i w sytuacji gdy jego zatrzymanie jest niezbędne dla zapewnienia prawidłowego toku postępowania (art. 7 ust. 2 ustawy z dnia 6 stycznia 2000 r. o Rzeczniku Praw Dziecka Praw²¹⁴ .

Zakazy tymczasowego aresztowania osób dysponujących immunitetem, stanowią formę ich ochrony, ze względu na pełnienie ważnych funkcji w państwie lub w instytucjach międzynarodowych. Jak to już wskazywano przy zakazach dotyczących stosowania zatrzymania, korzystanie z immunitetów nie oznacza pełnej bezkarności tych osób. Przedstawione regulacje umożliwiają tymczasowe aresztowanie osoby objętej immunitetem na gorącym uczynku popełnienia przestępstwa. Ponadto immunitety względne, do których należą np. immunitet sędziowski, prokuratorski, mogą być uchylone przez oznaczony organ pod warunkami określonymi w ustawie. Tymczasowe aresztowanie osoby korzystającej z immunitetu, musi nastąpić w trybie uregulowanym niniejszymi przepisami. Niedostosowanie się do tych unormowań może spowodować uznanie tymczasowego aresztowania jako środka nielegalnego i niewątpliwie niesłusznego. Zatem ochrona osób

²¹³ Szerzej na ten temat : R.A. Stefański , Immunitet prokuratorski, Prokuratura i Prawo 1997, nr 2, s. 83.

²¹⁴ Szerzej o tematyce immunitetów w procesie karnym: B. Janusz-Pohl, Immunitety w polskim postępowaniu karnym, Warszawa 2009, s. 241-341.

korzystających z immunitetów musi pozostawać pod ochroną, a pozbawienie tych osób wolności powinno następować jedynie w szczególnie uzasadnionych przypadkach.

Specyficzne procesowe ograniczenie w stosowaniu tymczasowego aresztowania wobec oskarżonego wynika z wydania wobec niego w toku postępowania karnego listu żelaznego. Niniejszy środek przymusu opisany w rozdziale 30 działu VI k.p.k. wydawany przez właściwy miejscowo sąd okręgowy, ma za zadanie doprowadzić przebywającego za granicą oskarżonego do sądu lub prokuratora w wyznaczonym terminie, pod warunkiem odpowiadania z wolnej stopy (art. 281 k.p.k.). Zapewnienie obecności oskarżonego w toku postępowania karnego następuje w tym przypadku poprzez udzielenie mu gwarancji, że nie nastąpi jego tymczasowe aresztowanie do czasu wydanie prawomocnego wyroku . Wydany list żelazny zapewnia oskarżonemu pozostawanie na wolności tylko w ramach postępowania karnego, w którym został wydany.

Zbliżoną instytucję procesową do przedstawionego listu żelaznego uregulowano w art. 589 k.p.k., która uniemożliwia zastosowanie pod pewnymi warunkami tymczasowego aresztowania wobec świadka lub biegłego, którzy nie posiadają polskiego obywatelstwa. Osoby posiadające status świadka lub biegłego na mocy ustawy mają gwarancję, że nie zostaną tymczasowo aresztowane z powodu przestępstw, których dopuściły się przed przybyciem do Polski, pod warunkiem przyjazdu z zagranicy w celu dobrowolnego występowania w procesie karnym i wypełnienia obowiązków świadka lub biegłego. Przedstawiona ochrona ustaje, jeżeli świadek lub biegły nie opuści terytorium RP w ciągu 7 dni, od czasu gdy sąd oznajmi mu, że jego obecność stała się zbędna (art. 589§2 k.p.k.).

Kolejne odrębności i ograniczenia w stosowaniu tymczasowego aresztowania dotyczą osób nieletnich. Wynikają one w sposób oczywisty z wieku nieletnich oraz konieczności stosowania wobec tych młodych osób środków o charakterze mniej represyjnym i wychowawczym. Regulacje ujęte w przepisach u.p.n.²¹⁵ przyjmują zakaz stosowania tymczasowego aresztowania wobec nieletniego, odnośnie którego postępowanie wszczęto przed ukończeniem przez niego 18 lat. Do nieletniego, co do którego wszczęto postępowanie przed ukończeniem 18 roku życia, można stosować jedynie zbliżony środek w postaci umieszczenia w schronisku dla nieletnich.

²¹⁵ Ustawa z dnia 26.10.1982 r. o postępowaniu w sprawach nieletnich (tj. Dz. U. z 2010 r. Nr 33 poz. 178 z późn. zm.)

Zgodnie z art. 18 § 2 u.p.n., gdy postępowanie dotyczy szczególnie zdemoralizowanych nieletnich odpowiadających w warunkach art. 10 § 2 k.k., bądź tych którzy dopuścili się popełnienia czynu karalnego w postaci przestępstwa lub przestępstwa skarbowego, a postępowanie wobec nich wszczęto po ukończeniu 18 lat, można zastosować wobec nich tymczasowe aresztowanie w przypadku gdy umieszczenie w schronisku dla nieletnich byłoby niewystarczające. Przypomnieć należy, iż z mocy art. 10§2 k.k. nieletni może odpowiadać na zasadach opisanych w kodeksie karnym, w przypadku popełnienia po ukończeniu 15 lat najcięższych przestępstw enumeratywnie wymienionych w tym przepisie. Poniesienie odpowiedzialności karnej przez nieletniego za te czyny nastąpić może, gdy jego właściwości i warunki osobiste za tym przemawiają, a zwłaszcza jeżeli uprzednio stosowane środki wychowawcze lub poprawcze okazały się bezskuteczne.

ROZDZIAŁ IV

Systematyka uprawnień procesowych zatrzymanego i tymczasowo aresztowanego wynikających z zasady prawa do obrony

§1 Zasada prawa do obrony w polskim procesie karnym

1) Uwagi ogólne

Przechodząc do omawiania tematyki uprawnień procesowych zatrzymanego i tymczasowo aresztowanego w kontekście zasady prawa do obrony, należy uściślić poszczególne pojęcia terminologiczne związane z przedmiotem rozważań. Jako uprawnienie należy rozumieć określone prawo podmiotowe, związane z możliwością podejmowania określonych działań, bądź też zaniechania ich, ukształtowane przez obowiązujące przepisy prawa. Uprawnieniami procesowymi pozostają zatem stosowne prawa określonych podmiotów kształtujące zakres ich zachowań uregulowane przez obowiązujące przepisy z zakresu postępowania (w tym przypadku z zakresu postępowania karnego).

Kolejnymi pojęciami wymagającymi analizy jest zasada prawa do obrony oraz prawo do obrony. Pojęcie zasady prawnej ma ukształtowane znaczenie w systemie prawnym, gdyż stanowią one wiążące prawnie normy o szczególnym znaczeniu, którym przypisuje się nadrzędną rolę w stosunku do innych norm prawnych ujętych w ramach obowiązującego systemu prawnego. Zasada prawa do obrony, będąca konstytucyjną zasadą procesową, stanowi jedną z fundamentalnych reguł procesu karnego. Określona została w treści art. 42 ust. 2 Konstytucji RP, zgodnie z którym „ każdy, przeciw komu prowadzone jest postępowanie karne, ma prawo do obrony we wszystkich stadiach postępowania. Może on w szczególności wybrać obrońcę lub na zasadach określonych w ustawie korzystać z obrońcy z urzędu ”. Ujęcie tej zasady w Konstytucji RP, wskazuje na doniosłe jej znaczenie w systemie prawnym. Natomiast ustawa karno-procesowa określa zasadę prawa do obrony w art. 6 k.p.k., w myśl którego „ Oskarżonemu przysługuje prawo do obrony, w tym prawo do korzystania z pomocy obrońcy, o czym należy go pouczyć ”.

Już samo porównanie literalnego brzmienia przywołanych definicji wskazuje, iż Konstytucja RP określa szeroki zakres obowiązującej w polskim systemie prawnym zasady prawa do obrony, poprzez przyznanie prawa do obrony „ każdemu”. Zaznaczyć przy tym należy, iż prawo do obrony stanowi obecnie elementarny standard demokratycznego

państwa prawnego oraz dotyczy prawa do obrony człowieka a nie oskarżonego jako roli czy statusu w procesie karnym ²¹⁶.

Zawarta w art. 42 ust. 2 Konstytucji RP zasada prawa do obrony, określona przez nadrzędny akt prawny, pozostaje niezwiązana bezpośrednio z żadną szczegółową gałęzią prawa, przez co realizuje szersze zadania niż ustawa zwykła ²¹⁷. Ponadto ta konstytucyjna zasada nie ustanawia wprost żadnych wyjątków w jej stosowaniu co jednakże nie oznacza, że prawo do obrony nie posiada swoich granic, gdyż jak każde uprawnienie może zostać ograniczone zgodnie z art. 31 ust. 3 Konstytucji RP. Generalnie obowiązuje ona już od podjęcia pierwszych czynności faktycznych przeciwko określonej osobie, nawet bez wydania formalnego postanowienia o przedstawieniu zarzutów ²¹⁸, aż do zakończenia postępowania karnego.

Z kolei pojęcie prawa do obrony w znaczeniu konkretnym obejmuje zespół norm prawnych, określających uprawnienia procesowe przysługujące oskarżonemu i służące ochronie jego interesów w procesie karnym ²¹⁹. Tym samym prawo do obrony, stanowiące podstawowe prawo oskarżonego, znajduje swoje źródło w konstytucyjnej zasadzie prawa do obrony. Przy czym wszelkie uprawnienia oskarżonego składające się na jego prawo do obrony wynikają wprost z zasady prawa do obrony. Zasada ta stanowi zatem dyrektywę, zaś prawo do obrony zbiór uprawnień procesowych przysługujących oskarżonemu na poszczególnych etapach postępowania karnego.

Poza przywołanymi powyżej aktami prawnymi kształtującymi prawo do obrony wskazać należy opisane we wcześniejszych częściach niniejszej rozprawy międzynarodowe standardy ukształtowane przez art. 6 ust. 3 lit. c Konwencji Europejskiej, art. 14 ust. 3 lit. d MPPOiP oraz art. 48 ust. 2 Karty Praw Podstawowych Unii Europejskiej. Pozostają one w ścisłym związku z prawem oskarżonego do rzetelnego procesu karnego.

W procesie karnym prawo do obrony zawiera aspekt materialny, dotyczący możliwości podejmowania osobiście przez oskarżonego czynności procesowych, zmierzających do odpierania postawionych mu zarzutów i ochrony jego interesów. Ponadto obejmuje aspekt

²¹⁶ D. Dudek, Konstytucyjna wolność człowieka a tymczasowe aresztowanie, Lublin 1999, s. 202.

²¹⁷ P. Wiliński, Proces karny w świetle konstytucji, Warszawa 2011, s. 175.

²¹⁸ P. Kruszyński, Stanowisko prawne obrońcy w procesie karnym, Białystok 1991, s. 143-144.

²¹⁹ P. Wiliński, Zasada prawa do obrony w polskim procesie karnym, Kraków 2006, s. 39.

formalny, który polega na możliwości korzystania przez oskarżonego z pomocy obrońcy²²⁰ z wyboru lub z urzędu. Podział prawa oskarżonego do obrony na obronę materialną oraz obronę formalną wynika z samej treści definiującego tę regułę art. 42 ust. 2 Konstytucji RP, który gwarantuje oba aspekty tego prawa.

Zaznaczyć jednakże należy, że prawo oskarżonego do obrony nie jest nieograniczone. Nie ma ono charakteru absolutnego, gdyż obowiązuje w granicach wyznaczonych przez regulujące je przepisy obowiązującego systemu prawnego. Ograniczenia prawa do obrony występują w różnym natężeniu w zależności od etapu prowadzonego postępowania karnego.

2) Obrona materialna

W ujęciu materialnym zasada prawa do obrony oznacza podmiotowe prawo oskarżonego do obrony na każdym etapie postępowania karnego, przed sformułowanymi wobec niego zarzutami, za pomocą przysługujących mu środków procesowych. Niniejsze prawo przysługuje oskarżonemu, który realizuje to uprawnienie samodzielnie, bądź poprzez działalność jego obrońcy. Obrona materialna może przybrać różne postacie, do których można zaliczyć:

- obronę merytoryczną, która skupia się na odpieraniu zarzutów,
- obronę procesową, realizowaną poprzez wskazywanie naruszeń proceduralnych działających na korzyść oskarżonego,
- obronę czynną, charakteryzującą się na aktywnej działalności oskarżonego,
- obronę bierną, polegającą na powstrzymaniu się od dostarczania przez oskarżonego dowodów przeciwko sobie²²¹.

Wobec konieczności bezpośredniego stosowania Konstytucji RP (art. 8 ust. 2 Konstytucji RP) ustawa karna procesowa nie może określać węższego zakresu prawa do obrony materialnej²²², niż ten ujęty w art. 42 ust. 2 ustawy zasadniczej. Sama treść tej

²²⁰ A. Gubiński, Zasady prawa karnego, Warszawa 1996, s. 277.

²²¹ T. Grzegorzczak, Kodeks postępowania karnego. Komentarz, Kraków 1998, s. 35.

²²² C. Kulesza, Obrona w sprawach o przestępstwa gospodarcze i skarbowe, Warszawa 2012, s. 183.

regulacji nie wyznacza wprost żadnych wyjątków odnośnie obrony materialnej²²³, co samo w sobie nie oznacza, iż system prawny nie ogranicza tego prawa. Zabronione pozostaje choćby podejmowanie działań obrończych wyczerpujących znamiona przestępstwa, bądź wykraczających poza ramy poszczególnych unormowań kształtujących uprawnienia składające się na prawo oskarżonego do obrony.

Prawo do obrony materialnej rozumiane najczęściej jako działalność obrończą samego oskarżonego, która w pewnym zakresie (np. w przypadku przyznania się do winy lub złożenia wyjaśnień) nie może zostać zastąpiona przez działalność obrońcy w ramach prawa do obrony formalnej. Ponadto udział obrońcy w postępowaniu nie wyłącza osobistego działania w nim oskarżonego (art. 86§2 k.p.k.), co tym bardziej różnicuje oba aspekty prawa do obrony. Tym samym oskarżony, jako strona tego postępowania, dysponuje prawem do obrony osobistej jako uprawnieniem do indywidualnego działania w toku procesu karnego.

Ważnym zagadnieniem pozostaje kwestia momentu od którego w toku postępowania karnego przysługuje prawo do obrony. W tej materii podzielić należy pogląd Sądu Najwyższego wyrażony w wyroku z dnia 09.02.2004 r.²²⁴, iż „już pierwsza czynność skierowana na ściganie określonej osoby czyni ją podmiotem prawa do obrony”. Uwzględnić należy bowiem, iż powyższe czynności faktyczne oraz decyzje procesowe ingerujące w prawa i wolności obywatelskie zapadają również w toku postępowania przygotowawczego, w jego fazie *in rem*. Tym samym nie ma przesłanek do zawężenia gwarancji osobie faktycznie podejrzanej prawa do obrony materialnej od momentu przedstawienia jej zarzutów²²⁵, czyli rozpoczęcia postępowania w stadium *in personam*.

Samodzielność poczynań oskarżonego w procesie uzasadnia konstatacja, że stanowi on istotne źródło dowodowe. W szczególności oskarżony może w pewnych przypadkach zostać zmuszony do zabezpieczenia dowodów przeprowadzonych z jego udziałem (por. art. 74§2 k.p.k.) lub z własnej woli uczestniczyć w ich zabezpieczeniu (por. art. 175§1 k.p.k.). Z tych też względów oskarżony musi dysponować prawem do obrony osobistej, którego

²²³ P. Wiliński, Proces karny w świetle konstytucji, Warszawa 2011, s. 178.

²²⁴ Wyrok SN z dnia 09.02.2004 r., sygn. V KK 194/03, Prokuratura i Prawo 2004, dodatek „Orzecznictwo” nr 7-8, poz. 11.

²²⁵ B. Nita, Dostęp osoby zatrzymanej do pomocy obrońcy. Uwagi w związku z wyrokiem Europejskiego Trybunału Praw Człowieka z 10 marca 2003 r. w sprawie Płonka przeciwko Polsce, Palestra 2011, nr 11-12, s. 43.

ograniczenie może następować jedynie w możliwie wąskim zakresie, w sytuacjach precyzyjnie określonych.

3) Obrona formalna

Jak to już zostało wspomniane powyżej, mianem obrony formalnej określa się prawo oskarżonego do korzystania z pomocy obrońcy z wyboru lub z urzędu. Tym samym działalność obrońcy w procesie karnym wydaje się być składową uprawnień oskarżonego do korzystania z pomocy obrońcy, określonego w art. 42 ust. 2 Konstytucji RP oraz w art. 6 k.p.k. Jednakże oczywistym wydaje się iż prawo do obrony formalnej stanowi w istocie konkretyzację prawa oskarżonego do obrony materialnej.

Posiadanie obrońcy i korzystanie z jego pomocy w procesie karnym czyni zadość zapewnieniu w postępowaniu karnym cech jego kontradyktoryjności. Stanowi ponadto ważny element zasady rzetelnego procesu karnego, w zakresie zachowania równości broni wszystkich stron postępowania. Oczywistym jest bowiem, iż obrońca dysponujący odpowiednim wykształceniem prawniczym i doświadczeniem zawodowym, stanowi istotną pomoc w realizacji prawa oskarżonego do obrony, w ramach sporu z profesjonalnym oskarżycielem publicznym.

Kolejnymi ważnymi argumentami wskazującymi na celowość udziału obrońcy w procesie karnym jest jego zdolność wyręczenia oskarżonego, zwłaszcza w sytuacji jego pozbawienia wolności lub czynności procesowych objętych tzw. przymusem adwokackim. Ponadto z zasady obrońca potrafi nie angażując się nadmiernie emocjonalnie lepiej ocenić sytuację faktyczną i prawną oskarżonego, od niego samego, jak też podjąć kroki w celu podjęcia efektywnej obrony. Słusznie wskazuje się, iż jego wsparcie polega na zapewnieniu oskarżonemu kompetentnej i niezbędnej pomocy w skutecznym realizowaniu praw tam, gdzie wiedza i umiejętności samego oskarżonego nie są wystarczające²²⁶.

Podstawową zasadą udziału obrońcy w postępowaniu karnym jest podejmowanie czynności procesowych jedynie na korzyść oskarżonego, co stanowi dla niego gwarancję zakazu pogarszania jego pozycji procesowej (art. 86§1 k.p.k.).

²²⁶ P. Wiliński, Zasada prawa do obrony w polskim procesie karnym, Kraków 2006, s. 296.

Obrona formalna może przybrać postać obrony fakultatywnej lub obligatoryjnej. Podział ten opiera się na kryterium związanym z tym, czy oskarżony może, czy też musi mieć obrońcę w procesie karnym²²⁷.

Obrona fakultatywna znajduje zastosowanie, gdy ustawa nie nakłada obowiązku korzystania przez oskarżonego z pomocy obrońcy. Wówczas ustanowienie obrońcy następuje jedynie w wyniku aktu woli oskarżonego, bądź osób działających w jego imieniu, poprzez upoważnienie go do działania w charakterze obrońcy. Taką formę obrony fakultatywnej określa się mianem obrony z wyboru.

Drugim rodzajem obrony fakultatywnej jest obrona z urzędu, która ustanawiana jest przez sąd, w sytuacji gdy oskarżony nie jest w stanie ponieść kosztów obrony bez uszczerbku dla niezbędnego utrzymania siebie i rodziny (art. 78§1 k.p.k.). Powyższą normę zmienia ustawa z dnia 27.09.2013 r. o zmianie ustawy – Kodeks postępowania karnego²²⁸, zgodnie z którą powyższe „prawo ubogich” będzie stanowić kryterium przyznania obrońcy podejrzanemu jedynie w toku postępowania przygotowawczego i nie będzie stanowić ograniczenia w korzystaniu z pomocy przez oskarżonego w postępowaniu sądowym (art. 80 a k.p.k.).

Konstytucja RP w art. 42 ust. 2 zdanie drugie gwarantuje obie formy obrony fakultatywnej, wskazując iż każdy może „wybrać obrońcę lub na zasadach określonych w ustawie korzystać z obrońcy z urzędu”. Zatem jedynie w przypadku prawa oskarżonego do korzystania z pomocy obrońcy z urzędu Konstytucja RP ogranicza to uprawnienie, poprzez odesłanie do określonych ustawowo jego granic.

Obrona obligatoryjna zachodzi w sytuacji ustawo określonego obowiązku korzystania przez oskarżonego z pomocy obrońcy w procesie karnym. W tym przypadku oskarżony nie może zrezygnować z udziału ustanowionego przez siebie (lub inną osobę) obrońcy, a gdy nie posiada obrońcy prezes sądu lub sąd ustanawia mu z obrońcę z urzędu. Takie działanie organu procesowego stanowi wyjątek od zasady dobrowolności w korzystaniu przez oskarżonego z prawa do obrony formalnej. Przepisy art. 79§1 i 2 k.p.k. oraz art. 80 k.p.k.

²²⁷ R. A. Stefański, Obrona obligatoryjna w polskim procesie karnym, Warszawa 2012, str. 32.

²²⁸ Ustawa z dnia 27.09.2013 r. o zmianie ustawy – Kodeks postępowania karnego oraz niektórych innych ustaw (Dz. U. z dnia 25.10.2013 r. poz. 1247).

kształtujące obronę obligatoryjną jednoznacznie wskazują, że we wskazanych w tych regulacjach przypadkach „oskarżony musi mieć obrońcę”.

Powołana uprzednio ustawa z dnia 27.09.2013 r. o zmianie ustawy – Kodeks postępowania karnego wprowadza istotne zmiany w treści art. 79§1 i 2 k.p.k. oraz art. 80 k.p.k., które zostaną omówione w dalszej części opracowania dotyczącej prawa oskarżonego do ustanowienia obrońcy z urzędu.

W przypadku działania w procesie obrońcy z wyboru oskarżony posiada uprawnienie do wypowiedzenia upoważnienia do obrony i ewentualnego wyznaczenia innego obrońcy. W sytuacji natomiast obrony z urzędu lub obrony obligatoryjnej, kiedy obrońca został ustanowiony przez sąd lub prezesa sądu, oskarżony może dochodzić zmiany wyznaczonego obrońcy na innego, gdy należycie wykaże, iż nie jest właściwie reprezentowany w toku postępowania lub np. z powodu niemożności porozumienia się oskarżonego z obrońcą co do linii obrony.

§2 Uprawnienia procesowe zatrzymanego i tymczasowo aresztowanego związane z obroną materialną

1) Uprawnienie zatrzymanego do informacji i wysłuchania

Zgodnie z art. 244§2 k.p.k. zatrzymanego należy natychmiast poinformować o przyczynach zatrzymania i o przysługujących mu prawach. Tym samym zatrzymany dysponuje prawem do uzyskania wszechstronnej i niezwłocznej informacji o powodach zastosowania wobec niego tego środka przymusu, co stanowi dla niego gwarancję uzyskania wiedzy w tym zakresie. Określone w art. 244§2 k.p.k. prawo do informacji obejmuje uprawnienie do natychmiastowego wyjaśnienia przyczyn zatrzymania, które powinno mieć miejsce w zasadzie w chwili zatrzymania lub bezpośrednio potem, najpóźniej jednak w toku pierwszego przesłuchania²²⁹. Przysługujące zatrzymanemu prawo do informacji o przyczynach zatrzymania wynika z określonego w art. 41 ust. 3 Konstytucji RP obowiązku udzielania informacji prawnej pozbawionemu wolności²³⁰.

²²⁹ P. Hofmański, Europejska Konwencja Praw Człowieka i jej znaczenie dla prawa karnego materialnego, procesowego i wykonawczego, Białystok 1993, s. 215-216.

²³⁰ Ł. Cora, Gwarancje praw osób zatrzymanych na podstawie art. 244§1 k.p.k., Przegląd Sądowy 2008, nr 10, s. 88.

Przekazanie zatrzymanemu informacji o przyczynach zatrzymania i związanych z zatrzymaniem uprawnieniach pozwala na podjęcie przez osobę zatrzymaną skutecznej obrony. Zatem stanowi jeden z elementów przysługującego mu prawa do obrony.

Ustawodawca nie określił w jakiej formie osoba zatrzymana ma zostać o powyższym poinformowana, przez co dopuszczalne jest zawiadomienie jej o przyczynach zatrzymania zarówno ustnie, jak też w formie pisemnej. Przy czym praktyką jest informacja ustna.

W treści informacji przekazywanej zatrzymanemu przez organ procesowy w przedmiocie przyczyny jego zatrzymania należy podać:

- okoliczności faktyczne zatrzymania,
- podstawę prawną zastosowania tego środka przymusu,
- o jaki czyn podejrzewa się zatrzymanego (co wynika pośrednio z treści art. 244§3 k.p.k.).

Dopiero wskazane powyżej elementy informacji o przyczynach zatrzymania osoby podejrzanej gwarantują uzyskanie przez zatrzymanego wszechstronnej wiedzy w tym zakresie. Po przekazaniu zatrzymanemu informacji o przyczynach jego zatrzymania kolejną czynnością wyznaczoną przez ustawodawcę organowi zatrzymującemu, w myśl art. 244§2 k.p.k., jest powiadomienie go o przysługujących mu prawach. Brak niniejszego pouczenia o przysługujących zatrzymanemu uprawnieniach lub mylne pouczenie w tym zakresie nie może wywoływać ujemnych skutków procesowych dla osoby, której to dotyczy (art. 16§1 k.p.k.). Pouczenie, podobnie jak przekazanie informacji o przyczynach zatrzymania, ma zostać zrealizowane natychmiast po zatrzymaniu osoby podejrzanej.

Ustawodawca nie wskazał jednakże o jakich uprawnieniach należy pouczyć zatrzymanego, pomimo iż pokusił się o to w sytuacji pouczenia podejrzanego przed pierwszym przesłuchaniem (art. 300 k.p.k.). Praktyka procesowa wskazuje, iż organy procesowe powiadamiają zatrzymanego o przysługujących mu uprawnieniach do:

- nawiązania kontaktu z adwokatem, w tym przeprowadzenia z nim bezpośredniej rozmowy (art. 245§1 k.p.k.),
- żądania zawiadomienia o jego zatrzymaniu osoby najbliższej lub innej wskazanej przez zatrzymanego, pracodawcy, szkoły lub uczelni, zaś w stosunku do żołnierza jego dowódcy (art. 245§2 k.p.k.),

- wniesienia do sądu zażalenia na jego zatrzymanie (art. 246§1 k.p.k.)²³¹.

W doktrynie procesu karnego spornym jest stanowisko w przedmiocie przysługującego zatrzymanej osobie podejrzanej prawa do milczenia, a tym samym obowiązku organu zatrzymującego pouczenia o tym uprawnieniu zatrzymanego²³². Jednakże sama treść art. 244§2 k.p.k. jednoznacznie wskazuje na to, iż zatrzymany ma prawo do wysłuchania. Z przyznanego uprawnienia wynika, iż zatrzymany nie ma obowiązku składania jakichkolwiek oświadczeń. Zatem wyłącznie od woli osoby zatrzymanej zależy czy skorzysta z prawa do wysłuchania, czy też nie złoży oświadczeń w tym trybie. Przy czym wysłuchanie zatrzymanego jest możliwe jedynie w sytuacji, gdy zatrzymany sam, z własnej woli, nie będąc prowokowany i nie zmuszany przez organ zatrzymujący, złoży dobrowolne oświadczenie²³³. Tym samym zatrzymany dysponuje prawem do milczenia, gdyż nie ma obowiązku składania jakichkolwiek depozycji.

W doktrynie prawa słusznie wysuwane są propozycje, aby w k.p.k. wprowadzić obowiązek pouczenia zatrzymanego o prawie do złożenia oświadczeń w trybie wysłuchania oraz możliwości rezygnacji z niego. Stanowiłoby to wprowadzenie „namiastki prawa do obrony w postaci składania oświadczeń i odmowy ich złożenia „²³⁴. Okoliczność udzielenia zatrzymanemu informacji o przysługujących mu prawach należy zamieścić w protokole zatrzymania osoby (art. 244§3 zdanie drugie k.p.k.). Zamieszczenie takiej adnotacji w protokole, który podpisuje zatrzymany potwierdza o realizacji tego obowiązku.

Zaznaczyć należy, iż treść art. 244§2 k.p.k. został zmieniony ustawą nowelizacyjną z dnia 27.09.2013 r.²³⁵, która wejdzie w życie w dniu 01.07.2013 r. Zgodnie z nowym

²³¹ A. M. Tęcza-Paciorek, Pojęcie osoby podejrzanej i jej uprawnienia, Prokuratura i Prawo 2011, nr 11, s. 69.

²³² Pogląd uznający prawo osoby podejrzanej do milczenia zawarł R. Kmiecik w pracy: Prawo do milczenia zatrzymanej osoby podejrzanej (w świetle reguły *nemo tenetur*), Prokuratura i Prawo 2000, nr 7-8, s. 21, który wykazuje podobieństwo poinformowania osoby podejrzanej o przyczynie zatrzymania do przedstawienia zarzutów w trybie art. 71§1 k.p.k., odmiennego zdania jest: K. Zgryzek (w:) P. Hofmański, E. Sadzik, K. Zgryzek, Kodeks postępowania karnego. Komentarz, Warszawa 2007, str. 726, który wywodzi, iż na funkcjonariuszach organu zatrzymującego nie ciąży obowiązek pouczenia osoby podejrzanej o prawie do milczenia, gdyż takie uprawnienie jej nie przysługuje w związku z tym, że podjęcie czynności wobec osoby podejrzanej nie sprawia, że staje się ona podejrzanym.

²³³ I. Kobus, I. Dziugiel, Zatrzymanie, ujęcie, doprowadzenie, sprowadzenie osoby, Szczytno 2006, s. 48.

²³⁴ T. Grzegorzcyk, Karnoprocesowe zatrzymanie osoby (uwagi na tle projektu nowego k.p.k.), Przegląd Policyjny 1992, nr 4, s.72.

²³⁵ Ustawa z dnia 27.09.2013 r. o zmianie ustawy – Kodeks postępowania karnego oraz niektórych innych ustaw (Dz. U. z dnia 25.10.2013 r. poz. 1247)

brzmieniem tego przepisu zatrzymany będzie natychmiast informowany o przyczynach zatrzymania i o przysługujących mu prawach, w tym o prawie do skorzystania z pomocy adwokata lub radcy prawnego, oraz wysłuchać go. Również w treści zmienionego art. 245§1 k.p.k. wskazano, że zatrzymany może na swoje żądanie niezwłocznie uzyskać kontakt w dostępnej formie z adwokatem lub radcą prawnym. Niniejsze zmiany dotyczą przyznania radcom prawnym pełnych uprawnień, które dotychczas w procesie karnym posiadali jedynie adwokaci.

Ponadto w trybie dodanej ustawą nowelizacyjną z 2013 r. art. 244§5 k.p.k. Minister Sprawiedliwości został zobligowany do określenia w drodze rozporządzenia, stosownego wzoru pouczenia zawierającego informacje o przysługujących zatrzymanemu uprawnieniach. Jest to korzystne rozwiązanie prawne, które pozwoli każdemu zatrzymanemu zapoznać się z przysługującymi mu uprawnieniami.

Institucja wysłuchania zatrzymanego ujęta została w treści art. 244§2 k.p.k. Jak to opisano powyżej w myśl art. 244§2 k.p.k. zatrzymanego należy natychmiast poinformować o przyczynach zatrzymania i o przysługujących mu prawach oraz wysłuchać go. Już sam ustawodawca narzuca organowi procesowemu stosującemu zatrzymanie kolejność powyższych czynności. Tym samym zatrzymany dysponuje uprawnieniem do wysłuchania go przez organ, który zastosował wobec niego ten środek przymusu po uprzednim poinformowaniu o przyczynach zatrzymania oraz o przysługujących mu prawach. Obowiązek wysłuchania spoczywa na organie stosującym omawiany środek przymusu i dotyczy osoby już zatrzymanej²³⁶. Jednakże z treści art. 244§2 k.p.k. nie wiadomo na jakie okoliczności zatrzymany ma zostać wysłuchany²³⁷. Oczywistym wydaje się, iż wysłuchanie osoby zatrzymanej nie może naruszać jej podstawowych uprawnień procesowych, w tym braku obowiązku dowodzenia swojej niewinności, a także dostarczania dowodów na swoją niekorzyść²³⁸.

Ustawodawca użył w omawianej normie terminu „wysłuchanie”, co różni tę czynność od przesłuchania zatrzymanego. Zaznaczyć należy, iż zatrzymania dokonuje się wobec

²³⁶ Ł. Cora, Obowiązki organu zatrzymującego wynikające z art. 244§2 k.p.k., [w:] Węzłowe problemy procesu karnego, (red. P. Hofmański), Warszawa 2010, s. 474.

²³⁷ J. Skorupka, Zatrzymanie procesowe osoby podejrzanej, Prokuratura i Prawo 2007, nr 11, s. 26.

²³⁸ R. Zdybel, Zatrzymanie osoby w świetle praw i wolności obywatelskich demokratycznego państwa prawnego, Przegląd Policyjny 2006, nr 3, s. 79.

osoby podejrzanej, która zostaje formalnie przesłuchana w charakterze podejrzanego po ogłoszeniu mu postanowienia o przedstawieniu zarzutów, lub po powiadomieniu jej o treści zarzutu wpisanego do protokołu przesłuchania (art. 325g§2 k.p.k.).

Przed ewentualnym wysłuchaniem zatrzymanego należy pouczyć o przysługującym mu prawie do milczenia, gdyż każda jego wypowiedź w ramach wysłuchania musi mieć charakter dobrowolny. Osoba podejrzana w ramach wysłuchania może składać oświadczenia dotyczące okoliczności zdarzenia stanowiącego przyczynę jego zatrzymania, jak również na inne okoliczności istotne ze względu na realizację przez tą osobę prawa do obrony. Z czynności wysłuchania osoby podejrzanej należy sporządzić notatkę urzędową, która jednakże po przesłuchaniu zatrzymanego jako podejrzanego nie będzie stanowić waloru dowodu. Zgodnie bowiem z art. 174 k.p.k. dowodu z wyjaśnień oskarżonego nie wolno zastępować treścią pism, zapisków lub notatek urzędowych.

Okoliczności wskazane przez zatrzymanego w toku jego wysłuchania mogą stanowić podstawę do prowadzenia przez organ procesowy, który zastosował ten środek przymusu, dalszych czynności weryfikujących zasadność zatrzymania osoby podejrzanej oraz celowości przedstawienia tej osobie zarzutów. Tym samym wysłuchanie zatrzymanego może okazać się dla osoby podejrzanej okazją do wykazania nieuprawnionej oceny organu procesowego jakoby istniało uzasadnione przypuszczenia popełnienia przez nią przestępstwa. Zatrzymany ma dzięki wysłuchaniu możliwość podania okoliczności, które przemawiają za jego zwolnieniem.

Z zatrzymania osoby organ zatrzymujący zobowiązany jest sporządzić protokół. Należy w nim podać: imię, nazwisko i funkcję dokonującego tej czynności, imię i nazwisko osoby zatrzymanej, a w razie niemożności ustalenia tożsamości – jej rysopis oraz dzień, godzinę, miejsce i przyczynę zatrzymania z podaniem, o jakie przestępstwo się ją podejrzewa. Do protokołu należy wpisać złożone przez zatrzymanego oświadczenia oraz zaznaczyć udzielenie mu informacji o przysługujących prawach. Odpis protokołu doręcza się zatrzymanemu (art. 244 § 3 k.p.k.).

Dla uprawnień zatrzymanego istotne znaczenie ma określenie organu oraz jego funkcjonariusza stosującego ten środek przymusu. W przypadku orzeczenia przez sąd bezzasadności zatrzymania, funkcjonariusz w ściśle określonych przypadkach może ponieść odpowiedzialność dyscyplinarną, a nawet karną (art. 189 lub 191§ k.k.). Natomiast Skarb Państwa może ponieść odpowiedzialność odszkodowawczą określoną w art. 552 §2 k.p.k.,

bądź w kodeksie cywilnym (art. 415 i nast. k.c.)²³⁹. Niezwłocznie po zatrzymaniu osoby podejrzanej należy przystąpić do zebrania niezbędnych danych, a o zatrzymaniu powiadomić prokuratora (art. 244 § 4 k.p.k.).

Zaznaczyć należy, iż zgodnie z art. 579 § 2 zdanie drugie k.p.k. o zatrzymaniu kierownika urzędu konsularnego państwa obcego organ dokonujący zatrzymania zawiadamia Ministra Spraw Zagranicznych. Ponadto w trybie art. 612§2 k.p.k. w razie zatrzymania obywatela państwa obcego należy zatrzymanemu umożliwić na jego prośbę nawiązanie w dostępnej formie kontaktu z właściwym urzędem konsularnym lub przedstawicielstwem dyplomatycznym.

Kolejne obowiązki organu zatrzymującego wobec osoby zatrzymanej wynikają z przepisów pozakodeksowych. Obowiązująca ustawa o Policji wyraża ogólną dyrektywę, wchodzącą w zakres obowiązków organu zatrzymującego, poszanowania godności osoby zatrzymanej, bowiem zatrzymanie stanowi ingerencję w konstytucyjne prawo do wolności osobistej²⁴⁰. Zgodnie z art. 15 ust. 2 ustawy o Policji²⁴¹, czynności zatrzymania osoby powinny być wykonywane w sposób możliwie najmniej naruszający dobra osobiste osoby, wobec której zostają podjęte. Tym samym na organie zatrzymującym spoczywa ciężar przeprowadzenia czynności zatrzymania osoby, w taki sposób aby dobra osobiste zatrzymanego w najmniejszym stopniu zostały naruszone.

Za najbardziej wyrazisty sposób naruszenia omawianej zasady uznać należy przypadki dokonania zatrzymania osób publicznych w miejscu ich zatrudnienia, w trakcie wykonywania obowiązków zawodowych, a następnie upublicznienie nagrań z tych czynności w środkach masowego przekazu. Pokazany w ten sposób materiał filmowy z wyprowadzania osoby zatrzymanej przez funkcjonariuszy z jej zakładu pracy, przy skrępowanych rękach zatrzymanego, stanowił swoiste niczym nieuzasadnione piętnowanie zatrzymanego. Z całą pewnością tego typu postępowanie nie było w żadnym stopniu uzasadnione koniecznymi okolicznościami sprawy, a tym samym ingerowało w dotkliwy sposób w naruszenie dóbr osobistych osoby zatrzymanej (art. 23 k.c. i art. 24 k.c.).

²³⁹ L. K. Paprzycki, Sądowa kontrola zatrzymania, Nowe Prawo 1989, nr 9, s. 38

²⁴⁰ P. Hofmański, E. Sadzik, K. Zgryzek, Kodeks postępowania karnego. Komentarz, Tom I, Warszawa 1999, s. 886.

²⁴¹ Ustawa z dnia 6 kwietnia 1990 r. o Policji (tj. Dz. U. z 2011 r., Nr 287, poz. 1687 z późn. zm.)

Funkcjonariusze policji zobowiązani są zgodnie z § 9 ust. 1 Rozporządzenia Rady Ministrów z dnia 26.07.2005 r.²⁴² udzielić osobie zatrzymanej pierwszej pomocy medycznej. W myśl powołanego przepisu policjant ma obowiązek udzielenia pierwszej pomocy w granicach dostępnych środków osobie zatrzymanej, która ma widoczne obrażenia ciała lub utraciła przytomność. W powyższych okolicznościach na policjancie ciąży bezwzględny nakaz udzielenia pomocy medycznej osobie zatrzymanej, zaś brak takiej pomocy może skutkować zarówno odpowiedzialnością dyscyplinarną lub karną z tytułu naruszenia art. 231§1 k.k.

Osobie zatrzymanej funkcjonariusz policji zobowiązany jest zapewnić pomoc lekarską w przypadku:

- a. gdy osoba zatrzymana ma widoczne obrażenia ciała lub utraciła przytomność,
- b. żądania przez osobę zatrzymaną niezwłocznego zbadania przez lekarza,
- c. oświadczenia osoby zatrzymanej, że cierpi na schorzenie wymagające stałego lub okresowego leczenia, którego przerwanie zagrażałoby jego życiu lub zdrowiu,
- d. gdy z posiadanych przez Policję informacji lub z okoliczności zatrzymania wynika, że osoba zatrzymana jest chora zakaźnie,
- e. zatrzymania kobiety ciężarnej (§ 9 ust. 2 powołanego powyżej Rozporządzenia Rady Ministrów z dnia 25.07.2005 r.).

Z przytoczonych powyżej policyjnych obowiązków wobec osoby zatrzymanej, wynika uprawnienie zatrzymanego do zgłoszenia żądania niezwłocznego zbadania go przez lekarza. W przypadku zaistnienia takiego żądania ze strony zatrzymanego, policjant zobowiązany jest zapewnić wymienionemu pomoc lekarską²⁴³. Nadmienić należy ponadto, że szczegółowy tryb postępowania policjantów w zakresie badań lekarskich osób zatrzymanych reguluje Rozporządzenie Ministra Spraw Wewnętrznych z dnia 13.09.2012 r.²⁴⁴.

²⁴² Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 26.07.2005 r. w sprawie sposobu postępowania przy wykonywaniu niektórych uprawnień policjantów (Dz. U. Nr 141 poz. 1186).

²⁴³ R. A. Stefański, Zatrzymanie według nowego kodeksu postępowania karnego, Prokuratura i Prawo 1997, nr 10, s. 52.

²⁴⁴ Rozporządzenie Ministra Spraw Wewnętrznych z dnia 13.09.2012 r. w sprawie badań lekarskich osób zatrzymanych przez policję (Dz. U. z dnia 05.10.2012 r. poz. 1102).

2) Uprawnienia procesowe zatrzymanego związane z przedstawieniem zarzutów

Dopuszczenie dowodu z wyjaśnień składanych przez podejrzanego w toku śledztwa lub dochodzenia związane jest ściśle z instytucją przedstawienia zarzutów opisaną w art. 313§1 k.p.k. Jest to kluczowa dla postępowania przygotowawczego instytucja procesowa, która oddziela fazę postępowania prowadzonego w sprawie (*in rem*) od fazy postępowania prowadzonego przeciwko osobie (*ad personam*) w śledztwie lub dochodzeniu.

Zainicjowanie postępowania prowadzonego w fazie *ad personam* rozpoczyna ściganie karne²⁴⁵. Przedstawienie uprawnień procesowych zatrzymanego związanych z przedstawieniem zarzutu, dotyczy bezpośrednio sfery związanej z jego prawem do obrony z ujęciu materialnym. Ponadto przedstawienie tych zagadnień ma istotny wpływ także na ewentualne zastosowanie wobec zatrzymanego izolacyjnego środka zapobiegawczego, który jak to wspomniano wcześniej w sposób negatywny wpływa na korzystanie przez aresztowanego z jego uprawnień procesowych.

Instytucja przedstawienia zarzutów składa się na pewien nierozzerwalny ciąg czynności procesowych, następujących po sobie w ściśle określonej kolejności. Na powyższy ciąg czynności procesowych składa się:²⁴⁶

- sporządzenie postanowienia o przedstawieniu zarzutów,
- niezwłoczne ogłoszenie (odczytanie) jego treści podejrzanemu,
- pouczenie podejrzanego o prawie podania mu ustnie podstaw zarzutów lub żądania uzasadnienia postanowienia o przedstawieniu zarzutów na piśmie,
- podanie podejrzanemu ustnie podstaw zarzutów w przypadku złożenia takiego wniosku,
- przesłuchanie podejrzanego,
- doręczenie w terminie 14 dni podejrzanemu i ustanowionemu obrońcy pisemnego uzasadnienia postanowienia o przedstawieniu zarzutów w przypadku złożenia takiego wniosku.

²⁴⁵ Z. Młynarczyk, Przedstawienie zarzutów, badanie wniosków dowodowych, niektóre czynności dowodowe oraz zaznajomienie z materiałami postępowania przygotowawczego, Prokuratura i Prawo 1995, nr 7-8, s. 129.

²⁴⁶ Porównaj także: S. Stachowiak, Przedstawienie zarzutów w kodeksie postępowania karnego, Prokuratura i Prawo 1999, nr 2, s. 28-34.

Zgodnie z treścią art. 300 k.p.k. przyjęcie wyjaśnień złożonych przez podejrzanego w trakcie pierwszego przesłuchania musi zostać poprzedzone pouczeniem go o jego uprawnieniach:

- do składania wyjaśnień,
- do odmowy składania wyjaśnień lub odpowiedzi na poszczególne pytania,
- do składania wniosków o dokonanie czynności śledztwa lub dochodzenia,
- do korzystania z pomocy obrońcy,
- do żądania przesłuchania go z udziałem ustanowionego obrońcy,
- oraz o obowiązkach i konsekwencjach wskazanych w art. 74, 75, 138 i 139 k.p.k.

Pouczenie o tej treści należy doręczyć podejrzanemu na piśmie, zaś podejrzany złożeniem podpisu potwierdza otrzymanie takiego pouczenia. Dopiero wówczas organ procesowy przedstawiający zarzuty podejrzanemu przystępuje do przyjęcia wyjaśnień składanych przez podejrzanego lub jego oświadczenia o odmowie ich złożenia. Jednakże w tym miejscu należy ponownie przypomnieć o prawie podejrzanego do milczenia, którego zakres przedstawiono we wcześniejszej części tej rozprawy.

Nadmienić należy, iż ustawą z dnia 27.09.2013 r. o zmianie k.p.k.²⁴⁷, od 01.07.2015 r. przepisowi art. 300 k.p.k. nadano nowe brzmienie, które poszerza dotychczasowe pouczenie podejrzanego o jego uprawnienia do:

- informacji o treści zarzutów i ich zmianach,
- do wystąpienia o obrońcę z urzędu w wypadku, gdy nie jest w stanie ponieść kosztów obrony bez uszczerbku dla niezbędnego utrzymania siebie lub rodziny,
- do żądania przesłuchania z udziałem obrońcy,
- skierowaniu sprawy do mediatora w celu przeprowadzenia postępowania mediacyjnego,
- korzystania z bezpłatnej pomocy tłumacza, jeżeli nie włada w wystarczającym stopniu językiem polskim.

²⁴⁷ Ustawa z dnia 27.09.2013 r. o zmianie ustawy – Kodeks postępowania karnego oraz niektórych innych ustaw (Dz. U. z dnia 25.10.2013 r. poz. 1247).

Ponadto wprowadzony ustawą z dnia 27 września 2013 r. art. 300§3 k.p.k. nakłada na Ministra Sprawiedliwości określenia w drodze rozporządzenia wzoru pouczenia podejrzanego o jego uprawnieniach i obowiązkach, uwzględniając konieczność zrozumienia pouczenia także przez osoby nie korzystające z pomocy obrońcy. Wskazane zmiany ocenić należy pozytywnie, gdyż podejrzany powinien być już możliwie wcześniej poinformowany o swoich prawach i obowiązkach, aby efektywnie uczestniczyć w kontradiktoryjnym procesie karnym.

Wskazać należy także, iż uprawnienia procesowe podejrzanego lub oskarżonego oraz osób podlegających ENA do informacji dotyczących przysługujących im praw w postępowaniu karnym zapewnia dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady z dnia 25.05.2012 r.²⁴⁸.

Odmienny tryb postępowania związany z przyjęciem wyjaśnień składanych przez podejrzanego w toku postępowania przygotowawczego określony został w ustawie procesowej w art. 308§2 k.p.k. oraz w art. 325g§1 k.p.k. Pierwszy z cytowanych przepisów określa przedstawienie zarzutów podejrzanemu w ramach dochodzenia (śledztwa) w niezbędnym zakresie, nawet przed wydaniem postanowienia o jego wszczęciu. W takim przypadku organ prowadzący postępowanie przesłuchuje osobę podejrzaną w charakterze podejrzanego, bez uprzedniego wydania postanowienia o przedstawieniu zarzutów. Przesłuchanie niniejsze rozpoczyna się od informacji podejrzanego o treści zarzucanych mu czynów. Taka czynność procesowa przesłuchania podejrzanego w sprawach, w których prowadzenie śledztwa jest obowiązkowe wymaga wydania w ciągu 5 dni od dnia jego przesłuchania postanowienia o przedstawieniu zarzutów. W przypadku braku podstaw do sporządzenia tego postanowienia, postępowanie prowadzone w stosunku do osoby podejrzananej umarza się (art. 308§3 k.p.k.).

Kolejną odrębną regulację w zakresie trybu przedstawiania zarzutów przewiduje wspomniany art. 325g§1 k.p.k., regulujący uproszczenia postępowania w ramach dochodzenia. Zgodnie z cytowanym przepisem w wersji obowiązującej od dnia 12.07.2007 r., w przypadku przesłuchania podejrzanego w ramach dochodzenia nie jest wymagane sporządzenie postanowienia o przedstawieniu zarzutów, chyba że podejrzany jest tymczasowo aresztowany. Przesłuchanie osoby podejrzananej rozpoczyna się wówczas od powiadomienia o treści przedstawionego zarzutu wpisanego do protokołu przesłuchania.

²⁴⁸ Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady 2012/13/UE z dnia 22.05.2012 r. w sprawie prawa do informacji w postępowaniu karnym (Dz. U. UE L 142/1 z dnia 01.06.2012 r.)

Osobę tę od chwili rozpoczęcia przesłuchania uważa się za podejrzanego (art. 325g§2 k.p.k.). W każdym z opisanych powyżej przypadków przesłuchanie podejrzanego przeprowadzone zostanie prawidłowo, zaś zdobyty w ten sposób dowód z wyjaśnień podejrzanego będzie dowodem pełnowartościowym.

Zaznaczyć należy, że właśnie od czasu wydania postanowienia o przedstawieniu zarzutów albo postawienia zarzutu w formie ustnej, którego treść wpisana została do protokołu osoba uzyskuje status prawny podejrzanego. Od tego też czasu przysługuje takiej osobie uprawnienie do zgłoszenia żądania przewidzianego w art. 301 k.p.k., dotyczące umożliwienia przesłuchania podejrzanego z udziałem ustanowionego obrońcy²⁴⁹. W przypadku składania wyjaśnień przez podejrzanego z udziałem ustanowionego obrońcy oczywistym jest, że obowiązuje samodzielność w składaniu wyjaśnień przez podejrzanego.

W praktyce jednakże wielokrotnie zdarza się, że w trakcie przesłuchania obrońca próbuje przekraczając swoje kompetencje „zastępować” podejrzanego w składaniu przez niego wyjaśnień.

Dotychczasowa praktyka przesłuchania podejrzanego przez organy procesowe w toku postępowania przygotowawczego, w oparciu *a contrario* o regułę wyrażoną w treści art. 386§1 k.p.k. dotyczącą przesłuchania oskarżonego na rozprawie, nakazuje rozpoczynać tą czynność procesową od pytania, czy podejrzanym przyznaje się do popełnienia zarzucanego mu czynu oraz czy chce złożyć wyjaśnienia. Następnie oświadczenie podejrzanego czy przyznaje się do popełnienia zarzucanego mu czynu czy też nie, a także wyjaśnienia przez niego składane ustnie wpisuje się do protokołu. Zgodnie bowiem z art. 143§1 pkt. 2 k.p.k. przesłuchanie oskarżonego obligatoryjnie wymaga spisania protokołu. Jest to podstawowy tryb przyjmowania wyjaśnień podejrzanego, gdyż ustawa procesowa umożliwia także złożenie wyjaśnień przez podejrzanego na piśmie w toku postępowania przygotowawczego. Dowód z pisemnych wyjaśnień podejrzanego zostanie omówiony w dalszej części tego opracowania.

Każde przesłuchanie podejrzanego powinno zostać przeprowadzone w sposób umożliwiający swobodne wypowiedzenie się osoby przesłuchiwanej, a dopiero następnie można zadawać pytania zmierzające do uzupełnienia, wyjaśnienia lub kontroli wypowiedzi podejrzanego. Regułą opisaną powyżej wyraża treść art. 171§1 k.p.k., zgodnie z którym

²⁴⁹ Podobnie: S. Stachowiak, Przesłuchanie podejrzanego z udziałem obrońcy, Prokuratura i Prawo 1997, nr 12, s. 21-24.

ustawodawca przyjął mieszaną metodę każdego przesłuchania, w tym również przesłuchania podejrzanego.

Metoda ta wyróżnia dwie fazy:

- wypowiedzi spontanicznej,
- pytań kierowanych do osoby przesłuchiwanej²⁵⁰.

Oczywistym jest, iż w praktyce nie zawsze przesłuchanie podejrzanego zawiera obydwie omówione powyżej fazy tej czynności procesowej. W zależności od wyboru przez podejrzanego sposobu realizacji swego prawa do obrony, zaistnieć mogą następujące warianty:

- w przypadku odmowy składania wyjaśnień brak obydwu faz przesłuchania metodą mieszaną,
- w przypadku odmowy składania wyjaśnień oraz nie skorzystania z prawa do odmowy odpowiedzi na zadawane pytania, wystąpi jedna faza pytań kierowanych do osoby przesłuchiwanej.
- w przypadku składania wyjaśnień wystąpią obydwie fazy przesłuchania metodą mieszaną.

Jak słusznie zauważa K. Krasny²⁵¹ w niezbyt odległej przeszłości problem swobody wypowiedzi osoby przesłuchiwanej, głównie podejrzanego, w toku postępowania przygotowawczego miał bardzo istotne znaczenie, zwłaszcza praktyczne, w której praca śledcza organów ścigania opierała się głównie na osobowych źródłach dowodowych. Jednakże w dalszym ciągu w praktyce często dochodzi do badania na etapie postępowania jurysdykcyjnego, czy wyjaśnienia złożone przez oskarżonego w śledztwie lub dochodzeniu przed policjantem zostały złożone z zachowaniem swobody wypowiedzi. Pojawia się bowiem dość często zarzut ze strony oskarżonych, iż złożyli oni wyjaśnienia w sytuacji stosowanego przymusu, siły fizycznej lub groźby bezprawnej ze strony przesłuchującego policjanta.

Warto zauważyć, że do czasu wejścia w życie k.p.k. z 1969 r. polska ustawa karno-procesowa nie przewidywała uregulowania wprost odnoszącego się do tego problemu.

²⁵⁰ M. Czekaj, Problematyka pytań zadawanych przesłuchiwanym w nowym kodeksie postępowania karnego, Prokuratura i Prawo 1998, nr 4, s. 15-26.

²⁵¹ K. Krasny, Swoboda wypowiedzi osoby przesłuchiwanej, Prokuratura i Prawo 1996, nr 10, s. 4.

Ustawodawca procesowy dopiero w przepisie art. 157§1 i 2 d. k.p.k. z 1969 r. utwalił uznawaną także uprzednio zasadę, iż osobie przesłuchiwanej należy umożliwić swobodne wypowiedzenie się w granicach określonych celem danej czynności. Przyjęto ponadto, że wyjaśnienia, zeznania lub oświadczenia złożone w warunkach wyłączających możliwość swobodnej wypowiedzi nie mogą stanowić dowodu.

Obowiązujący k.p.k. w przepisie art. 171 reguluje szereg zakazów, których zadaniem jest ochrona zasady swobody wypowiedzi osoby przesłuchiwanej. Powyższe regulacje są istotne w przypadku naruszenia swobody wypowiedzi przesłuchiwanym osobom tymczasowo pozbawionych wolności w trakcie postępowania karnego. Stosowanie izolacyjnych środków przymusu i szczególnie sytuacja osób pozbawionych wolności ułatwia organom procesowym wykonywanie czynności procesowych, których celem jest uzyskanie pożądanym informacji dotyczących zarzucanego podejrzanemu czynu, bądź innych zdarzeń pozostających w zainteresowaniu tych organów. Wskazuje się bowiem, iż podejrzany występuje w podwójnej roli w procesie karnym, tj. zarówno strony postępowania, jak też osobowego źródła dowodowego. Powoduje to, iż stosowanie w szczególności izolacyjnych środków przymusu może wpływać na jego zachowanie i treść oświadczeń podejrzanego podczas wykonywanych z jego udziałem czynności dowodowych²⁵². Nie ulega bowiem wątpliwości, iż w przypadku pozbawienia podejrzanego wolności wzrasta jego gotowość do współpracy z organami procesowymi.

W literaturze podkreśla się, iż występują przypadki nadużywania stosowania tymczasowego aresztowania w celu stworzenia przesłanek do uzyskania od podejrzanego, przy wykorzystaniu szczególnych warunków jego izolacji, informacji dotyczących zarzucanego mu czynu lub innych zdarzeń objętych prowadzonym postępowaniem przygotowawczym²⁵³. Takie sytuacje stanowią jednoznaczne nadużycia prawa, również w zakresie przyjętych w art. 171 k.p.k. zasad swobody wypowiedzi osoby przesłuchiwanej.

²⁵² B. Nita, Konstytucyjne znaczenie zasady *nemo tenetur se ipsum accusare*, [w:] Rzetelny proces karny. Księga jubileuszowa Prof. Zofii Świdry, Warszawa 2009, s. 220-222.

²⁵³ Powyższe sytuacje określane są w literaturze mianem tzw. aresztów wydobywczych: n. p. P. Kardas, Środki zapobiegawcze w polskim procesie karnym – analiza aktualnego stanu prawnego w kontekście praktyki stosowania prawa oraz propozycje nowych rozwiązań ustawowych. Artykuł dyskusyjny”, s. 3-4, – artykuł opublikowany na stronie internetowej Ministerstwa Sprawiedliwości w zakresie działalności Komisji Kodyfikacyjnej Prawa Karnego przy Ministrze Sprawiedliwości RP w 2013.

Zgodnie z art. 171§4 k.p.k. nie wolno zadawać pytań sugerujących osobie przesłuchiwanej treść odpowiedzi, zaś w przypadku zadania takiego pytania organ przesłuchujący uchyla takiego rodzaju pytanie (art. 171§6 k.p.k.). W doktrynie przyjmuje się, iż stosowanie podstępnych zabiegów w trakcie przesłuchania oskarżonego może wiązać się z zadawaniem tej osobie w toku przesłuchania pytań sugerujących treść odpowiedzi ²⁵⁴. Choć zakaz takich praktyk wynika wprost z treści cytowanego art. 171§4 k.p.k., a pytania sugerujące winny zostać uchylone w trakcie przesłuchania, to w przypadku nie uchylenia takiego pytania, wypowiedzi zawarte przez oskarżonego w wyjaśnieniach nie podlegają automatycznej dyskwalifikacji.

W świetle bowiem art. 171§7 k.p.k. wskazana wyżej wypowiedź oskarżonego nie mogłaby stanowić dowodu jedynie wtedy, gdy zadawane pytania sugerujące faktycznie uniemożliwiły oskarżonemu swobodne kształtowanie odpowiedzi na te pytania. W przypadku zaś, gdy taki podstępny zabieg osoby zadającej pytanie nie powiódł się, w tym sensie iż oskarżony wykroczył w swojej odpowiedzi poza schemat zawarty w pytaniu, niniejsze wyjaśnienia ocenić należy jako dowód pełnowartościowy. W praktyce przypadki braku uchylania pytań sugerujących, jak też zadawania tych pytań przez organ przesłuchujący oskarżonego występują sporadycznie.

Niedopuszczalnym jest ponadto w myśl art. 171§4 k.p.k.:

- wpływanie na wypowiedzi osoby przesłuchiwanej za pomocą przymusu lub groźby bezprawnej,
- stosowanie hipnozy albo środków chemicznych lub technicznych wpływających na procesy psychiczne osoby przesłuchiwanej albo mających na celu kontrolę nieświadomych reakcji jej organizmu w związku z przesłuchaniem.

W przypadku, gdy wyjaśnienia, zeznania oraz oświadczenia złożone zostaną w warunkach wyłączających swobodę wypowiedzi lub uzyskane wbrew zakazom wymienionym w §5 nie mogą stanowić dowodu (art. 171§7 k.p.k.). Ustawodawca nie wskazał jednakże w jaki sposób ma nastąpić wyłączenie zdobytego w ten sposób dowodu z postępowania karnego. W związku z tym w doktrynie procesu karnego występują rozbieżne stanowiska co do trybu wyłączenia tego dowodu ²⁵⁵. Najrozsądniejszym spośród

²⁵⁴ B. Kurzępa, Stosowanie podstępu w toku czynności karno-procesowych, Prokurator 2002, nr 3-4, s. 15-25.

²⁵⁵ B. Kurzępa, Tryb wyłączenia dowodu nielegalnego jako gwarancja praw jednostki, Prokurator 2003, nr 3-4, s. 58-63.

rozwiązań wskazywanych przez przedstawicieli doktryny jest stanowisko, zgodnie z którym dowody takie należy eliminować z postępowania karnego poprzez postanowienie prokuratora (w postępowaniu przygotowawczym), bądź postanowienia sądu (w postępowaniu jurysdykcyjnym). W celu wyłączenia z procesu karnego dowodu uzyskanego wbrew zakazom wskazanym w art. 171§5 k.p.k., wystarczające jest uprawdopodobnienie zaistnienia warunków wyłączających swobodę wypowiedzi ²⁵⁶.

Nadmienić należy, że zgodnie z § 166 regulaminu prokuratorskiego z 2010 r. w przesłuchaniu podejrzanego dokonywanym przez prokuratora nie może brać udziału lub być przy tej czynności obecny funkcjonariusz Policji lub innego organu prowadzonego postępowanie. Nie może także brać udziału w przesłuchaniu podejrzanego funkcjonariusz organu, który wykonywał czynności procesowe z udziałem przesłuchiwanego podejrzanego.

Czynność procesowa w postaci przesłuchania podejrzanego, jak to wcześniej zaznaczono wymaga spisania protokołu, przez co ustawa procesowa nałożyła na organ procesowy przeprowadzający przesłuchanie szereg obowiązków. Podejrzanym zaś uzyskał w związku z tym kolejne uprawnienia, które mają charakter gwarancyjny. Do uprawnień podejrzanego w związku z protokołowaniem jego wyjaśnień zaliczyć należy:

- żądanie zamieszczenia w protokole z pełną dokładnością wszystkiego co dotyczy praw lub interesów podejrzanego (art. 148§2 k.p.k.),
- żądanie odczytania fragmentów wyjaśnień wciągniętych do protokołu (art. 148§4 k.p.k.),
- konieczność odczytania protokołu przed jego podpisaniem przez podejrzanego, o czym należy uczynić wzmiankę w protokole (art. 150§1 k.p.k.),
- możliwość zgłoszenia przez podejrzanego przed podpisaniem protokołu zarzutów co do jego treści (art. 150§2 k.p.k.),
- możliwość złożenia wniosku o sprostowanie protokołu, wskazując na nieścisłości i opuszczenia w jego treści (art. 152 k.p.k.).

Natomiast organ procesowy dokonując przesłuchania podejrzanego oraz protokołowania jego wyjaśnień jest zobowiązany:

²⁵⁶ J. Grajewski, L. K. Paprzycki i M. Płachta, Kodeks postępowania karnego. Komentarz, Kraków 2003, Tom I, s. 422.

- do zawarcia w protokole przesłuchania wszystkich elementów wskazanych w art. 148§1 k.p.k. (w tym oznaczenia czynności, miejsca, czasu, osób w niej uczestniczących),
- do zamieszczenia w protokole wyjaśnień podejrzanego z możliwą dokładnością (art. 148§2 k.p.k.),
- nie zastępowania treści wyjaśnień podejrzanego odwoływaniem się do innych protokołów (art. 148§3 k.p.k.),
- podpisania protokołów przesłuchania podejrzanego (art. 150§1 k.p.k.),
- wciągnięcia do protokołu zarzutów podejrzanego co do jego treści wraz ze swoim oświadczeniem (art. 150§2 k.p.k.),
- omówienia skreśleń i poprawek poczynionych w protokole (art. 151§1 k.p.k.),
- dokonać sprostowania protokołu przesłuchania podejrzanego, w przypadku zgłoszenia takiego wniosku oraz istnienia ku temu podstaw (art. 153§1 k.p.k.).

Zaznaczyć należy także, iż złożony wniosek o sprostowanie, bez względu na to w jaki sposób zostanie załatwiony przez organ procesowy, stanowi zawsze załącznik do protokołu, którego wniosek dotyczy²⁵⁷.

Oczywistym jest, iż oskarżonemu przysługuje prawo do złożenia wyjaśnień takiej treści oraz zakresie, jakie oskarżony uważa za stosowne. Doprecyzować jednakże należy, iż treść wyjaśnień oskarżonego ograniczona może być jedynie zakresem stawianych oskarżonemu zarzutów. Powyższe należy wywodzić zwłaszcza z uregulowania zawartego w art. 171§6 k.p.k., umożliwiającego organowi przesłuchującemu oskarżonego uchylanie kierowanych do niego nieistotnych pytań.

Przyjmując wyjaśnienia składane przez oskarżonego organ procesowy winien pamiętać, że jedną z reguł związanych z tą czynnością procesową jest występująca prawidłowość, iż każda osoba zawsze pamięta więcej niż to może sobie spontanicznie przypomnieć i o tym opowiedzieć. Zapewne ta zasada przyświecała ustawodawcy, który w obecnie obowiązującym art. 176§1 k.p.k. po raz pierwszy wprowadził do ustawy procesowej uprawnienie umożliwiające złożenie przez oskarżonego wyjaśnień na piśmie w toku postępowania przygotowawczego. Jest to swoisty ukłon w kierunku zapewnienia

²⁵⁷ Podobnie: J. Grajewski, L. K. Paprzycki i M. Płachta *op. cit.*, Tom I, s. 388, teza 10.

oskarżonemu, w przypadku wyrażenia takiej chęci, komfortu złożenia pisemnych wyjaśnień. Zapewne wielu oskarżonych poprzez własnoręczne zredagowanie swoich wypowiedzi zapewni sobie w ten sposób prawo do złożenia swobodnych, pełnych oraz bardziej precyzyjnych wyjaśnień. Złożenie pisemnych wyjaśnień przez oskarżonego w toku dochodzenia lub śledztwa stanowi uzupełnienie jego ustnego przesłuchania²⁵⁸. Przy czym przyjmuje się, iż tak samo jak złożenie wyjaśnień przez oskarżonego ustnie do protokołu, również złożenie przez niego wyjaśnień w formie pisemnej może nastąpić kilkakrotnie w tej samej sprawie, jednakże zawsze następuje to w trakcie jego przesłuchania. Dotyczy to chociażby sytuacji składania przez oskarżonego każdorazowo wyjaśnień uzupełniających dotychczasowe wyjaśnienia.

W myśl cytowanego przepisu zasadą jest, iż na żądanie oskarżonego lub jego obrońcy organ procesowy prowadzący postępowanie przygotowawcze powinien umożliwić złożenie przez oskarżonego pisemnych wyjaśnień. Zgodnie z wyrokiem Sądu Najwyższego z dnia 07.11.2007 r.²⁵⁹ „organ procesowy nie może z urzędu (bez owego „żądania” samego podejrzanego) zdecydować o takiej formie złożenia przez niego wyjaśnień. To bowiem tylko do podejrzanego lub jego obrońcy należy wybór formy złożenia wyjaśnień. Podejrzanym może złożyć wyjaśnienia na piśmie *verba legis* „ w toku przesłuchania ”, co oznacza, że winny być one sporządzone w trakcie ustnego przesłuchania. Wyjaśnienia składane przez podejrzanego w formie pisemnej nie mają samoistnego bytu, ale stanowią załącznik do protokołu przesłuchania podejrzanego, wyjaśnienia te mają charakter komplementarny. Nie jest zatem możliwe złożenie pisemnych wyjaśnień bez sporządzenia protokołu przesłuchania. Dopiero spełniające te wymogi pisemne wyjaśnienia oskarżonego stanowią pełnoprawny dowód w sprawie i podlegają w warunkach określonych w art. 389§1 k.p.k. odczytaniu na rozprawie głównej „.

W przypadku składania przez oskarżonego pisemnych wyjaśnień przesłuchujący podejmuje środki zapobiegające porozumiewaniu się oskarżonego z innymi osobami w czasie spisywania wyjaśnień (art. 176§1 zd.2 k.p.k.). Odseparowanie oskarżonego składającego pisemne wyjaśnienia od innych osób, oznacza odizolowanie także od swojego obrońcy. Wyrażana jest tutaj bowiem zasada samodzielnego składania wyjaśnień przez oskarżonego. Oczywistym wydaje się, że organ postępowania przyjmujący pisemne wyjaśnienia oskarżonego zobowiązany jest do dostarczenia mu wszelkich niezbędnych

²⁵⁸ T. Grzegorzczak, Kodeks postępowania karnego. Komentarz, Kraków 2003, s. 458, teza 1.

²⁵⁹ Wyrok SN z dnia 07.11.2007 r., sygn. IV KK 349/07, LEX nr 340587.

materiałów i środków pisarskich, które będą użyte w trakcie tej czynności procesowej. Również i w trakcie składania pisemnych wyjaśnień przez oskarżonego swoboda jego wypowiedzi musi zostać zapewniona poprzez pozostawienie mu odpowiedniego czasu na pełne ustosunkowanie się do stawianych zarzutów.

Z ważnych powodów przesłuchujący może odmówić wyrażenia zgody na złożenie przez oskarżonego wyjaśnień na piśmie – art. 176§2 k.p.k. Jednakże bliżej ustawa procesowa nie precyzuje w jakich przypadkach może nastąpić odmowa uwzględnienia takiego żądania oskarżonego. Już samo użycie zwrotu „żądanie” w treści art. 176§1 k.p.k. uwidacznia, że omawiane uprawnienie oskarżonego ma daleko idący charakter. Tym samym odmowa uwzględnienia takiego żądania powinna w zasadzie nie występować. Zgoda w tej materii powinna zatem być regułą. Przyjmuje się jednakże, iż wyjątkowy sprzeciw co do złożenia przez oskarżonego pisemnych wyjaśnień może nastąpić w sytuacji konieczności wykonania pilnych czynności procesowych z udziałem oskarżonego np. okazanie. Zwłaszcza gdy wykonanie takich czynności procesowych w późniejszym terminie byłoby utrudnione lub niemożliwe, a waga tych czynności dla dalszego toku postępowania może okazać się kluczowa. Każdorazowo odmowę zgody na złożenie przez podejrzanego wyjaśnień na piśmie, wraz z podaniem jej powodów, odnotować należy w protokole jego przesłuchania (§ 168 ust. 3 regulaminu prokuratorskiego).

Odmawiając uwzględnienia wniosku oskarżonego w przedmiocie złożenia pisemnych wyjaśnień organ przeprowadzający przesłuchanie wydaje pisemne zarządzenie, na które jednakże nie przysługuje żaden środek odwoławczy. Zasadą wyrażoną w art. 176§4 k.p.k. jest, że pisemne wyjaśnienia oskarżonego, podpisane przez niego, z zaznaczeniem daty ich złożenia, stanowią załącznik do protokołu. Tym samym ustawodawca wskazał konieczne elementy wymagane, aby spisane przez oskarżonego wyjaśnienia mogły być uznane za pełnowartościowy dowód, do których zaliczył:

- wskazanie daty złożenia pisemnych wyjaśnień,
- złożenie podpisu pod pisemnymi wyjaśnieniami przez oskarżonego.

Brak któregoś z tych elementów sprawia, że pisemne wyjaśnienia złożone przez oskarżonego nie mogą wchodzić w zakres materiału dowodowego, oraz nie mogą stanowić podstawy do ich odczytywania w fazie postępowania jurysdykcyjnego. Taka sytuacja będzie zachodzić w przypadku np. odmowy złożenia przez oskarżonego podpisu pod spisanimi

wyjaśnieniami. Nadmienić należy, że ustawa procesowa nie wymaga, aby wyjaśnienia napisane zostały przez oskarżonego własnoręcznie. Tym samym dopuszczalne będzie spisanie przez oskarżonego wyjaśnień na maszynie lub w formie komputerowego zapisu, zaś w takim przypadku zapis maszynowy oraz wydruk komputerowy z zaznaczeniem daty złożenia wyjaśnień i podpisem oskarżonego stanowić będzie załącznik do protokołu.

Nadmienić należy, iż waloru dowodowego nie przedstawiają pisemne oświadczenia oskarżonego nadesłane do organów procesowych, nawet w zakresie istotnym dla prowadzonego postępowania karnego, gdyż nie zostały złożone w toku przesłuchania oskarżonego w trybie opisanym w art. 176§1 i 4 k.p.k.

W praktyce zawodowej autor niniejszej rozprawy nie odnotował przypadku złożenia pisemnych wyjaśnień przez oskarżonego w toku postępowania przygotowawczego. Zapewne wynika to z tego, że o możliwości złożenia takiego wniosku oskarżony nie jest informowany przed pierwszym przesłuchaniem. Regulujący niniejszą kwestię art. 300 k.p.k. nie zawiera bowiem, o czym wspomniano wcześniej, obowiązku pouczenia oskarżonego o takim uprawnieniu. Przyjmuje się jednakże, iż w przypadku stwierdzenia przez organ procesowy okoliczności wskazujących na celowość takiego pouczenia np. z uwagi na wyraźną wadę wymowy oskarżonego, przesłuchujący powinien pouczyć oskarżonego o takim uprawnieniu zgodnie z zasadą lojalności procesowej wyrażonej w art. 16§2 k.p.k.²⁶⁰.

Oczywistym jest, że jedynie wyjaśnienia złożone przez podejrzanego na piśmie w toku dochodzenia lub śledztwa, w sposób powyżej opisany, będą stanowiły załącznik do protokołu jego przesłuchania. Z całą pewnością takiego wymogu nie będą spełniały wyjaśnienia spisane przez podejrzanego przed jego przesłuchaniem, nawet gdyby zawierały wymagane przez ustawę procesowa elementy, w tym osobiste sporządzenie, z zaznaczeniem daty ich złożenia i podpisu.

Poza możliwością złożenia wyjaśnień przez podejrzanego na piśmie w toku postępowania przygotowawczego na jego żądanie w trybie art. 176§1 k.p.k., obowiązująca ustawa karno-procesowa przewiduje w określonych sytuacjach obowiązek przyjęcia pisemnych wyjaśnień oskarżonego, bez względu na to czy złoży on stosowny wniosek. Obligatoryjny tryb przyjmowania pisemnych wyjaśnień składanych przez oskarżonego przewiduje art. 204§1 pkt.1 k.p.k., wobec osób głuchych lub niemych. Dziwi natomiast umiejscowienie tego przepisu przez ustawodawcę w rozdziale 22 k.p.k., dotyczącym

²⁶⁰ J. Grajewski, L. K. Paprzycki, M. Płachta, *op. cit.*, s. 432, teza 2.

biegłych, tłumaczy i specjalistów. Zaznaczyć należy także, iż w takiej sytuacji oskarżony obligatoryjnie musi mieć obrońcę (art. 79§1 pkt.2 k.p.k.), zaś w przypadku gdy nie ma obrońcy z wyboru, prezes sądu właściwego do rozpoznania sprawy wyznacza mu obrońcę z urzędu w trybie art. 81§1 k.p.k.

W przypadku gdy oskarżony jest głuchy lub niemy zasadą jest ustalenie przez organ procesowy przed przesłuchaniem, czy wystarczające jest porozumienie się z oskarżonym za pomocą pisma. Przy czym ocena dokonana przez organ procesowy, w zakresie możliwości swobodnej komunikacji z oskarżonym głuchym lub niemym za pomocą pisma, nie może ograniczać zasady dążenia do wykrycia prawdy, ani prawa do obrony²⁶¹. W przypadku ustalenia przez organ procesowy, że swoboda w komunikowaniu się z oskarżonym głuchym lub niemym za pomocą pisma jest ograniczona, konieczne jest wezwanie tłumacza oraz korzystanie z jego pomocy w trakcie przesłuchania.

W omawianej sytuacji procesowej, w przypadku gdy w przesłuchaniu oskarżonego nie uczestniczy tłumacz, kierowanie pouczeń i zadawanie pytań przez organ procesowy musi odbywać się pisemnie. Także udzielanie odpowiedzi przez oskarżonego głuchego lub niemego, składanie przez niego wyjaśnień lub oświadczenia o odmowie ich złożenia, także następuje w formie pisemnej. Choć ustawodawca wprost tego nie uregulował odpowiednie zastosowanie w zakresie składania wyjaśnień przez oskarżonego głuchego lub niemego na piśmie, będą miały zasady umówione powyżej, a uregulowane przez art. 176§1 i 4 k.p.k.

W trakcie składania wyjaśnień w toku postępowania przygotowawczego podejrzanemu przysługuje ponadto uprawnienie:

- do składania wniosków dowodowych w celu przeprowadzenia dowodów odciążających (art. 167 k.p.k.),
- do złożenia wniosku o końcowe zaznajomienie jego oraz obrońcy z materiałami postępowania (art. 321§1 k.p.k.).

Na zakończenie rozważań dotyczących składania wyjaśnień przez zatrzymanego podejrzanego w toku śledztwa lub dochodzenia, należy przypomnieć o fundamentalnej regule wyrażonej w przepisie art. 174 k.p.k., że dowodu z wyjaśnień oskarżonego, utrwalonych w formie protokołu nie wolno zastępować treścią pism, zapisków lub notatek

²⁶¹ J. Bafia, J. Bednarzak, M. Fleming, S. Kalinowski, H. Kempisty i M. Siewierski, Kodeks postępowania karnego. Komentarz, Warszawa 1971, s. 210, teza 3.

urzędowych. W sposób jednoznaczny w orzecznictwie sądowym²⁶² przyjmuje się, iż niedopuszczalne jest zastępowanie dowodu z protokołu wyjaśnień oskarżonego zeznaniami osoby go przesłuchującej, w sytuacji gdyby zeznania tego świadka miały dotyczyć treści wyjaśnień składanych przez oskarżonego. Natomiast nie można mówić o substytuowaniu wyjaśnień oskarżonego zeznaniami osoby go przesłuchującej, jeżeli świadkowie (np. policjanci) zeznają na okoliczność informacji przekazywanych im przez oskarżonego nie w trakcie jego przesłuchania, ani innej czynności procesowej, ale w trakcie rozmowy oskarżonego z policjantami²⁶³.

Podobnie nie mogą stanowić dowodu oświadczenia składane przez oskarżonego dotyczące zarzucanego mu przestępstwa wobec biegłego np. lekarza, nawet gdyby ujęte zostały w jego opinii (art. 199 k.p.k.). Ten bezwzględny zakaz dowodowy²⁶⁴ dotyczy także niemożności przesłuchania biegłego, na okoliczność ustalenia treści wypowiedzi oskarżonego kierowanej do niego, a dotyczących zarzucanego mu czynu. Bezwzględny charakter tego zakazu dowodowego oznacza, iż również strony postępowania nie mogą skutecznie domagać się, by przeprowadzono taki dowód. Treść oświadczeń składanych przez oskarżonego biegłym nie może być ponadto uwzględniana w trakcie analizy zgromadzonych dowodów, w szczególności nie może być porównywana z treścią innych dowodów wskazujących na sprawstwo oskarżonego, a tym samym nie może stanowić dowodu popełnienia zarzucanego mu czynu²⁶⁵.

Omówienia w tym miejscu wymaga korespondująca z treścią art. 199 k.p.k., zasada wyrażona w przepisie art. 52 ust. 1 ustawy o ochronie zdrowia psychicznego²⁶⁶. Zgodnie z tym przepisem nie wolno przesłuchiwać osób zobowiązanych do zachowania tajemnicy lekarskiej uregulowanej w tej ustawie, jako świadków na okoliczności wypowiedzi osoby, wobec której podjęto czynności wynikające z niniejszej ustawy, co do popełnienia przez nią czynu zabronionego pod groźbą kary. Szerokie ujęcie tej normy oznacza bezwzględny zakaz dowodowy przesłuchiwania lekarza psychiatry nie tylko wykonującego obowiązki biegłego

²⁶² Wyrok SA w Krakowie z dnia 14.09.2006 r., sygn. II AKa 123/06, KZS 2006/11/16.

²⁶³ Wyrok SA w Katowicach z dnia 14.09.2006 r., sygn. AKa 325/06, LEX nr 216967.

²⁶⁴ J. Grajewski, L. K. Paprzycki, M. Płachta, *op. cit.*, str. 511, teza 2.

²⁶⁵ Wyrok SA w Krakowie z dnia 17.06.1999 r., sygn. II AKa 113/99, KZS 1999/6-7/47.

²⁶⁶ Ustawa z dnia 19.08.1994 r. o ochronie zdrowia psychicznego (tj. Dz. U. z 2011 r., Nr 231, poz. 1375 z późn. zm.)

(art. 52 ust.2 cytowanej ustawy), ale również lekarza psychiatry na okoliczność jednorazowego badania lekarskiego.

Oczywiste jest, że omawiany bezwzględny zakaz dowodowy dotyczy także takich sytuacji, gdy osoba objęta tajemnicą wyrazi gotowość ujawnienia tego rodzaju tajemnicy zawodowej²⁶⁷.

W toku postępowania przygotowawczego istnieją dodatkowe regulacje dotyczące przesłuchania podejrzanego przez sąd na tym etapie procesu karnego. Taka sytuacja zaistnieje w przypadku skierowania do sądu przez prokuratora wniosku o zastosowanie wobec podejrzanego środka zapobiegawczego w postaci tymczasowego aresztowania. Wówczas to po przedstawieniu podejrzanemu zarzutów przesłuchuje taką osobę również sąd zgodnie z art. 249§3 k.p.k., chyba że przeprowadzenie tej czynności jest niemożliwe z uwagi na ukrywanie się podejrzanego lub jego nieobecność w kraju.

Z uwagi na wagę dowodu z wyjaśnień oskarżonego dla przebiegu postępowania karnego istotnego znaczenia nabiera procesowe dokumentowanie przesłuchania oskarżonego. Podstawowym dokumentem procesowym z tej czynności jest protokół, co wynika z brzmienia art. 143§1 pkt.2 k.p.k. Przy czym w toku postępowania przygotowawczego jest to protokół przesłuchania podejrzanego, zaś w toku postępowania jurysdykcyjnego przesłuchanie oskarżonego zamieszcza się w protokole rozprawy.

Każdy protokół winien być wiernym utrwaleniem czynności procesowej przesłuchania oskarżonego. Zgodnie zaś z postanowieniem Sądu Najwyższego z dnia 19.06.2008 r., sygn. II KZ 27/08²⁶⁸, o ile nie wniesiono do protokołu zastrzeżeń w trakcie jego sporządzania i został podpisany, stanowi wiarygodne źródło informacji o przebiegu protokołowanych czynności.

Istotne znaczenie na praktykę procesową dotyczącą treści protokołu przesłuchania podejrzanego, w toku postępowania przygotowawczego, mają uregulowania zawarte w §163 i §164 regulaminu prokuratorskiego z 2010 r. Pierwsza z powyższych norm nakazuje zawrzeć w protokole przesłuchania podejrzanego wzmiankę odnośnie sprawdzenia danych osobowych podejrzanego, na podstawie dowodu osobistego lub innego dokumentu

²⁶⁷ Postanowienie SN z dnia 20.04.2005 r., sygn. I KZP 6/05, OSNKW 2005/4/39.

²⁶⁸ Postanowienie SN z dnia 19.06.2008 r., sygn. II KZ 27/08, LEX 435327.

stwierdzającego jego tożsamość. Organ przeprowadzający niniejszą czynność procesową musi bowiem mieć pewność w zakresie tożsamości przesłuchiwanej osoby.

Wyjaśnienia przesłuchiwanego podejrzanego należy zamieszczać w protokole z możliwą dokładnością i to w miarę możliwości z zachowaniem formy językowej stosowanej przez osobę składającą wyjaśnienia²⁶⁹. Ponadto powinien także dokumentować sposób zachowania się przesłuchiwanej osoby podczas tej czynności np. że milczy po zadaniu pytania, zastanawia się przed udzieleniem odpowiedzi, płacze itd. (§ 164 regulaminu prokuratorskiego z 2010 r.).

Protokół powinien zawierać charakterystyczne zwroty i określenia użyte przez przesłuchiwanego podejrzanego. W praktyce, szczególnie w przypadku praktyki policyjnej, spotyka się sporządzanie protokołów zawierających treść wyjaśnień podejrzanego „zbyt inteligentnych”, niż w rzeczywistości miało to miejsce. Podczas kolejnych czynności z udziałem podejrzanego, na dalszym etapie prowadzonego postępowania, zwłaszcza związanych z bezpośrednim kontaktem z podejrzanym następuje weryfikacja wiarygodności takich protokołów. Z czynności tych częstokroć wynika, że sporządzony protokół z przesłuchania podejrzanego nie odzwierciedlał charakterystycznego języka używanego przez tą osobę, najczęściej związanego z jego wykształceniem, gwarą którą się posługuje lub faktycznie wykonywaną pracą zarobkową.

W nawiązaniu do poprzednich rozważań zaznaczyć jednakże należy, że protokół zawierający wyjaśnienia oskarżonego ma „utrwalac treść wypowiedzi w sposób oddający istotę rzeczy, może więc zawierać zwroty, których wysłuchiwany nie używał, o ile są one użyteczne dla spełnienia celu protokołowania”²⁷⁰. Powyższa reguła odnosić się może w szczególności do przesłuchania w charakterze oskarżonych osób mniej wykształconych, którym obce są wyrażenia używane w języku prawniczym. Każdy bowiem protokół przesłuchania oskarżonego musi zawierać pewne stereotypowe oświadczenia osoby przesłuchiwanej.

Zgodnie z treścią art. 145§1 k.p.k. możliwe jest dokumentowanie przesłuchania podejrzanego również za pomocą stenogramu, czyli szybkiego zapisu czynności określonym systemem znaków. W przypadku sporządzenia stenogramu koniecznym jest także spisanie

²⁶⁹ Wyrok SA w Lublinie z dnia 22.10.2003 r., sygn. II AKa 115/03, KZS z 2004 r., nr 10 poz. 29.

²⁷⁰ Wyrok SA w Krakowie z dnia 17.05.2001 r., sygn. II AKa 100/01, KZS z 2001 r., nr 6 poz. 30.

protokołu, który może zostać ograniczony do najbardziej istotnych oświadczeń osób biorących udział w tej czynności. Stenograf przekłada stenogram na pismo zwykłe, opisując jakim posługiwał się systemem. Załącznikami do uproszczonego protokołu stają się pierwopis stenogramu oraz jego przekład. W praktyce opisany sposób dokumentowania przesłuchania podejrzanego w istocie nie zdarza się.

Uwzględniając to, że pisemny protokół nigdy nie odzwierciedla wiernie tego, co osoba przesłuchiwana wyjaśnia ustawodawca przewidział, iż z mocy art. 147§1 k.p.k. przebieg czynności protokołowanych może zostać utrwalona za pomocą urządzenia rejestrującego obraz lub dźwięk. W rzeczywistości bowiem, gdyby protokół był „lustrzanym odbiciem” przesłuchania podejrzanego, odpadłoby *ratio legis* tego przepisu.

Decyzja w toku jakiego przesłuchania podejrzanego rejestrować niniejszą czynność w opisany sposób każdorazowo należeć będzie do organu procesowego. W praktyce w toku postępowania przygotowawczego dokonuje się rejestracji obrazu lub dźwięku z przesłuchania podejrzanego, jedynie w sprawach dotyczących najpoważniejszych zbrodni lub w przypadku przestępczości zorganizowanej. Przed uruchomieniem urządzenia rejestrującego obraz lub dźwięk należy o powyższym fakcie uprzedzić uczestniczące w przesłuchaniu osoby. Podejrzany, ani jego obrońca nie mogą sprzeciwić się rejestrowaniu przebiegu przesłuchania aparaturą utrwalającą obraz lub dźwięk.

Wartość dowodowa rejestracji wyjaśnień podejrzanego przy użyciu urządzenia rejestrującego obraz lub dźwięk jest duża, gdyż utrwalane są w ten sposób własne spontaniczne zwroty i wypowiedzi przesłuchiwanej osoby. W ten sposób pomijane zostają wypaczenia wypowiedzi podejrzanego wynikające z redagowania wyjaśnień podejrzanego przez osobę sporządzającą protokół (protokolanta). Tym samym zdecydowanie wzrasta wiarygodność całości dokumentacji procesowej składającej się z pisemnego protokołu oraz zapisu protokołowanej czynności w postaci jej obrazu lub dźwięku. W przypadku rejestracji przesłuchania podejrzanego za pomocą aparatury rejestrującej obraz lub dźwięk, protokół z tej czynności można ograniczyć do zapisu najbardziej istotnych oświadczeń osób w niej uczestniczących (art. 147§3 k.p.k.). Wówczas (podobnie jak w przypadku sporządzania stenogramu) jest możliwość sporządzenia tzw. protokołu uproszczonego²⁷¹.

²⁷¹ T. Grzegorzcyk, Protokół uproszczony jako nowy sposób utrwalenia czynności procesowych w znowelizowanym postępowaniu karnym i w sprawach o wykroczenia, Prokuratura i Prawo 2003, nr 11 s. 27-32.

W tym miejscu wskazać należy na pewną nieścisłość w redakcji omawianego przepisu art. 147§1 k.p.k. Z literalnego brzmienia tej normy wynika, że można byłoby zarejestrować z czynności przesłuchania podejrzanego jedynie obraz (bez dźwięku), a także sporządzić protokół uproszczony. Choć formalnie taki sposób postępowania byłby zgodny z treścią tych przepisów (art. 147§1 k.p.k. w zw. z art. 147§3 k.p.k.), jednakże z całą pewnością nie dokumentowałyby należycie wyjaśnień składanych przez podejrzanego. Takie postępowanie pozostawałoby w rażącej sprzeczności z treścią art. 42 ust. 2 Konstytucji RP i art. 6 k.p.k., regulujących prawo podejrzanego do obrony, oraz z treścią art. 175§1 k.p.k.

– umożliwiającym podejrzanemu składanie wyjaśnień. Wiadomym bowiem jest, iż rejestracja samego obrazu z czynności przesłuchania podejrzanego nie będzie należycie dokumentowała wypowiedzi przesłuchiwanego.

Jednakże, aby uniemożliwić podobny sposób dokumentowania tej czynności procesowej, należałoby *de lege ferenda* dokonać nowelizacji treści przepisu art. 147§1 k.p.k., poprzez zastąpienie użytych w tym przepisie wyrażen „obraz lub dźwięk”, na wyrażenia „obraz z dźwiękiem lub dźwięk”.

Ważną regułą wyrażoną w art. 148§3 k.p.k. jest bezwzględny zakaz zastępowania wyjaśnień oskarżonego odwoływaniem się do innych protokołów. Takie postępowanie godziłoby w fundamentalną zasadę bezpośredniości, a nadto mogłoby w efekcie doprowadzić do zniekształcenia tego dowodu.

Kolejne uprawnienia każdego podejrzanego, w tym osoby wobec której stosowane jest, reguluje art. 313§3 k.p.k. Zgodnie z nim podejrzanym może do czasu zawiadomienia go o terminie zaznajomienia z materiałami śledztwa żądać:

- podania mu ustnie podstaw zarzutów,
- a także sporządzenia uzasadnienia na piśmie.

Redakcja tego przepisu poprzez użycie zwrotu „, a także” jednoznacznie wskazuje, iż podejrzanym może żądać zarówno ustnej, jak też pisemnej formy wskazania podstaw zarzutów. Organ procesowy, który ogłasza postanowienie o przedstawieniu zarzutów ma prawny obowiązek pouczenia podejrzanego o uprawnieniach wynikających z art. 313§3 k.p.k. Ideą tej regulacji jest, aby poprzez uzyskanie przez podejrzanego stosownej wiedzy o podstawach przedstawianych mu zarzutów, mógł on podjąć skuteczną obronę w prowadzonym przeciwko niemu postępowaniu karnym. Wprawdzie omawiany przepis

odwołuje się literalnie do śledztwa, jednakże zgodnie z art. 325a§2 k.p.k. znajduje zastosowanie również w przypadku dochodzenia.

Zgodnie z art. 313§3 zdanie drugie k.p.k. uzasadnienie doręcza się podejrzanemu i ustanowionemu obrońcy w terminie 14 dni. Powyższy termin oznacza obowiązek doręczenie tego uzasadnienia w tym czasie od dnia w którym podejrzany zgłosił takie żądanie. Powyższe żądania może realizować jedynie podejrzany, zaś obrońca nie może ich wysuwać samodzielnie. Obrońca natomiast może wystąpić z takim wnioskiem w imieniu podejrzanego, gdy jego klient wcześniej tego nie uczynił²⁷².

Przepis art. 313§4 k.p.k. określa, że w uzasadnieniu należy w szczególności wskazać, jakie fakty i dowody zostały przyjęte za podstawę zarzutów. Jest to norma, która ma z punktu widzenia uprawnień podejrzanego funkcję gwarancyjną. Określa bowiem pewne podstawowe elementy, które sporządzający to uzasadnienie organ procesowy musi w nim zawrzeć. Wskazanie w tym uzasadnieniu faktów i dowodów przyjętych za podstawę zarzutów może stanowić istotne narzędzie do podjęcia przez podejrzanego skutecznej i efektywnej obrony już z trakcie postępowania przygotowawczego.

Skoro bowiem organ prowadzący postępowania przygotowawcze dysponuje stosowną wiedzą procesową, dającą podstawę do przedstawienia podejrzanemu zarzutów, zgodnie z zasadą równouprawnienia stron procesowych podejrzany i jego obrońca muszą posiadać podobną wiedzę w tym zakresie. Powyższe informacje będą stanowiły podstawę do przyjęcia przez podejrzanego i jego obrońcy skutecznej już we wstępnej fazie postępowania *ad personam* strategii z punktu widzenia taktyki obrończej. Chociaż angażowanie się obrońców w postępowanie przygotowawcze i przedstawianie swoich argumentów już w tej fazie postępowania karnego jest w praktyce rzadko spotykane, jednakże taka praktyka może wynikać nie tylko z taktyki obrony, ale również z ograniczonych na tym etapie uprawnień obrońcy²⁷³.

W świetle art. 314 k.p.k. omówione powyżej uprawnienia przysługujące podejrzanemu z mocy art. 313§3 i 4, mają zastosowanie także w sytuacji wydania przez organ procesowy postanowienia o uzupełnieniu lub zmianie postanowienia o przedstawieniu zarzutów, w sytuacji gdy:

²⁷² T. Grzegorzczak, Kodeks postępowania karnego. Komentarz, Kraków 2003, s. 797.

²⁷³ C. Kulesza, Efektywność udziału obrońcy w procesie karnym w perspektywie prawnoporównawczej, Kraków 2005, s. 364.

- podejrzanemu należy zarzucić czyn nie objęty uprzednim postanowieniem o przedstawieniu zarzutów (uzupełnienie postanowienia o przedstawieniu zarzutów),
- podejrzanemu należy zarzucić czyn w zmienionej w istotny sposób postaci lub też zarzucany czyn należy zakwalifikować z surowszego przepisu (zmiana postanowienia o przedstawieniu zarzutów)²⁷⁴.

Po wydaniu postanowienia o zmianie lub uzupełnieniu dotychczas przedstawionych zarzutów, następuje ponowne ogłoszenie tego postanowienia podejrzanemu oraz kolejne przesłuchanie podejrzanego na zasadach opisanych w tym rozdziale opracowania.

Jednocześnie krytycznie ocenić należy zwleknięcie organów ścigania z przedstawieniem zarzutów osobie podejrzanego, przy istnieniu ku temu przesłanek. Dopiero bowiem przedstawienie zarzutów gwarantuje osobie podejrzanego uzyskanie statusu podejrzanego, który jako stronie postępowania przygotowawczego umożliwia podjęcie skutecznej obrony.

3) Prawo do milczenia oraz zasada *nemo se ipsum accusare tenetur*

Oskarżony jest najczęstszym źródłem dowodowym, spośród źródeł osobowych, występującym w procesie karnym na etapie postępowania jurysdykcyjnego. W każdym bowiem procesie karnym, zarówno na etapie postępowania przygotowawczego jak i sądowego, dowód z wyjaśnień oskarżonego jest przeprowadzany zgodnie z fundamentalną zasadą wyrażoną w treści art. 175§1 k.p.k. W myśl tej reguły oskarżony ma prawo składać wyjaśnienia, zaś o tym prawie należy go pouczyć. Może także bez podania powodów odmówić odpowiedzi na poszczególne pytania lub odmówić składania wyjaśnień. Z tej ostatniej normy prawnej wynika kolejna istotna zasada określana w doktrynie jako prawo oskarżonego do milczenia w toku całego procesu karnego. Źródłem opisanych powyżej uprawnień przysługujących oskarżonemu jest naturalne i oczywiste prawo do własnej obrony, skodyfikowane w przepisie art. 42 ust. 2 Konstytucji RP, zaś w ustawie procesowej w art. 6 k.p.k. Nie może być wszakże wątpliwości co do tego, iż decyzja w przedmiocie wyboru sposobu realizacji prawa do swojej obrony spoczywa wyłącznie na osobie oskarżonego.

²⁷⁴ Szerzej na ten temat: R. A. Stefański, Modyfikacja zarzutów, Prokuratura i Prawo 2013, nr 12, s. 80-94.

Uprawnienia opisane w art. 175§1 k.p.k. wydają się być konsekwencją uregulowania zawartego w art. 74§1 k.p.k., zgodnie z którym oskarżony nie ma obowiązku dowodzenia swojej niewinności ani dostarczenia dowodów na swoją niekorzyść. Proces karny kieruje się bowiem fundamentalną zasadą *nemo se ipsum accusare tenetur*, czyli zakazem zmuszania oskarżonego do samooskarżania²⁷⁵. Przedstawienie tych uprawnień zatrzymanego podejrzanego wynikających z zasady prawa do obrony jest istotne, gdyż wymieniony może z nich skorzystać jeszcze przed ewentualnym zastosowaniem tymczasowego aresztowania. Powyższa reguła, jak również zasada prawa do obrony i domniemania niewinności oskarżonego, stanowią podstawowe wartości jakie powinny być realizowane w toku postępowania karnego. Zbiór tych reguł tworzy model rzetelnego procesu karnego²⁷⁶.

Ustawodawca przypisuje dowodowi z wyjaśnień oskarżonego coraz większą wagę, o czym świadczy wyodrębnienie w k.p.k. z 1997 r. w ramach działu V odnoszącego się do dowodów, rozdziału 20 zatytułowanego „wyjaśnienia oskarżonego”. Zaznaczyć należy, że wyjaśnienia oskarżonego są dowodem koniecznym do przeprowadzenia przez organ prowadzący dochodzenie lub śledztwo, jak też przez sąd rozpoznający daną sprawę. Ma to fundamentalne znaczenie dla wykonywania przez oskarżonego prawa do obrony w znaczeniu materialnym, które w przypadku wyrażenia chęci złożenia wyjaśnień ma dać możliwość wypowiedzenia się w zakresie stawianych zarzutów oraz ich odparcia. Opisana powyżej zasada procesowa obligatoryjnego przeprowadzenia tego dowodu skłania zatem do bacznego przyjrzenia się praktyce i orzecznictwu sądowemu, związanemu z tematyką dopuszczania i oceny dowodu z wyjaśnień składanych przez oskarżonego.

Nadmienić należy, iż nowelizacja k.p.k. z dnia 27.09.2013 r. przyjmuje, że obecność oskarżonego na rozprawie co do zasady nie będzie obowiązkowa, z wyłączeniem spraw dotyczących zbrodni (art. 374§1 i §1a k.p.k.). Jednakże nawet w postępowaniach o zbrodnie udział oskarżonego może ograniczyć się wyłącznie do udziału w rozprawie rozpoczynającej przewód sądowy (art. 385§1 k.p.k.) oraz odbieraniem ewentualnych wyjaśnień oskarżonego. Uznano bowiem, że w sprawach dotyczących występków udział w rozprawie jest prawem, a nie obowiązkiem oskarżonego.

²⁷⁵ S. Waltoś, *Proces karny. Zarys systemu*, Warszawa 1996, s. 276, T. Grzegorzczak i J. Tylman, *Polskie postępowanie karne*, Warszawa 1998, s. 296, oraz P. Sowiński, *Uprawnienia składające się na prawo oskarżonego do obrony. Uwagi na tle czynności oskarżonego oraz organów procesowych*, w rozdziale XI pkt. 4.

²⁷⁶ P. Wiliński, *Pojęcie rzetelnego procesu karnego* [w:] *Rzetelny proces karny w orzecznictwie sądów polskich i międzynarodowych* (red.) P. Wiliński, s. 26-27.

Opisany tryb przyjmowania przez sąd wyjaśnień oskarżonego, przed każdym z dopuszczanych dowodów w trakcie przewodu sądowego, rodzi konieczność posiadania przez prawników umiejętności praktycznych i wiedzy teoretycznej, związanych z przeprowadzaniem dowodu. Ponadto opisane powyżej przepisy art. 386§1 i 2 k.p.k. wskazują na kolejne uprawnienia jakie przysługują oskarżonemu w ramach prawa do składania przez niego wyjaśnień. Tymi uprawnieniami są w szczególności prawo do wyboru w jakim zakresie oskarżony chce złożyć wyjaśnienia, jak również prawo do złożenia wyjaśnień co do każdego z kolejno dopuszczanych dowodów w toku przewodu sądowego.

4) Znajomość akt postępowania

Realizacja prawa oskarżonego do obrony warunkowana jest jego dostępem do akt prowadzonego przeciwko niemu postępowania. Przy czym bezpośredni związek występuje zarówno pomiędzy dostępem podejrzanego do akt sprawy a zasadą prawa do obrony²⁷⁷, jak też wynikającym wprost z tej reguły uprawnieniem procesowym podejrzanego do skutecznego wniesienia zażalenia²⁷⁸ na postanowienie w przedmiocie tymczasowego aresztowania. Bez zapoznania się przez podejrzanego i jego obrońcę z materiałem dowodowym zgromadzonym w sprawie nie mogą oni podjąć skutecznej obrony oraz polemiki z dotychczasowymi ustaleniami organu procesowego. Zasada dostępu stron do akt postępowania wynika z konstytucyjnej zasady jawności rozpoznania sprawy ujętej w art. 45 ust. 1 Konstytucji RP.

Kwestia dostępu oskarżonego i jego obrońcy do akt sprawy, została uzależniona przez ustawodawcę od fazy postępowania karnego. Z treści art. 156§1 k.p.k. wynika zasada pełnego dostępu stron do akt postępowania w fazie jurysdykcyjnej. Zgodnie bowiem z tym przepisem stronom, podmiotowi określonymu w art. 416 k.p.k., obrońcom, pełnomocnikom i przedstawicielom ustawowym udostępnia się akta sprawy sądowej i daje możliwość sporządzenia z nich odpisów. Realizuje on kwestie wewnętrznej jawności postępowania karnego w duchu zasad rzetelnego procesu karnego oraz kontradiktoryjności postępowania karnego.

²⁷⁷ S. Waltoś, *Proces karny. Zarys systemu*, Warszawa 2008, s. 308.

²⁷⁸ J. Skorupka, *W kwestii dostępu tymczasowo aresztowanego do wniosku w przedmiocie tymczasowego aresztowania oraz do akt sprawy w postępowaniu przygotowawczym na marginesie orzeczeń sądów powszechnych*, *Palestra* 2008, nr 7-8, s. 38-39,

Wyjątkiem w toku postępowania sądowego jest ograniczenie wspomnianej zasady, w sytuacji gdy zachodzi niebezpieczeństwo ujawnienia tajemnicy państwowej. Wówczas przeglądanie akt oraz sporządzanie z nich odpisów i kserokopii odbywa się z zachowaniem rygorów określonych przez prezesa sądu lub sąd. Z zasady wówczas nie wydaje się uwierzytelnionych odpisów i kserokopii, chyba że ustawa stanowi inaczej (art. 156§4 k.p.k.).

Odmienne kwestia dostępu regulowana została na etapie postępowania przygotowawczego, gdyż ten etap procesu karnego oparty jest o zasadę inkwizycyjności, przez co prawo dostępu do akt sprawy ma charakter względny. Obecnie w świetle art. 156§5 k.p.k. podejrzanemu i jego obrońcy w toku postępowania przygotowawczego udostępnia się akta, umożliwia sporządzenie z nich odpisów i kserokopii tylko za zgodą prowadzącego postępowanie. Legitymowanym do wyrażenia powyższej zgody jest funkcjonariusz właściwego organu dochodzeniowo-śledczego (prokuratury, policji, straży granicznej lub innego uprawnionego organu), który prowadzi postępowanie przygotowawcze. Zatem dopiero na podstawie zarządzenia prokuratora lub funkcjonariusza innego organu udzielającego zgody na dostęp akt sprawy, podejrzany i jego obrońca uzyskuje możliwość zapoznania się z aktami postępowania przygotowawczego.

Z omawianej normy wynika uprawnienie podejrzanego do żądania udostępnienia akt w trakcie całego śledztwa lub dochodzenia, od jego etapu po przedstawieniu mu zarzutu popełnienia przestępstwa do zakończenia tego postępowania ²⁷⁹.

Zupełnie inne reguły dotyczą zagadnienia dostępu podejrzanego i jego obrońcy do akt sprawy w trakcie prowadzonego postępowania przygotowawczego, w przypadku postępowania incydentalnego w przedmiocie zastosowania tymczasowego aresztowania. Regulacje prawne w tym zakresie ulegały słusznym zmianom, w kierunku poszerzenia dostępu stron do akt postępowania karnego, na etapie śledztwa lub dochodzenia.

Obecnie zasadą w postępowaniu typu *habeas corpus* jest dostęp podejrzanego i jego obrońcy do akt sprawy. Na podstawie art. 156§5a k.p.k. w toku postępowania przygotowawczego podejrzanemu i jego obrońcy z zasady udostępnia się akta sprawy w części zawierającej dowody wskazane we wniosku o zastosowanie albo przedłużenie

²⁷⁹ J. Skorupka, Prawo tymczasowo aresztowanego do znajomości wniosku w przedmiocie tymczasowego aresztowania oraz do dostępu do akt sprawy w postępowaniu przygotowawczym, [w:] Adwokatura wobec najnowszych zmian prawa sądowego, t. I, (red. J. Giezek), Warszawa 2008, s. 100.

tymczasowego aresztowania oraz wymienione w postanowieniu o zastosowaniu albo przedłużeniu tymczasowego aresztowania. Prokurator jednakże może odmówić podejrzanemu i jego obrońcy udostępnienia akt w tej części tylko wówczas, gdy:

- a) zachodzi uzasadniona obawa, że narażałoby to na niebezpieczeństwo utraty życia lub zdrowia pokrzywdzonego lub innego uczestnika postępowania,
- b) groziłoby zniszczeniem lub ukryciem dowodów albo tworzeniem fałszywych dowodów,
- c) groziłoby uniemożliwieniem ustalenia i ujęcia współsprawcy czynu zarzucanego podejrzanemu lub sprawców innych czynów ujawnionych w toku postępowania,
- d) ujawniałoby prowadzone czynności operacyjno-rozpoznawcze,
- e) zagrażałoby utrudnianiem postępowania w inny bezprawny sposób.

Powyższe wyliczenie przyczyn ewentualnych odmów udostępnienia materiałów z akt sprawy podejrzanemu i jego obrońcy ma katalogu otwartego (*numerus apertus*), z uwagi na użyte przez ustawodawcę sformułowanie „w inny bezprawny sposób”. Nie sposób zaakceptować takiego rozwiązania, gdyż gwarancją nienadużywania odmowy udostępnienia akt postępowania jest wprowadzenie katalogu zamkniętego (*numerus clausus*) przesłanek podjęcia takiego rozstrzygnięcia. Stąd wprowadzenie opisanej powyżej ostatniej wymienionej w art. 156§5a k.p.k. podstawy odmowy dostępu do akt uznać należy za nadmierną ingerencję w uprawnienia podejrzanego w tej materii. Zaistnienie każdej z powyższych przyczyn musi być udokumentowane w zgromadzonym w sprawie materiale dowodowym, zaś stosowanie tego typu ograniczenia przez prokuratora winno następować w możliwie ograniczonym zakresie. W tych przypadkach prokurator dysponuje możliwością odmowy dostępu do wszystkich materiałów postępowania, co już od samego momentu wprowadzenia tej regulacji podlegało krytycznej ocenie, jako nie zapewniający przestrzegania standardu konwencyjnego ujętego w art. 5 ust. 4 EKPC²⁸⁰.

W powyższym trybie podejrzany ma prawo uzyskać dostęp do wniosku prokuratora w przedmiocie zastosowania lub przedłużenia tymczasowego aresztowania, gdyż powyższy wniosek nie jest mu doręczany z urzędu²⁸¹. Sąd zaś odpis wniosku prokuratora

²⁸⁰ S. Steinborn, Dostęp obrony do akt postępowania przygotowawczego związku z procedurą habeas corpus – standard strasburski i jego realizacja w polskim procesie karnym, [w:] Problemy wymiaru sprawiedliwości karnej. Księga jubileuszowa Prof. J. Skupińskiego (red. A. Błachnio-Parzych, J. Jakubowska-Hary, J. Kosonoga, H. Kuczyńska), Warszawa 2013, s. 527-544.

w przedmiocie tymczasowego aresztowania udostępnia podejrzanemu w trybie art. 156§1 k.p.k.

Wprowadzone regulacje w tym zakresie usiłują pogodzić z jednej strony zasadę efektywności postępowania przygotowawczego z koniecznością zapewnienia skutecznej obrony osoby aresztowanej, w sposób umożliwiający podważenie zasadności zastosowania tego środka przymusu. Słusznie jednakże podnosi się, iż organy prowadzące lub nadzorujące postępowanie przygotowawcze zmierzające do uniemożliwienia podejrzanemu i obrońcy dostępu do akt, mają możliwość swobody w tej materii poprzez powstrzymanie się od stosowania zatrzymania lub tymczasowego aresztowania, w niezbędnym okresie takiego ograniczenia ²⁸².

Zaznaczyć należy także, iż dowody ujęte we wniosku prokuratora o zastosowanie lub przedłużenie izolacyjnego środka zapobiegawczego nie muszą być wszystkimi dowodami, mającymi istotne znaczenie dla rozstrzygnięcia w przedmiocie tymczasowego aresztowania, bowiem mogą pomijać dowody korzystne dla podejrzanego ²⁸³.

Wadliwość konstrukcji przyjętej w art. 156§5a k.p.k. wynika również z tego, że zaistnieć może sytuacja gdy dopiero na etapie rozpoznawania wniosku prokuratora przed sądem może zostać ujawniony dowód niekorzystny dla podejrzanego, który przemawia za zastosowaniem środka detencyjnego. Wówczas podejrzany nie będzie miał uprawnienia dostępu do akt postępowania w tej części, która uzasadniała jego tymczasowe aresztowanie ²⁸⁴.

Przedstawiciele doktryny procesu karnego słusznie podkreślają, iż uprawnienie podejrzanego w przedmiocie dostępu do materiału dowodowego zwłaszcza w postępowaniu typu *habeas corpus* jest istotnym elementem jego prawa do obrony ²⁸⁵, a podejrzany

²⁸¹ J. Skorupka przyjmuje, iż brak obowiązku doręczenia przez prokuratora podejrzanemu niniejszych wniosków jest „pochodną” zasady tajności postępowania przygotowawczego : Prawo tymczasowo aresztowanego do znajomości wniosku..., *op. cit.*, s. 107.

²⁸² R. A. Stefański, Udostępnienie akt podejrzanemu w postępowaniu w przedmiocie zastosowania lub przedłużenia tymczasowego aresztowania, *Wojskowy Przegląd Prawniczy* 2009, nr 4, s. 103.

²⁸³ R. A. Stefański, Udostępnienie akt ..., *op. cit.*, s. 113.

²⁸⁴ A.M. Tęcza-Paciorek, K. Wróblewski, Dostęp podejrzanego do akt postępowania w przedmiocie tymczasowego aresztowania, *Państwo i Prawo* 2010, nr 5, s. 68-70.

²⁸⁵ P. Wiliński, Odmowa dostępu do akt sprawy w postępowaniu przygotowawczym, *Prokuratura i Prawo* z 2006, nr 11, s. 74.

w trakcie tej procedury musi mieć zapewnioną obronę realną i efektywną, z zapewnieniem dostępu do akt sprawy²⁸⁶. Przy czym obowiązek organów procesowych w zakresie umożliwienia wglądu do wniosku prokuratora w przedmiocie tymczasowego aresztowania wraz akta sprawy w części zawierającej dowody w nim wskazane, powstaje na żądanie podejrzanego lub obrońcy, a nie z urzędu²⁸⁷. Obecne procedury dotyczące omówionego dostępu przez oskarżonego i obrońcę do akt postępowania w przedmiocie stosowania tymczasowego aresztowania również nie realizują w pełni zasady „równości broni”, powodując ograniczenie prawa podejrzanego do obrony w zakresie nieuzasadnionymi celami postępowania przygotowawczego²⁸⁸. Bowiem w sytuacji odmowy dostępu do akt postępowania prawo podejrzanego do obrony staje się iluzoryczne. Ponadto nadmiernie szeroki zakres wyjątków od zasady dostępu podejrzanego i jego obrońcy do akt sprawy w postępowaniu typu *habeas corpus* pozostaje również sprzeczny ze standardem konstytucyjnym²⁸⁹.

Wątpliwości budzi brak sądowej kontroli nad decyzjami w przedmiocie odmowy udostępnienia stronom akt w toku postępowania przygotowawczego²⁹⁰. Zgodnie art. 159 k.p.k. na zarządzenie prokuratora w tym zakresie przysługuje zażalenie do prokuratora bezpośrednio przełożonego, zaś na zarządzenie funkcjonariusza innego organu dochodzeniowo-śledczego do prokuratora nadzorującego to postępowanie (art. 465§3 k.p.k.). Wskazana byłaby zmiana tych reguł poprzez poddanie w przyszłości tych decyzji procesowych sądowej kontroli odwoławczej. Jednakże decyzja odmowna w tym zakresie nie podlega zaskarżeniu, gdyż zażalenie przysługuje tylko na odmowę udostępnienia akt (art. 159 k.p.k.)²⁹¹.

²⁸⁶ J. Skorupka, W kwestii dostępu tymczasowo aresztowanego do wniosku w przedmiocie tymczasowego aresztowania oraz do akt sprawy w postępowaniu przygotowawczym na marginesie orzeczeń sądów powszechnych, *Palestra* z 2008, nr 7-8, s. 37,

²⁸⁷ P. Kardas, P. Wiliński, O niekonstytucyjności odmowy dostępu do akt sprawy w postępowaniu w przedmiocie tymczasowego aresztowania, *Palestra* 2008, nr 7-8, s. 27.

²⁸⁸ R.A. Stefański, Udostępnienie akt ..., *op. cit.*, s. 106.

²⁸⁹ P. Hofmański, Dostęp do akt postępowania przygotowawczego. Uwagi na tle nowelizacji art. 156 k.p.k., [w:] *Węzłowe problemy prawa karnego, kryminologii i polityki kryminalnej. Księga pamiątkowa ofiarowana Prof. A. Markowi, (red. V. Konarska – Wrzosek, J. Lachowski, J. Wójcikiewicz)*, Warszawa 2010, s. 577.

²⁹⁰ Krytycznie o rozpoznawaniu zażalenia na odmowę udostępnienia akt postępowania w pionie prokuratury – C. Kulesza, *Efektywna obrona w postępowaniu przygotowawczym a favor procuratori*, *Prokuratura i Prawo* 2007, nr 4, s. 16.

²⁹¹ D. Świącki, *Czynności procesowe obrońcy i pełnomocnika w sprawach karnych*, Warszawa 2011, s. 85.

Na zakończenie omawiania tego zagadnienia koniecznym wydaje się przedstawienie uchwalonych zmian treści art. 156 i 159 k.p.k. ustawą z dnia 27.09.2013 r.²⁹², które ułatwiają dostęp podejrzanego i jego obrońcy do akt postępowania. Zgodnie z uchwalonymi zmianami dokonany w art. 156§ 5a k.p.k. które wejdą w życie w dniu 02.06.2014 r. jednoznacznie wskazano, iż w razie złożenia w toku postępowania przygotowawczego wniosku o zastosowanie albo przedłużenie tymczasowego aresztowania podejrzanemu i jego obrońcy udostępnia się niezwłocznie akta sprawy w części zawierającej treść dowodów wskazanych we wniosku. Stanowi to spełnienie przez ustawodawcę minimalnego standardu w zakresie dostępu podejrzanego i jego obrońcy do akt postępowania w ramach procedury *hebeas corpus*, który wynika z judykatury ETPC na gruncie art. 5 ust. 4 Konwencji Europejskiej²⁹³. Jednakże także w kontekście niniejszego rozwiązania zgłaszane są postulaty pełnej jawności wewnętrznej w zakresie udostępniania podejrzanemu i jego obrońcy całokształtu akt postępowania²⁹⁴.

Jednakże wprowadzona zmiana treści art. 156§ 5a k.p.k. pozostaje sprzeczna z art. 19 ust. 16 ustawy o Policji²⁹⁵, który wprowadza zakaz udostępniania materiałów z przeprowadzonej kontroli operacyjnej, osobie wobec której była stosowana. Pojawiający się tutaj prawny problem zakresu wewnętrznej jawności materiałów postępowania przygotowawczego w aspekcie realizacji zasady tzw. równości broni, jest o tyle istotny iż każda z powyższych ma charakter równorzędny. Tym samym zaistniała kolizja wskazanych norm ustawowych musi prowadzić do szybkiej nowelizacji art. 19 ust. 16 ustawy o Policji, w celu zapewnienia podejrzanemu również w tym aspekcie pełnego dostępu do materiałów postępowania w ramach procedury *hebeas corpus*. Jednakże do czasu tej zmiany, uznając *ratio legis* przepisu art. 156§5 a k.p.k. uznać należy w praktyce wykluczenie możliwości przyjęcia wykładni art. 19 ust. 16 ustawy o Policji, która wprowadzałaby jakiegokolwiek

²⁹² Ustawa z dnia 27.09.2013 r. o zmianie ustawy – Kodeks postępowania karnego oraz niektórych innych ustaw (Dz. U. z dnia 25.10.2013 r. poz. 1247)

²⁹³ P. Kardas, Z problematyki dostępu do akt postępowania w postępowaniu w przedmiocie zastosowania tymczasowego aresztowania, [w:] Adwokatura wobec najnowszych zmian prawa sądowego, t. I, (red. J. Giezek), Warszawa 2008, s. 72.

²⁹⁴ M. Kościelak – Marszał, Ograniczona jawność wewnętrzna postępowania przygotowawczego – pół kroku we właściwym kierunku, [w:] Kontrydktoryjność w polskim procesie karnym, (red. P. Wiliński), Warszawa 2013, s. 371, zaś wcześniej zwolennikami nielimitowanego dostępu do akt postępowania po upływie dwóch tygodni od przedstawienia podejrzanemu zarzutów byli : A. Kaftal, Model postępowania przygotowawczego w prawie polskim, Studia Prawnicze 1989, nr 1, s. 48 oraz P. Kruszyński, Stanowisko obrońcy w procesie karnym, Białystok 1991, s. 182-183.

²⁹⁵ Ustawa z dnia 06.04.1990 r. o Policji (tj. Dz. U. z 2011 r. Nr 287, poz. 1687, z późn. zm.)

ograniczenie uprawnienia podejrzanego wynikającego z powołanego przepisu kodeksowego.

Ponadto w myśl znowelizowanego art. 159 k.p.k., która to zmiana z kolei wejdzie w życie w dniu 01.07.2015 r., na zarządzenie prokuratora o odmowie udostępnienia akt w postępowaniu przygotowawczym zażalenie będzie przysługiwało do sądu, nie zaś do prokuratora bezpośrednio przełożonego. Nadmienić należy również, iż nowa treść art. 156 k.p.k. pomija w swoim zakresie dostępności do akt postępowania podmiot zobowiązany do zwrotu korzyści majątkowej uzyskanej z przestępstwa określony w art. 416 k.p.k. Spowodowane jest to tym, że niniejszy podmiot, poprzez nowe regulacje zawarte w rozdziale 8a k.p.k., faktycznie został uznany jako jedna ze stron procesu karnego, z pewnymi ograniczeniami jego uprawnień (np. przy zaskarżaniu wyroków).

Uprawnienie do końcowego zapoznania się przez podejrzanego i jego obrońcę z aktami postępowania oraz przebieg tej czynności ujęte zostały w art. 321 k.p.k. Do czasu wejścia w życie nowelizacji k.p.k. z dnia 10.01.2003 r.²⁹⁶, ustawodawca przewidywał obligatoryjne zaznajomienie podejrzanego i obrońcy z aktami postępowania. Obecnie przed zamknięciem śledztwa lub dochodzenia podejrzanym oraz jego obrońcą mają na swój wniosek prawo do zapoznania się ze zgromadzonymi dowodami w trakcie postępowania przygotowawczego.

Po złożeniu stosownego wniosku przez podejrzanego lub jego obrońcę w trybie art. 321§1 k.p.k. prowadzący postępowanie powiadamia podejrzanego i obrońcę o terminie końcowego zaznajomienia z aktami postępowania. Jednocześnie prowadzący postępowanie poucza podejrzanego i obrońcę o prawie do uprzedniego przejrzenia akt sprawy we wcześniejszym terminie. Tym samym po złożeniu stosownego wniosku podejrzanym lub jego obrońcą nabywa uprawnienie do:

- a) przejrzenia akt postępowania przed końcowym zaznajomieniem z nimi przez prowadzącego postępowanie w wyznaczonym terminie,
- b) zaznajomienie z aktami postępowania przez prowadzącego postępowanie w wyznaczonym terminie.

²⁹⁶ Ustawa z dnia 10.01.2003 r. o zmianie ustawy – Kodeks postępowania karnego, ustawy – przepisy wprowadzające Kodeks postępowania karnego, ustawy o świadku koronnym oraz ustawy o ochronie informacji niejawnych (Dz. U. Nr 17, poz. 155), która weszła w życie 01.07.2003 r.

Z uwagi na potrzebę zabezpieczenia opisanych uprawnień podejrzanego, zgodnie z art. 321§2 k.p.k. termin zaznajomienia podejrzanego powinien być tak wyznaczony, aby od doręczenia zawiadomienia o tej czynności podejrzanemu i jego obrońcy upłynęło 7 dni. Gwarantuje to podejrzanemu i jego obrońcy zapewnienie niezbędnego czasu na przygotowanie się do tej czynności, która z reguły poprzedza zakończenie prowadzonego postępowania przygotowawczego. W czynnościach zaznajomienia podejrzanego z materiałami postępowania ma prawo uczestniczyć również jego obrońca, zaś nieusprawiedliwione niestawiennictwo podejrzanego lub jego obrońcy nie tamuje dalszego toku postępowania (art. 321§3 i 4 k.p.k.).

Udział podejrzanego i jego obrońcy w końcowym ich zaznajomieniu z aktami postępowania przygotowawczego daje wymienionym uprawnienie do złożenia w ciągu 3 dni od tej czynności wniosku o uzupełnienie śledztwa lub dochodzenia (art. 321§5 k.p.k.). W złożonym wniosku podejrzanym lub jego obrońcą powinni wskazać przeprowadzenia jakich czynności dowodowych się domagają, bądź w jakim kierunku ich zdaniem prowadzący postępowanie powinien uzupełnić śledztwo lub dochodzenie. W przypadku uwzględnienia wniosku podejrzanego lub jego obrońcy o uzupełnienie postępowania, na ich żądanie nie można im odmówić wzięcia udziału we wnioskowanych czynnościach.

Dopiero zakończenie opisanego powyżej trybu postępowania związanego z zaznajomieniem podejrzanego oraz jego obrońcy z materiałami postępowania, w przypadku braku przesłanek do uzupełnienia postępowania przygotowawczego daje prowadzącemu możliwość zamknięcia śledztwa lub dochodzenia. Powzięcie takiego postanowienia ogłasza się, lub o jego treści zawiadamia się podejrzanego lub jego obrońcę (art. 321§6 k.p.k.).

W toku prowadzonego śledztwa opisane czynności związane z zamknięciem śledztwa zgodnie z art. 311§3 k.p.k. realizuje prokurator, zaś w przypadku dochodzenia funkcjonariusz innego organu dochodzeniowego. Wskazać należy, iż omawiany przepis art. 311§3 k.p.k. został zmieniony w wyniku nowelizacji kodeksu postępowania karnego ustawą z dnia 27.09.2013 r., zgodnie z którą od dnia 01.07.2015 r. utrwalenie przesłuchania świadków przez Policję następować będzie w formie protokołu ograniczonego do zapisu najbardziej istotnych oświadczeń osób biorących udział w czynności.

Nadmienić należy ponadto, iż w przypadku prowadzenia dochodzenia nie jest wymagane jego zamknięcie, chyba że podejrzanym jest zatrzymany lub tymczasowo aresztowany (art. 325g §1 k.p.k.). Zatem w sytuacji stosowania wobec podejrzanego tych środków przymusu

obowiązkiem organu prowadzącego dochodzenie jest wydanie postanowienia o jego zamknięciu oraz zawiadomienia o tym podejrzanego i jego obrońcy.

Wspomnieć w tym miejscu należy o wprowadzonej przez nowelizację kodeksu postępowania karnego ustawą z dnia 27.09.2013 r. instytucji selekcji akt postępowania przygotowawczego - określonej w art. 334 § 1 i 2 k.p.k. Zgodnie z jego treścią prokurator z aktem oskarżenia przekazuje sądowi jedynie materiały postępowania przygotowawczego związane z kwestią odpowiedzialności osób wskazanych w tym akcie za czyny w nim zarzucane, obejmujące:

- postanowienia i zarządzenia dotyczące tych osób wydane w toku postępowania,
- protokoły z czynności dowodowych i załączniki do nich przewidziane przez ustawę,
- opinie i dokumenty urzędowe i prywatne uzyskane lub złożone do akt sprawy (art. 334§1 k.p.k.).

Ponadto na żądanie strony, w tym również oskarżonego, zgłoszone w trybie wskazanym w art. 321 § 5 oskarżyciel publiczny obowiązany będzie dołączyć do aktu oskarżenia także inne, wskazane przez stronę materiały postępowania przygotowawczego (art. 334 § 2 k.p.k.). Jak wskazuje się w uzasadnieniu projektu ustawy nowelizacyjnej k.p.k. gdyby oskarżyciel publiczny mimo takiego żądania tego nie uczynił, lub strona dopiero po zapoznaniu się z aktami sprawy w toku postępowania jurysdykcyjnego uznała to za niezbędne, można będzie wysunąć takie żądanie również w stadium sądowym po otrzymaniu od prezesa sądu odpisu aktu oskarżenia (art. 338 § 1 k.p.k.), bądź również później, ale jeszcze przed rozpoczęciem przewodu sądowego (art. 381 § 2 k.p.k.)²⁹⁷.

5) Prawo podejrzanego i oskarżonego do składania wniosków oraz udziału w czynnościach procesowych

Podstawowym uprawnieniem tymczasowo aresztowanego związanym ze stosowaniem tego środka przymusu jest prawo składania w każdym czasie wniosku o jego uchylenie lub zmianę (art. 254§1 k.p.k.) Powyższe żądanie oskarżony (podejrzany) może wnieść na

²⁹⁷ Za symptomatyczne można uznać, że w ostatecznej wersji ustawy zrezygnowano z zawarcia w projektowanym art.334 § 1 „dyrektywy kierunkowej” przy kwalifikowaniu materiałów postępowania przygotowawczego przekazywanych wraz z aktem oskarżenia, którą miały być zasady prawdy i obiektywizmu określone w art. 2 § 2 i art. 4 k.p.k., (Uzasadnienie projektu ustawy z dnia 27.09.2013 r. o zmianie ustawy – Kodeks postępowania karnego oraz niektórych innych ustaw (Dz. U. z dnia 25.10.2013 r. poz. 1247), druk sejmowy nr 870, s. 71 – 72).

wszystkich etapach stosowania aresztu oraz może to czynić wielokrotnie²⁹⁸. Również obrońca oskarżonego jest uprawniony do złożenia niniejszego wniosku, który poza kontrolą zażaleniową (art. 252 k.p.k.) oraz kontrolą urzędu (art. 253 k.p.k.) stanowi jeden z istotnych sposobów wzruszenia postanowienia w przedmiocie tymczasowego aresztowania²⁹⁹.

Ustawodawca zapewnił szybki tryb rozpoznawania wniosku o zmianę lub uchylenie środka zapobiegawczego, bowiem stosowne postanowienie w przedmiocie rozpatrzenia wniosku wydaje w ciągu 3 dni, właściwy prokurator w toku postępowania przygotowawczego, bądź też sąd po wniesieniu aktu oskarżenia. Wskazany jednakże termin ma charakter instrukcyjny i liczy się od dnia złożenia tego wniosku do organu procesowego. Właściwy organ procesowy ma obowiązek rozpatrzenia każdego wniosku, gdyż milczenie tego organu nie może być rozumiane jako negatywne jego rozpatrzenie³⁰⁰.

Obecny stan prawny przewiduje ograniczone uprawnienie do wniesienia zażalenia na postanowienie sądu lub prokuratora wydane w przedmiocie jego wniosku o uchylenie lub zmianę tymczasowego aresztowania. Taki środek odwoławczy może zostać bowiem złożony po upływie co najmniej 3 miesięcy od dnia wydania postanowienia w przedmiocie tymczasowego aresztowania dotyczącego tego samego oskarżonego (art. 254§2 k.p.k.). Niekorzystne rozstrzygnięcie omawianego zagadnienia w zakresie uprawnienia oskarżonego do zaskarżenia takiego postanowienia związane jest z potrzebą przeciwdziałania przedłużaniu postępowania poprzez nadmiernie częste składanie takich wniosków, a następnie zaskarżanie niekorzystnych decyzji.

Obowiązujący w polskim systemie prawnym model postępowania karnego, cechuje się ograniczoną zasadą kontrydiktoryjności procesu karnego. Jej zakres jest niezwykle wąski w toku postępowania przygotowawczego, w wyniku obowiązującej zasady gromadzenia dowodów w tej fazie z urzędu. Ponadto zasada kontrydiktoryjności ograniczona została w postępowaniu jurysdykcyjnym, przede wszystkim przez przeprowadzanie dowodów z urzędu przez sąd, którego obowiązkiem w toku rozprawy jest wyjaśnienie wszystkich

²⁹⁸ T. Grzegorzczak, Wniosek o uchylenie lub zmianę środka zapobiegawczego, [w:] Współczesny polski proces karny. Księga ofiarowana Prof. Tadeuszowi Nowakowi (red. S. Stachowiak), Poznań 2002, s. 215.

²⁹⁹ D. Tarnowska, Wniosek o uchylenie lub zmianę zastosowanego środka zapobiegawczego (art. 254 k.p.k.), [w:] Skargowy model procesu karnego. Księga ofiarowana Prof. S. Stachowiakowi, (red. A. Gerecka-Żołyńska, P. Górecki, H. Paluszkiewicz, P. Wiliński), Warszawa 2008, s. 381.

³⁰⁰ J. Gawin, Wniosek o uchylenie lub zmianę środka zapobiegawczego, [w:] Nowa kodyfikacja karna (red. L. Bogunia), t. X, Wrocław 2002, s. 104.

okoliczności sprawy, a w miarę możliwości także okoliczności sprzyjających popełnieniu przestępstwa³⁰¹.

Jednakże zgodnie z obowiązującym obecnie ustawodawstwem dowody w toku postępowania karnego należy w pierwszej kolejności przeprowadzać na wniosek stron, w tym oskarżonego i jego obrońcy (art. 167 k.p.k.). Tym samym zatrzymany oraz tymczasowo aresztowany, występujący w toku postępowania jako podejrzany lub oskarżony, dysponują na każdym etapie postępowania karnego uprawnieniem do składania wniosków o przeprowadzenie określonych czynności dowodowych. Przy czym zakres, kolejność i czas ewentualnego składania wniosków dowodowych uzależniony jest od przyjętej przez oskarżonego linii obrony. Inicjatywa dowodowa jest o tyle istotna, że w wyniku przeprowadzonych na jej podstawie czynności, ulega poszerzeniu zgromadzony materiał dowodowy, który ma następnie wpływ na końcowe rozstrzygnięcie w postępowaniu karnym. Nie ulega wątpliwości, iż dysponowanie przez zatrzymanego i tymczasowo aresztowanego prawa do składania wniosków dowodowych, stanowi istotny element ich prawa do obrony.

W trakcie postępowania przygotowawczego, co zasygnalizowano, regułą jest przeprowadzenie czynności i gromadzenie dowodów przez organy ścigania, dlatego też w tej fazie postępowania występują jedynie „elementy” kontradycyjności³⁰². Do powyższych elementów zaliczyć należy uprawnienie podejrzanego i jego obrońcy do składania wniosków o dokonanie czynności śledztwa lub dochodzenia (art. 315§1 k.p.k.). W przypadku uwzględnienia wniosku podejrzanego lub jego obrońcy o przeprowadzenie czynności dowodowych w toku postępowania przygotowawczego, na ich żądanie nie można im odmówić wzięcia udziału we wnioskowanych czynnościach (art. 315§2 k.p.k.). Ograniczenie możliwości odmowy dopuszczenia wnioskodawcy do udziału w przeprowadzeniu wnioskowanej czynności jest istotnym wzmocnieniem uprawnień podejrzanego i jego obrońcy, co postulowali przedstawiciele doktryny procesu karnego jeszcze pod rządami d. k.p.k. z 1969 r.³⁰³.

³⁰¹ A. Gubiński, Zasady prawa karnego, Warszawa 1996, s. 275.

³⁰² B. Bieńkowska (w:) Wykład prawa karnego procesowego, B. Bieńkowska, P. Kruszyński, C. Kulesza, P. Piszczek, Sz. Pawelec, pod redakcją P. Kruszyńskiego, Białystok 2012, s. 66.

³⁰³ T. Grzegorzczak, Obrońca w postępowaniu przygotowawczym, Łódź 1988, s. 211-212.

Z punktu widzenia omawianego zagadnienia, zasadą powinno być sprowadzenie podejrzanego pozbawionego wolności, w tym zatrzymanego lub tymczasowo aresztowanego. Odstępstwem od przeprowadzenia wnioskowanej czynności z udziałem podejrzanego pozbawionego wolności może być jedynie sytuacja, gdy jego sprowadzenie spowodowałoby poważne trudności (art. 315§2 k.p.k. w zw. z art. 318 k.p.k.). Osoby pozbawione wolności w toku prowadzonego przeciwko nim postępowania karnego doznają w tym aspekcie ograniczenia w zakresie przysługujących im uprawnień. W przypadku zaniechania doprowadzenia pozbawionego wolności, podejrzany nie dysponuje możliwością udziału we wnioskowanej czynności procesowej. W odróżnieniu zatem od osoby pozostającej na wolności jego zakres uprawnień wynikających z prawa do obrony doznaje istotnego uszczerbku. W opisanej sytuacji procesowej jedynie udział obrońcy we wnioskowanych przez podejrzanego czynnościach śledztwa może w pewnym zakresie zminimalizować niemożność realizacji tych uprawnień. Gdyby jednakże podejrzany nie miał obrońcy, a domagał się udziału we wnioskowanej czynności, należałoby ustanowić dla niego obrońcę w trybie art. 79§2 k.p.k., bowiem stanowi to okoliczność utrudniającą jego obronę. Jednakże w obecnej praktyce procesowej można traktować to jako postulat *de lege ferenda*, gdyż uznanie takiej sytuacji za przypadek obrony obligatoryjnej zależy od uznania sądu działającego w oparciu o niedookreślone kryterium „okoliczności utrudniających obronę” i w zasadzie jest odnoszony do postępowania sądowego. Jak wskazuje się w doktrynie w praktyce procesowej za okoliczność o której mowa w art. 79§ 2 k.p.k., uzasadniająca obronę obligatoryjną i wyznaczenie obrońcy z urzędu uznaje się również niemożność wzięcia przez podejrzanego udziału w przesłuchaniu małoletniego pokrzywdzonego lub świadka w trybie art. 185 a i 185 b k.p.k.³⁰⁴

Do czynności śledztwa i dochodzenia, których nie będzie można powtórzyć na rozprawie, należy dopuścić podejrzanego oraz ustanowionego obrońcę, chyba że zachodzi niebezpieczeństwo utraty lub zniekształcenia dowodu w razie zwłoki. Również w przypadku przeprowadzania tzw. czynności niepowtarzalnych regułą jest sprowadzenie podejrzanego pozbawionego wolności, w tym zatrzymanego lub tymczasowo aresztowanego, na miejsce wykonania czynności. Nie sprowadza się podejrzanego pozbawionego wolności jedynie w przypadku, gdy zwłoka w przeprowadzeniu wymienionych czynności grozi utratą lub zniekształceniem dowodu (art. 316§1 i 2 k.p.k.).

³⁰⁴ J. Grajewski, S. Steinborn, (w:) Kodeks postępowania karnego. Tom I (wyd.3), (red. L. K. Paprzycki), Warszawa 2013, s. 307 i podane tam orzecznictwo.

Udział podejrzanego w toku postępowania przygotowawczego w czynnościach powtarzalnych (art. 315§1 k.p.k.) lub niepowtarzalnych (art. 316§1 k.p.k.) stanowi elementarny przykład jego czynnego prawa do obrony. Z tych też powodów odmowa doprowadzenia pozbawionego wolności podejrzanego na wnioskowane czynności powinna mieć charakter wyjątkowy.

We wniosku dowodowym strony, w tym oskarżonego lub jego obrońcy, można zmierzać do wykrycia lub oceny właściwego dowodu, w tym określić sposób przeprowadzenia dowodu. Niezbędnym natomiast jest wskazanie oznaczenia (określenia) dowodu, który ma zostać przeprowadzony, a także okoliczności, które w następstwie tego dowodu mają być udowodnione (art. 169§ 1 i 2 k.p.k.).

Organ prowadzący postępowanie, zgodnie z art. 170§1 k.p.k. może w trybie postanowienia oddalić wniosek dowodowy, jedynie w ściśle określonym przypadku, jeżeli:

- a. przeprowadzenie dowodu jest niedopuszczalne, w tym niezgodne z prawem,
- b. okoliczność, która ma być udowodniona, nie ma znaczenia dla rozstrzygnięcia sprawy, albo jest już udowodniona zgodnie z twierdzeniem wnioskodawcy,
- c. dowód jest nieprzydatny do stwierdzenia danej okoliczności,
- d. dowodu nie da się przeprowadzić,
- e. wniosek dowodowy w sposób oczywisty zmierza do przedłużenia prowadzonego postępowania.

Ustawa karno-procesowa nie daje stronom uprawnienia do zaskarżenia w trybie zażalenia postanowienia o oddaleniu wniosku dowodowego, przez co ogranicza w tym zakresie uprawnienia oskarżonego i jego obrońcy. Taka regulacja została złagodzona poprzez zasadę, iż oddalenie dowodu nie stanowi przeszkody w późniejszym dopuszczeniu takiego dowodu, chociażby nie ujawniły się nowe okoliczności w toku rozpatrywanej sprawy (art. 170§4 k.p.k.).

6) Zaskarżalność decyzji procesowych w przedmiocie zatrzymania i tymczasowego aresztowania

Sądowa kontrola pozbawienia wolności wynika zarówno z art. 41 ust. 2 Konstytucji RP, jak również art. 5 ust. 4 EKPC oraz art. 9 ust. 4 MPPOiP. Zgodnie z tymi regulacjami każdy pozbawiony wolności, nie na podstawie wyroku sądowego, ma możliwość odwołania się do sądu w celu ustalenia legalności pozbawienia wolności oraz zarządzenia jego zwolnienia, w przypadku stwierdzenia niezgodnej z prawem decyzji właściwego organu.

Prawo złożenia do sądu zażalenia na zatrzymanie jest niezwykle istotnym spośród środków prawnych przysługujących osobie zatrzymanej. Poprzez wniesienie tego środka odwoławczego zatrzymany lub jego obrońca można domagać się w trybie art. 246§1 k.p.k. zbadania zasadności, legalności oraz prawidłowości zastosowanego zatrzymania. Chociaż cytowany przepis nie określa terminu do wniesienia zażalenia, w powyższym zakresie znajduje zastosowanie art. 460 k.p.k. wskazujący, iż wynosi on 7 dni od daty dokonania tej czynności – zatrzymania osoby (art. 467§1 k.p.k.)³⁰⁵ lub po jej zwolnieniu³⁰⁶. Uwzględniając gwarancje procesowe uprawnień zatrzymanego słusznie wskazuje się, iż wniesienie zażalenia przez osobę zatrzymaną po jej zwolnieniu bezpośrednio do sądu stanowi realizację jej niezbywalnych praw z okresu , gdy była zatrzymana , kontynuując w ten sposób procesową rolę zatrzymanego³⁰⁷.

Zażalenie przysługuje zarówno w przypadku zatrzymania właściwego oraz zarządzonego przez prokuratora w trybie art. 247 § 1 k.p.k. O uprawnieniu do wniesienia zażalenia należy pouczyć osobę zatrzymaną zgodnie z art. 244§2 k.p.k. Przysługujące zatrzymanemu zażalenie stanowi jedno z najważniejszych jego uprawnień służących ochronie osób pozbawionych wolności przed arbitralnością organów państwa³⁰⁸. Nie przysługuje natomiast zażalenie na ujęcie obywatelskie zastosowane w trybie art. 243§1 k.p.k.

³⁰⁵ J. Grajewski, S. Steinborn, Zatrzymanie w k.p.k., Edukacja Prawnicza 2004, nr 5,

³⁰⁶ R. Zdybel, Zatrzymanie procesowe w świetle rozwiązań kodeksu postępowania karnego oraz praktyki ścigania, Przegląd Sądowy 2003, nr 9, s. 102.

³⁰⁷ R. A. Stefański, Tymczasowe aresztowanie i związane z nim środki przymusu w nowym kodeksie postępowania karnego, Nowa kodyfikacja karna. Kodeks postępowania karnego. Krótkie komentarze, z.6, Warszawa 1998, s.153.

³⁰⁸ J. Karaźniewicz, Sygnalizacja jako skutek sądowej kontroli zatrzymania na tle europejskich standardów ochrony praw osoby pozbawionej wolności, [w:] Tożsamość polskiego prawa karnego, (red. S. Pikulski, M. Romańczuk – Grądecka, B. Orłowska – Zielińska), Olsztyn 2011, s. 486.

Omawiany środek odwoławczy wnosi się do sądu³⁰⁹ rejonowego zgodnie z miejscem zatrzymania lub prowadzenia postępowania (art. 246 § 2 k.p.k.)³¹⁰

Sąd zobowiązany jest do rozpoznania zażalenia na zatrzymanie niezwłocznie po jego złożeniu. Realizacja tej gwarancji procesowej ma na celu, aby osoba bezprawnie pozbawiona wolności miała szansę na szybkie uwolnienie³¹¹. Wniesione zażalenie zgodnie z art. 95 k.p.k. rozpatrywane jest na posiedzeniu, w którym bierze udział prokurator (art. 96 § 1 k.p.k.). Sąd rozpoznający zażalenie dysponuje uprawnieniem do dokonania na posiedzeniu niezbędnych czynności procesowych istotnych z punktu widzenia uprawnień zatrzymanego, w tym sprowadzić i przesłuchać zatrzymanego³¹². O terminie posiedzenia sądowego zostaje zawiadomiona osoba wnosząca zażalenie (zatrzymany), który ma prawo do udziału w niniejszym posiedzeniu zgodnie z art. 464§1 k.p.k.³¹³, jednakże jego niestawiennictwo nie tamuje rozpoznania sprawy³¹⁴.

Zgodnie z art. 97 k.p.k. sąd może dokonać określonych czynności wyjaśniających, w tym zwłaszcza przeprowadzić przesłuchanie podejrzanego przed rozstrzygnięciem zażalenia dotyczącego czynności zatrzymania. W tym celu wskazanym jest stawiennictwo zatrzymanego na posiedzenie sądowe, w toku którego rozpoznawane jest jego zażalenie. Po rozpatrzeniu okoliczności i przesłanek zastosowania zatrzymania sąd, w razie uznania bezzasadności lub nielegalności zastosowanego środka przymusu, zarządza natychmiastowe zwolnienie zatrzymanego, jeżeli jest on nadal pozbawiony wolności (art. 246 § 3 k.p.k.).

³⁰⁹ Słusznie przy tym w literaturze wskazuje się, iż „najskuteczniejszym zabezpieczeniem praw i wolności osób uwięzionych w proces karny jest jurysdykcyjna kontrola wszelkich decyzji w nim podejmowanych” – D. Pezowicz, Kontrola stosowania przymusu w polskim postępowaniu karnym w świetle projektu nowelizacji k.p.k., Przegląd Więziennictwa Polskiego 2002, nr 37, s. 8.

³¹⁰ T. Grzegorzcyk, Rozpoznawanie przez sąd zażalenia na zatrzymanie i przymusowe doprowadzenie w znowelizowanej procedurze karnej, Prokuratura i Prawo 2003, nr 7-8, s. 8.

³¹¹ A. Ludwiczek, Problematyka kontroli zatrzymania w nowym kodeksie postępowania karnego, Prokuratura i Prawo 1998, nr 11-12, s.43.

³¹² R. A. Stefański, Zatrzymanie według nowego kodeksu postępowania karnego, Prokuratura i Prawo 1997, nr 10, s. 55.

³¹³ Zapewnienie prawa zatrzymanego do udziału w posiedzeniu rozpoznającym jego zażalenie było postulowane od dawna (vide : Sz. Majcher, D. Stachurski, Sądowa kontrola zatrzymania w świetle Konstytucji RP, Państwo i Prawo 2006, nr 4, s. 60-61, oraz S. Zabłocki, Rozpoznawanie zażaleń na decyzje o zatrzymaniu, Palestra 2005, nr 1-2, s. 225-228), jednakże zostało zapewnione od 21.09.2005 r. po zmianie art. 464§1 k.p.k. ustawa nowelizująca k.p.k. z dnia 07.07.2005 r. (Dz. U. Nr 169, poz. 1461) którą wymógł wyrok TK z dnia 06.12.2004 r. sygn. SK 29/04.

³¹⁴ Sz. Majcher, D. Stachurski, W kwestii gwarancji procesowych zatrzymanego, Edukacja Prawnicza 2006, nr 4, s. 32-33.

Ponadto w takim przypadku sąd zawiadamia prokuratora i organ przełożony nad organem, który dokonał zatrzymania w razie stwierdzenia poważnych nieprawidłowości w jego wykonaniu (art. 246 § 4 k.p.k.). Wniesienie zażalenia pozwala sądowi przeprowadzić całościową kontrolę legalności zatrzymania również po ustaniu stosowania tego środka przymusu.

W takim przypadku sąd może bowiem stwierdzić *post factum* bezpodstawność zatrzymania, w kontekście braku zaistnienia przesłanek do jego zastosowania lub naruszenia przepisów prawa dotyczącego okresu wykonywania tego środka. Ustawodawca dopuszcza także możliwość łącznego rozpoznania zażaleń na zatrzymanie i tymczasowe aresztowanie w razie ich zbiegu (art. 246§5 k.p.k.), przy czym wskazać należy, iż właściwym do rozpatrzenia takiego środka odwoławczego jest wówczas sąd okręgowy . Tymczasowe aresztowanie stosuje bowiem, co przedstawione zostało już powyżej, sąd rejonowy.

Zaznaczyć należy, iż poza badaniem zasadności stosowania zatrzymania w wyniku wniesionego zażalenia, niniejszy środek przymusu podlega także kontroli sprawowanej z urzędu przez sąd i prokuratora, w zakresie prawidłowości jego aplikacji (art. 256 k.p.k.). Zakres uprawnień prokuratora w przedmiocie nadzoru ograniczony został wyłącznie do postępowania przygotowawczego, natomiast sąd jest zobowiązany do kontrolowania tego środka przymusu, zarówno gdy jest stosowany w toku postępowania przygotowawczego, jak również sądowego. Nadzorowi podlega wówczas nie tylko płaszczyzna merytoryczna zatrzymania, ale i formalna.

Kolejnym środkiem odwoławczym przysługującym osobie zatrzymanej, na zastosowany środek przymusu o charakterze izolacyjnym jest określone w trybie art. 15 ust. 7 ustawy o Policji ³¹⁵ zażalenie na sposób prowadzenia czynności zatrzymania przez funkcjonariuszy policji. Właściwym organem do rozpatrzenia tego zażalenia jest właściwy miejscowo prokurator. Właściwość terytorialna prokuratora będzie wynikała z miejsca prowadzenia czynności przez funkcjonariuszy policji. Organ uprawniony do rozpatrzenia tego zażalenia nie został wybrany przez ustawodawcę przypadkowo, gdyż to właśnie prokurator, jako *dominus litis* wstępnego etapu procesu, sprawuje nadzór nad prawidłowością prowadzonego postępowania przez funkcjonariuszy policji, a tym samym również nad czynnością

³¹⁵ Ustawa z dnia 6 kwietnia 1990 r. o Policji (tj. Dz. U. z 2011 r., Nr 287, poz. 1687 z późn. zm.)

zatrzymania. Wynika to wprost zarówno z treści art. 326§1 i 2 k.p.k., jak również z przywołanego powyżej art. 256 k.p.k.

Przy czym prokuratorska kontrola zatrzymania nastąpi jedynie w sytuacji wniesienia zażalenia na sposób prowadzenia zatrzymania. W przypadku zbiegu zażalenia do sądu w celu zbadania zasadności, legalności oraz prawidłowości zatrzymania, ze środkiem odwoławczym wniesionym na sposób prowadzenia czynności, bądź też zaskarżeniu obu tych kwestii w jednym zażaleniu, właściwym do jego rozpoznania będzie właściwy sąd.

Na każde postanowienie dotyczące zastosowania tymczasowego aresztowania, jak również w przedmiocie przedłużenia okresu stosowania tego środka zapobiegawczego przysługuje zażalenie. W przypadku wydania takiego postanowienia przez sąd pierwszej instancji zażalenie rozpoznawane jest przez sąd wyższego szczebla. Tak więc zażalenia na postanowienia sądu rejonowego rozstrzyga sąd okręgowy, zaś na postanowienia sądu okręgowego rozpoznaje sąd apelacyjny. Odmienny przypadek zaistnieje w sytuacji przedłużenia tymczasowego aresztowania przez sąd odwoławczy. Chociaż zgodnie z przyjętą na podstawie art. 426 § 1 k.p.k. zasadą na postanowienie sądu odwoławczego wydanego w toku tego postępowania zażalenie nie przysługuje, jednakże z mocy § 3 art. 426 k.p.k. środek ten jest dopuszczalny w przypadku zastosowania środka zapobiegawczego. Omawiana regulacja rozciąga się również na postanowienie przedłużające tymczasowe aresztowania wydane w toku postępowania odwoławczego, na które także przysługuje oskarżonemu zażalenie.

Złożony wówczas środek odwoławczy rozpoznawany jest przez inny równorzędny skład sądu odwoławczego. W przypadku przedłużenia tymczasowego aresztowania w trybie art. 263 § 4 k.p.k. przez sąd apelacyjny, ustawodawca przewidział rozpoznanie zażalenia przez instancję poziomą. Zgodnie bowiem z art. 263 § 5 k.p.k. wprowadzono wewnętrzny tryb odwoławczy, polegający na rozpatrywaniu przez sąd apelacyjny w składzie 3 sędziów zażalenia od decyzji tego sądu. Wskazanie na skład 3-osobowy jest konsekwencją tego, że o przedłużeniu tymczasowego aresztowania na okres ponad 12 miesięcy sąd apelacyjny orzeka w składzie jednoosobowym (art. 329 § 2 k.p.k.). Jednakże rozpoznawanie zażalenia przez powiększony skład tego samego sądu podlega słusznej krytyce³¹⁶ i nie powinno być utrzymywane w systemie prawnym.

³¹⁶ K. Nowicki, Zażalenie dotyczące tymczasowego aresztowania, [w:] Nowa kodyfikacja prawa karnego, (red. L. Bogunia), t. II, Wrocław 1998, s. 116.

Złożone zażalenie na postanowienie o zastosowaniu tymczasowego aresztowania, oraz jego przedłużenie powinno zostać rozpoznane niezwłocznie. Wskazana powyżej przez ustawodawcę norma z art. 252§3 k.p.k. zasada niezwłocznego rozstrzygnięcia wniesionego w tym zakresie środka odwoławczego wynika wprost z zasady konstytucyjnej ujętej w art. 41 ust. 2 Konstytucji RP³¹⁷. Powyższy termin, określony pojęciem ocennym, liczy się od wniesienia zażalenia³¹⁸. Zgodnie z treścią art. 463§2 k.p.k. zażalenie na postanowienie w przedmiocie tymczasowego aresztowania powinno być przekazane do rozpoznania w ciągu 48 godzin. Mając na względzie uprawnienia tymczasowo aresztowanego wskazać należy, iż niestety powyższy termin ma charakter jedynie instrukcyjny, co oznacza iż jego przekroczenie nie powoduje w istocie żadnych konsekwencji procesowych³¹⁹.

Ponadto zaznaczyć należy, iż sprawy osób zatrzymanych i tymczasowo aresztowanych powinny być rozpatrywane w pierwszej kolejności (§ 292 regulaminu sądowego). Uwzględniając praktykę sądową w tej materii, w literaturze przedmiotu słusznie podnoszona jest kwestia braku zapewnienia przez powyższe unormowania realizacji konstytucyjnej gwarancji niezwłocznego rozpoznania zażalenia na tymczasowe aresztowanie³²⁰. Zaznaczyć przy tym należy, iż sąd dokonujący kontroli postanowień w przedmiocie tymczasowego aresztowania lub zatrzymania bada zasadność zastosowania tych środków przymusu także pomimo upływu ich trwania.

Obowiązujący obecnie system prawny nie przewiduje uprawnienia tymczasowo aresztowanego do zaskarżenia postanowienia sądu okręgowego w przedmiocie zastosowania wobec niego izolacyjnego środka zapobiegawczego, w następstwie rozpoznawania zażalenia prokuratora na postanowienie sądu rejonowego nieuwzględniającego wniosku o zastosowanie tymczasowego aresztowania. Wydany w tym przedmiocie wyrok TK z dnia 13.07.2009 r.³²¹, jednoznacznie określił, iż obowiązujący art. 437§1 i 2 k.p.k. jest w tej

³¹⁷ D. Wysocki, Gwarancja niezwłocznej kontroli odwoławczej tymczasowego aresztowania, Prokuratura i Prawo 2003, nr 1, s. 49.

³¹⁸ R. A. Stefański, Zaskarżalność postanowień w przedmiocie środka zapobiegawczego, [w:] Środki zaskarżenia w procesie karnym. Księga pamiątkowa ku czci prof. Zbigniewa Dody (red. A. Gaberle, S. Waltoś), Kraków 2000, s. 474.

³¹⁹ K. Nowicki, Zażalenie w przedmiocie środków zapobiegawczych, [w:] Rzetelny proces karny. Księga jubileuszowa Prof. Z. Świdy, Warszawa 2009, s.557.

³²⁰ S. Szołucha, Czynniki czasu przy zastosowaniu tymczasowego aresztowania – wnioski *de lege ferenda*, [w:] Rzetelny proces karny. Księga jubileuszowa Prof. Z. Świdy, Warszawa 2009, s.568.

części zgodny z art. 41 ust. 2 oraz z art. 176 ust. 1 Konstytucji RP. Powyższe orzeczenie wywiera negatywny wpływ na zakres uprawnień tymczasowo aresztowanego w przedmiocie wniesienia środka odwoławczego od postanowienia sądu okręgowego, dotyczącego zastosowania tego środka zapobiegawczego.

Odmienny tryb zaskarżania postanowienia o zastosowaniu tymczasowego aresztowania wynika z treści art. 426 § 3 k.p.k. w przypadku zastosowania tego środka zapobiegawczego w toku postępowania odwoławczego. Wówczas zażalenie na powyższe postanowienie rozpatruje równorzędny, ale osobowo odmienny skład sądu odwoławczego. Omawiana regulacja znajduje zastosowanie w sytuacji, gdy sąd odwoławczy stosuje środek zapobiegawczy w toku rozpoznawania apelacji lub zażalenia wniesionego od orzeczenia sądu pierwszej instancji.

Wskazać należy, że zgodnie z wprowadzoną zmianą art. 252§3 k.p.k. ustawą z dnia 27.09.2013 r.³²², która wejdzie w życie w dniu 01.07.2015 r., zażalenie na postanowienie w przedmiocie tymczasowego aresztowania sąd rozpoznaje niezwłocznie, nie później niż przed upływem 7 dni od przekazania sądowi zażalenia wraz z niezbędnymi aktami. Wprowadzona zmiana ma na celu zobligowanie sądu do szybkiego rozpoznania środka odwoławczego wniesionego na postanowienia w przedmiocie tymczasowego aresztowania.

7) Prawo zatrzymanego i tymczasowo aresztowanego do korzystania z pomocy tłumacza

W Rzeczypospolitej Polskiej językiem urzędowym jest język polski (art. 27 Konstytucji RP). Zatem język polski jest obowiązujący, podczas rozstrzygania spraw karnych przez organy procesowe w toku postępowania karnego. Potwierdza to zasada wyrażona w art. 5§1 ustawy z dnia 27.07. 2001 r. – Prawo o ustroju sądów powszechnych³²³, zgodnie z którą językiem urzędowym przed sądami jest język polski.

Oskarżony, w tym zatrzymany i tymczasowo aresztowany, który nie włada w wystarczającym stopniu językiem polskim korzysta z prawa do korzystania w toku

³²¹ Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 13.07.2009 r. sygn. SK 46/08, opublikowany w Dz. U. Nr 115 poz. 974.

³²² Ustawa z dnia 27.09.2013 r. o zmianie ustawy – Kodeks postępowania karnego oraz niektórych innych ustaw (Dz. U. z dnia 25.10.2013 r. poz. 1247)

³²³ Ustawa z dnia 27.07.2001 r. – Prawo o ustroju sądów powszechnych (Dz. U. Nr 98 poz. 1070 z późn. zm.)

postępowania karnego z bezpłatnej pomocy tłumacza (art. 72§1 k.p.k.). Za osobę, która nie włada językiem polskim rozumieć należy zarówno osobę, która tego języka nie zna, ale także tę która nie rozumie stawianych jej pytań, bądź nie potrafi w języku polskim formułować swoich wypowiedzi. Zatem do czynności wykonywanych z udziałem oskarżonego, który nie włada w niezbędnym zakresie językiem polskim, w tym jego przesłuchania, należy wezwać tłumacza języka którym wymieniony się posługuje (art. 72§2 k.p.k. w zw. z art. 204§1 pkt. 2 k.p.k.). Ponadto wymienionemu powyżej oskarżonemu, doręcza się wraz z tłumaczeniem:

- postanowienie o przedstawieniu, uzupełnieniu lub zmianie zarzutów,
- akt oskarżenia,
- orzeczenie podlegające zaskarżeniu (w tym postanowienie o zastosowaniu lub przedłużeniu tymczasowego aresztowania),
- orzeczenie kończące postępowanie.

Uregulowania niniejsze realizują minimalny standard określony przez przepisy art. 6 ust. 3 lit. a EKPC oraz art. 14 ust. 3 lit. a MPPOiP, zgodnie z którymi każdy oskarżony dysponuje prawem do niezwłocznego otrzymania szczegółowej informacji w języku dla niego zrozumiałym o istocie i przyczynie skierowanego przeciwko niemu oskarżenia. Ponadto dają oskarżonemu (podejrzanemu), który nie włada w dostatecznym stopniu językiem polskim realne uprawnienie do korzystania z prawa do obrony.

Nadmienić należy ponadto, iż uprawnienia procesowe podejrzanego lub oskarżonego do tłumaczenia ustnego i pisemnego istotnych dokumentów w postępowaniu karnym zapewnia dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady z dnia 20.10.2010 r.³²⁴. Na mocy tej dyrektywy w sposób szerszy omówione zostały minimalne standardy wynikające z art. 6 ust. 3 lit. a EKPC oraz art. 14 ust. 3 lit. a MPPOiP, dotyczące tłumaczenia ustnego oraz tłumaczenia pisemnego w postępowaniu karnym oraz w postępowaniu służącym wykonaniu ENA.

³²⁴ Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady 2010/64/UE z dnia 20,10.2010 r. w sprawie prawa do tłumaczenia ustnego i tłumaczenia pisemnego w postępowaniu karnym (Dz. U. UE L 280 z dnia 26.10.2010 r.)

8) Udział tymczasowo aresztowanego w posiedzeniach sądowych w przedmiocie tymczasowego aresztowania

Udział tymczasowo aresztowanego w posiedzeniach sądowych w przedmiocie tymczasowego aresztowania jest jednym z elementów prawa oskarżonego do obrony, a także zasady „równości broni” istotnej z punktu widzenia rzetelnego postępowania karnego określonej w art. 6 ust. 1 EKPC. Z powyższej zasady wynika bowiem, że każda strona postępowania karnego powinna posiadać takie same uprawnienia do uczestnictwa w posiedzeniach sądowych, przez co właściwego znaczenia nabiera zasada kontrydiktoryjności procesu karnego. Dlatego też *de lege ferenda* należałoby przyznać oskarżonemu prawo udziału w tych posiedzeniach sądowych, w których może wziąć udział także prokurator. Obecnie jak przedstawię to poniżej obowiązujące regulacje odступują od takiego standardu, naruszając w tym zakresie prawo oskarżonego do obrony.

Podstawowe w tym zakresie znaczenie ma wyrażona w art. 96§1 k.p.k. (po jego nowelizacji w 2003 r. ³²⁵), zasada, że strony mają prawo do wzięcia udziału w posiedzeniu wówczas, gdy ustawa tak stanowi, chyba że ich udział jest obowiązkowy. Tym samym oskarżony na podstawie tej normy, podobnie jak prokurator, co do zasady uzyskali tożsame uprawnienie do uczestnictwa w posiedzeniach sądowych, w tym w przedmiocie tymczasowego aresztowania. Jednakże udział oskarżonego w posiedzeniach sądowych jest reglamentowany poprzez szczegółowe przepisy k.p.k. Zaznaczyć należy, że obowiązująca ustawa karnoprocesowa nie zawiera regulacji odnoszącej się do jawności zewnętrznej posiedzeń aresztowych, przez co nasuwają się wątpliwości w tym przedmiocie ³²⁶.

Udział zatrzymanego podejrzanego w posiedzeniu sądu w przedmiocie tymczasowego aresztowania został wyraźnie przewidziany w treści art. 249§3 k.p.k. Uprawnienie podejrzanego do udziału w tym posiedzeniu sądowym związane jest z zasadą, iż przed zastosowaniem tego środka zapobiegawczego sąd zobligowany jest do przesłuchania oskarżonego (podejrzanego). Daje to wymienionej stronie możliwość skorzystania z prawa

³²⁵ Ustawa z dnia 10.01. 2003 r. o zmianie ustawy – Kodeks postępowania karnego, ustawy – Przepisy wprowadzające Kodeks postępowania karnego, ustawy o świadku koronnym oraz ustawy o ochronie informacji niejawnych (Dz. U. Nr 17 poz. 155), która weszła w życie od 01.07.2003 r.

³²⁶ E. Mądrecka, Jawność wewnętrzna i zewnętrzna posiedzeń w przedmiocie tymczasowego aresztowania, [w:] Z problematyki funkcji procesu karnego (red. T. Grzegorzczak, J. Izydorczyk, R. Olszewski), Warszawa 2013, s. 445.

do obrony, w tym wypowiedzenia się w zakresie podstaw i zasadności zastosowania rozważanego izolacyjnego środka zapobiegawczego.

W przypadku stosowania tymczasowego aresztowania wobec oskarżonego w toku postępowania sądowego, po wpływie sprawy z aktem oskarżenia do właściwego sądu, strony oraz obrońcy i pełnomocnicy mogą wziąć udział w tym posiedzeniu. Ponadto na sądzie ciąży obowiązek ich zawiadomienia o terminie tego posiedzenia (art. 96§1 k.p.k. w zw. z art. 339§5 k.p.k.). Natomiast w sytuacji stosowania izolacyjnego środka zapobiegawczego na rozprawie sądowej, następuje to po przesłuchaniu oskarżonego, z udziałem stron które stawily się na rozprawę, po zawiadomieniu ich o jej terminie (art. 117§1-3 k.p.k.).

Zatem udział podejrzanego (oskarżonego) w posiedzeniu sądu w przedmiocie zastosowania tymczasowego aresztowania zapewniają równość stron w zakresie przedstawienia sądowi swoich argumentów³²⁷. Zasadne jest ponadto stwierdzenie, iż prawo do udziału podejrzanego (oskarżonego) w tym posiedzeniu stanowi warunek realizacji przez niego prawa do obrony materialnej.

Odmiennie wygląda kwestia udziału oskarżonego w posiedzeniu sądu w przedmiocie zastosowania tymczasowego aresztowania, w sytuacji jego nieobecności w kraju lub ukrywania się. Uczestnictwo oskarżonego w posiedzeniu sądu z przywołanych powodów jest wówczas niemożliwy, jednakże nawet po jego ujęciu obowiązujące regulacje procesowe nie zapewniają jego wysłuchania przez sąd wbrew obowiązkowi wynikającemu z art. 5 ust. 3 EKPC. Powyższy obowiązek stawienia osoby pozbawionej wolności przed sędzią nie zostanie ponadto zrealizowany, w rozpatrywanym przypadku, również po złożeniu wniosku o uchylenie tymczasowego aresztowania, bądź zażalenia na postanowienie o jego zastosowaniu.

W postępowaniu dotyczącym przedłużenia stosowania tymczasowego aresztowania art. 249§5 k.p.k. reguluje udział stron w tym posiedzeniu, stanowiąc, że jedynie prokurator i obrońca mają prawo być na tym posiedzeniu obecni, zarówno w toku postępowania przygotowawczego jak też jurysdykcyjnym. Problemem jest natomiast sytuacja, gdy oskarżony (podejrzaný) uczestniczy w postępowaniu bez ustanowionego obrońcy. Wtedy zgodnie z cytowaną normą sąd rozstrzyga w przedmiocie przedłużenia tymczasowego

³²⁷ M. Wąsek-Wiaderek, Zasada równości stron w polskim procesie karnym w perspektywie prawnoporównawczej, Kraków 2003, s. 263.

aresztowania bez udziału oskarżonego, którego nawet nie zawiadamia się o terminie tego posiedzenia³²⁸. Zatem oskarżony nie uzyskuje wówczas wiedzy o terminie tego posiedzenia, co uniemożliwia mu złożenie wniosku o jego sprowadzenie na posiedzenie. Tym samym posiedzenie takie nie nosi cech jawności wewnętrznej. Natomiast prokurator jest zawiadamiany o terminie takiego posiedzenia, co umożliwia mu wzięcie w nim udziału. Niniejsze regulacje prawne w sposób oczywisty naruszają prawo oskarżonego do obrony, jak też godzą w zasadę „równości broni”³²⁹.

Uwagi dotyczące udziału stron w posiedzeniu w przedmiocie przedłużenia tymczasowego aresztowania pozostają aktualne także przy rozstrzygnięciu wniosku o uchylenie tego środka zapobiegawczego oraz w zakresie rozstrzygnięcia w przedmiocie tego środka po wniesieniu aktu oskarżenia w trybie art. 344 k.p.k. W tej sytuacji o terminie posiedzeń zawiadamia się obrońcę oskarżonego i prokuratora. Jednakże również w tym przypadku ustawodawca nie przewidział obowiązku sądu zawiadomienia oskarżonego o terminie takiego posiedzenia. W sytuacji gdy oskarżony nie korzysta z pomocy obrońcy oskarżony nie jest on reprezentowany na posiedzeniu, w toku rozpoznawania wniosku o uchylenie lub zmianę tymczasowego aresztowania, jak również podczas rozstrzygnięcia o ewentualnym utrzymaniu tego środka zapobiegawczego w trybie art. 344 k.p.k. Nie dysponując wiedzą o terminie tego posiedzenia oskarżony nie może również w tym przypadku złożyć wniosku o jego sprowadzenie na posiedzenie.

Przewidziany w opisanej sytuacji udział prokuratora w tych posiedzeniach sądowych, przy braku uczestnictwa w nich oskarżonego, nie daje możliwości zaprezentowania stanowisk i argumentacji obu stron postępowania.

Przedstawienia wymaga także udział oskarżonego w postępowaniu odwoławczym, w toku którego rozpoznawane jest zażalenie w przedmiocie tymczasowego aresztowania. Odnośnie wyznaczanych posiedzeń dotyczących rozpoznania zażalenia na postanowienia o zastosowaniu tymczasowego aresztowania oraz jego przedłużenia, sąd zawiadamia o terminie tych posiedzeń jedynie prokuratora i obrońcę. Oskarżony nie zostaje zawiadomiony o takich posiedzeniach sądowych oraz nie bierze w nich udziału (art. 464§1 zdanie drugie k.p.k. w zw. z art. 249§5 k.p.k.). Oznacza to zatem, iż w sytuacji oskarżonego

³²⁸ E. Mądrecka, *op. cit.* s. 446.

³²⁹ Podobnie: J. Matras, Standard „równości broni” w postępowaniu w przedmiocie tymczasowego aresztowania, *Prokuratura i Prawo* 2009, nr 3, s. 14

występującego w postępowaniu bez obrońcy nie jest on na tych posiedzeniach reprezentowany, co narusza jego prawo do obrony.

Powyższe uwagi dotyczą także posiedzenia sądu odwoławczego, na którym rozpoznawane jest zażalenie oskarżonego złożone w trybie art. 254§2 k.p.k., na postanowienie sądu pierwszej instancji nie uwzględniającego wniosku o uchylenie lub zmianę tymczasowego aresztowania. Także w tym przypadku oskarżony nie zostaje zawiadomiony o takich posiedzeniach sądowych oraz nie bierze w nich udziału.

§3 Stosowanie europejskiego nakazu aresztowania a uprawnienia osoby ściganej określone w rozdziałach 65a i 65b k.p.k.

Rzeczypospolita Polska implementowała Decyzję Ramową Rady Unii Europejskiej z dnia 13.06.2002 r. o Europejskim nakazie aresztowania i procedurach przekazania pomiędzy Państwami Członkowskimi, poprzez uchwalenie ustawy z dnia 18.03.2004 r. o zmianie ustawy – Kodeks karny, ustawy – Kodeks postępowania karnego oraz ustawy – Kodeks wykroczeń³³⁰. Niniejsza ustawa wprowadziła do krajowego porządku prawnego w obowiązującej ustawie karno-procesowej dodatkowe rozdziały 65a oraz 65b. Dodany do k.p.k. rozdział 65a zatytułowany został: „Wystąpienie do państwa członkowskiego Unii Europejskiej o przekazanie osoby ściganej na podstawie europejskiego nakazu aresztowania”, oraz zawiera regulacje dotyczące postępowania w przypadku inicjowania przez polskie organy procesowe poszukiwania europejskim nakazem aresztowania (dalej ENA) osób na terenie Unii Europejskiej. Natomiast rozdział 65b k.p.k. „Wystąpienie państwa członkowskiego Unii Europejskiej o przekazanie osoby ściganej na podstawie europejskiego nakazu aresztowania”, przewiduje postępowanie inicjowane przez Państwo Członkowskie Unii Europejskiej, które w oparciu o ENA dochodzi do wydania osoby przebywającej na terytorium RP.

Z uwagi na zbliżoną konstrukcję ENA do ekstradycji, po wprowadzeniu do k.p.k. rozdziałów 65a i 65b, rozgorzała w doktrynie procesu karnego polemika dotycząca umocowania wprowadzonych regulacji w przepisach Konstytucji RP³³¹. Zgodnie bowiem

³³⁰ Ustawa z dnia 18.03.2004 r. o zmianie ustawy – Kodeks karny, ustawy – Kodeks postępowania karnego oraz ustawy – Kodeks wykroczeń (Dz. U. Nr 69, poz. 626), która weszła w życie w dniu 01.05.2004 r.

³³¹ T. Grzegorzczak, Procedowanie w sprawie europejskiego nakazu aresztowania, Prokuratura i Prawo 2005, nr 4, s. 8-9.

z art. 55 ust. 1 Konstytucji RP (przed jej nowelizacją) ekstradycja obywatela polskiego była zakazana. Zwyciężyła jednakże koncepcja zmiany art. 55 Konstytucji RP, poprzez dostosowanie ustawy zasadniczej do wprowadzonych regulacji k.p.k. dotyczących ENA. Ustawą z dnia 08.09.2006 r.³³² dokonano zmiany art. 55 Konstytucji RP, umożliwiając w sytuacji stosowania ENA wydawanie obywateli polskich na wniosek innego państwa lub sądowego organu międzynarodowego (Międzynarodowego Trybunału Karnego).

Wbrew pojawiającym się głosom krytycznym negującym zasadność przekazywania w trybie ENA obywateli polskich organom wymiaru sprawiedliwości innych krajów, podkreślić należy słuszność tej procedury, która przyczynia się również do sprowadzenia i przekazania polskim organom procesowym obywateli innych krajów Unii Europejskiej. Przy czym sposób procedowania przy ich przekazaniu ma charakter mniej skomplikowany i szybszy niż w przypadku ekstradycji.

Europejski nakaz aresztowania może zostać wydany w RP w razie podejrzenia, że osoba ścigana za przestępstwo popełnione na terenie Polski przebywa na terenie państwa członkowskiego Unii Europejskiej (art. 607a k.p.k.). Powyższe podejrzenie co do miejsca pobytu osoby ściganej, nie musi zatem stanowić pewności tego stanu. Musi jednakże znajdować oparcie w zgromadzonym materiale dowodowym, choć brak jest obowiązku wskazywania w jakim kraju Unii Europejskiej może przebywać osoba ścigana. Powyższe ustalenia będą jednakże pomocne, gdyż ENA powinien zostać przetłumaczony na język urzędowy państwa wykonania nakazu (art. 607c §2 k.p.k.).

ENA może wydać na wniosek prokuratora miejscowo właściwy sąd okręgowy. Bez stosownego wniosku prokuratora sąd okręgowy nie jest uprawniony do wydania ENA, nawet gdy taka potrzeba zaistnieje dopiero w fazie postępowania jurysdykcyjnego. Zgodnie z tezą zawartą w uchwale SN z dnia 20.01.2005 r.³³³, na postanowienie sądu okręgowego w przedmiocie wydania ENA nie przysługuje zażalenie. Ustawa karno-procesowa precyzyjnie reguluje obligatoryjne elementy ENA, wśród których najważniejsze znaczenie ma przytoczenie opisu i kwalifikacji prawnej czynu, wskazanie górnej granicy ustawowego zagrożenia karą pozbawienia wolności lub wysokości orzeczonej kary pozbawienia

³³² Ustawa z dnia 08.09.2006 r. o zmianie Konstytucji RP (Dz. U. Nr 200 poz. 1471).

³³³ Uchwała SN z dnia 20.01.2005 r. sygn. I KZP 29/04, OSNKW 2005, nr 1, poz. 3.

wolności oraz zwięzły opis stanu faktycznego (art. 607c §1 k.p.k.). Minister Sprawiedliwości określił wymagany wzór ENA³³⁴.

Wydanie ENA jest niedopuszczalne w sytuacji:

- 1) prowadzenia przeciwko osobie ściganej postępowania karnego o przestępstwo zagrożone karą pozbawienia wolności do roku,
- 2) wykonania kary pozbawienia wolności orzeczonej w wymiarze do 4 miesięcy albo innego środka polegającego na pozbawieniu wolności na czas do 4 miesięcy (art. 607b k.p.k.)

Opisane negatywne przesłanki europejskiego nakazu aresztowania jednoznacznie kształtują ten instrument prawny, jako wyłączony w postępowaniach dotyczących błahych występków. Ustawa z dnia 27.09.2013 r.³³⁵ wprowadza zmianę do art. 607 b k.p.k., która poza utrzymaniem dotychczasowych przesłanek niedopuszczalności wydania ENA dodaje kolejną - wydanie nakazu jest niedopuszczalne, jeśli nie wymaga tego interes wymiaru sprawiedliwości. Każdorazowe wydanie ENA, będzie zatem wiązało się z badaniem tego, czy interes wymiaru sprawiedliwości wymaga wydania nakazu. W przypadku odmiennych ustaleń wydanie ENA stanie się niedopuszczalne.

W przypadku poczynienia pozytywnych ustaleń co do miejsca pobytu osoby ściganej, sąd okręgowy wydający ENA przekazuje go bezpośrednio właściwemu organowi sądowemu państwa wykonania nakazu (art. 607d§1 k.p.k.). Ponadto odpis ENA przekazuje się Ministrowi Sprawiedliwości wraz z informacją do jakiego państwa członkowskiego Unii Europejskiej został przekazany do wykonania. W sytuacji, gdy miejsce pobytu osoby ściganej nie jest znane sąd okręgowy przesyła odpis ENA do właściwego wydziału Komendy Głównej Policji współpracującego w Interpolu, wraz z wnioskiem o wszczęcie poszukiwań międzynarodowych osoby ściganej.

Najważniejszą normę dotyczącą sfery uprawnień osoby ściganej zawiera art. 607e k.p.k., kształtujący tzw. zasadę specjalności. Zgodnie z tą regułą osoby wydanej dla procesu

³³⁴ Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 20.04.2004 r. w sprawie wzoru europejskiego nakazu aresztowania (Dz. U. Nr 73, poz. 664 ze sprostowaniem w Dz. U. Nr 99 poz. 1004), które weszło w życie w dniu 01.05.2004 r.

³³⁵ Ustawa z dnia 27.09.2013 r. o zmianie ustawy – Kodeks postępowania karnego oraz niektórych innych ustaw (Dz. U. z dnia 25.10.2013 r. poz. 1247), która w zakresie zmian dotyczących ENA wejdzie w życie z dniem 01.07.2015 r.

karnego w następstwie wykonania ENA nie można ścigać za przestępstwa inne niż te, które stanowiły podstawę jego wydania, ani nie można wykonać orzeczonych wobec niej za takie przestępstwa kar pozbawienia wolności albo innych środków polegających na pozbawieniu wolności (art. 607e§1 k.p.k.). Stanowi to gwarancję dla osoby ściganej zakazu rozszerzania zakresu jej odpowiedzialności poza czyny nie ujęte w ENA. Zaznaczyć należy, że zasada specjalności nie znajduje zastosowania w ściśle określonych okolicznościach opisanych w art. 607e§3 k.p.k.

Prawomocne orzeczenie daje podstawę zarządzenia wykonania jedynie kary orzeczonej za te przestępstwa, które stanowiły podstawę przekazania osoby ściganej w trybie ENA. Sąd wydaje postanowienie w przedmiocie zarządzenia wykonania tej kary na posiedzeniu, w którym prawo udziału mają prokurator i osoba ścigana. W sytuacji stawiennictwa osoby ściganej wraz z jej obrońcą, również i on zostanie dopuszczony do udziału w tym posiedzeniu. W sytuacji, gdy osoba ścigana jest pozbawiona wolności na jej wniosek sąd zarządza jej doprowadzenie, chyba że uzna za wystarczającą obecność jedynie obrońcy (art. 607e§2 k.p.k. w zw. z art. 451 k.p.k.).

Ustawa karno-procesowa przewiduje ponadto możliwość tzw. dalszego przekazania osoby ściganej, która została wydana organom wymiaru sprawiedliwości RP. Powyższe dalsze przekazanie może nastąpić co do zasady za zgodą właściwego organu sądowego państwa wykonania ENA na wniosek właściwego sądu okręgowego (art. 607i§2 k.p.k.). Ponadto zgoda właściwego organu państwa wykonania nakazu jest niezbędna dla wydania osoby ściganej innemu państwu (art. 607i§3 k.p.k.). Ostatnia spośród gwarancji osoby ściganej przewidzianej w rozdziale 65a k.p.k. dotycząca tzw. przekazania warunkowego została zawarta w art. 607j k.p.k. W myśl tej normy przekazanie osoby ściganej może nastąpić pod warunkiem przedstawionym przez państwo wykonania ENA, które przekazało osobę ściganą, dotyczącym tego, że wykonanie kary pozbawienia wolności albo innego środka związanego z pozbawieniem wolności nastąpi w właśnie w tym państwie członkowskim Unii Europejskiej (art. art. 607j §1 k.p.k.). W zaistniałej sytuacji po uprawomocnieniu się orzeczenia kończącego proces karny przeciwko osobie ściganej, sąd właściwy do rozpoznania sprawy w postępowaniu wykonawczym obligatoryjnie wydaje postanowienie o przekazaniu skazanego do właściwego państwa członkowskiego Unii Europejskiej. Jednakże niniejsze uprawnienie nie wchodzi w zakres uprawnień procesowych objętych tematyką tej rozprawy, dlatego też nie zostanie omówione w szerszym zakresie.

Ze zrozumiałych przyczyn odmiennie wygląda przebieg postępowania w sytuacji przekazania z terytorium RP osoby ściganej europejskim nakazem aresztowania, w celu przeprowadzenia na terytorium innego państwa Unii Europejskiej procesu karnego lub wykonania orzeczonej kary pozbawienia wolności lub podobnego środka karnego. Z uwagi na tematykę rozprawy rozważania zostaną ograniczone do przekazania osoby ściganej w celu przeprowadzenia przeciwko niej postępowania karnego, z uwzględnieniem uprawnień przysługujących osobie ściganej. Zagadnienia powyższe reguluje rozdział 65b k.p.k.

Na terenie RP organem właściwym do przyjęcia i wykonania ENA jest prokurator okręgowy ze względu na miejsce, w którym przebywa osoba ścigana. W przypadku niemożności ustalenia tego miejsca na terenie kraju – Prokuratura Generalna.

Po uzyskaniu ENA prokurator okręgowy zarządza zatrzymanie osoby ściganej oraz działając na podstawie art. 607k§2 k.p.k. w ciągu 48 godzin od jej zatrzymania przesłuchuje osobę, której dotyczy nakaz europejski. Prokurator zobowiązany jest poinformować osobę ściganą o treści ENA oraz o możliwości wyrażenia przez nią zgody na przekazanie lub zgody na zrzeczenie się skorzystania z zasady specjalności uregulowanej w art. 607e§1 k.p.k. Jednakże prokurator nie jest organem upoważnionym do przyjęcia ewentualnego oświadczenia osoby ściganej o zgodzie, gdyż należy to do wyłącznych kompetencji sądu okręgowego (art. 607l§2 k.p.k.). Ponadto prokurator informuje zatrzymaną osobę ściganą o uprawnieniu do wyznaczenia obrońcy (z wyboru lub też z urzędu), a także o prawie do korzystania z pomocy tłumacza, w przypadku zaistnienia takiej przyczyny. Oczywiście jest, iż z przesłuchania osoby ściganej sporządza się protokół, zaś osobie ściganej przysługują wszelkie uprawnienia wynikające z jej przesłuchania i sporządzania protokołu, przysługujące podejrzanemu, a które przedstawiono szczegółowo we wcześniejszej części rozprawy.

Nakaz europejski może być połączony z wnioskiem państwa Unii Europejskiej występującego z ENA do RP o zastosowanie tymczasowego aresztowania lub innego środka zapobiegawczego (art. 607k§3 k.p.k.). Zauważyć należy, że wskazana podstawa stosowania tymczasowego aresztowania jest dodatkową szczególną przesłanką zastosowania izolacyjnego środka zapobiegawczego, która nawiązuje do tych ujętych w art. 258§1-3 k.p.k. W sytuacji, gdy ściganie osoby wobec której wydano nakaz europejski uzależnione jest od zezwolenia stosownej władzy, o taką zgodę występuje prokurator. Następnie prokurator wnosi sprawę do właściwego miejscowo sądu okręgowego, zaś wnosząc sprawę

może złożyć również wniosek o zastosowanie wobec zatrzymanej osoby ściganej tymczasowego aresztowania lub zastosowania innego środka zapobiegawczego (art. 607k §2 i 3 k.p.k.).

Ustawa nowelizująca k.p.k. z dnia 27.09.2013 r. dodaje do dotychczasowej treści art. 607k §2a, określający iż zatrzymanie osoby ściganej nakazem europejskim może nastąpić także na podstawie wpisu do Systemu Informacyjnego Schengen, a w takim przypadku znajdują zastosowanie przepisy dotyczące zatrzymania określone w art. 244-246 oraz art. 248 k.p.k.

Po złożeniu wniosku prokuratora sąd okręgowy orzekając na posiedzeniu, w ciągu 24 godzin wydaje postanowienie w przedmiocie przekazania i tymczasowego aresztowania osoby ściganej. W posiedzeniu tym ma prawo wziąć udział obrońca i prokurator, przy czym udział prokuratora jest obowiązkowy z uwagi na treść § 307 regulaminu prokuratorskiego. Sąd okręgowy zobowiązany jest przyjąć od osoby ściganej, jeśli wyrazi ona taką wolę, oświadczenie o zgodzie na przekazanie lub o zgodzie na niestosowanie wobec niej zasady specjalności. Złożone w tym zakresie oświadczenie osoby ściganej zamieszcza się w protokole jej przesłuchania, przy czym oświadczenie to nie może zostać cofnięte, o czym poucza się ta osobę (art. 607l§2 k.p.k.). Ustawa nowelizująca k.p.k. z dnia 27.09.2013 r. dodaje kolejne uprawnienie osobie ściganej ENA w nowym art. 607l §1a k.p.k., który nakłada obowiązek zawiadomiania osoby ściganej o posiedzeniu w przedmiocie przekazania i tymczasowego aresztowania, doręczając jej nakaz europejski wraz z tłumaczeniem przekazanym przez prokuratora. Można jednakże poprzestać na poinformowaniu osoby ściganej o treści nakazu europejskiego, jeżeli nie utrudni to realizacji przysługujących jej praw, w tym ewentualnego złożenia oświadczenia o zgodzie na przekazanie lub o zgodzie na niestosowanie wobec niej zasady specjalności. Podstawowy termin do rozstrzygnięcia przez sąd okręgowy sprawy wynosi 60 dni od zatrzymania osoby ściganej. Jednakże w przypadku gdy osoba ścigana złożyła oświadczenie o wyrażeniu zgody na przekazanie, sąd wydaje stosowne postanowienie w okresie 10 dni od złożenia oświadczenia. W szczególnie uzasadnionych wypadkach, w tym w sytuacji zawichości sprawy, wskazane terminy mogą zostać przedłużone do 30 dni. W razie konieczności uzyskania zgody właściwego podmiotu na ściganie, opisane powyżej terminy rozpoczynają swój bieg od chwili uzyskania przedmiotowej zgody. Natomiast w sytuacji gdy bieg tego terminu już się rozpoczął, ulega on zawieszeniu do czasu uzyskania tej zgody. O potrzebie przedłużenia

terminu podstawowego sąd zawiadamia państwo członkowskie Unii Europejskiej, z którego pochodzi ENA.

W sytuacji gdy wobec osoby ściganej prowadzony jest w RP odrębny proces karny za popełnienie przestępstwa nie ujętego ENA lub gdy osoba ta ma odbyć na terenie RP karę pozbawienia wolności, sąd może odroczyć wykonanie postanowienia o przekazaniu. Odroczenie niniejsze następuje do czasu zakończenia tego postępowania lub wykonania kary pozbawienia wolności (art. 607o k.p.k.).

Osobę ściganą należy przekazać właściwemu organowi sądowemu państwa wydania ENA w terminie 10 dni od uprawomocnienia się postanowienia o przekazaniu, a gdy takie przekazanie nie może nastąpić z uwagi na siłę wyższą bądź zagrożenie dla zdrowia lub życia osoby ściganej wydanie następuje w ciągu 10 dni od dnia upływu wyznaczonego ponownie terminu. Zwolnienie osoby ściganej następuje obligatoryjnie, w sytuacji gdy państwo wydania ENA w powyższych terminach nie przejmie tej osoby, chyba że jest ona pozbawiona wolności w innej sprawie.

Na postanowienie sądu okręgowego w przedmiocie przekazania i tymczasowego aresztowania osoby ściganej przysługuje zażalenie do sądu apelacyjnego. W sytuacji, gdy osoba ścigana złożyła oświadczenie o wyrażeniu zgody na przekazanie, bądź zrzekła się skorzystania z zasady specjalności termin zawity do wniesienia zażalenia wynosi 3 dni. W przypadku, gdy osoba ścigana takiego oświadczenia nie złożyła zażalenie wnosi się w terminie 7 dni (art. 607l§3 k.p.k.).

§ 4 Uprawnienia procesowe osób tymczasowo pozbawionych wolności związane z obroną formalną

1) Prawo zatrzymanego do kontaktu z adwokatem oraz jego ograniczenia

Przepis art. 245§1 k.p.k. ustanawia prawo zatrzymanego do skorzystania z pomocy prawnej, poprzez umożliwienie kontaktu z adwokatem i bezpośredniej z nim rozmowy. Zgodnie z jego dosłownym brzmieniem zatrzymanemu na jego żądanie należy niezwłocznie umożliwić nawiązanie w dostępnej formie kontaktu z adwokatem, a także bezpośrednią z nim rozmowę. Nie ulega przy tym najmniejszej wątpliwości, że przewidziane na gruncie tego przepisu uprawnienie zatrzymanego do kontaktu z adwokatem (nawet przed

formalnym przedstawieniem mu zarzutów) jest egzemplifikacją konstytucyjnego prawa do obrony formalnej, mającego swoje źródło w art. 42 ust. 2 Konstytucji RP ³³⁶.

Ustawodawca celowo posługuje się w omawianej normie pojęciem adwokata, nie zaś obrońcy. Związane jest to z okolicznością, iż w przypadku zatrzymania osoby podejrzanej taki uczestnik postępowania nie może ustanowić obrońcy, a jedynie pełnomocnika w trybie art. 87§2 k.p.k. Zatrzymanie bowiem często następuje w początkowej fazie dochodzenia lub śledztwa wobec osoby, której nie przesłuchano jeszcze w charakterze podejrzanego. Osoba podejrzana jest też określana mianem faktycznie podejrzanego lub nieformalnie podejrzanego, obejmując tym pojęciem osobę, co do której istnieją przesłanki do przedstawienia zarzutów ³³⁷.

Po przedstawieniu zatrzymanemu zarzutów podejrzany może skontaktować się z adwokatem przed formalnym upoważnieniem go do obrony. Kontakt zatrzymanego z adwokatem powinien być umożliwiony niezwłocznie po wystąpieniu z takim żądaniem ze strony osoby podejrzanej. Zatrzymany może także żądać bezpośredniej rozmowy z adwokatem. Słusznie przyjęto bowiem, że kontakt zatrzymanego z adwokatem „ w początkowej fazie postępowania nakierowanego na ściganie konkretnej osoby, może decydować o dalszych losach postępowania ³³⁸ ”. W tym wypadku organ, który dokonywał zatrzymania może zastrzec, że przy rozmowie tej będzie obecny funkcjonariusz organu zatrzymującego (art. 245 § 1 k.p.k.).

Powyższe ograniczenie kontaktu zatrzymanego z adwokatem poddane było szerokiej krytyce przedstawicieli doktryny procesu karnego. Stanowiło to podstawę do skierowania przez Rzecznika Praw Obywatelskich wniosku do Trybunału Konstytucyjnego o stwierdzenie niezgodności art. 245§ 1 k.p.k. z art. 42 ust. 2 w zw. z art. 31 ust. 3 Konstytucji RP. W następstwie rozpoznania niniejszego wniosku wyrokiem z dnia 11 grudnia 2012 r. Trybunał Konstytucyjny ³³⁹, stwierdził, iż art. 245§1 k.p.k. przez to, że nie wskazuje przesłanki, której zaistnienie uprawnia zatrzymującego do obecności przy rozmowie zatrzymanego z adwokatem, jest niezgodny z art. 42 ust. 2 w zw. z art. 31 ust. 3 Konstytucji

³³⁶ M. Kolendowska – Matejczuk, P. Tarwacki, Istota prawa do pomocy prawnej dla osoby zatrzymanej procesowo, *Palestra* 2013, nr 7-8, s. 45 i 48,

³³⁷ R.A. Stefański., *Prawo do obrony osoby podejrzanej* [w:] *Z problematyki funkcji procesu karnego* (red. T. Grzegorzcyk, J. Izydorzcyk, R. Olszewski), Warszawa 2013, s. 299.

³³⁸ P. Hofmański, *Zatrzymanie policyjne w świetle nowego kodeksu postępowania karnego*, [w:] *Nowa kodyfikacja karna. Kodeks postępowania karnego. Krótkie komentarze*, z. 14, Warszawa 1998, s. 195.

³³⁹ Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 11 grudnia 2012 r., sygn. K 37/11

RP. Ponadto omawiany przepis utraci swą moc obowiązującą z dniem 22.12.2013 r. - po upływie 12 miesięcy od dnia ogłoszenia tego wyroku w Dzienniku Ustaw RP. Skutkowało to dokonaniem ustawą z dnia 27.09.2013 r. o zmianie ustawy – Kodeks postępowania karnego³⁴⁰ zmiany art. 245§1 k.p.k. określającego prawo osoby zatrzymanej do kontaktu z adwokatem, poprzez dopuszczenie ograniczenia tego uprawnienia polegającego na zastrzeżeniu udziału zatrzymującego w rozmowie z adwokatem, jedynie w wyjątkowych wypadkach, uzasadniających szczególnymi okolicznościami. Dokonana zmiana powyższego przepisu, która weszła w życie w dniu 19.11.2013 r. przesądza, iż obecność zatrzymującego podczas rozmowy z adwokatem powinna być sytuacją wyjątkową. Takie ograniczenie może nastąpić przy uwzględnieniu dobra prowadzonego postępowania, w związku z koniecznością zabezpieczenia prawidłowego toku czynności podejmowanych w związku z zatrzymaniem oraz w celu zapobieżenia bezprawnego utrudniania postępowania karnego

Przy czym funkcjonariusz organu zatrzymującego może skorzystać z tego uprawnienia w bardzo ograniczonym zakresie, gdyż regułą powinno być umożliwienie swobodnej rozmowy adwokata z osobą zatrzymaną. Zaznaczyć należy, iż pod użytym w omawianej normie pojęciem zatrzymującego należy rozumieć przedstawiciela organu ścigania, który dokonał zatrzymania, a nie konkretnego funkcjonariusza, który powyższej czynności dokonał³⁴¹.

Powyższa decyzja organu zatrzymującego jest natychmiast wykonalna. Zaskarżony może zostać w tym przypadku jedynie sposób prowadzenia czynności związanych z zatrzymaniem przeprowadzonym przez funkcjonariusza Policji, w drodze zażalenia do miejscowo właściwego prokuratora w trybie art. 15 ust. 7 ustawy o Policji. Oczywistym jest, iż złożenie takiego środka odwoławczego nie spowoduje zmiany decyzji organu zatrzymującego z uwagi na to, że okres potrzebny do jego rozpoznania zapewne przekroczy termin stosowanego zatrzymania.

Przyjęte ustawą z dnia 27.09.2013 r. o zmianie ustawy – Kodeks postępowania karnego³⁴², nowe brzmienie art. 245§1 k.p.k. rozszerza opisane uprawnienie, poprzez możliwość

³⁴⁰ Ustawa z dnia 27.09.2013 r. o zmianie ustawy – Kodeks postępowania karnego (Dz. U. z dnia 05.11.2013 r. poz. 1282).

³⁴¹ T. Grzegorzczak, Kodeks postępowania karnego. Komentarz, Kraków 1998, s. 483.

³⁴² Ustawa z dnia 27.09.2013 r. o zmianie ustawy – Kodeks postępowania karnego oraz niektórych innych ustaw (Dz. U. z dnia 25.10.2013 r. poz. 1247).

nawiązania przez zatrzymanego kontaktu również z radcą prawnym. Powyższa zmiana wejdzie w życie w dniu 01.07.2015 r.

Adwokat udzielający pomocy prawnej zatrzymanemu nie musi być jego obrońcą. Gdyby w trakcie zatrzymania zostały zatrzymanemu przedstawione zarzuty może on już jako podejrzany udzielić adwokatowi upoważnienia do obrony, w wyniku czego ustanawia go swoim obrońcą³⁴³.

W celu skorzystania w dostępnej formie z kontaktu zatrzymanego z adwokatem konieczny jest wniosek ze strony zatrzymanego. Co przedstawiono już powyżej w niniejszej rozprawie, organ ścigania dokonujący zatrzymania zobowiązany został do niezwłocznego poinformowania zatrzymanego o jego prawach, w tym do kontaktu z adwokatem. Zatem po żądaniu ze strony zatrzymanego organ procesowy ma obowiązek umożliwić:

- nawiązanie w dostępnej formie kontaktu zatrzymanego z adwokatem,
- bezpośrednią rozmowę zatrzymanego z adwokatem.

Uprawnienie do porozumiewania się zatrzymanego z adwokatem stanowi jedną z podstawowych gwarancji osób krótkotrwale pozbawionych wolności w wyniku zastosowanego środka przymusu, które wynika wprost z posiadanego prawa do obrony formalnej. Istotnym problemem wyłaniającym się na kanwie tego zagadnienia jest dostępna forma tych kontaktów. Omawiana norma nie precyzuje bliżej sposobu porozumiewania się, jednakże nawiązanie kontaktu zatrzymanego z adwokatem może przybrać dowolną formę, w tym rozmowy telefonicznej, wiadomości tekstowej (SMS), wysłanie faksu lub informacji pocztą elektroniczną³⁴⁴. Organ ścigania powinien udostępnić na żądanie zatrzymanego niezbędny środek łączności, w celu przekazania stosownej wiadomości. Zatrzymany ma prawo do bezpośredniej rozmowy z adwokatem, co może nastąpić po uprzednim jego zawiadomieniu w opisany wcześniej tzw. dowolny sposób. Do niniejszej bezpośredniej rozmowy może dojść także bez wcześniejszego kontaktu, np. wskutek zawiadomienia adwokata o zastosowaniu zatrzymania przez osobę z kręgu rodziny zatrzymanego. Przeprowadzenie rozmowy w sposób bezpośredni oznacza umożliwienie nawiązania dialogu pomiędzy adwokatem i zatrzymanym bez pośrednictwa środków

³⁴³ A. Ludwiczek, Sytuacja prawna adwokata udzielającego zatrzymanemu pomocy prawnej w trybie art. 245§1 k.p.k., Problemy Prawa Karnego 2001, nr 24, s. 105.

³⁴⁴ A. Ludwiczek, Forma porozumiewania się zatrzymanego z adwokatem w trybie art. 245§1 k.p.k., [w:] Współczesne problemy procesu karnego i wymiaru sprawiedliwości. Księga ku czci Prof. K. Marszała (red. P. Hofmański i K. Zgryzek), Katowice 2003, s. 225-226.

łącności. Słusznie przy tym wskazuje się w literaturze, iż prawo zatrzymanego dostępu do adwokata, „jeżeli zawiera w sobie uprawnienie osoby zatrzymanej do poufnej rozmowy poza zasięgiem słuchu zatrzymującego, staje się skuteczniejszym środkiem gwarancyjnym, przeciwko złemu traktowaniu³⁴⁵”.

Jednocześnie ustawodawca przekazał organowi zatrzymującemu instrument zastrzeżenia swojej obecności podczas bezpośredniej rozmowy zatrzymanego i jego adwokata. Powyższe prawo zastrzeżenia dotyczy natomiast wyłącznie bezpośredniej rozmowy i nie rozciąga się na inne dostępne formy kontaktu³⁴⁶.

2) Prawo oskarżonego do korzystania z pomocy obrońcy oraz jego wyboru

Jak to już wcześniej wskazano w rozdziale dotyczącym zasady prawa do obrony w polskim procesie karnym, podstawowym uprawnieniem oskarżonego (podejrzanego) wynikającym wprost z gwarantowanego mu prawa do obrony (art. 42 ust. 2 Konstytucji RP i art. 6 k.p.k.), jest prawo do korzystania z pomocy obrońcy. Ustanowienie obrońcy oraz jego posiadanie i korzystanie z jego porad podczas postępowania karnego określa się pojęciem obrony formalnej³⁴⁷. W odróżnieniu od osobistej obrony oskarżonego przez stawianym mu zarzutem (obrona materialna)³⁴⁸.

Wyboru obrońcy może oskarżony (podejrzany) dokonać jedynie spośród osób uprawnionych do obrony według przepisów o ustroju adwokatury³⁴⁹ (art. 82 k.p.k.) Zgodnie z obowiązującą ustawą z dnia 26.05.1982 r. – Prawo o adwokaturze osobą uprawnioną do obrony jest co do zasady każdy adwokat. Ponadto zgodnie z art. 77 cyt. ustawy także aplikant adwokacki może zastępując adwokata pełnić obowiązki obrońcy po 6 miesiącach aplikacji adwokackiej przed sądem rejonowym i organami ścigania, zaś po roku i sześciu miesiącach aplikacji adwokackiej przed innymi sądami (z wyjątkiem

³⁴⁵ P. Tarwacki, Prawo dostępu zatrzymanego procesowo do uprawnionego prawnika jako gwarancja właściwego traktowania, Przegląd Więziennictwa Polskiego 2008, nr 59, s. 33.

³⁴⁶ G. Musialik, Problem kontroli i utrwalania rozmów zatrzymanego z adwokatem, Problemy Prawa Karnego 2000, nr 23, s. 64.

³⁴⁷ P. Wiliński, Zasada prawa do obrony w polskim procesie karnym, Kraków 2006, s. 295.

³⁴⁸ T. Grzegorzcyk, J. Tylman, Polskie postępowanie karne, Warszawa 1998, s. 292.

³⁴⁹ Ustrój adwokatury reguluje ustawa z dnia 26.05.1982 r. – Prawo o adwokaturze (tj. Dz. U. z 2009 r. Nr 146 poz. 1188 z późn. zm.).

występowania przed Sądem Najwyższym, Naczelnym Sądem Administracyjnym, Trybunałem Konstytucyjnym i Trybunałem Stanu). Przy czym aplikant adwokacki zastępujący obrońcę podczas postępowania karnego korzysta z pełni uprawnień przysługujących obrońcy.

Co do zasady oskarżony osobiście ustanawia swojego obrońcę (art. 83§1 k.p.k.). Stanowi to jego uprawnienie procesowe, gdyż poza przypadkami tzw. obrony obligatoryjnej, oskarżony może, lecz nie musi, w trakcie postępowania karnego korzystać z pomocy obrońcy. Wyjątkiem od zasady osobistego wyboru obrońcy przez oskarżonego (podejrzanego) jest możliwość jego tymczasowego ustanowienia przez inną osobę, do czasu powołania go przez oskarżonego (podejrzanego), gdy jest on pozbawiony wolności i tylko do czasu osobistego ustanowienia przez niego obrońcy (art. 83§1 k.p.k.). Taka sytuacja może zatem zaistnieć w przypadku zastosowania wobec niego zatrzymania, tymczasowego aresztowania, jak również odbywania kary pozbawienia wolności w tej lub w innej sprawie. Warto podkreślić, iż w omawianym trybie obrońcę oskarżonemu może ustanowić każda osoba fizyczna (a nie jedynie osoba najbliższa), a nawet osoba prawna poprzez jej organ.

O ustanowieniu obrońcy przez inną osobę niezwłocznie zawiadamia się oskarżonego (podejrzanego). Musi on bowiem dysponować wiedzą dotyczącą tego, iż ustanowiono mu obrońcę. W takiej sytuacji pozbawiony wolności oskarżony posiada uprawnienie do odwołania upoważnienia do obrony i ustanowienia obrońcą wskazanej osoby.

Ponieważ adwokatura powołana została w szczególności do udzielania pomocy prawnej (art. 1 ust. 1 Prawa o adwokaturze), adwokat ma w zasadzie obowiązek podjąć się obrony oskarżonego, który udziela mu upoważnienia do obrony. Powyższy obowiązek obrończy wywodzi się z tego, iż adwokat może odmówić pomocy prawnej tylko z ważnych powodów, o których informuje zainteresowanego. Wątpliwości co do odmowy udzielenia pomocy prawnej rozstrzyga okręgowa rada adwokacka, a w wypadkach niecierpiących zwłoki - dziekan tej rady (art. 28 ust. 1 Prawa o adwokaturze).

Stosunek obrończy nawiązywany jest poprzez udzielenie adwokatowi upoważnienia do obrony. Powyższego upoważnienia do obrony nie można skutecznie udzielić aplikantowi adwokackiemu, gdyż na podstawie art. 77 Prawa o adwokaturze, jest on jedynie uprawniony do zastępowania pełniącego obowiązki adwokata. W praktyce podstawową formą upoważnienia adwokata do obrony jest udzielenie go na piśmie. Ponadto upoważnienie do

obrony może zostać udzielone do protokołu organu prowadzącego postępowanie karne, w toku wykonywania poszczególnych czynności procesowych (np. w toku przesłuchania podejrzanego lub rozprawy sądowej) – art. 83§2 k.p.k. Nawiązanie stosunku obrończego na podstawie upoważnienia do obrony określane jest mianem obrony z wyboru.

W toku postępowania karnego oskarżony (podejrzany) może mieć jednocześnie nie więcej niż trzech obrońców (art. 77 k.p.k.). Zatem może on upoważnić do obrony jednego obrońcę, jak również dwóch lub trzech adwokatów do działania w procesie karnym w takim charakterze.

Ustanowienie obrońcy przez oskarżonego (podejrzanego) uprawnia go do działania w całym postępowaniu, nie wyłączając czynności w postępowaniu wykonawczym po uprawomocnieniu się orzeczenia, chyba że upoważnienie do obrony zawiera ograniczenia w tym względzie. Oskarżony (podejrzany) ma bowiem prawo udzielić adwokatowi upoważnienia do obrony na poszczególny etap postępowania karnego (np. jedynie w postępowaniu przygotowawczym lub przez sadem pierwszej instancji) – art. 84§1 k.p.k. Ponadto z uwagi na specyfikę stosunku obrończego pomiędzy oskarżonym (podejrzanym) a jego obrońcą, oskarżony może w każdej chwili cofnąć udzielone upoważnienie do obrony. Takiej decyzji oskarżony (podejrzany) nie jest obowiązany uzasadniać swojemu obrońcy. Najczęstszym powodem cofnięcia upoważnienia do obrony będzie zatem utrata zaufania do obrońcy, jak również niezadowolenie z podejmowanych czynności obrończych lub ich nieefektywność.

Od czasu udzielenia upoważnienia do obrony adwokat staje się obrońcą oskarżonego (podejrzanego), co wiąże się z obowiązkiem działania wyłącznie na korzyść bronionej osoby, jak również zakazem podejmowania jakichkolwiek działań, które byłyby dla niej niekorzystne. Wynika to z treści art. 86§1 k.p.k. zgodnie z którym obrońca oskarżonego może przedsięwziąć czynności procesowe jedynie na korzyść oskarżonego. Słusznie zatem wskazuje się, iż efektywny udział obrońcy w procesie karnym polega na skutecznym realizowaniu medycznej zasady *primum non nocere*³⁵⁰.

W doktrynie procesu karnego przeważa przekonanie, iż charakter statusu obrońcy, z uwagi na obowiązek podejmowania przez niego jedynie korzystnych dla oskarżonego działań, opiera się na jego uznaniu za pomocnika procesowego oskarżonego. Zatem

³⁵⁰ C. Kulesza, Efektywna obrona w postępowaniu przygotowawczym *a favor procuratori*, Prokuratura i Prawo 2007, nr 7-8, s. 7,

w toku postępowania karnego obrońca pomaga oskarżonemu realizować jego prawo do obrony³⁵¹. Charakter udziału obrońcy w postępowaniu karnym jako pomocnika oskarżonego, moim zdaniem potwierdza także użyte przez ustawodawcę określenie w art. 6 k.p.k., iż oskarżony ma prawo do korzystania z pomocy obrońcy.

Głównym zadaniem obrońcy (obrońców) jest ustalenie z oskarżonym najlepszej dla niego strategii obrony. Jednocześnie obrona linia obrony może być w zasadzie dowolna, lecz poprzez jej realizację obrońca oraz oskarżony nie może naruszać obowiązujących norm prawnych. Udział obrońcy w postępowaniu karnym nie wyłącza osobistego działania w nim oskarżonego (art. 86§2 k.p.k.). Tym samym nawet w sytuacji działania w postępowaniu trzech obrońców oskarżony ma pełne prawo osobiście realizować przysługujące mu uprawnienia, które składają się na jego prawo do obrony. W zakresie niektórych czynności procesowych, takich jak składanie wyjaśnień, złożenie oświadczenia o odmowie ich złożenia, lub też poddanie się czynnościom określonym w art. 74§2 k.p.k., oskarżony bezpośrednio w nich uczestniczy i osobiście wykonuje.

Oskarżony (podejrzany) ustanawiając obrońcę musi mieć pewność, iż będzie on działał jedynie na jego korzyść. Kolejną poza art. 86§1 k.p.k. normą gwarantującą niniejszą zasadę jest art. 85§1 k.p.k., który stanowi, że obrońca może bronić kilku oskarżonych, jeżeli ich interesy nie pozostają w sprzeczności. Zatem w przypadku ujawnienia okoliczności wskazujących na występującą sprzeczność interesów oskarżonych, którzy upoważnili do obrony tego samego obrońcę, sąd wydaje w tym zakresie postanowienie, zakreślając oskarżonym termin do ustanowienia innych obrońców. W postępowaniu przygotowawczym, uprawnienia sądu w tym zakresie przysługują prezesowi sądu właściwego do rozpoznania sprawy (art. 85§2 i 3 k.p.k.). Na wydane w tym zakresie postanowienie przysługuje zażalenie do sądu wyższej instancji na zasadach ogólnych.

Tym samym w przypadku ujawnienia przez oskarżonego (podejrzanego) sprzeczności w obronie jego interesów, względem innego oskarżonego (podejrzanego), dysponuje on uprawnieniem do wystąpienia do właściwego sądu w celu stwierdzenia tej sprzeczności oraz zakreślenia terminu do ustanowienia innych obrońców. Omawiana sprzeczność interesów umożliwiającą obronę dwóch lub większej liczby oskarżonych, będzie zachodzić

³⁵¹ P. Kruszyński: [w:] Wykład prawa karnego procesowego, B. Bieńkowska, P. Kruszyński, C. Kulesza, P. Piszczek, Sz. Pawelec, (red. P. Kruszyński), Białystok 2012, s. 199.

w przypadku wzajemnego ich pomawiania się, jak też złożenia obciążających drugiego oskarżonego depozycji, przy odmowie składania wyjaśnień przez obciążanego oskarżonego.

W sytuacji, gdy oskarżony korzysta z pomocy więcej niż jednego obrońcy, każdą czynność procesową w toku postępowania przygotowawczego lub jurysdykcyjnego, można przeprowadzić w wypadku stawiennictwa przynajmniej jednego z obrońców. Natomiast w przypadku niestawiennictwa wszystkich obrońców oskarżonego, których udział nie jest obowiązkowy, przeprowadzenie czynności procesowej uzależnione jest od wyrażenia zgody przez oskarżonego na wykonanie tej czynności bez udziału obrońców (art. 117a§1 k.p.k.). Zatem w przypadku niestawiennictwa na czynność procesową wszystkich obrońców oskarżonego (podejrzanego) ma on uprawnienie do niewyrażenia zgody na przeprowadzenie tej czynności.

Przyjęta ustawa z dnia 27.09.2013 r. o zmianie ustawy – Kodeks postępowania karnego³⁵², dokonuje istotnej zmiany w treści art. 82 k.p.k., zgodnie z którą obrońcą może być jedynie osoba uprawniona do obrony według przepisów o ustroju adwokatury lub ustawy o radcach prawnych. Tym samym od dnia 01.07.2015 r. zgodnie z tą ustawą radcowie prawni zyskają uprawnienia do występowania w procesie karnym w charakterze obrońców. Powyższą zmianą ustawodawca kończy okres sporów obu korporacji prawniczych o zakres uprawnień poszczególnych profesji prawniczych, przyznając radcom prawnym takie same uprawnienia, które dotychczas przysługiwały adwokatom.

3) Prawo do ustanowienia obrońcy z urzędu

Przysługujące oskarżonemu (podejrzanemu) prawo do korzystania z pomocy obrońcy, obejmuje poza przedstawionym uprawnieniem do korzystania z pomocy obrońcy z wyboru również w pewnych sytuacjach prawo do ustanowienia obrońcy z urzędu. Możliwość korzystania przez oskarżonego (podejrzanego) z obrońcy z urzędu wynika wprost z art. 42 ust. 2 Konstytucji RP, zgodnie z którym każdy, przeciw komu prowadzone jest postępowanie karne, ma prawo dokonać wyboru obrońcy lub na zasadach określonych w ustawie korzystać z obrońcy z urzędu. Powyższa regulacja odsyła do szczegółowych norm zawartych w art. 78 k.p.k., art. 79 k.p.k. i art. 80 k.p.k., które wymagają bliższej analizy.

³⁵² Ustawa z dnia 27.09.2013 r. o zmianie ustawy – Kodeks postępowania karnego oraz niektórych innych ustaw (Dz. U. z dnia 25.10.2013 r. poz. 1247).

Uprawnienie do ustanowienia na podstawie tych przepisów obrońcy z urzędu przysługuje każdemu oskarżonemu (podejrzanemu), w tym również zatrzymanemu lub tymczasowo aresztowanemu. Tym samym wskazane uprawnienie wynika wprost z obowiązującej zasady prawa do obrony w znaczeniu formalnym.

Pierwszy z przywołanych przepisów – art. 78 k.p.k. przewiduje uprawnienie do żądania ustanowienia obrońcy z urzędu niezamożnemu oskarżonemu (podejrzanemu), którego nie stać ze względów finansowych na ustanowienie obrońcy z wyboru. Uprawnienie to wynika z tzw. prawa ubogich, do korzystania z pomocy w trakcie postępowania karnego z pomocy obrońcy z urzędu. Warunkiem skuteczności wniosku oskarżonego (podejrzanego) w przedmiocie wyznaczenia obrońcy z urzędu jest:

- 1) brak obrońcy z wyboru,
- 2) należyte wykazanie, że nie jest w stanie ponieść kosztów obrony bez uszczerbku dla niezbędnego utrzymania siebie i rodziny (art. 78§1 k.p.k.).

Zatem nawet w przypadku ustalenia braku niezbędnych środków finansowych wynikających z przesłanki z pkt. 2, uprzednie ustanowienie przez oskarżonego lub tymczasowo inną osobę obrońcy z wyboru w trybie art. 83§1 k.p.k., uniemożliwia wyznaczenie obrońcy z urzędu. Brak udziału obrońcy z wyboru, stanowi w istocie przesłankę do badania zasadności żądania oskarżonego (podejrzanego) w kontekście jego dochodów i możliwości zarobkowych. Należyte wykazanie braku środków finansowych na pokrycie obrony z urzędu, w zasadzie powinno następować poprzez przedstawienie niezbędnych dokumentów. Może to dotyczyć poświadczenia statusu osoby bezrobotnej, czy też uzyskiwania skromnych świadczeń z opieki społecznej. Jednakże praktyka procesowa dowodzi, że sądy poprzestają również na wiarygodnych pisemnych i ustnych oświadczeniach składanych przez oskarżonego (podejrzanego) do protokołu.

Po wejściu w życie ustawy z dnia 27.09.2013 r. o zmianie ustawy – Kodeks postępowania karnego opisana regulacja z art. 78§1 k.p.k. w zakresie „prawa ubogich” dotyczyć będzie, jak wskazano wcześniej, jedynie podejrzanego w toku postępowania przygotowawczego. Zmieniona tą ustawą treść art. 78§1 k.p.k. stanowi bowiem, że podejrzany, który nie ma obrońcy z wyboru, będzie mógł żądać, aby wyznaczono mu obrońcę z urzędu, jeżeli w sposób należyty wykaże, że nie jest w stanie ponieść kosztów obrony bez uszczerbku dla niezbędnego utrzymania siebie i rodziny.

Zarządzenie o odmowie ustanowienia obrońcy z urzędu nie podlega zaskarżeniu, dlatego też w interesie oskarżonego (podejrzanego) leży należyte wykazanie we wniosku, że nie jest w stanie ponieść kosztów obrony bez uszczerbku dla niezbędnego utrzymania siebie i rodziny.

W sytuacji, gdy po wyznaczeniu oskarżonemu (podejrzanemu) obrońcy z urzędu okaże się, iż nie istniały okoliczności, na podstawie których go wyznaczono, sąd może cofnąć ustanowienie obrońcy (art. 78§2 k.p.k.). Zaistnieje to w szczególności w sytuacji poczynionych na dalszym etapie postępowania karnego, bardziej precyzyjnych ustaleń w zakresie stanu majątkowego, źródeł dochodów i możliwości zarobkowych oskarżonego (podejrzanego). W przypadku, gdyby wcześniejsze oświadczenia tej strony postępowania okazywały się niewiarygodne, zaś oskarżony (podejrzany) dysponował niezbędnymi dochodami lub oszczędnościami do ustanowienia obrońcy z wyboru bez uszczerbku dla niezbędnego utrzymania siebie i rodziny, sąd cofnie ustanowienie obrońcy z urzędu.

Przepis art. 79§1 i 2 k.p.k. określa sytuacje, w których udział obrońcy oskarżonego (podejrzanego) jest obowiązkowy. Określa zatem przypadki tzw. obrony obligatoryjnej. Zgodnie z art. 79§1 i 2 k.p.k. w postępowaniu karnym oskarżony musi mieć obrońcę, jeżeli:

- 1) jest nieletni,
- 2) jest głuchy, niemy lub niewidomy,
- 3) zachodzi uzasadniona wątpliwość co do jego poczytalności,
- 4) sąd uzna udział obrońcy za niezbędny, ze względu na okoliczności utrudniające obronę.

Pojęcie nieletniego zostało zdefiniowane w art. 1§1 pkt. 2 w zw. z art. 1§2 pkt. 2 u.p.n.³⁵³ jako osoba, która dopuściła się czynu karalnego po ukończeniu lat 13, ale nie ukończyła lat 17. Przy czym nieletni może przed sądem karnym podlegać odpowiedzialności karnej po ukończeniu 15 lat za czyny wskazane w art. 10§2 k.k. na zasadach obowiązujących w kodeksie karnym dla osób, które popełniły czyn zabroniony po ukończeniu 17 lat³⁵⁴.

Określone w art. 79§1 pkt. 2 k.p.k. upośledzenia zmysłów słuchu, mowy i wzroku, cechują się trwałością oraz pełnym ich rozmiarem, które decydują o całkowitym zniesieniu możliwości posługiwania się tymi zmysłami. Niepełny rozmiar oraz krótkotrwały charakter

³⁵³ Ustawa z dnia 26.10.1982 r. o postępowaniu w sprawach nieletnich (Dz. U. Nr 33, poz. 178 z późn. zm.)

³⁵⁴ Szerzej: R. A. Stefański, Obrona obligatoryjna w polskim procesie karnym, Warszawa 2012, s. 98-106.

upośledzenia zmysłów słuchu, mowy i wzroku oskarżonego, będą przedmiotem oceny niezbędnego udziału obrońcy, w zakresie ujawnionych okoliczności utrudniających jego obronę (art. 79§2 k.p.k.)

Uzasadniona wątpliwość co do poczytalności oskarżonego dotyczy jego stanu zdrowia psychicznego zarówno w czasie popełnienia zarzucanego mu czynu (*tempore criminis*), jak również podczas prowadzonego przeciwko niemu postępowania karnego³⁵⁵. Niniejsza wątpliwość w zakresie poczytalności może wynikać zarówno z zachowania oskarżonego (podejrzanego) podczas czynności procesowych, z relacji osób dotyczących jego postępowania, lub przebytych wcześniej przez niego chorób lub dolegliwości związanych ze sferą zdrowia psychicznego. Ujawnienia takiej okoliczności w czasie prowadzonego postępowania karnego ogranicza możliwość podjęcia skutecznej obrony. Wątpliwości co do zniesienia lub ograniczenia poczytalności oskarżonego (podejrzanego), rozumianej jako niemożność rozpoznania w czasie czynu jego znaczenia lub pokierowania swoim postępowaniem, bądź ograniczenie tych zdolności (art. 31§1 i 2 k.k.), jak też podobna sytuacja podczas procesu karnego obligują zgodnie z art. 202§1 k.p.k. powołanie w toku postępowania zespołu dwóch biegłych psychiatrów, w celu wydania opinii o stanie zdrowia psychicznego oskarżonego (podejrzanego). Już samo wydanie postanowienia o powołaniu biegłych psychiatrów, w toku postępowania przygotowawczego lub sądowego, powoduje konieczność ustanowienia oskarżonemu obrońcy z urzędu. W przypadku stwierdzenia po badaniach psychiatrycznych oskarżonego, w wydanej opinii przez biegłych psychiatrów, że poczytalność oskarżonego zarówno w chwili popełnienia zarzucanego mu czynu, jak i w czasie postępowania nie budzi wątpliwości, udział obrońcy w dalszym postępowaniu nie jest obowiązkowy. Daje to możliwość prezesowi sądu, a na rozprawie sądowi, cofnięcia wyznaczenia obrońcy z urzędu temu oskarżonemu (podejrzanemu) – art. 79§4 k.p.k.

Podstawy uznania przez sąd obligatoryjnego udziału obrońcy oskarżonego, z uwagi na ujawnienie okoliczności utrudniających obronę materialną (art. 79§2 k.p.k.), mogą być wynikiem różnych sytuacji³⁵⁶. Do pierwszej grupy zaliczyć należy problemy natury zdrowotnej oskarżonego, co było sygnalizowane powyżej, co utrudnia jego osobistą obronę. Kolejna grupa wynika z braku niezbędnych umiejętności do czynnego i efektywnego

³⁵⁵ R. A. Stefański, Wyniki badania psychiatrycznego a obrona obowiązkowa, Prokuratura i Prawo 1997, nr 6, s. 125.

³⁵⁶ Ich charakterystykę przedstawiono w opracowaniu Ryszarda A. Stefańskiego, Obrona obowiązkowa ze względu na okoliczności utrudniające obronę, Prokuratura i Prawo 2006, nr 12, s. 102-104.

udziału oskarżonego w prowadzonym przeciwko niemu procesie karnym. Dobrym przykładem będzie tutaj analfabetyzm oskarżonego lub też znaczne problemy w pisaniu i czytaniu pism urzędowych. Każdorazowe problemy w realizacji obrony materialnej przez oskarżonego, poddawane są ocenie z urzędu przez sąd w zakresie niezbędności udziału obrońcy w postępowaniu. Wynika to z przekonania ustawodawcy, iż oskarżony w tych przypadkach nie jest w stanie poradzić sobie samodzielnie z obroną. Warto wskazać także na niejednolite orzecznictwo Sądu Najwyższego i sądów apelacyjnych odnoszące się do traktowania naruszenia art. 79 § 1 i 2 k.p.k. jako bezwzględnej przyczyny odwoławczej określonej w art. 439 § 1 pkt.10 k.p.k.³⁵⁷.

Kolejny przypadek obligatoryjnej obrony przewidziany został w art. 80 k.p.k., w myśl którego oskarżony musi mieć obrońcę w postępowaniu przed sądem okręgowym jako sądem pierwszej instancji jeżeli zarzucono mu zbrodnię lub jest pozbawiony wolności. Określa on obronę niezbędną w stadium postępowania jurysdykcyjnego.

Pierwszy z warunków dotyczy przedstawienia oskarżonemu zarzutu zbrodni, a zatem czynu zabronionego zagrożonego karą pozbawienia wolności na czas nie krótszy od lat 3 albo karą surowszą (art. 7§2 k.k.). Decyduje w tym zakresie kwalifikacja prawna tego czynu, czyli subsumcja stanu faktycznego pod właściwy przepis ustawy karnej. Przy czym ujęcie danego czynu jako zbrodni wynika z wysokości sankcji danego przepisu karnego.

Natomiast drugi warunek, w sytuacji braku wypełnienia pierwszego jest spełniony, gdy oskarżony w trakcie postępowania przed sądem okręgowym jako sądem pierwszej instancji jest pozbawiony wolności. Przy czym nie ma tutaj znaczenia, czy pozbawienie oskarżonego wolności zaistniało w tym czy w innym prowadzonym przeciwko niemu postępowaniu. Pod pojęciem pozbawienia wolności należy rozumieć zarówno tymczasowe aresztowanie oskarżonego, jak też odbywanie przez niego kary pozbawienia wolności.

W rozpatrywanych warunkach udział obrońcy w rozprawie głównej jest obligatoryjny, a w rozprawie apelacyjnej i kasacyjnej, jeżeli prezes sądu lub sąd uzna to za konieczne (art. 80 zdanie drugie k.p.k.). Ciężar postawionego oskarżonemu zarzutu przy zbrodni, jak też utrudnienia dotyczące prowadzenia efektywnej obrony przy pozbawieniu go wolności, słusznie uznany został jako okoliczności wymagające udziału obrońcy w postępowaniu.

³⁵⁷ zob. Kulesza C. The Relative Nature of Absolute Violations of the Right to Defense as Grounds for Appeal, *Studies in Logic, Grammar and Rhetoric* 2012, nr 31, s. 106 – 109 oraz podane tam orzecznictwo sądowe.

Jak to już sygnalizowano w sytuacji wyznaczenia obrońcy osobie niezamożnej w trybie art. 78§1 k.p.k., również w pozostałych regulacjach dotyczących obrony niezbędnej z art. 79§1 i 2 k.p.k. i art. 80 k.p.k., warunkiem koniecznym wyznaczenia obrońcy z urzędu jest brak ustanowienia obrońcy z wyboru (art. 81§1 k.p.k.). Przy ujawnieniu przesłanek obrony obligatoryjnej przez sąd właściwego do rozpoznania sprawy wyznacza oskarżonemu obrońcę z urzędu. Wyznaczenie obrońcy może także zaistnieć na wniosek strony, w tym oskarżonego. Natomiast w sytuacjach ujętych w art. 78§1 k.p.k. i art. 79§1 i 2 k.p.k. w toku postępowania przygotowawczego, prokurator po ich ujawnieniu występuje o wyznaczenie podejrzanemu obrońcy z urzędu do prezesa właściwego sądu. Obowiązki obrońców z urzędu pełnią zazwyczaj adwokaci mający siedzibę swojej kancelarii w rejonie działania danego sądu.

Kolejnym uprawnieniem procesowym oskarżonego (podejrzanego) związanym z wyznaczeniem mu obrońcy z urzędu, jest przysługująca mu możliwość dochodzenia wyznaczenia nowego obrońcy w miejsce dotychczasowego (art. 81§2 k.p.k.). Okoliczności uzasadniające zmianę obrońcy z urzędu mogą dotyczyć w szczególności, niemożności ustalenia wspólnej strategii obrony oraz wnioskowanie i prowadzenie czynności w niezgodnym i kwestionowanym kierunku, a przez to utratą koniecznego zaufania łączącego oskarżonego z jego obrońcą.

Zgodnie natomiast ze zmienioną w następstwie nowelizacji z dnia 27.09.2013 r. treścią art. 79§1 k.p.k. w postępowaniu karnym oskarżony musi mieć obrońcę, jeżeli:

- 1) nie ukończył 18 lat,
- 2) jest głuchy, niemy i niewidomy,
- 3) zachodzi uzasadniona wątpliwość, czy jego zdolność rozpoznania znaczenia czynu lub kierowania swoim postępowaniem nie była w czasie popełnienia tego czynu wyłączona lub w znacznym stopniu ograniczona,
- 4) zachodzi uzasadniona wątpliwość, czy stan jego zdrowia psychicznego pozwala na udział w postępowaniu lub prowadzenie obrony w sposób samodzielny oraz rozsądny.

Już samo porównanie treści tego przepisu po nowelizacji, z jego dotychczasowym brzmieniem, wskazuje na rozszerzenie obrony obligatoryjnej wobec wszystkich niepełnoletnich oskarżonych (do ukończenia 18 lat). Słuszność tego rozwiązania nie budzi wątpliwości, z uwagi na niewystarczającą zdolność osoby niepełnoletniej do podejmowania

samodzielnej obrony, w szczególności z uwagi na brak doświadczenia życiowego. Udział obrońcy w postępowaniu karnym dotyczącym rozpatrywania odpowiedzialności karnej osoby niepełnoletniej z całą pewnością będzie korzystne dla sporu stron w ramach modelu kontradiktoryjnego procesu karnego.

Ustawodawca podtrzymuje obligatoryjny charakter obrony w przypadku, gdy oskarżony jest głuchy, niemy i niewidomy. Nadal uznano, iż upośledzenie słuchu, wzroku i mowy oskarżonego powoduje konieczność udziału obrońcy w postępowaniu. Sprawne funkcjonowanie tych zmysłów ma istotne znaczenie dla osobistej obrony oskarżonego³⁵⁸, dlatego też wymienione ułomności fizyczne muszą stanowić postawę obowiązkowego udziału obrońcy w toku postępowania.

Uzasadniona wątpliwość co do wyłączenia lub ograniczenia zdolności oskarżonego do rozpoznania znaczenia czynu lub kierowania swoim postępowaniem, dotyczy jego stanu zdrowia psychicznego zarówno w czasie popełnienia zarzucanego mu czynu, jak również podczas prowadzonego przeciwko niemu postępowania karnego o czym pośrednio przesądza treść art. 202§5 k.p.k. Zgodnie bowiem z tą normą po jej nowelizacji cytowaną ustawą z dnia 27.09.2013 r., opinia biegłych psychiatrów powinna zawierać stwierdzenia dotyczące zarówno poczytalności oskarżonego w chwili popełnienia zarzucanego mu czynu, jak i jego aktualnego stanu zdrowia psychicznego, a zwłaszcza wskazanie czy stan ten pozwala oskarżonemu na udział w postępowaniu i na prowadzenie obrony w sposób samodzielny i rozsądny. Zatem w nowym stanie prawnym opinia biegłych psychiatrów musi zostać rozbudowana o dodatkowe ustalenia. Bowiem poza stwierdzeniem ewentualnego występowania przesłanek z art. 31§1 lub §2 k.k., biegli będą musieli poczynić stosowne ustalenia dotyczące możliwości realizowania samodzielnej obrony.

Na uwagę zasługuje w opisanym przypadku, konieczność oceny przez sąd przed ewentualnym cofnięciem wyznaczonego obrońcy z urzędu, czy opinia sądowo-psychiatryczna biegłych psychiatrów posiada przymiot pełności, jasności oraz braku sprzeczności. Dopiero w przypadku stwierdzenia takich cech opinii biegłych, sąd może rozważyć cofnięcie wyznaczenia obrońcy z urzędu, a w przeciwnej sytuacji zobowiązany jest uzyskać opinię uzupełniającą, bądź powołać zespół innych biegłych (art. 201 k.p.k.).

³⁵⁸ R. A. Stefański, Obrona obligatoryjna w polskim procesie karnym, Warszawa 2012, s. 107.

Ponadto ustawodawca wprowadza obowiązek ustalania stanu zdrowia psychicznego oskarżonego nie tylko w zakresie jego poczytalności, jak było to dotychczas, ale także w aspekcie możliwości udziału w postępowaniu lub prowadzenia samodzielnej oraz rozsądnej obrony. Powyższa zmiana wpisuje się w koncepcję kontrydiktoryjnego modelu procesu karnego wprowadzanego nowelizacją k.p.k. z dnia 27.09.2013 r. Dotychczas pojęcia prowadzenia obrony w sposób samodzielny oraz rozsądny nie występowały w ustawie karno-procesowej.

Kluczową w przypadku oceny możliwości podjęcia przez oskarżonego samodzielnej obrony, będzie posiadanie przez niego umiejętności prawidłowego artykułowania w mowie i piśmie własnego stanowiska dotyczącego stawianych mu zarzutów, podczas wykonywanych z udziałem oskarżonego czynności procesowych. Powyższa samodzielność będzie zatem występować, gdy stan zdrowia oskarżonego pozwoli mu na podjęcie rzeczowej obrony materialnej. Natomiast prowadzenie obrony w sposób rozsądny będzie następowało, gdy stan zdrowia oskarżonego umożliwi realizowanie przez niego korzystnej dla siebie linii obrony. Powyższa rozsądna obrona powinna zatem wynikać również z podejmowanych przez oskarżonego korzystnych dla siebie decyzji procesowych.

Nowymi regulacjami wprowadzonymi ustawą nowelizująca k.p.k. z dnia 27.09.2013 r. są art. 80 a i art. 81 a k.p.k., które dotyczą obrony z urzędu w postępowaniu sądowym. Zgodnie z art. 80a§1 k.p.k. na wniosek oskarżonego, który nie ma obrońcy z wyboru, prezes sądu, sąd lub referendarz sądowy wyznacza w postępowaniu sądowym obrońcę, chyba że ma zastosowanie art. 79§1 lub 2 albo art. 80. Zatem w tym przypadku oskarżony nabywa uprawnienie do wystąpienia z wnioskiem o wyznaczenie obrońcy w toku postępowania jurysdykcyjnego, które rodzi po stronie właściwego organu sądowego obowiązek wyznaczenia obrońcy z urzędu. Ponadto w takim przypadku udział obrońcy w rozprawie głównej jest obowiązkowe (art. 80a§1 zdanie drugie k.p.k.). Przyznanie takich nowych uprawnień oskarżonemu w zakresie obrony formalnej w postępowaniu sądowym czyni zadość regule równości broni stron podczas kontrydiktoryjnego sporu oskarżonego z oskarżycielem publicznym.

Natomiast zgodnie z art. 81a§1 k.p.k. obrońca z urzędu wyznaczany jest z listy obrońców. Wszelkie szczegółowe kwestie związane ze sposobem zapewnienia oskarżonemu korzystania z pomocy obrońcy, sposobem ustalania listy obrońców, sposobem wyznaczania obrońcy udzielającym pomocy prawnej z urzędu, sposobem kontaktu z obrońcą w sprawach

pilnych będą musiały zostać określone przez Ministra Sprawiedliwości w drodze stosownego rozporządzenia. Ustawowa delegacja tego rozporządzenia zastrzega jednakże, iż niniejszy akt prawny powinien zapewnić prawidłowy tok postępowania oraz prawidłową realizację prawa oskarżonego do obrony.

Priorytetem wprowadzonych przez nowelizację k.p.k. zmian jest rozszerzenie oskarżonemu dostępu do pomocy prawnej ze strony obrońcy w toku postępowania sądowego, w związku ze wzmocnieniem zasady kontradiktoryjności procesu karnego. Przyjęto jako zasadę korzystanie przez podejrzanego z prawa ubogich na etapie postępowania przygotowawczego (art. 78§1 k.p.k.) oraz ogólne prawo do wyznaczenia obrońcy z urzędu na etapie postępowania jurysdykcyjnego (art. 80a k.p.k.). Jedyne podczas postępowania przygotowawczego wyznaczenie obrońcy z urzędu będzie wiązało się koniecznością wykazania braku środków na poniesienie kosztów obrony. Natomiast w toku postępowania sądowego wyznaczenie obrońcy z urzędu następować będzie na wniosek oskarżonego, bez względu na jego sytuację majątkową³⁵⁹.

Zauważyć należy ponadto, iż dokonana zmiana treści art. 79§4 k.p.k. usuwa dotychczasową niewłaściwą redakcję tego przepisu wskazującą, iż w zakresie ustanowienia obrońcy z urzędu przesadza treść samej opinii biegłych psychiatrów.

4) Prawo zatrzymanego do korzystania z pomocy pełnomocnika

Jak to już zostało omówione przy charakterystyce instytucji zatrzymania, z uwagi na częste stosowanie tego środka przymusu we wstępnym etapie postępowania przygotowawczego, dotyczy on częstokroć osoby podejrzanego (faktycznie podejrzanego). Przed przedstawieniem zarzutów osoba podejrzana nie jest stroną postępowania, gdyż przymiot taki posiada podejrzanym (art. 299§1 k.p.k.). Nie może zatem ustanowić swojego obrońcy. Ustawodawca jednakże uznając potrzebę uzyskania profesjonalnej pomocy prawnej przez tego uczestnika procesu karnego, przyznaje osobie podejrzanego prawo ustanowienia pełnomocnika. Koniecznym warunkiem do ustanowienia pełnomocnika przez osobę podejrzaną jest wykazanie, iż wymagają tego jej interesy w toczącym się postępowaniu (art. 87§2 k.p.k.).

³⁵⁹ Uzasadnienie projektu ustawy z dnia 27.09.2013 r. o zmianie ustawy – Kodeks postępowania karnego oraz niektórych innych ustaw (Dz. U. z dnia 25.10.2013 r. poz. 1247), druk sejmowy nr 870 – s. 29.

Możliwość skorzystania przez osobę podejrzaną z pomocy pełnomocnika może zostać ograniczona przez sąd, a w postępowaniu przygotowawczym przez prokuratora, którzy mogą odmówić dopuszczenia do udziału w postępowaniu pełnomocnika ustanowionego w trybie art. 87§2 k.p.k., jeżeli uzna, że nie wymaga tego obrona interesów osoby nie będącej stroną (art. 87§3 k.p.k.). Możliwość zastosowania tego ograniczenia przez organ procesowy wskazuje, iż zakres uprawnień osoby zatrzymanej w tym względzie jest zbyt wąski i nie gwarantuje mu skutecznej obrony ³⁶⁰.

Przy zastosowaniu wobec osoby podejrzanej środka przymusu w postaci zatrzymania, konieczność ochrony jej interesów w prowadzonym postępowaniu karnym jest oczywista. Zaistniała w tej sytuacji ingerencja organu zatrzymującego w konstytucyjne prawo do wolności osobistej, uzasadnia w każdym przypadku uprawnienie zatrzymanej osoby podejrzanej do ustanowienia swojego pełnomocnika. Szereg uprawnień przysługujących faktycznie podejrzanemu po jego zatrzymaniu, w tym zwłaszcza prawo do złożenia zażalenia na tą czynność, czyni zasadnym przyznanie tej osobie uprawnienia do ustanowienia pełnomocnika.

Pełnomocnikiem może być adwokat lub radca prawny (art. 88 k.p.k.) Ponadto może nim być również aplikant adwokacki zastępujący adwokata, na zasadach określonych we wcześniejszym rozdziale niniejszej rozprawy dotyczącym obrońcy oskarżonego, oraz aplikant radcowski zastępujący radcę prawnego na tych samych warunkach ³⁶¹. Ustanowienie pełnomocnika przez osobę podejrzaną następuje w wyniku udzielonego pełnomocnikowi pełnomocnictwa do udziału w toczącym się postępowaniu, w formie pisemnej lub do protokołu organu prowadzącego postępowanie. Udzielone pełnomocnictwo może być ogólne, czyli upoważniające pełnomocnika do reprezentowania mocodawcy we wszystkich sprawach lub poszczególnych spraw, a także pełnomocnictwem upoważniającym do udziału lub wykonania jedynie niektórych czynności procesowych (np. sporządzenia zażalenia) – art. 89 k.p.k. w zw. z art. 88 k.p.c. W sytuacji pozbawienia wolności w wyniku zatrzymania faktycznie podejrzanego, jego pełnomocnika może tymczasowo ustanowić inna osoba na przedstawionych wcześniej zasadach dotyczących

³⁶⁰ R. A. Stefański , Prawo do obrony osoby podejrzanej [w:] Z problematyki funkcji procesu karnego (red. T. Grzegorzczak, J. Izidorczyk, R. Olszewski), Warszawa 2013, s. 306.

³⁶¹ Zgodnie z art. 35¹§1 i 2 ustawy z dnia 06.07.1982 r. o radcach prawnych (tj. Dz. U. z 2010 r. Nr 10 poz. 65 z późn. zm.) aplikant radcowski zastępuje radcę prawnego po upływie 6 miesięcy od rozpoczęcia aplikacji radcowskiej przed sądem rejonowym i organami ścigania, zaś po upływie 1 roku i 6 miesięcy od rozpoczęcia aplikacji radcowskiej przed innymi sądami z wyjątkiem Sądu Najwyższego, Naczelnego Sądu Administracyjnego i Trybunału Konstytucyjnego.

obrońcy oskarżonego pozbawionego wolności i tylko do czasu osobistego ustanowienia przez nią pełnomocnika (art. 88 k.p.k. w zw. z art. 83§1 i 2 k.p.k.).

Ustanowienie pełnomocnika przez osobę nie będącą stroną powoduje nabycie przez adwokata lub radcę prawnego uprawnień do udziału w postępowaniu. Nie jest bowiem wymagana stosowna decyzja organu procesowego o dopuszczeniu pełnomocnika do działania ³⁶². Zgodnie bowiem z art. 87§2 k.p.k. sąd, a w postępowaniu przygotowawczym prokurator, może odmówić dopuszczenia do udziału w postępowaniu pełnomocnika osoby nie będącej stroną, jeżeli uzna, że nie wymaga tego obrona jej interesów. Brak decyzji negatywnej w tym przedmiocie uprawnia pełnomocnika do działania w postępowaniu. Dopuszczenie pełnomocnika do udziału w postępowaniu lub odmowa jego dopuszczenia, następuje po jego zgłoszeniu się do procesu.

Mankamentem obecnie obowiązujących regulacji w tej materii jest, iż odmowa dopuszczenia pełnomocnika osoby nie będącej stroną (w tym osoby podejrzanej) do udziału w postępowaniu podlega zaskarżeniu jedynie w postępowaniu przygotowawczym (art. 302§1 k.p.k.). Takie rozstrzygnięcie prokuratora zaskarżalne jest do prokuratora, który jest jego bezpośrednio przełożonym. Uprawnienie do złożenia zażalenia przysługuje w omawianym przypadku osobie podejrzanej i jego pełnomocnikowi. W postępowaniu jurysdykcyjnym sądowa odmowa dopuszczenia do udziału pełnomocnika osoby nie będącej stroną nie podlega zaskarżeniu (art. 459§ 1 i 2 k.p.k.).

Nadmienić należy, iż osoba podejrzana dysponuje uprawnieniem do złożenia wniosku do prezesa sądu właściwego do rozpoznania sprawy o wyznaczenie pełnomocnika z urzędu, gdy w sposób należyty wykaże, że nie jest w stanie ponieść kosztów ustanowienia pełnomocnika bez uszczerbku dla niezbędnego utrzymania siebie lub rodziny (art. 88 k.p.k. w zw. z art. 78§1 k.p.k.). Po złożeniu takiego wniosku prezes właściwego sądu obowiązany jest zbadać zarówno sytuację majątkową osoby nie będącej stroną oraz okoliczność czy nie posiada pełnomocnika z wyboru. Jednakże prezes sądu właściwego do rozpoznania sprawy nie jest uprawniony do odmowy ustanowienia pełnomocnika z uwagi na to, że nie wymaga tego obrona jej interesów w postępowaniu ³⁶³. Podmiotem kompetentnym do podjęcia takiej decyzji jest bowiem zgodnie z art. 87§3 k.p.k. jedynie sąd.

³⁶² R. A. Stefański, Pełnomocnik w procesie karnym, Prokuratura i Prawo 2007, nr 2 , s. 46.

³⁶³ P. Hofmański, E. Sadzik, K. Zgryzek, Kodeks postępowania karnego. Komentarz, Tom I, Warszawa 2004, s. 445.

Udział dopuszczonego do udziału pełnomocnika w postępowaniu nie wyłącza osobistego działania w nim osoby nie będącej stroną (w tym osoby podejrzanej) - art. 88 k.p.k. w zw. z art. 86§ 2 k.p.k.

Osoba podejrzana może mieć jednocześnie nie więcej niż trzech pełnomocników (art. 88 k.p.k. w zw. z art. 77 k.p.k.). W sytuacji, gdy osoba niebędąca stroną korzysta z pomocy więcej niż jednego pełnomocnika, każdą czynność procesową w toku postępowania, można przeprowadzić w wypadku stawiennictwa przynajmniej jednego z pełnomocników. Natomiast w przypadku niestawiennictwa wszystkich pełnomocników osoby niebędącej stroną, których udział nie jest obowiązkowy, przeprowadzenie czynności procesowej uzależnione jest od wyrażenia zgody przez tę osobę na wykonanie tej czynności bez udziału obrońców (art. 117a§2 k.p.k. w zw. z art. 117a§1 k.p.k.). Zatem w przypadku niestawiennictwa na czynność procesową wszystkich pełnomocników osoba niebędąca stroną (w tym także osoba podejrzana) posiada uprawnienie do niewyrażenia zgody na przeprowadzenie tej czynności.

Praktyka procesowa ujawnia, iż na etapie postępowania przygotowawczego z pomocy pełnomocnika ustanowionego na podstawie art. 87§2 k.p.k. korzystają osoby, które obawiają się, aby ich udział w postępowaniu nie zakończył się przedstawieniem im zarzutu³⁶⁴. Jednakże najczęściej po zatrzymaniu osoby podejrzanej w krótkim odstępie czasu następuje przedstawienie jej zarzutów, co stanowi drogę do ustanowienia już przez podejrzanego, adwokata działającego jako pełnomocnika osoby podejrzanej, obrońcą podejrzanego³⁶⁵. Oczywiście jednakże jest, iż podejrzany nie ma obowiązku ustanawiania pełnomocnika swoim obrońcą, gdyż dysponuje prawem wyboru dowolnego obrońcy.

Ustawa karno-procesowa nie określa wprost jakie uprawnienia posiada pełnomocnik ustanowiony przez osobę niebędąca stroną (w tym osobę podejrzaną) w trybie art. 87§2 k.p.k. Należy jednakże przyjąć, że niniejsze uprawnienia ograniczone są prawami posiadanymi w procesie karnym przez tę osobę – mocodawcę pełnomocnika. W omawianej tematyce rozprawy, do uprawnień pełnomocnika zatrzymanej osoby podejrzanej należy zaliczyć w szczególności prawo do:

³⁶⁴ P. Kruszyński, Sz. Pawelec [w:] Wykład prawa karnego procesowego, B. Bieńkowska, P. Kruszyński, C. Kulesza, P. Piszczek, Sz. Pawelec, (red. P. Kruszyński), Białystok 2012, s. 202.

³⁶⁵ Proces karny. Część ogólna, (red. G. Artymiak, M. Rogalski i Z. Sobolewski), Warszawa 2007, s. 238.

- uzyskania informacji o przyczynach faktycznych i prawnych zatrzymania osoby podejrzanej, jak również tego o jakie przestępstwo podejrzewa się osobę podejrzaną,
- udziału w wysłuchaniu zatrzymanej osoby podejrzanej w trybie art. 244§2 k.p.k.,
- złożenia zażalenia na zatrzymanie w trybie art. 246§1 k.p.k.,
- umożliwienia nawiązania w dostępnej formie kontaktu z zatrzymanym oraz bezpośrednio z nim rozmowy, na wniosek zatrzymanej osoby podejrzanej zgodnie z art. 245§1 k.p.k.,
- uzyskania za zgodą prokuratora dostępu do akt postępowania w trybie art. 156§5 k.p.k.

Zaznaczyć należy, iż uprawnienie do kontaktu z zatrzymaną osobą podejrzaną dotyczy jedynie pełnomocnika będącego adwokatem, o czym przesądza treść art. 245§1 k.p.k. Po stwierdzeniu niekonstytucyjności tego przepisu przez omówiony uprzednio wyrok TK z dnia 11.12.2012 r., sygn. K 37/11, istnieje pilna potrzeba jego dostosowania do wymogów konstytucji oraz zmienionej treści art. 88 k.p.k. Ustawodawca w tym ostatnim przepisie przesądził, iż pełnomocnikiem zatrzymanej osoby podejrzanej może być poza adwokatem także radca prawny. Konsekwencją tego stała się zmieniona w wyniku nowelizacji z dnia 27.09.2013 r. treść art. 245§1 k.p.k. przyznająca pełnomocnikowi w osobie radcy prawnego takie same uprawnienia jak adwokatowi.

Kolejną istotną zmianą wprowadzoną ustawą z dnia 27.09.2013 r. jest nowy art. 87 a, dający stronie innej niż oskarżony uprawnienie do żądania wyznaczenia pełnomocnika z urzędu, zarówno do udziału w całym postępowaniu, jak też w celu dokonania określonej czynności procesowej w toku postępowania sądowego. W przypadku wystąpienia przez stronę inną niż oskarżony, która nie ma pełnomocnika z wyboru, ze stosownym wnioskiem prezes sądu, sąd lub referendarz sądowy, będą w istocie zobligowani do ustanowienia pełnomocnika.

Pełnomocnik zatrzymanej osoby podejrzanej nie dysponuje pozostałymi uprawnieniami obrońcy podejrzanego, w tym w szczególności prawa do: składania wniosków dowodowych zgłaszanych w trybie art. 167 k.p.k., 315§1 k.p.k. i art. 316§1 k.p.k., jak również udziału w tych czynnościach w toku postępowania przygotowawczego.

5) Prawo tymczasowo aresztowanego do porozumiewania się z obrońcą oraz przygotowania się do obrony

Kodeks postępowania karnego w art. 73 reguluje zasady porozumiewania się oskarżonego i podejrzanego tymczasowo aresztowanego ze swoim obrońcą. Zasadą w postępowaniu jurysdykcyjnym jest, że oskarżony tymczasowo aresztowany może porozumiewać się ze swoim obrońcą podczas nieobecności innych osób oraz korespondencyjnie (art. 73 § 1 k.p.k.). Tym samym w tej fazie procesu kontakt pomiędzy tymczasowo aresztowanym oraz jego obrońcą kształtowany jest bez jakichkolwiek ograniczeń. Zasadą jest bowiem, aby komunikacja pomiędzy oskarżonym a jego obrońcą była poufna.

Jednakże w postępowaniu przygotowawczym omawiana kwestia uregulowana została inaczej. Zgodnie bowiem z art. 73 § 2 k.p.k. w postępowaniu przygotowawczym prokurator w szczególnie uzasadnionych wypadkach udzielając zezwolenia na porozumiewanie się podejrzanego tymczasowo aresztowanego ze swoim obrońcą może zastrzec, że prokurator lub osoba przez niego upoważniona będzie przy tym obecna.

Ponadto ustawodawca określił, że prokurator może również zastrzec kontrolę korespondencji z obrońcą (art. 73§3 k.p.k.). Jednakże niniejsze ograniczenie korespondencyjnego porozumiewania się uznane zostało wyrokiem TK z dnia 10.12.2012 r.³⁶⁶, jako niezgodne z Konstytucją RP. Zgodnie bowiem z tym orzeczeniem art. 73§3 k.p.k. jest niezgodny z art. 42 ust. 2 w zw. z art. 31 ust. 3 Konstytucji RP, przez to, że nie wskazuje przesłanek, których zaistnienie uprawniałoby prokuratora do zastrzeżenia kontroli korespondencji podejrzanego z obrońcą. Tym samym art. 73§3 k.p.k. traci moc z dniem 19.12.2013 r., a ustawodawca zobowiązany został do jego pilnej nowelizacji. Skutkowało to wprowadzeniem zmiany treści art. 73§2 i 3 k.p.k. ustawą z dnia 27.09.2013 r. o zmianie ustawy – Kodeks postępowania karnego³⁶⁷, która weszła w życie w dniu 19.11.2013 r. Dokonana nowelizacja powyższych regulacji określa, że ograniczenie prawa podejrzanego, wobec którego stosowane jest tymczasowe aresztowanie, do porozumiewania się z obrońcą podczas nieobecności innych osób oraz korespondencyjnie może zostać dokonane jedynie do 14 dni od dnia tymczasowego aresztowania podejrzanego, w szczególnie uzasadnionych wypadkach, jeżeli wymaga tego dobro prowadzonego postępowania.

³⁶⁶ Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 10.12.2012 r., sygn. K 25/11, opublikowany w Dz. U. z 2012 r. poz. 1426.

³⁶⁷ Ustawa z dnia 27.09.2013 r. o zmianie ustawy – Kodeks postępowania karnego (Dz. U. z dnia 05.11.2013 r. poz. 1282).

Zatem niepodważalną zasadą jest uprawnienie tymczasowo aresztowanego do swobodnego (bez obecności innych osób) osobistego kontaktu z obrońcą oraz do swobodnej korespondencji (nie objętej cenzurą). Powyższa swoboda w porozumiewaniu się tymczasowo aresztowanego ze swoim obrońcą obejmuje również prawo wymienionego do rozmów telefonicznych z obrońcą³⁶⁸. Uprawnienie do porozumiewania się oskarżonego ze swoim obrońcą wynika bowiem wprost z jego prawa do obrony, które powinno być realnym. Tym samym oskarżony powinien mieć czas na przygotowanie się do obrony, w tym uzgodnienia linii obrony z obrońcą³⁶⁹. Ograniczenia swobody porozumiewania się tymczasowo aresztowanego z obrońcą określone w art. 73§2 i 3 k.p.k. oceniane być muszą przez pryzmat naruszenia prawa podejrzanego do obrony. Nie zmienia powyższego faktu, że mogą zostać wprowadzone przez prokuratora jedynie w terminie 14 dni od zastosowania tymczasowego aresztowania (art. 73§4 k.p.k.).

Decyzje w przedmiocie ograniczenia swobody tymczasowo aresztowanego w porozumiewaniu się z obrońcą powinny być niezwykle rzadkie oraz powinny następować w szczególnie uzasadnionych przypadkach. Ograniczenie niniejszego uprawnienia tymczasowo aresztowanego może być podyktowane rzeczywistą potrzebą zabezpieczenia interesów postępowania, wywodzonych z celów postępowania karnego wskazanych w art. 2§1 k.p.k., a w zakresie postępowania przygotowawczego ujętych w art. 297§1 k.p.k.

Rozwinięcie regulacji związanych z opisanymi zasadami porozumiewania się tymczasowo aresztowanego z obrońcą zawiera art. 215§1 k.k.w. W zdaniu pierwszym przepis powielił brzmienie art. 73§1 k.p.k. wskazując, że tymczasowo aresztowany ma prawo do porozumiewania się z obrońcą podczas nieobecności innych osób oraz korespondencyjnie. Natomiast zdanie drugie art. 215§1 k.k.w. precyzuje, iż jeżeli organ, do którego dyspozycji tymczasowo aresztowany pozostaje, zastrzeże przy widzeniu swoją obecność lub osoby upoważnionej – widzenie odbywa się w sposób wskazany przez ten organ. Dotyczy to zarządzeń wydanych w tym zakresie przez prokuratora w trybie art. 73§2 k.p.k. w toku postępowania przygotowawczego.

Ważnym elementem prawa oskarżonego do obrony jest umożliwienie mu przygotowania się do obrony, w tym ustalenia dogodnej dla niego linii obrony wraz ze

³⁶⁸ M. Mazur, Czy tymczasowo aresztowanemu przysługuje prawo do rozmów telefonicznych z obrońcą?, *Palestra* 2013, nr 7-8, s.149.

³⁶⁹ Wyrok SN z dnia 28.03.2007 r., sygn. SDI 3/07, LEX 568840.

swoim obrońcą. Ustawa procesowa zapewnia oskarżonemu uprawnienie, aby pomiędzy doręczeniem zawiadomienia a terminem rozprawy głównej upłynął co najmniej 7 dniowy termin (art. 353§1 k.p.k.). Prawo tymczasowo aresztowanego do przygotowania się do obrony zostało ponadto ujęte w art. 215§2 k.k.w. Powyższe uprawnienie oskarżonego dotyczy zwłaszcza umożliwienia nawiązania porozumienia ze swoim obrońcą, a także dostępu do literatury prawniczej znajdującej się w księgozbiorze aresztu śledczego. Istotnym jest także zaniechanie częstego konwojowania oskarżonego z aresztu śledczego do innych jednostek penitencjarnych, co utrudnia należyte przygotowanie się do obrony w procesie karnym. Z uwagi na to, że samo przebywanie w warunkach izolacji ogranicza uprawnienia tymczasowo aresztowanego w zakresie należytego przygotowania się do obrony, administracja aresztu śledczego winna w ramach posiadanych możliwości dochować pełnych starań w przedmiocie umożliwienia przygotowania się podjęcia obrony.

W niniejszym rozdziale przedstawiono uprzednio prawo podejrzanego i oskarżonego do składania wniosków dowodowych w toku postępowania karnego, jak również kwestię jego udziału w przeprowadzeniu wnioskowanych czynności. Obecnie koniecznym jest określenie różnic wynikających z treści art. 167 k.p.k. oraz art. 315 k.p.k. i art. 316 k.p.k. w stosunku do obrońcy oskarżonego.

Obrońca oskarżonego (podejrzanego), podobnie jak on sam osobiście, posiada na każdym etapie postępowania karnego uprawnieniem do składania wniosków o przeprowadzenie określonych czynności dowodowych (art. 167 k.p.k.). Co uprzednio już sygnalizowano, zakres składanych wniosków dowodowych, ich kolejność i czas ewentualnego składania wynika jedynie od założeń samego obrońcy z tytułu przyjętej wspólnie z oskarżonym linii obrony. Przedstawione powyżej elementy wniosku, jego cel, jak również podstawy oraz tryb oddalenia wniosków dowodowych ma zastosowanie również do wniosków składanych przez obrońcę (art. 169 – 170 k.p.k.).

Podobnie jak podejrzany również jego obrońca posiada prawo do składania wniosków o dokonanie określonych czynności śledztwa lub dochodzenia (art. 315§1 k.p.k.). W przypadku uwzględnienia wniosku podejrzanego lub jego obrońcy o przeprowadzenie czynności dowodowych w toku postępowania przygotowawczego, nie można im odmówić wzięcia udziału we wnioskowanych czynnościach, o ile złożą takie żądanie (art. 315§2 k.p.k.). Przy czym obrońca podejrzanego, w przypadku uwzględnienia tego wniosku, zawsze może uczestniczyć w przeprowadzeniu wnioskowanej czynności. Organ procesowy

może w trybie art. 315§2 k.p.k. w zw. z art. 318 zdanie drugie k.p.k. zaniechać sprowadzenia podejrzanego pozbawionego wolności, gdyby spowodowało to poważne trudności. W sytuacji zaniechania sprowadzenia podejrzanego, właśnie udział w przeprowadzeniu tej czynności jego obrońcy, umożliwi zapewnienie należytej reprezentacji tej stronie procesowej.

Do czynności śledztwa i dochodzenia, których nie będzie można powtórzyć na rozprawie, należy dopuścić podejrzanego oraz ustanowionego obrońcę, chyba że zachodzi niebezpieczeństwo utraty lub zniekształcenia dowodu w razie zwłoki. Również w tym przypadku nie sprowadza się podejrzanego pozbawionego wolności w celu jego udziału w tzw. czynnościach niepowtarzalnych, gdy zwłoka w przeprowadzeniu wymienionych czynności grozi utratą lub zniekształceniem dowodu (art. 316§1 i 2 k.p.k.). Szczególnie zatem przy zaniechaniu sprowadzenia podejrzanego pozbawionego wolności do czynności niepowtarzalnych konieczny jest udział w nich jego obrońcy. Specyfika takich czynności, a zwłaszcza mogący zaistnieć wpływ zgromadzonego w tym trybie materiału dowodowego na dalszy przebieg postępowania karnego, przemawia za udziałem w nich obrońcy.

W literaturze przedmiotu powstałej jeszcze pod rządami k.p.k. wskazywano na pasywność obrońców w postępowaniu przygotowawczym, a w szczególności rzadkie składanie wniosków dowodowych i nikły udział w czynnościach procesowych. Badania wykonane w latach 70 XX wieku przez T. Grzegorzycyka wykazały szereg nieprawidłowości w zawiadamianiu obrońców przez organy ścigania o czynnościach niepowtarzalnych (art. 272 d. k.p.k.). W ankietach około 30 % prokuratorów podawało, że nie informowało obrońców o takich czynnościach, zaś w innych badaniach 20% prokuratorów przyznawało, że przyczyna nieobecności obrońców przy wykonywaniu takich czynności leżała po stronie organów ścigania, z tym że w 2/3 przypadków odwoływano się do niecierpiącego zwłoki charakteru czynności³⁷⁰.

Również na tle obowiązującego k.p.k. z 1997 r. obrońcy argumentują, że nie angażują się w postępowanie przygotowawcze, gdyż działając w sytuacji braku znajomości akt postępowania mogą zaszkodzić swojemu klientowi, zaś prokuratorzy twierdzą, że brak aktywności adwokatów na tym etapie postępowania jest nieuzasadniony³⁷¹. W związku z

³⁷⁰ T. Grzegorzyczyk, *Obrońca w postępowaniu przygotowawczym*, Łódź 1988, s. 197 i podane tam wyniki badań. Zob. także C. Kulesza, *Sędzia śledczy w modelu postępowania przygotowawczego na tle prawoporównawczym*, Białystok 1991, s. 173 – 174 i podana tam literatura.

³⁷¹ C. Kulesza, *Obrona w sprawach gospodarczych...*, s. 216

tym problemem warto przytoczyć za C. Kuleszą wyniki badań ankietowych wykonanych przez Ł. Budźko, doktoranta Katedry Postępowania Karnego Wydziału Prawa Uniwersytetu w Białymstoku³⁷². Z powyższych badań tych wynika, że 84,6% ankietowanych obrońców składa wnioski dowodowe w postępowaniu przygotowawczym. Przy czym 30,7% obrońców wskazuje, że są one zawsze uwzględniane przez organy procesowe, zaś 48,7% twierdzi, że takie wnioski są uwzględniane rzadko. Ponadto 25,6% badanych adwokatów twierdzi, że prokurator lub inny organ prowadzący postępowanie karne często odmawia dopuszczenia ustanowionego obrońcy do udziału w czynnościach niepowtarzalnych (z powodu treści § 1 *in fine* art. 316 k.p.k.), zaś 39,7% twierdzi, że odmowa taka następuje rzadko.

W przypadku zaś podejrzanego pozbawionego wolności (zatrzymanego bądź tymczasowo aresztowanego) obrońcy w 75% podają, że na jego żądanie biorą udział w czynności przesłuchania. Jednocześnie 61% ankietowanych obrońców deklaruje, że zawsze bierze udział w końcowym zaznajomieniu z aktami postępowania przygotowawczego, uważając tą czynność jako ważną gwarancję prawa do obrony.

6) Zawiadomienie obrońcy i jego udział w posiedzeniach sądowych w przedmiocie tymczasowego aresztowania

Udział obrońcy tymczasowo aresztowanego w posiedzeniach sądowych w przedmiocie tymczasowego aresztowania, z uwagi na przedstawione powyżej ograniczenia udziału samego oskarżonego, stanowią podstawowy element reprezentowania stanowiska oskarżonego, w ramach przysługującego mu prawa do obrony. Każda bowiem strona postępowania karnego powinna posiadać tożsame uprawnienia do uczestnictwa w posiedzeniach sądowych, w ramach kontradyktoryjnego procesu karnego.

Udział obrońcy zatrzymanego podejrzanego w posiedzeniu sądu w przedmiocie tymczasowego aresztowania został wyraźnie przewidziany w treści art. 249§3 k.p.k. Uprawnienie obrońcy oskarżonego do udziału w tym posiedzeniu sądowym związane jest z obowiązkiem sądu do przesłuchania oskarżonego przed zastosowaniem tego środka zapobiegawczego. Zawiadomienie obrońcy o terminie przesłuchania nie jest jednakże

³⁷² C. Kulesza, *Obrona w sprawach gospodarczych...*, s. 217 i przytoczone tam za zgodą Ł. Budźko wyniki jego badań.

obowiązkowe, chyba że wnosi o to sam oskarżony, a nie utrudni to przeprowadzenia czynności (art. 249 § 3 k.p.k.). Prawo obrońcy do udziału w posiedzeniu w przedmiocie zastosowania tymczasowego aresztowania oznacza jego uprawnienie do aktywności procesowej, polegającej w szczególności na możliwości zadawania pytań podejrzanemu, składaniu oświadczeń i wniosków związanych z rozpoznawana sprawą³⁷³.

Powyższa regulacja tylko w ograniczonym stopniu czyni zadość wymogom kontrydiktoryjności postępowania karnego. Nie likwiduje istniejącego w poprzedniej regulacji prawnej stanu dyskryminacji obrońcy wobec prokuratora, w zakresie uczestnictwa w posiedzeniach sądowych³⁷⁴. Słusznie w literaturze podnoszone jest, iż niniejsza regulacja narusza zasadę równości broni procesowej oraz nie zapewnia podejrzanemu pełnych gwarancji procesowych, w tym prawa do rzetelnego procesu³⁷⁵. Na wniosek oskarżonego do udziału w jego przesłuchaniu dopuszcza się jego obrońcę, chyba że wykonanie tego wniosku utrudni przeprowadzenie tej czynności (art. 249§3 zdanie drugie k.p.k.). Dopuszczenie ustanowionego obrońcy do przesłuchania oskarżonego na jego wniosek jest zatem regułą, zaś odstępstwo od tej zasady może nastąpić w wyjątkowych przypadkach. Może to zaistnieć w sytuacji niemożności stawienia się obrońcy oskarżonego na jego przesłuchania, z uwagi na konieczność pokonania znacznej odległości do miejsca wykonania tej czynności procesowej. Ostatni zwrot użyty w tym przepisie „nie utrudni to przeprowadzenia czynności” jest jednakże wyrażeniem nieprecyzyjnym i pozwala na zbyt dużą dowolność interpretacyjną.

Jednakże nawet w przypadku braku zawiadomienia sądu o terminie przeprowadzenia posiedzenia w przedmiocie przesłuchania oskarżonego oraz zastosowania tymczasowego aresztowania istnieje obowiązek dopuszczenia obrońcy, który się stawił. Obrońca może bowiem wcześniej uzyskać informację o miejscu, czasie i przedmiocie przesłuchania od zatrzymanego, który skorzystał z prawa kontaktu z adwokatem w trybie art. 245§1 k.p.k., bądź jego stawiennictwo może wynikać z przypadkowej obecności w sądzie związanej z innymi obowiązkami. Wskazać należy, że takie uregulowanie kwestii zawiadamiania obrońcy o terminie posiedzenia jest naruszeniem prawa do obrony. Postulowane byłoby

³⁷³ D. Świątki, Czynności procesowe obrońcy i pełnomocnika w sprawach karnych, Warszawa 2011, s. 72.

³⁷⁴ D. Dudek, Konstytucyjna wolność człowieka a tymczasowe aresztowanie, Lublin 1999, s. 297.

³⁷⁵ R. Rynkun-Werner, Zatrzymanie a prawo do obrony, Palestra 2011, nr 11-12, s. 96.

de lege ferenda wprowadzenie ustawowego obowiązku powiadomienia przez sąd z urzędu obrońcy o terminie wskazanego posiedzenia.

W przypadku stosowania tymczasowego aresztowania wobec oskarżonego w toku postępowania sądowego, po wpływie sprawy z aktem oskarżenia do właściwego sądu, strony oraz obrońcy i pełnomocnicy mogą wziąć w nich udział. Ponadto na sądzie ciąży obowiązek ich zawiadomienia o terminie tego posiedzenia (art. 96§1 k.p.k. w zw. z art. 339§5 k.p.k.). W razie stosowania izolacyjnego środka zapobiegawczego na rozprawie sądowej, następuje to po przesłuchaniu oskarżonego, z udziałem stron, obrońców i pełnomocników, którzy stawili się na rozprawę, po zawiadomieniu ich o jej terminie (art. 117§1-3 k.p.k.).

W postępowaniu dotyczącym przedłużenia stosowania tymczasowego aresztowania art. 249§5 k.p.k. zapewnia obrońcy oskarżonego i prokuratorowi udział w tym posiedzeniu, zarówno w toku postępowania przygotowawczego jak też jurysdykcyjnego. Tym samym sąd zobligowany jest zawiadomić obrońcę o terminie posiedzenia, zaś niestawiennictwo należycie zawiadomionego o terminie posiedzenia obrońcy nie tamuje rozpoznania sprawy (art. 249§5 zdanie drugie k.p.k.).

Podobnie kształtuje się udział obrońcy oskarżonego w posiedzeniu sądowym dotyczącym:

- przedłużenia tymczasowego aresztowania,
- rozstrzygnięcia wniosku o uchylenie powyższego środka zapobiegawczego,
- utrzymania tego środka po wniesieniu aktu oskarżenia w trybie art. 344 k.p.k.,
- postępowania odwoławczego w przedmiocie rozpoznania zażalenia na postanowienie o zastosowaniu tymczasowego aresztowania oraz jego przedłużenia,
- postępowania odwoławczego w przedmiocie nie uwzględnienia złożonego na podstawie art. 254§2 k.p.k. wniosku o uchylenie lub zmianę tymczasowego aresztowania na inny środek zapobiegawczy.

W tej sytuacji również o terminie posiedzeń zawiadamia się obrońcę oskarżonego i prokuratora, lecz ich niestawiennictwo nie stanowi przeszkody w rozpatrzeniu sprawy. Zaznaczyć przy tym należy, iż zaniechanie zawiadomienia przez sąd obrońcy oskarżonego o terminie tych posiedzeń, w tym rozpoznania zażalenia na postanowienie sądu w

przedmiocie zastosowania tymczasowego aresztowania lub jego przedłużenia uważa się jako naruszenie prawa do obrony oraz rażąco obrazę przepisów postępowania ³⁷⁶.

Na marginesie wskazać należy, iż przepisy kodeksu postępowania karnego nie zawierają unormowania przewidującego obecność publiczności na posiedzeniach sądowych w przedmiocie zastosowania lub przedłużenia tymczasowego aresztowania. Tym samym brak jest tzw. jawności zewnętrznej tych posiedzeń sądowych ³⁷⁷, umożliwiając uczestnictwo w nich publiczności, w tym członków rodziny oskarżonego. W niniejszych posiedzeniach w toku postępowania przygotowawczego ma jednakże prawo uczestniczyć pokrzywdzony oraz jego pełnomocnik, jeżeli stawia się na to posiedzenie, pomimo tego, iż sąd nie zawiadamia tych podmiotów o ich terminie (art. 96§2 k.p.k.) W postępowaniu sądowym prawo takie będzie przysługiwało pokrzywdzonemu i jego pełnomocnikowi, gdy będzie on działał w tej fazie procesu jako strona postępowania (np. oskarżyciel posiłkowy) . Jednakże na każdym etapie postępowania pokrzywdzony i jego pełnomocnik nie mogą zaskarżać postanowień sądu wydanych w przedmiocie tymczasowego aresztowania. W tym zakresie prawa pokrzywdzonego reprezentuje w procesie karnym prokurator.

Wskazać w tym miejscu należy na wprowadzoną ustawą z dnia 27.09.2013 r. ³⁷⁸ zmianę treści art. 249§5 k.p.k. od dnia 01.07.2015 r., zgodnie z którą w przypadku posiedzenia dotyczącego przedłużenia stosowania tymczasowego aresztowania oraz rozpoznanie zażalenia na zastosowanie lub przedłużenie tego środka zapobiegawczego, na żądanie oskarżonego który nie ma obrońcy, sąd obligatoryjnie wyznacza do tej czynności obrońcę z urzędu. Taka zmiana zapewnia oskarżonemu uprawnienie do obrony formalnej oraz realizuje zasadę kontrydiktoryjności postępowania karnego.

7) Uprawnienia oskarżonego i jego obrońcy wynikające z tajemnicy adwokackiej i obrończej

Ważnym aspektem związanym z korzystaniem przez oskarżonego (podejrzanego) z pomocy obrońcy jest konieczny element zaufania występujący pomiędzy nimi.

³⁷⁶ Postanowienie Sądu Apelacyjnego w Krakowie z dnia 26.04.2001 r., sygn. II AKz 118/01, KZS 2001 r., nr 5 poz.31.

³⁷⁷ Odmienne: M. Rogacka - Rzewnicka, Zagadnienie jawności stosowania tymczasowego aresztowania, Prokuratura i Prawo 2009, nr 1, s. 48-59.

³⁷⁸ Ustawa z dnia 27.09.2013 r. o zmianie ustawy – Kodeks postępowania karnego oraz niektórych innych ustaw (Dz. U. z dnia 25.10.2013 r. poz. 1247)

Współpraca tych osób przy opracowaniu oraz realizacji linii obrony, musi bowiem opierać się na pełnej woli zachowania w dyskrekcji informacji przekazywanych w ramach kontaktów oskarżonego (podejrzanego) z adwokatem występującym w tej roli procesowej. Takiego stanu nie udałoby się osiągnąć bez obowiązującej w systemie prawnym tajemnicy obrończej i adwokackiej.

W procesie karnym tajemnica obrończa wynika z bezwzględnego zakazu dowodowego przesłuchiwania obrońcy lub adwokata działającego na podstawie art. 245§1 k.p.k., co do faktów o których dowiedział się udzielając porady prawnej lub prowadząc sprawę (art. 178 pkt. 1 k.p.k.). Przy czym zakaz ten dotyczy nie tylko obrońcy lub adwokata, występujących w określonej przez ten przepis roli procesowej jako źródeł dowodowych, ale także ich notatek, akt czy też ograniczenia zastosowania podsłuchu procesowego³⁷⁹. Opisany zakaz dowodowy wynikający z tajemnicy obrończej jest konsekwencją prawa oskarżonego do obrony, w tym pewności nieujawnienia przez obrońcę poufnych informacji udzielanych w trakcie procesu karnego.

Podczas korzystania z pomocy obrońcy w procesie karnym oskarżony musi mieć pewność, iż obrońca zachowa w tajemnicy udzielane mu informacje, w tym zwłaszcza te niekorzystne dla niego (np. takie jak popełnienie zarzucanego oskarżonemu czynu, do którego nie przyznaje się, bądź sposób jego dokonania). Zaznaczyć w tym miejscu ponadto wypada, że posiadana przez obrońcę wiedza dotycząca prawdziwego przebiegu zdarzenia przestępczego nie może determinować jakości stosunku obrończego³⁸⁰. Tym samym nawet wewnętrzna negatywna ocena postępowania oskarżonego, wynikająca z posiadanej przez obrońcę wiedzy, nie może wpływać na jakość i efektywność podejmowanych przez niego czynności obrończych.

Kolejną normą kodeksową której zadaniem jest gwarantowanie tajemnicy obrończej jest art. 225§3 k.p.k., który dotyczy przeszukania lub żądania wydania rzeczy od obrońcy lub innej osoby w zakresie zakazu zabezpieczania posiadanych przedmiotów związanych z wykonywaniem funkcji obrońcy. Obrońca lub inna osoba, od której żąda się wydania rzeczy lub u której dokonuje się przeszukania może oświadczyć, że wydane lub znalezione w toku przeszukania pisma lub inne dokumenty mają związek z wykonywaniem funkcji

³⁷⁹ J. Agacka - Indecka, Tajemnica zawodowa adwokata – znaczące rozstrzygnięcie sądów, *Palestra* 2005, nr 9-10.

³⁸⁰ C. Kulesza, *Prawo do obrony formalnej a zasada prawdy obiektywnej*, (w:) *Zasada prawdy materialnej*, Warszawa 2006, s. 76.

obrońcy. Wówczas organ przeprowadzający czynność przeszukania lub zatrzymania rzeczy pozostawia te pisma i inne dokumenty wymienionej osobie bez zapoznania się z ich treścią, a nawet z ich wyglądem. Przeprowadzający przeszukanie nie ma uprawnień do badania, czy dokumenty lub pisma mają wymieniony wyżej charakter³⁸¹. Oświadczenie złożone w tym zakresie przez obrońcę nie może być kwestionowane przez organy procesowe. Natomiast jeżeli oświadczenie osoby nie będącej obrońcą budzi wątpliwości zabezpieczone dokumenty przekazuje się bez ich odczytania sądowi w opieczętowanym opakowaniu. Sąd po zapoznaniu się z treścią dokumentów zwraca je w całości lub w części osobie, od której te przedmioty odebrano, bądź wydaje postanowienie o ich zatrzymaniu dla celów postępowania.

Przy ewentualnym wykorzystaniu dokumentów zawierających tajemnicę zawodową adwokata lub radcy prawnego, jako pełnowartościowych dowodów w postępowaniu karnym, stosuje się odpowiednio zakazy i ograniczenia wynikające z art. 178 – 181 (art. 226 k.p.k.). Przy omawianym zagadnieniu dotyczącym tajemnicy adwokackiej będą tu miały odpowiednie zastosowanie omawianych w tej części rozprawy regulacji z art. 178 pkt. 1 k.p.k. i art. 180§2 k.p.k.

Zaznaczyć należy, iż treść art. 178 pkt. 1 k.p.k. został zmieniony ustawą nowelizacyjną z dnia 27.09.2013 r.³⁸², która wejdzie w życie w dniu 01.07.2015 r. Zgodnie z nowym brzmieniem tego przepisu nie będzie wolno przesłuchiwać jako świadków obrońcy albo adwokata lub radcy prawnego działających na podstawie art. 245§1 k.p.k., co do faktów, o których dowiedział się udzielając pomocy prawnej lub prowadząc sprawę. Niniejsza zmiana dotyczy przyznania radcom prawnym uprawnień obrońców w procesie karnym.

Tajemnicę obrończą należy odróżnić od szerzej ujętej tajemnicy adwokackiej, bowiem nie każda tajemnica adwokacka musi być utożsamiana z obrończą, która związana jest z pełnioną przez adwokata funkcją obrońcy. Adwokat ani żaden organ procesowy nie może uchylić się od obowiązującej go tajemnicy obrończej, w przeciwieństwie od tajemnicy adwokackiej, która w pewnych warunkach ulega ograniczeniu. Tajemnica adwokacka

³⁸¹ C. Kulesza, Obrona w sprawach o przestępstwa gospodarcze i skarbowe, Warszawa 2012, s. 177.

³⁸² Ustawa z dnia 27.09.2013 r. o zmianie ustawy – Kodeks postępowania karnego oraz niektórych innych ustaw (Dz. U. z dnia 25.10.2013 r. poz. 1247)

uregulowana została w art. 6 ustawy z dnia 26.05.1982 r. Prawo o adwokaturze³⁸³, zaś możliwość jej uchylenia w postępowaniu karnym reguluje art. 180§2 k.p.k.

Zgodnie z ustawą Prawo o adwokaturze każdy adwokat obowiązany jest zachować w tajemnicy wszystko, o czym dowiedział się w związku z udzielaniem pomocy prawnej (art. 6 ust. 1), zaś obowiązek zachowania tajemnicy zawodowej nie może być ograniczony w czasie (art. 6 ust. 2). Zatem ujęta w tej normie prawnej tajemnica adwokacka dotyczy wszystkich członków palestry i nie jest ograniczona czasowo.

Jednocześnie adwokata nie można zwolnić od obowiązku zachowania tajemnicy zawodowej co do faktów o których dowiedział się udzielając porady prawnej i prowadząc sprawę (art. 6 ust. 3). Obowiązek zachowania przez adwokata tajemnicy zawodowej nie dotyczy informacji udostępnianych na podstawie przepisów ustawy z dnia 16.11.2000 r. o przeciwdziałaniu praniu pieniędzy oraz finansowaniu terroryzmu³⁸⁴ (art. 6 ust. 4). Niemożność zwolnienia adwokata z tajemnicy zawodowej dotyczy wszystkich kategorii prowadzonych spraw, a nie tylko spraw karnych w których występuje jako obrońca – co ujmował opisany zakaz dowodowy ujęty w art. 178 pkt. 1 k.p.k.

Wyłomem od ujętej w art. 6 ust. 1 i 3 Prawa o adwokaturze tajemnicy zawodowej adwokata oraz niemożności zwolnienia od jej zachowania, jest przyjęty przez ustawodawcę tryb zwalniania od tajemnicy adwokackiej w toku postępowania karnego. W myśl art. 180§2 k.p.k. osoby obowiązane do zachowania tajemnicy adwokackiej i radcy prawnego (a także notarialnej, doradcy podatkowego, lekarskiej, dziennikarskiej lub statystycznej³⁸⁵) mogą być przesłuchiwane co do faktów objętych tą tajemnicą tylko wtedy, gdy jest to niezbędne dla dobra wymiaru sprawiedliwości, a okoliczność nie może być ustalona na podstawie innego dowodu. Tym samym przyjmuje się, iż art. 180§2 k.p.k. określa względny (warunkowy) zakaz dowodowy ujęty jako zakaz dowodzenia za pomocą określonego dowodu, w zakresie ujętych w nim rodzajów tajemnicy zawodowej³⁸⁶. Organem uprawnionym do decydowania o przesłuchaniu osób objętych tajemnicą zawodową

³⁸³ Ustawa z dnia 26.05.1982 r. Prawo o adwokaturze (tj. Dz. U. z 2009 r. Nr 146 poz. 1188 z późn. zm.)

³⁸⁴ Ustawa z dnia 16.11.2000 r. o przeciwdziałaniu praniu pieniędzy oraz finansowaniu terroryzmu (tj. Dz. U z 2010 r. Nr 46 poz. 276 z późn. zm.)

³⁸⁵ Omawiany art. 180§2 k.p.k. został uzupełniony o tajemnicę statystyczną w związku z ustawą z dnia 10 maja 2013 r. o zmianie ustawy – Kodeks postępowania karnego oraz ustawy – Kodeks postępowania w sprawach o wykroczenia (Dz. U. z 2013 r. poz. 765), która weszła w życie w dniu 18 lipca 2013 r.

³⁸⁶ T. Razowski, Zwolnienie świadka z obowiązku zachowania tajemnicy zawodowej w procesie karnym, Prokuratura i Prawo 2010, nr 7-8, s. 142.

adwokata i radcy prawnego jest sąd, który w postępowaniu przygotowawczym w przedmiocie przesłuchania lub zezwolenia na przesłuchanie rozstrzyga na wniosek prokuratora, na posiedzeniu bez udziału stron, w terminie 7 dni od daty doręczenia tego wniosku. Zatem w postępowaniu jurysdykcyjnym sąd po ujawnieniu występowania stosownych przesłanek wydaje postanowienie o przesłuchaniu adwokata lub radcy prawnego w charakterze świadka, co jest tożsame ze zwolnieniem tej osoby od tajemnicy zawodowej. Natomiast w postępowaniu przygotowawczym na wniosek prokuratora sąd uprawniony jest do wydania postanowienia o zezwoleniu na przesłuchanie osoby objętej tajemnicą zawodową adwokata lub radcy prawnego.

Na postanowienie sądu wydane w trybie art. 180§2 k.p.k. przysługuje zażalenie na zasadach ogólnych, zarówno stronom jak też osobie objętej tajemnicą zawodową, której postanowienie dotyczy (art. 459§3 k.p.k.).

Warto w tym miejscu odnotować pewną niekonsekwencję omawianych regulacji dotyczących tajemnicy adwokackiej. Z treści art. 6 ust. 3 Prawa o adwokaturze wynika zakaz zwalniania adwokata od obowiązku zachowania tajemnicy zawodowej co do faktów objętych poradą prawną lub prowadzoną sprawą, który nie dotyczy informacji udostępnianych na podstawie przepisów ustawy o przeciwdziałaniu praniu pieniędzy oraz finansowaniu terroryzmu (art. 6 ust. 4). Niekonsekwencja ustawodawcy związana jest z tym, że uregulowanie z art. 6 ust. 3 cyt. ustawy nie jest zgodne z treścią art. 180§2 k.p.k., który również przewiduje możliwość zwolnienia przez sąd osoby obowiązanej do zachowania tajemnicy zawodowej adwokata lub radcy prawnego. Dlatego też *de lege ferenda* koniecznym wydaje się dodanie po dotychczasowej treści art. 6 ust. 3 Prawa o adwokaturze zwrotu ” chyba że ustawa stanowi inaczej”. Wówczas ujęta w art. 180§2 k.p.k. możliwość zwolnienia w toku procesu karnego od tajemnicy adwokackiej nie pozostawałaby w sprzeczności z literalnym brzmieniem art. 6 ust. 3 Prawa o adwokaturze.

§5 Obowiązek rozstrzygnięcia sprawy w rozsądnym terminie przez organ procesowy oraz wynikające z tego tytułu uprawnienia osób tymczasowo pozbawionych wolności

Każdy organ procesowy prowadzący postępowanie karne ma wynikający z art. 2 §1 pkt. 4 k.p.k. obowiązek rozstrzygnięcia sprawy w rozsądnym terminie. Omawiana norma nie

miała swojego odpowiednika w d. k.p.k., gdyż jej wprowadzenie wymuszone zostało niejako treścią obowiązującego RP traktatu międzynarodowego – art. 6 ust. 1 EKPC.

Obowiązek ten dotyczy wszystkich organów prowadzących postępowanie karne, w tym organów dochodzeniowo – śledczych w zakresie postępowania przygotowawczego oraz sądu odnośnie postępowania jurysdykcyjnego. Tym samym wymóg rozpoznania sprawy w rozsądnym terminie realizuje postulat szybkości prowadzenia procesu karnego. W toku postępowania przygotowawczego prokurator jest odpowiedzialny za prawidłowe i terminowe wykonywanie czynności w tym prowadzenie lub nadzorowanie dochodzenia lub śledztwa (§ 55 ust. 1 regulaminu prokuratorskiego z 2010 r.). W postępowaniu sądowym już wstępne czynności podejmowane w sprawach karnych, powinny zmierzać do rozstrzygnięcia sprawy w miarę możliwości na pierwszej rozprawie lub posiedzeniu (§ 273 regulaminu sądowego). Reguła szybkości postępowania powinna być pierwszoplanowa przy prowadzeniu procesów karnych, w toku których stosuje się zatrzymanie lub tymczasowe aresztowanie. Temu służyć ma zasada rozpoznawania przez sądy w pierwszej kolejności spraw osób zatrzymanych i tymczasowo aresztowanych (§ 292 regulaminu sądowego).

W zależności zatem od obiektywnych okoliczności postępowania, w tym skomplikowanym charakterem sprawy przejawiającym się jego znacznym zakresem przedmiotowym i wielopodmiotowym, po stronie zatrzymanego i tymczasowo aresztowanego rodzi się uprawnienie do oczekiwania realizacji tej reguły. Również zachowanie samego oskarżonego (podejrzanego) polegające na celowym przedłużaniu prowadzonego przeciwko niemu postępowania, będzie stanowiło przesłankę uzasadnionego przedłużenia postępowania karnego. Natomiast jakiegokolwiek braki kadrowe i trudności organizacyjne leżące po stronie organów procesowych (np. brak sal rozpraw) nie może przekreślać reguły szybkości procesu.

W celu realizacji uprawnienia każdej strony postępowania do rozstrzygnięcia sprawy karnej w rozsądnym terminie, ustawa z dnia 17. 06. 2004 r.³⁸⁷ przyznaje prawo do wniesienia skargi na naruszenie prawa strony do rozpoznania sprawy w postępowaniu przygotowawczym prowadzonym lub nadzorowanym przez prokuratora i postępowaniu

³⁸⁷ Ustawa z dnia 17.06.2004 r. o skardze na naruszenie prawa strony do rozpoznania sprawy w postępowaniu przygotowawczym prowadzonym lub nadzorowanym przez prokuratora i postępowaniu sądowym bez nieuzasadnionej zwłoki (Dz. U. Nr 179 poz. 1843 z późn. zm.), zwana dalej ustawą o skardze.

sądowym bez nieuzasadnionej zwłoki. Warto w tym miejscu omówić zakres i warunki, jak też przebieg postępowania w przedmiocie rozpoznania tej skargi.

Pierwotnie omawiana ustawa umożliwiała złożenie takiej skargi jedynie na przebieg postępowania sądowego, jednakże od 01.05.2009 r. uprawnienie takie dotyczy również postępowania przygotowawczego³⁸⁸. Przewlekłość prowadzonego postępowania ujęta została w art. 2 ust. 1 ustawy o skardze. W myśl tego przepisu skarga jest uzasadniona, gdy postępowanie w danej sprawie trwa dłużej niż to konieczne dla wyjaśnienia tych okoliczności faktycznych i prawnych, które są istotne dla rozstrzygnięcia sprawy. Przy ocenie przewlekłości postępowania bierze się pod uwagę w szczególności prawidłowość i terminowość czynności sądu lub prokuratora, podjętych w celu wydania w sprawie rozstrzygnięcia co do istoty, oraz zachowanie się stron a zwłaszcza strony, która zarzuciła przewlekłość postępowania (art. 2 ust. 2 ustawy o skardze)³⁸⁹.

W postępowaniu karnym uprawnionym do złożenia skargi jest strona oraz pokrzywdzony, nawet jeśli nie jest stroną (art. 3 pkt. 4 ustawy o skardze). Zatem niniejsze prawo przysługuje w szczególności zatrzymanemu lub tymczasowo aresztowanemu podejrzanemu lub oskarżonemu.

Właściwym do rozpoznania skargi jest sąd przełożony (wyższego rzędu) nad sądem prowadzącym postępowanie. Jeżeli natomiast dotyczy przewlekłości postępowania przed sądem rejonowym i okręgowym, bądź sądem okręgowym i apelacyjnym – sąd apelacyjny. W przypadku skargi na przewlekłość postępowania przed sądem apelacyjnym lub Sądem Najwyższym właściwym jest Sąd Najwyższy (art. 4 ustawy o skardze).

Skarga powinna spełniać wymogi przewidziane dla pisma procesowego (art. 119 k.p.k.), w tym żądanie stwierdzenia przewlekłości określonego postępowania z przytoczeniem okoliczności uzasadniających to żądanie, jak też może zawierać żądanie wydania stosownych zaleceń organowi procesowemu do podjęcia czynności w określonym terminie. Może zawierać także żądanie zasądzenia odpowiedniej sumy pieniężnej z tytułu przewlekłości postępowania (art. 6 ustawy o skardze).

³⁸⁸ Ustawą z dnia 20.02.2009 r. (Dz. U. Nr 61 poz. 498) zmieniono niniejszą ustawę z dnia 17.06.2004 r. o skardze ..., w tym jej tytuł w omówionym powyżej zakresie.

³⁸⁹ P. Górecki, S. Stachowiak, P. Wiliński, Skarga na przewlekłość postępowania sądowego. Komentarz, Warszawa 2007, s. 28-45.

Istotnym jest, że zgodnie z art. 11 ustawy sąd zobowiązany jest do wydania orzeczenia w terminie 2 miesięcy od daty złożenia skargi. W przypadku ujawnienia przewlekłości postępowania sąd uwzględniając skargę przyznaje stronie odpowiednią sumę pieniężną w wysokości od 2.000 zł. do 20.000 zł. W przypadku uznania niezasadności skargi sąd ją oddala (art. 12 ustawy o skardze). Skarżący może wystąpić z nową skargą w tej samej sprawie dopiero po upływie 12 miesięcy, jednakże w postępowaniu przygotowawczym w którym stosowane jest tymczasowe aresztowanie już po upływie 6 miesięcy, od daty wydania przez sąd orzeczenia o którym mowa w art. 12 ustawy (art. 14 ustawy o skardze).

Strona której skargę uwzględniono, może ponadto w odrębnym postępowaniu dochodzić naprawienia szkody wynikłej ze stwierdzonej przewlekłości od Skarbu Państwa, zaś postanowienia uwzględniające skargę wiąże sąd w postępowaniu cywilnym o odszkodowanie i zadośćuczynienie, w przedmiocie stwierdzenia przewlekłości (art. 15 ust. 1 i 2 ustawy o skardze).

Zatem opisane regulacje ustawy z dnia 17.06.2004 r., zawierają realne uprawnienia podejrzanego lub oskarżonego w zakresie wywierania skutecznej presji na organy postępowania karnego, w zakresie rozstrzygnięcia danej sprawy karnej w rozsądnym terminie – zgodnie z wymogiem wynikającym z art. 2 § 1 pkt. 4 k.p.k.

§6 Prawo do informacji osób tymczasowo pozbawionych wolności

Zasada udzielania informacji uczestnikom postępowania karnego o ich sytuacji faktycznej i prawnej, o ciążących na tych osobach obowiązkach i przysługujących im uprawnieniach, określana jest mianem zasady lojalności procesowej organów władzy państwowej wobec obywatela ³⁹⁰. Zasada powyższa została przyjęta w art. 16 k.p.k. oraz stanowi element rzetelnego procesu karnego (*fair trial*).

Ustawodawca w powyższej normie nie tylko nakłada na organ procesowy obowiązek pouczenia uczestników postępowania o przysługujących im prawach i ciążących na nim obowiązkach, ale jednocześnie stanowi, że w przypadku niewypełnienia tego obowiązku lub mylnym pouczeniu osób, których postępowanie dotyczy nie mogą one ponosić z tego tytułu ujemnych skutków procesowych (art. 16§1 k.p.k.). Ponadto organ prowadzący postępowanie powinien w miarę potrzeby udzielać uczestnikom postępowania informacji o ciążących na nich obowiązkach oraz przysługujących uprawnieniach także w wypadkach,

³⁹⁰ A. Murzynowski, Istota i zasady procesu karnego, Warszawa 1994, s. 214

gdy ustawa wyraźnie takiego obowiązku nie stanowi. W razie braku nieodzownego pouczenia, bądź w przypadku mylnego pouczenia osoby, której postępowanie dotyczy nie może ona ponosić z tego tytułu ujemnych skutków procesowych (art. 16§2 k.p.k.).

Zatem rzetelne prowadzenie przez organ procesowy postępowania karnego oznacza lojalne informowanie uczestników postępowania o ich prawach i obowiązkach, a tym samym stanowi przełamanie tradycyjnej reguły, w myśl której nieznanostwo prawa szkodzi (*ignorantia iuris nocet*)³⁹¹. Tym samym zgodnie z tą zasadą każdy uczestnik postępowania (w tym oskarżony, podejrzany oraz osoba podejrzana), posiadają prawo do domagania się od organów procesowych wypełniania obowiązku ich właściwego informowania. Ma to istotne znaczenie w celu zapewnienia uczestnikom procesu karnego równego korzystania z przysługujących im uprawnień, bez względu na ich wykształcenie, doświadczenie życiowe czy też korzystanie z pomocy prawnej obrońcy lub pełnomocnika. Zwłaszcza samodzielny udział uczestników postępowania bez asysty ze strony ich pomocników procesowych, w kontradiktoryjnym procesie z profesjonalną przeciwną stroną, wymaga rzetelnego wypełniania zasady lojalności.

Z drugiej jednakże strony omawiana reguła wynikająca z art. 16 k.p.k. nie może być nieograniczona, gdyż wówczas uczciwe i rzetelne postępowanie organu procesowego nosiłoby cechy poradnictwa prawnego skierowanego do uczestników procesu. Dlatego też obowiązek organu procesowego ogranicza się w omawianej regule na udzielanie jedynie niezbędnych informacji o prawach i obowiązkach uczestników postępowania.

§7 Obowiązki sądu stosującego tymczasowe aresztowanie a uprawnienia tymczasowo aresztowanego

Z pobudek humanitarnych kodeks postępowania karnego nałożył na sąd stosujący tymczasowe aresztowanie obowiązki dotyczące ochrony zdrowia, dóbr osobistych, rodziny oraz mienia oskarżonego. Niniejsze obowiązki stanowią z punktu widzenia oskarżonego jego ustawowe uprawnienia. Sąd stosujący tymczasowe aresztowanie zobligowany jest do wykonania nałożonych na niego zadań z urzędu niezależnie od inicjatywy oskarżonego, a w pewnych przypadkach także wbrew jego woli³⁹².

³⁹¹ R. Kmieciak, E. Skrętowicz, *Proces karny. Część ogólna*, Kraków 1999, s. 112-113.

³⁹² K. Dąbkiewicz, *Tymczasowe aresztowanie*, Warszawa 2012, s. 294-295.

W sytuacji, gdy stan zdrowia oskarżonego tego wymaga, tymczasowe aresztowanie może być zgodnie z art. 260 k.p.k. wykonywane tylko w odpowiednim zakładzie leczniczym. Powyższa regulacja znajduje zastosowanie do oskarżonego, który ze względów zdrowotnych wymaga umieszczenia w zakładzie leczniczym, a jednocześnie brak jest negatywnych podstaw do odstąpienia od izolacyjnego środka zapobiegawczego z uwagi na występujące poważne niebezpieczeństwo dla jego życia lub zdrowia (art. 259§1 pkt.1 k.p.k.). Regułą w takim przypadku jest umieszczenie oskarżonego w areszcie śledczym dysponującym placówką medyczną o odpowiedniej specjalizacji z zakresu ochrony zdrowia.

Odstępstwem od tej reguły jest konieczność umieszczenia tymczasowo aresztowanego w innej jednostce służby zdrowia poza placówką penitencjarną, przy zastosowaniu odpowiednich środków ochrony zapobiegających jego samowolnemu oddaleniu się z tego miejsca. Zachodzi wówczas taka sytuacja, gdy przebieg leczenia oskarżonego, z uwagi na jego skomplikowany charakter, nie może zostać przeprowadzony w warunkach szpitalnych aresztu śledczego. W zaistniałych przypadkach zgodnie z art. 213 k.k.w. zakład leczniczy poza aresztem śledczym w którym wykonywane będzie tymczasowe aresztowanie określa sąd stosujący ten środek zapobiegawczy. Uczynić to może w toku postępowania przygotowawczego również prokurator, do którego dyspozycji pozostaje tymczasowo aresztowany, w sytuacji ujawnienia konieczności zastosowania wobec podejrzanego leczenia poza aresztem śledczym podczas stosowania tego środka przymusu. Niniejsze decyzje procesowe podejmuje się z urzędu, bez względu na stanowisko oskarżonego, kierując się zasadą troski i poszanowania jego stanu zdrowia.

Artykuł 261 § 1 k.p.k. nakłada na sąd obowiązek bezzwłocznego zawiadomienia o zastosowaniu tymczasowego aresztowania osoby najbliższej dla oskarżonego. Powyższy obowiązek wykonywany jest przez sąd z urzędu, jednakże wymaga uzyskania od tymczasowo aresztowanego danych jego osoby najbliższej. Powiadomiona w tym przypadku zostaje co najmniej jedna osoba należąca do kręgu najbliższych określonych w ustawowej definicji z art. 115 § 11 k.k. Przytoczona norma do osób najbliższych zalicza : małżonka , wstępnego, zstępnego, rodzeństwo, powinowatego w tej samej linii lub stopniu, osobę pozostającą w stosunku przysposobienia oraz jej małżonka, a także osobę pozostającą we wspólnym pożyciu. Ponieważ oskarżony zazwyczaj posiada więcej niż jedną osobę najbliższą, ustawodawca daje mu możliwość wyboru tej która ma zostać powiadomiona o jego aresztowaniu.

Zgodnie z art. 261§2 k.p.k. sąd może na wniosek oskarżonego zamiast osoby najbliższej lub obok niej, zawiadomić o zastosowaniu tymczasowego aresztowania inną osobę

wskazaną przez oskarżonego nie należącą do tego kręgu. Z treści cytowanej normy wynika, że sąd nie jest jednak zobowiązany do powiadamiania takiej osoby, a zobligowany jest jedynie do zawiadomienia osoby najbliższej w trybie art. 261 § 1 k.p.k. Nastąpić to może w sytuacji, gdy zawiadomienie wnioskowanej osoby może zakłócić prawidłowy tok postępowania, w tym w szczególności zaplanowanych czynności procesowych z udziałem tej osoby.

Zauważyć w tym miejscu należy, iż omawiana regulacja z art. 261 k.p.k. pozostaje w sprzeczności z treścią art. 41 ust. 2 Konstytucji RP, zgodnie z którą o pozbawieniu wolności powiadamia się rodzinę lub osobę wskazaną przez pozbawionego wolności. Użyty w tym przepisie termin "rodzina" ma zdecydowanie większy zakres znaczeniowy od kręgu osób najbliższych. Opisany powyżej obowiązek zawiadomienia przez sąd osoby zgodnie z art. 261 § 1 k.p.k., dotyczy zatem którejkolwiek ze wskazanych przez oskarżonego członków jego rodziny. W opisanym przypadku sprzeczności Konstytucji RP z przepisami ustawy zwykłej jaką jest k.p.k., bezpośrednie zastosowanie mają bowiem przepisy Konstytucji RP (art. 8 ust. 2 Konstytucji RP). Konstytucja jest bowiem najwyższym prawem Rzeczypospolitej Polskiej. Jednocześnie *de lege ferenda* koniecznym jest dostosowanie treści art. 261 k.p.k. do brzmienia przepisu art. 41 ust. 2 Konstytucji RP.

W przedmiocie pozbawienia oskarżonego wolności powinna zostać powiadomiona osoba, która może niepokoić się o los oskarżonego, nie wiedząc co się z nim dzieje³⁹³. Zawiadomienie niniejsze sąd realizuje bezzwłocznie, czyli możliwie szybko oraz bez zbędnej zwłoki. Może dokonać tego zawiadomienia zarówno pisemnie, jak również telefonicznie bądź też za pośrednictwem poczty elektronicznej. Wprawdzie art. 261 k.p.k. nie zawiera wskazówek dotyczących treści samego zawiadomienia, jednakże z uwagi na jego przedmiot dotyczący zastosowania tymczasowego aresztowania, powinno ono zawierać miejsce osadzenia oskarżonego i okres na który zastosowano ten środek zapobiegawczy. Sąd nie ma zatem obowiązku informować w tym trybie o zarzutach przedstawionych oskarżonemu i ich kwalifikacji prawnej.

Odrębny obowiązek wynika z art. 579 § 2 zdanie drugie k.p.k., zgodnie z którym o zastosowaniu tymczasowego aresztowania w stosunku do kierownika urzędu konsularnego państwa obcego sąd zawiadamia Ministra Spraw Zagranicznych. Ponadto w przypadku

³⁹³ J. Bratoszewski, L. Gardocki, Z. Gostyński, S.M. Przyjemski, R. A. Stefański, S. Zabłocki : Kodeks postępowania karnego. Komentarz, Warszawa 2004, tom II, s. 121.

tymczasowego aresztowania obywatela państwa obcego sąd niezwłocznie powiadamia właściwy miejscowo urząd konsularny tego państwa lub w razie jego braku przedstawicielstwo dyplomatyczne tego państwa (art. 612 § 1 k.p.k.).

Kolejne uprawnienia tymczasowo aresztowanego, dotyczące obowiązków informacyjnych sądu realizowanych w trybie art. 261§3 k.p.k. mają znaczenie w istocie porządkowe. Zgodnie z tą normą sąd stosujący tymczasowe aresztowanie zawiadamia o zastosowaniu tego środka zapobiegawczego pracodawcę, szkołę, lub uczelnię oskarżonego, a w stosunku do żołnierza - jego dowódcę. W sytuacji ustalenia, iż osoba tymczasowo aresztowana pozostaje w stosunku pracy, bądź jest uczniem, studentem, albo żołnierzem, sąd zobowiązany jest zawiadomić stosowne instytucje lub osoby. Z uwagi bowiem na długotrwałość stosowanego tymczasowego aresztowania, absencja oskarżonego wywołuje określone skutki natury faktycznej i prawnej. Ustawodawca nakładając na sąd powyższe obowiązki wykazał się dbałością o prawidłowe funkcjonowanie instytucji, z którymi tymczasowo aresztowany jest związany jako pracownik, uczeń czy żołnierz.

W zakładzie pracy pracodawca zmuszony jest bowiem zastąpić tymczasowo aresztowanego pracownika inną osobą. W zależności od długotrwałości tymczasowe aresztowania może doprowadzić do wygaśnięcia umowy o pracę dotyczącej oskarżonego z mocy prawa. Zgodnie bowiem z art. 66 § 1 kodeksu pracy³⁹⁴ umowa pracę wygasa z upływem 3 miesięcy nieobecności pracownika z powodu tymczasowego aresztowania, chyba że pracodawca rozwiązał wcześniej bez wypowiedzenia umowę o pracę z winy pracownika. Pracodawca jednakże pomimo wygaśnięcia umowy o pracę w tym trybie, jest zobowiązany ponownie zatrudnić pracownika w przypadku uniewinnienia oskarżonego lub umorzenia postępowania karnego. Jednakże obowiązek ten nie występuje, gdy umorzenie postępowania karnego nastąpiło z powodu przedawnienia albo amnestii, jak też w przypadku warunkowego umorzenia postępowania karnego (art. 66 § 2 i 3 kodeksu pracy).

Długotrwała nieobecność tymczasowo aresztowanego w szkole lub uczelni, może natomiast doprowadzić do wykreślenia wymienionego z listy uczniów lub studentów. Ustawodawca kierując się dbałością o dobro osób trzecich pozostających pod opieką oskarżonego oraz o mienie wymienionego nałożył na sąd stosujący tymczasowe aresztowanie obowiązek zawiadamiania stosownych, kompetentnych w tym zakresie

³⁹⁴ Ustawa z dnia 26.06.1974 r. – Kodeks pracy (tj. Dz. U. z 1998 r. Nr 21 poz. 94 z późn. zm.).

podmiotów. W trybie art. 262§1 pkt. 1 k.p.k. nałożony został na sąd obowiązek zawiadomienia o tymczasowym aresztowaniu sądu opiekuńczego, jeżeli zachodzi potrzeba zapewnienia opieki nad dziećmi tymczasowo aresztowanego. Właściwym rzeczowo w tym zakresie będzie sąd rejonowy wydział rodzinny i nieletnich miejsca pobytu dziecka oskarżonego. Z uwagi na faktyczną niemożność wykonywania władzy rodzicielskiej tymczasowo aresztowanego, niezbędnym okazać się może podjęcie przez sąd opiekuńczy niezbędnych decyzji w przedmiocie umieszczenia dziecka w placówce opiekuńczo-wychowawczej, bądź zapewnienie małoletniemu faktycznej opieki w inny sposób.

Sąd zobowiązany jest także zawiadomić organ opieki społecznej, jeżeli zachodzi potrzeba roztoczenia opieki nad osobą niedołązną lub chorą, którą aresztowany się opiekował (art. 262§1 pkt. 2 k.p.k.). Przed zawiadomieniem niezbędnej placówki opieki społecznej sąd powinien poczynić ustalenia, który z tych organów jest właściwym podmiotem, w zakresie sprawowania opieki nad osobą niedołązną lub chorą.

Kolejny obowiązek sądu stosującego tymczasowe aresztowanie polega na przedsięwzięciu niezbędnych czynności do ochrony mienia i mieszkania aresztowanego (art. 262§1 pkt. 3 k.p.k.). W zależności od rodzaju mienia oskarżonego, które powinno podlegać ochronie sąd powinien zawiadomić stosowne instytucje lub zlecić im wykonanie określonych czynności. W tym względzie sąd władny jest m.in. zlecić instytucjom państwowym, samorządowym i społecznym dokonanie stosownych sprawdzeń lub zabezpieczeń mienia oskarżonego w trybie art. 262§1 pkt. 3 k.p.k. w zw. z art. 15§2 k.p.k. Może tu zachodzić potrzeba wykonania czynności np. przez stowarzyszenie opieki nad zwierzętami w zakresie zwierząt posiadanych przez oskarżonego, administratora budynku co do mieszkania aresztowanego, lub też innych które mają na celu ochronę jego mienia. W celu ustalenia jakie mienie wymaga ochrony, oskarżony powinien poinformować o tym sąd, po zastosowaniu wobec niego tymczasowego aresztowania. W interesie samego oskarżonego jest bowiem prawidłowe zabezpieczenie poszczególnych składników jego majątku. Ponadto uprawnieniem oskarżonego jest domaganie się realizacji przez sąd tego obowiązku wszelkimi dostępnymi temu organowi narzędziami, w celu podjęcia właściwej ochrony mienia aresztowanego.

Warunkiem realizacji obowiązków sądu określonych w art. 262§1 pkt. 1 -3 k.p.k. jest stwierdzenie zaistnienia przesłanek do ochrony podopiecznych oraz mienia oskarżonego, nawet bez formalnego wniosku oskarżonego w tym zakresie. Ponadto o poczynionych

wystąpieniach i wydanych przez sąd zarządzeniach oskarżony musi zostać zawiadomiony (art. 262§2 k.p.k.), co stanowi gwarancję, że po zastosowaniu wobec niego tymczasowego aresztowania uzyska niezbędną informację o sposobie podjętej opieki nad dziećmi i osobami niedołącznymi lub chorymi oraz ochroną jego mienia.

Określone uprawnienia przysługują tymczasowo aresztowanemu po jego przyjęciu do aresztu śledczego. Zgodnie bowiem z art. 211 § 2 k.k.w. tymczasowo aresztowany ma prawo osobiście zawiadamiać o miejscu swojego pobytu osobę najbliższą lub inną osobę, stowarzyszenie, organizację lub instytucję, a także swojego obrońcę. W szczególności uprawnienie do zawiadomienia obrońcy o miejscu pobytu aresztowanego stanowi ważny element, w zakresie możliwości wykonywania prawa do obrony. W tym samym trybie tymczasowo aresztowany cudzoziemiec może osobiście zawiadomić właściwy urząd konsularny, a w razie jego braku właściwe przedstawicielstwo dyplomatyczne.

Ustawodawca nie określił formy zawiadomienia powyższych osób i instytucji, przez co przyjąć należy, iż tymczasowo aresztowany może wybrać najdogodniejszy dla niego środek komunikacji, a administracja aresztu śledczego ma obowiązek umożliwić wykonanie jego uprawnień. Tym samym zawiadomienia takiego tymczasowo aresztowany może dokonać telefonicznie lub drogą pisemną, bądź też za pośrednictwem poczty elektronicznej.

Opisane powyżej obowiązki sądu określone w art. 261§ 1 i 3 k.p.k. spoczywają również na organie dokonującym zatrzymania osoby, przy czym niniejsze zawiadomienia następują jedynie na żądanie zatrzymanego (art. 245§2 k.p.k.). Nadmienić należy, iż ustawą z dnia 27.09.2013 r. o zmianie k.p.k.³⁹⁵, od 01.07.2015 r. wprowadza się kolejny obowiązek sądu stosującego tymczasowe aresztowanie poprzez przyjęcie nowej regulacji z art. 261§2a k.p.k. Dotyczy on obowiązku zawiadamiania przez sąd o zastosowaniu tymczasowego aresztowania organu prowadzącego przeciwko oskarżonemu postępowanie w innej sprawie, o ile powzięto informację o tym postępowaniu. Obowiązek powyższy rozciąga się również na organ dokonujący zatrzymanie, przy czym zawiadomienie niniejsze następuje na żądanie zatrzymanego (art. 245§2 k.p.k. w zw. z art. 261§2a k.p.k.).

³⁹⁵ Ustawa z dnia 27.09.2013 r. o zmianie ustawy – Kodeks postępowania karnego oraz niektórych innych ustaw (Dz. U. z dnia 25.10.2013 r. poz. 1247).

ROZDZIAŁ V

Odszkodowanie i zadośćuczynienie przysługujące w wypadku niewątpliwie niesłusznego tymczasowego aresztowania i zatrzymania

Istotnym uprawnieniem przysługującym aresztowanym oraz zatrzymanym, w przypadku oczywiście niesłusznego zastosowania izolacyjnego środka przymusu, jest prawo do żądania odszkodowania i zadośćuczynienia. Ustawodawca wychodzi ze słusznego założenia, iż w praktyce nie da się wykluczyć błędnych decyzji organów ścigania i wymiaru sprawiedliwości.

W art. 41 ust. 5 Konstytucji RP przyjęto, iż każdy bezprawnie pozbawiony wolności ma prawo do odszkodowania. Natomiast art. 77 ust. 1 Konstytucji RP wyraża zasadę, że każdy ma prawo do wynagrodzenia szkody, jaka została mu wyrządzona przez niezgodne z prawem działanie organu władzy publicznej. Obie cytowane normy konstytucyjne uzupełniają się wzajemnie, pozostając ze sobą w ścisłym związku³⁹⁶. Słusznie ujmuje się, że użyte w treści tej normy stwierdzenie, iż „każdy ma prawo do wynagrodzenia szkody” określa nie tylko obowiązek władzy publicznej do naprawienia szkody, ale także prawo podmiotowe³⁹⁷ po stronie niesłuszenie zatrzymanego i tymczasowo aresztowanego. Niektórzy przedstawiciele doktryny procesu karnego³⁹⁸ w sposób szeroki określają użyty w tej normie konstytucyjnej termin działania organu władzy dowodząc, iż może mieć tu także zastosowanie zaniechanie organu. Za powyższy przykład posłuży nieuchylenie przez organ procesowy zastosowanego środka zapobiegawczego w postaci tymczasowego aresztowania, w sytuacji wystąpienia negatywnych przesłanek do jego dalszego stosowania.

Szczegółowe ustawowe warunki i przesłanki przyznawania odszkodowania bądź zadośćuczynienia za niesłuszne pozbawienie wolności określone zostały w k.p.k. Obowiązujący k.p.k. reguluje przedmiotowe odszkodowanie w rozdziale 58 zatytułowanym

³⁹⁶ P. Wiliński, *Proces karny w świetle Konstytucji*, Warszawa 2011, s. 201.

³⁹⁷ Ł. Chojniak, *Odszkodowanie za niesłuszne skazanie, tymczasowe aresztowanie lub zatrzymanie*, Warszawa 2013, s. 7.

³⁹⁸ K. Ścisłowicz, *Konstytucyjne aspekty odszkodowania za niesłuszne skazanie, tymczasowe aresztowanie lub zatrzymanie*, (w:) *Węzłowe problemy procesu karnego*, (red. P. Hofmański), Warszawa 2012, s. 497

„ odszkodowanie za niesłuszne skazanie, tymczasowe aresztowanie lub zatrzymanie”. Określona w nim odpowiedzialność Skarbu Państwa oparta została na zasadzie ryzyka, zaś omawiana instytucja jest roszczeniem o charakterze cywilnym dochodzonym w trybie procesu karnego.

Przed szczegółowym omówieniem uregulowań zawartych w kpk, koniecznym jest przedstawienie regulacji zawartych w aktach prawa międzynarodowego. Kwestia naprawienia szkody wobec osób niesłusznie pozbawionych wolności znalazła uregulowanie w Międzynarodowym Pakcie Praw Obywatelskich i Politycznych³⁹⁹. Zgodnie z art. 9 ust. 5 MPPOiP „każdy, kto został bezprawnie aresztowany lub zatrzymany, ma prawo do odszkodowania, którego może dochodzić w drodze sądowej.”

Tożsama regulacja znajduje się w Europejskiej Konwencji o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności⁴⁰⁰. W myśl art. 5 ust. 5 EKPC „każdy, kto został pokrzywdzony przez niezgodne z treścią tego artykułu zatrzymanie lub aresztowanie, ma prawo do odszkodowania.” Warto przy tym wskazać, iż mając na względzie zasadę wyrażoną w art. 91 ust. 2 Konstytucji RP, w przypadku ewentualnej kolizji norm umowy międzynarodowej z ustawą karnoprosesową, pierwszeństwo przysługuje tej pierwszej.

Przedstawiciele doktryny procesu karnego⁴⁰¹ przytaczają liczne orzeczenia Europejskiego Trybunału Praw Człowieka, wskazujące, że nawet w sytuacji braku formalnego naruszenia treści art. 5 ust. 1-4 Konwencji, określających podstawy zastosowania tymczasowego aresztowania, gdy ten środek zapobiegawczy okazał się *ex post* obiektywnie niesłuszny, to odszkodowanie powinno być przyznane. Jednakże obecna linia orzecznictwa ETPC wykazuje bezpośredni związek przyznania odszkodowania z tytułu niesłusznego tymczasowego aresztowania od naruszenia przesłanek określonych w art. 5 ust. 1-4 EKPC.

Oczywistym jest, iż opisane powyżej normy międzynarodowe wiążące RP należy ujmować jako minimalne klauzule ochrony praw osób tymczasowo aresztowanych lub zatrzymanych, jakie państwo – strona musi gwarantować. Ustawodawstwo krajowe może

³⁹⁹ Umowa międzynarodowa z dnia 19.12.1996 r. - Międzynarodowy Pakt Praw Obywatelskich i Politycznych. (Dz. U. z 1977 r., nr 38, poz. 167)

⁴⁰⁰ Umowa międzynarodowa z dnia 4.11.1950 r. - Konwencja o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności (Dz. U. z 1993r., nr 61, poz. 284).

⁴⁰¹ P. Hofmański, E. Sadzik, K. Zgryzek, Kodeks postępowania karnego, Komentarz, Warszawa 1999, s. 933 – 934.

jednak wprowadzać w tej materii szerszy zakres rekompensat, niż przyjęty w EKPC⁴⁰².

Zgodnie z art. 552 § 4 k.p.k. przesłanką przyznania odszkodowania jest ustalenie niewątpliwie niesłusznego tymczasowego aresztowania lub zatrzymania. Podstawą dochodzenia w tym przypadku roszczeń może być jedynie prawomocny wyrok uniewinniający lub prawomocne orzeczenie umarzające postępowanie.

W przypadku uniewinnienia lub umorzenia postępowania w efekcie nadzwyczajnych środków zaskarżenia gdy, niesłuszenie skazany zaliczony miał okres tymczasowego aresztowania lub zatrzymania do orzeczonej kary, uzyskać może za ten czas detencji odszkodowanie w ramach roszczenia za niesłuszne skazanie. W sytuacji gdy nie doszło do zaliczenia na poczet kary okresu tymczasowego aresztowania lub zatrzymania, dochodzenie odszkodowania tylko za okres pozbawienia wolności w ramach środka przymusu nie byłoby możliwe⁴⁰³.

W regulacjach d. k.p.k. wskazywano na możliwość uzyskania odszkodowania za „oczywiście niesłuszne” tymczasowe aresztowanie (art. 487 § 4 d. k.p.k.). W świetle zapadłego orzecznictwa Sądu Najwyższego wydanego na podstawie d. k.p.k. przyjmowano, że podstawą tego roszczenia jest jawny brak dowodów i przesłanek stosowania tego środka zapobiegawczego⁴⁰⁴. Powyższy brak dowodów powinien być oczywisty i „rzucający się w oczy”⁴⁰⁵.

Pomiędzy przedstawicielami doktryny prawa i orzecznictwem sądowym występowały rozbieżności w przedmiocie przyjęcia zasad weryfikacji oceny niesłusności aresztowania⁴⁰⁶. W doktrynie niektórzy autorzy wskazywali, iż ocena ta powinna być przeprowadzana *ex nunc*, czyli w oparciu o wynik całego postępowania⁴⁰⁷. Mankamentem takiego założenia jest brak znaczenia, czy organ procesowy stosując środek przymusu dopuścił się uchybień

⁴⁰² P. Kruszyński, Z problematyki odszkodowania za niewątpliwie niesłuszne tymczasowe aresztowanie, [w:] Zasady procesu karnego wobec współczesności, Warszawa 2000, s. 281.

⁴⁰³ A. Bulsiewicz, Proces o odszkodowanie za niesłuszne skazanie lub oczywiście bezzasadny areszt tymczasowy, Toruń 1968, s. 65.

⁴⁰⁴ Postanowienie SN z dnia 7.01. 1977r., II KZ 223/76, OSNKW 1977, nr 4-5, poz. 47.

⁴⁰⁵ Postanowienie SN z dnia 27.03.1987r., V KRN 63/87, OSNPG 1987, nr 10, poz. 132.

⁴⁰⁶ Szerzej na ten temat: Ł. Chojniak, *op. cit.*, s. 140-150.

⁴⁰⁷ Przedstawicielami takiego stanowiska są: A. Bulsiewicz i P. Hofmański, Materialnoprawne warunki odpowiedzialności Skarbu Państwa za szkodę spowodowaną oczywiście niesłusznym tymczasowym aresztowaniem, Palestra 1981, nr 10- 12.

skutkujących niesłusznym pozbawieniem wolności, czy też zarzutu takiego zasadnie postawić nie sposób. W takiej bowiem sytuacji nawet prawidłowo zastosowane przez organ procesowy tymczasowe aresztowanie może następnie okazać się „oczywiście niesłuszne”⁴⁰⁸.

Natomiast orzecznictwo Sądu Najwyższego zapadłe pod rządami d. k.p.k. przyjmowało, iż ocena taka powinna być dokonywana *ex tunc*. Oznacza to ferowanie oceny w oparciu o ustalenia faktyczne w chwili podejmowania decyzji, w oparciu o realia sprawy istniejące w czasie zastosowania środka, aż do jego uchylenia⁴⁰⁹. Ocena słuszności pozbawienia wolności realizowana *ex tunc* oznacza, że powinno się brać pod uwagę tylko i wyłącznie okoliczności istniejące w czasie wydania orzeczenia w przedmiocie zastosowania środka przymusu. W takiej sytuacji bada się zatem prawidłowość orzeczenia, przede wszystkim na podstawie materiału dowodowego znanego organowi procesowemu w chwili orzekania.

Takie podejście powoduje, iż odszkodowanie należne jest wówczas jedynie w sytuacji, gdy zastosowanie środka przymusu nie było uzasadnione stanem konkretnej sprawy oraz nastąpiło z naruszeniem przepisów stanowiących przesłanki do zastosowania tego środka, a organowi orzekającemu w tym zakresie można z tego tytułu poczynić zarzut. Założenie powyższe sprowadza się do oceny legalności i słuszności postępowania organu procesowego, a nie do oceny zasadności samego pozbawienia wolności. Mając to na względzie Sąd Najwyższy przyjął, iż tymczasowe aresztowanie zasadne w momencie jego zastosowania, może okazać się następnie w dalszym okresie niesłuszne, a jeżeli mimo to w dalszym ciągu trwa, daje tym samym podstawę do uzyskania odszkodowania⁴¹⁰.

Analizując orzecznictwo Sądu Najwyższego przyjąć należy, że określona przez ustawodawcę w d. k.p.k. oczywista niesłuszność musi wynikać z dowolnej oceny materiału dowodowego w momencie wydania postanowienia o tymczasowym aresztowaniu, bądź też wywodzić się z braku przesłanek do zastosowania tego środka zapobiegawczego. Można tu

⁴⁰⁸ P. Hofmański, Glosa do uchwały SN z dnia 18 czerwca 1985 r., VI KZP 14/85, Nowe Prawo 1986, nr 11-12.

⁴⁰⁹ Postanowienie SN z dnia 10.12.1986 r., V KRN 411/86, OSNKW 1987, nr 9-10, poz. 78.

⁴¹⁰ Postanowienie SN z dnia 9.05.1976 r., I KZ 56/76, OSNKW 1976, nr 7-8, poz. 98.

przytoczyć choćby brak znamion przestępstwa, brak podstaw do zastosowania izolacyjnego środka zapobiegawczego lub ustawową niedopuszczalność jego zastosowania ⁴¹¹.

Sąd Najwyższy w jednym ze swoich postanowień przyjął, że oczywiście niesłuszne tymczasowe aresztowanie ma miejsce wówczas, gdy jego podstawę stanowi wymuszone niedozwolonymi metodami przyznanie się osoby podejrzanej do popełnienia przestępstwa, którego dana osoba nie popełniła, bądź popełnionego przez kogoś innego. W takim bowiem przypadku żadne względy nie mogą uzasadnić tezy, że zastosowanie tymczasowego aresztowania nastąpiło w sytuacji wysokiego uprawdopodobnienia popełnienia przestępstwa przez daną osobę ⁴¹².

W kolejnym postanowieniu Sąd Najwyższy określił, że tymczasowe aresztowanie nosi znamię oczywistej niesłuszności w sytuacji, gdy zastosowanie tego środka nastąpiło w wyniku popełnionych przez organ prowadzący postępowanie przygotowawcze uchybień procesowych. Zaniedbania takie w omawianej sprawie świadczyły o jednostronności i tendencyjności tego postępowania, bez względu na to, czy uchybienia te znane były sądowi lub prokuratorowi w czasie stosowania przez nich środka zapobiegawczego, czy też ujawnione zostały dopiero później ⁴¹³. Omawiane naruszenia przepisów postępowania mogą mieć miejsce m.in. w sytuacji świadomego pomijania przez prowadzącego postępowanie przygotowawcze dowodów świadczących o niewinności oskarżonego lub o popełnieniu przez niego przestępstwa z łagodniejszą kwalifikacją prawną czynu. Przyjmuje się także jako klasyczne naruszenie tego typu tendencyjną ocenę zebranego w sprawie materiału dowodowego, na niekorzyść oskarżonego, wbrew naczelnej zasadzie procesowej swobodnej oceny dowodów oraz obiektywizmu. Następnym ewidentnym przykładem takiego uchybienia będzie „tworzenie” fałszywych dowodów winy oskarżonego przez organ procesowy.

Kluczowym zagadnieniem w przypadku stosowania tymczasowego aresztowania jest, iż środek ten stosowany jest również wówczas, gdy okoliczności sprawy nie są jeszcze w pełni wyjaśnione. Ponadto osobom wobec których stosuje się zatrzymanie lub tymczasowe

⁴¹¹ Postanowienie SN z dnia 9.04.1960 r., IV KZ 15/60, OSPiKA 1962, nr 7-8, poz. 223.

⁴¹² Postanowienie SN z dnia 5.03.1981 r., II KZ 31/81, OSNKW 1981, nr 4-5, poz. 27.

⁴¹³ Postanowienie SN z dnia 24 .04.1981 r., II KZ 67/81, OSPiKA 1983, poz. 200.

aresztowanie przysługuje określone w art. 5§1 k.p.k. domniemanie niewinności. Jak to zostało przedstawione we wcześniejszych rozdziałach niniejszego opracowania do zastosowania izolacyjnego środka zapobiegawczego wystarczającym jest wysokie prawdopodobieństwo popełnienia czynu zabronionego oraz zaistnienie jednej z przesłanek szczególnych zastosowania tego środka, przy braku przesłanek do jego wyłączenia. Należy zatem nawet przy zachowaniu należytej staranności przy stosowaniu tego środka przymusu, liczyć się z ryzykiem błędnych decyzji procesowych. Takie błędne decyzje zostają w niektórych przypadkach potwierdzone prawomocnymi wyrokami uniewinniającymi oskarżonego. Nadmienić jednakże należy, że nie każde uniewinnienie oskarżonego lub umorzenie prowadzonego przeciwko niemu postępowania uzasadnia wniosek, że tymczasowe aresztowanie było stosowane oczywiście niesłusznie. M. Cieślak na kanwie d. k.p.k. przyjmował że, ocena taka ma miejsce wyłącznie w przypadku orzeczenia, w którym niewinność oskarżonego zostaje stwierdzona jako pozytywnie udowodniona⁴¹⁴.

Obecnie obowiązująca ustawa procesowa przyjmuje, że odszkodowanie przysługuje w wypadku „niewątpliwie” niesłusznego aresztowania (art. 552 § 4 k.p.k.). Zatem w tym stanie prawnym nie mamy do czynienia z podstawą odszkodowania (oraz zadośćuczynienia) w postaci „oczywistości” niesłusznego tymczasowego aresztowania, lecz „niewątpliwiej” niesłuszności tego środka. Tym samym nie chodzi tu wyłącznie o niesłuszność „rzucającą się w oczy”, ale wymaga się, aby była to niesłuszność „niewątpliwa” a więc nie budząca wątpliwości⁴¹⁵. Odszkodowanie przysługuje zatem wówczas, gdy w świetle okoliczności konkretnej sprawy nie ma wątpliwości, że tymczasowe aresztowanie nie powinno zostać zastosowane lub nie powinno trwać tak długo, jak w rzeczywistości trwało. Zatem wydanie orzeczenia uniewinniającego oskarżonego lub umarzającego postępowania nie oznacza przy tym zaistnienia automatycznie opisanej przesłanki odszkodowawczej. Konieczne jest każdorazowe badanie w konkretnej sprawie, czy tymczasowe aresztowanie było „niewątpliwie niesłuszne”⁴¹⁶.

Decydujące znaczenie mają w tej sytuacji bowiem powody wydania wyroku uniewinniającego czy orzeczenia umarzającego postępowanie, które należy w kontekście

⁴¹⁴ M. Cieślak, Podstawa odszkodowania za oczywiście niesłuszne tymczasowe aresztowanie, *Palestra* 1987, nr 9, s. 93.

⁴¹⁵ T. Grzegorzczak, J. Tylman, *Polskie postępowanie karne*, Warszawa 1998, s. 807.

⁴¹⁶ Wyrok SN z dnia 07.06.2005 r. sygn. II KK 274/04, LEX nr 152463

roszczenia odszkodowawczego rozpatrywać indywidualnie. Nie można przy tym poprzestawać na dokonywaniu oceny słuszności tymczasowego aresztowania, wyłącznie poprzez zastosowanie kryterium czasu jego zastosowania. Ocena taka musi uwzględnić całokształt sytuacji, jaka kształtowała się w danej sprawie w toku całego postępowania, w którym stosowano tymczasowe aresztowanie ⁴¹⁷.

Zaniechanie uchylenia tymczasowego aresztowania w trakcie postępowania, pomimo zaistnienia podstaw do podjęcia takiej decyzji procesowej, uzasadnia uznanie aresztowania od chwili możliwości jego uchylenia za niewątpliwie niesłuszne. Taki pogląd przyjął Sąd Najwyższy stwierdzając, że stosowanie tymczasowego aresztowania dopuszczalne jest w sytuacji zaistnienia podstaw przewidzianych przez prawo i wolno je stosować tak długo jak długo przesłanki te zachodzą. Jednakże stosowanie tego środka narusza prawo, gdy wprawdzie zastosowano go w sposób zgodny z prawem, ale nie uchylono go ewentualnie nie zmieniono na inny łagodniejszy środek zapobiegawczy pomimo że odpadły, względnie stały się wątpliwie, w świetle ukształtowanego materiału dowodowego, przesłanki jego dalszego stosowania. W takiej sytuacji stosowanie tymczasowego aresztowania jest oczywiście niesłuszne (niewątpliwie niesłuszne) od pewnego stadium postępowania ⁴¹⁸.

Jako niewątpliwie niesłuszne zostanie uznane aresztowanie, które już w czasie zastosowania tego środka przymusu oparto na dowodach nie wystarczających do przedstawienia danej osobie zarzutu popełnienia przestępstwa. Również taką ocenę będzie nosiło tymczasowe aresztowanie zastosowane w sprawie, w której uzyskano przyznanie się podejrzanego do popełnienia przestępstwa w sytuacjach prawem zakazanych.

Niesłuszność tymczasowego aresztowania będzie miała także miejsce w przypadku stosowania tego środka przy braku właściwej prognozy odnośnie orzeczenia wobec oskarżonego kary pozbawienia wolności o charakterze bezwzględny lub wobec sprawcy czynu zagrożonego tą karą w rozmiarze nie przekraczającym roku, przy braku okoliczności wskazanych w art. 259 § 4 k.p.k.

⁴¹⁷ T. Grzegorzczak, Kodeks postępowania karnego, Komentarz, Kraków 1998, s. 1267.

⁴¹⁸ Wyrok SN z dnia 06. 10. 2001r., II KKN 247/00, LEX nr 51584.

Z kolei nie można przyjąć niewątpliwej niesłuszności tymczasowego aresztowania, gdy nie doszło do naruszenia prawa, a więc tymczasowe aresztowanie nie było stosowane z obrazą przepisów rozdziału 28 k.p.k.⁴¹⁹.

Podsumowując zgodzić się należy z poglądem, iż w każdym wypadku ustalenie podstawy odszkodowawczej wymaga przeanalizowania materiału dowodowego sprawy i nie może to być wyłącznie analiza *ex tunc*, lecz musi ona uwzględnić sytuację, jaka ukształtowała się w toku postępowania, w którym tymczasowe aresztowanie stosowano⁴²⁰.

W świetle omawianego zagadnienia kluczowego znaczenia nabiera uchwała Sądu Najwyższego w której stwierdzono, że odpowiedzialność Skarbu Państwa z tytułu niewątpliwie niesłusznego aresztowania opiera się na zasadzie ryzyka, a tym samym niewątpliwie niesłusznym w rozumieniu art. 552 § 4 k.p.k. jest takie tymczasowe aresztowanie, które było stosowane z obrazą przepisów rozdziału 28 k.p.k. oraz takie, które powodowało dolegliwości, jakich podejrzany (oskarżony) nie powinien był doznać „w świetle całokształtu okoliczności w sprawie, a także, w szczególności, prawomocnego jej rozstrzygnięcia”⁴²¹. Przy czym w literaturze wskazuje się jako niezasadny pogląd wyrażony w uzasadnieniu tego orzeczenia SN, że oceny słuszności zastosowanego tymczasowego aresztowania „należy dokonywać przede wszystkim z punktu widzenia ostatecznego rozstrzygnięcia w sprawie”⁴²².

Podstawę do wystąpienia o odszkodowanie i zadośćuczynienie stanowi także ujawnienie niewątpliwie niesłusznego zatrzymania (art. 552 § 4 k.p.k.) Kodeks postępowania karnego z 1969r., w wyniku demokratycznych przemian społecznych w 1989 r.⁴²³ wprowadził odpowiedzialność za niesłuszne zatrzymanie. Do dochodzenia z tego tytułu odszkodowania d. k.p.k. wymagał, aby zatrzymanie było „oczywiście niesłuszne”. Przesłanka niniejsza, tak jak w przypadku tymczasowego aresztowania,

⁴¹⁹ Wyrok SN z dnia 01.08.2005 r., WA 17/05, OSNwSK 2005, nr 1, poz. 1464.

⁴²⁰ T. Grzegorzczak, J. Tylman, *op. cit.*, s. 808.

⁴²¹ Uchwała SN z 15.09.1999 r., I KZP 27/99, OSNKW 1999, nr 11-12, poz. 72

⁴²² Z. Świda, Prawo do wolności i bezpieczeństwa osobistego a stosowanie zatrzymania i tymczasowego aresztowania w procesie karnym, [w: } Prawa i wolności obywatelskie w Konstytucji RP, (red. B. Banaszak), Warszawa 2002, s. 762.

⁴²³ Ustawa z dnia 29.05. 1989 r. o zmianie niektórych przepisów prawa karnego, prawa o wykroczeniach oraz innych ustaw (Dz. U. nr 34, poz. 180).

zachodziła wtedy, gdy występował „jawny”, „rzucający się w oczy” brak dowodów i podstaw stosowania tego środka przymusu⁴²⁴. Obecnie obowiązujący k.p.k. przewiduje, że odszkodowanie i zadośćuczynienie przysługuje w wypadku zatrzymania „niewątpliwie” niesłusznego. Wymaga się więc, aby organy procesowe ustaliły fakt niesłuszności zatrzymania w sposób nie budzący wątpliwości.

Wstępna faza jego stosowania sprawia, że wśród wszystkich środków przymusu zatrzymanie powoduje największe niebezpieczeństwo wydawania niezasadnych decyzji procesowych. Wpływa na to konieczność pozbawienia wolności osoby podejrzanej wielokrotnie w sytuacjach nie cierpiących zwłoki, w oparciu o znikomą materiał dowodowy. Sytuacje takie utrudniają dokonanie rzetelnej oceny zaistnienia przesłanek zastosowania tego środka przymusu. Osoba, która w sposób niesłuszny została pozbawiona wolności, ma prawo żądać od Skarbu Państwa stosownego odszkodowania lub zadośćuczynienia⁴²⁵.

Odszkodowanie z powodu niewątpliwie niesłusznego zatrzymania przysługuje gdy:

- 1) do zastosowania zatrzymania doszło w sytuacji braku przesłanek wskazanych w art. 244 § 1 k.p.k., bądź przesłanki te ustały w trakcie trwania zatrzymania, a mimo to środek ten nadal był stosowany,
- 2) w razie przekroczenia dopuszczalnego czasu zatrzymania (art. 248 § 1 i 2 k.p.k.)
- 3) ponownie dokonano zatrzymania osoby podejrzanej, po uprzednim jej zwolnieniu, w oparciu o te same fakty i dowody, jakie istniały przed zwolnieniem (art. 248 § 3 k.p.k.)⁴²⁶.

Nielegalność lub bezzasadność zastosowania zatrzymania będzie stanowić o niesłuszności zastosowania tego środka przymusu. Nielegalność będzie zachodzić w szczególności, gdy:

- zatrzymania dokonał organ nie posiadający kompetencji do jego stosowania,
- przekroczone dopuszczalny czas zatrzymania,

⁴²⁴ Postanowienie SN z dn. 3.06.1976r., I KZ 59/76, OSNKW 1976, nr 7-8, poz. 98.

⁴²⁵ A. Ludwiczek, „Niewątpliwa niesłuszność” jako materialnoprawny warunek odpowiedzialności Skarbu Państwa za szkodę spowodowaną zastosowaniem zatrzymania, *Przeгляд Sądowy* 1999, nr 4, s. 49.

⁴²⁶ T. Grzegorzczak, *Kodeks postępowania karnego, Komentarz*, Kraków 1998, s. 1268.

- zatrzymano osobę której przysługuje immunitetu,
- zatrzymano ponownie osobę na podstawie tych samych faktów i dowodów.

Z kolei bezzasadność tego środka przymusu może wynikać z faktu, iż zatrzymano osobę podejrzaną wbrew przesłankom określonym w art. 244 § 1 k.p.k. Dotyczy to braku przesłanki ogólnej uzasadnionego przypuszczenia, że osoba podejrzana popełniła przestępstwo, bądź też jednej z przesłanek szczególnych tego środka szczególnego (obawy ucieczki, ukrycia się tej osoby albo zatarcia śladów przestępstwa bądź niemożności ustalenie tożsamości tej osoby)⁴²⁷.

Podobnie jak w przypadku niesłuszności stosowania tymczasowego aresztowania, również w przypadku niewątpliwie niesłuszności zatrzymania zetkniemy się z zagadnieniem czasu, w odniesieniu do którego należy tę niesłuszność oceniać. Zważyć należy czy powyższej oceny należy dokonywać na podstawie okoliczności istniejących w czasie stosowania zatrzymania (*ex tunc*), czy też raczej w oparciu o pełne okoliczności sprawy (*ex nunc*). Wskazane poprzednio uwagi do tego zagadnienia, w stosunku do niesłuszności tymczasowego aresztowania będą miały i w tym przypadku odpowiednie zastosowanie.

Dokonywanie oceny słuszności zatrzymania wyłącznie w oparciu o badanie okoliczności istniejących w chwili stosowania tego środka nie wydaje się być właściwe. Takie badanie mogłoby w istocie oznaczać ocenę zatrzymania jedynie w zakresie prawidłowości działań podjętych przez organy ścigania. Przy takiej koncepcji dotyczącej odpowiedzialności Skarbu Państwa za szkodę spowodowaną niewątpliwie niesłusznym zatrzymaniem, koniecznym stałoby się wykazanie nieprawidłowości, których dopuścił się organ podczas stosowania zatrzymania. W takiej sytuacji odpowiedzialność Skarbu Państwa opierałaby się na zasadzie winy, nie zaś na zasadzie ryzyka.

Opowiadając się za zasadnością koncepcji *ex nunc* przyjąć należy, że na ocenę słuszności zatrzymania może mieć wpływ prawomocna decyzja kończąca postępowanie, oparta na całokształcie zgromadzonego w danej sprawie materiału dowodowego. Już sama treść takiego orzeczenia może wskazywać, iż zastosowanego zatrzymania nie można uznać jako słusznego. Oczywiście wydaje się być także ocena niesłusznego pozbawienia wolności poprzez zatrzymanie, w sytuacji gdy środek ten został zastosowany, w sprawie w której nie dokonano wszczęcia dochodzenia lub śledztwa. W sytuacji bowiem braku podstaw do

⁴²⁷ Podobnie uchwała SN z dnia 18.06.1985r., IV KZP 14/85, OSNKW 1985, nr 11-12, poz. 8

wszczęcia postępowania prowadzonego w trybie art. 308 k.p.k., należy je umorzyć. Również sytuacja gdy zatrzymanej osobie podejrzanej nie przedstawiono zarzutów oraz w dalszej części postępowania nie podjęto wobec niej innych czynności dowodowych weryfikujących pierwotne podejrzenia, będą stanowić przesłankę uznania bezzasadności zatrzymania. Obie te sytuacje mogą przemawiać za tym, iż skoro nie znaleziono podstaw do skierowania postępowania karnego przeciwko zatrzymanemu, zastosowanie tego środka przymusu było chybione⁴²⁸.

Nie sposób obronić tezy o słuszności zatrzymania, pomimo jego legalności i zasadności w chwili stosowania (*ex tunc*), gdy ustalono niewinność osoby, która została pozbawiona wolności w ramach tego środka przymusu. Ponadto gdy z okoliczności sprawy wynika brak związku zatrzymanej osoby z popełnieniem przestępstwa⁴²⁹.

Zaznaczyć należy, iż nie każde niezasadne zastosowanie zatrzymania będzie dawało podstawę do wystąpienia z żądaniem wypłaty odszkodowania. Powyższa niezasadność tego środka musi być bowiem „niewątpliwa”, aby odszkodowanie lub zadośćuczynienie zostało przyznane.

W przypadku zastosowania tymczasowego aresztowania, wobec zaliczenia do jego okresu czasu zatrzymania (art. 265 k.p.k.), odszkodowanie przysługuje wyłącznie z tytułu niewątpliwie niesłusznego aresztowania. Odszkodowanie nie przysługuje oskarżonemu w sytuacji jego uniewinnienia w sprawie w której stosowano wobec niego tymczasowe aresztowanie, w przypadku zaliczenia aresztu na poczet kary wymierzonej mu w innej sprawie⁴³⁰.

Zatrzymanie osoby podejrzanej dokonane zasadnie oraz bez naruszenia przepisów postępowania, w obliczu późniejszego skazania lub warunkowego umorzenia tej osoby, nie może zostać uznane na niesłuszne. Ocena taka może jednak zmienić się w sytuacji, gdy zatrzymanie oraz późniejsze skazanie nastąpiło na podstawie fałszywych dowodów, a w sprawie wznowiono postępowanie zakończone ostatecznie orzeczeniem

⁴²⁸ A. Ludwiczek, „Niewątpliwa niesłuszność” jako materialnoprawny warunek odpowiedzialności Skarbu Państwa za szkodę spowodowaną zastosowaniem zatrzymania, *Przegląd Sądowy* 1999, nr 4, s. 61.

⁴²⁹ W. Cieliński, Jeszcze o przepisach dotyczących odszkodowania za niesłuszne skazanie, aresztowanie, *Nowe Prawo* 1957, nr 6, s. 92.

⁴³⁰ Wyrok Sądu Apelacyjnego w Krakowie z dnia 08.06.2004 r., II Aka 117/04, *Prokuratura i Prawo* z 2005, nr 4, poz. 30.

uniewinniającym. Wówczas zatrzymanie po jego uznaniu za niewątpliwie niesłuszne, może stanowić podstawę do żądania przyznania odszkodowania i zadośćuczynienia. W doktrynie procesu karnego przyjmuje się, iż ostateczne stwierdzenie winy oskarżonego nie może automatycznie wyłączać możliwości zasądzenia odszkodowania za szkody wyrządzone wskutek nielegalnego i bezzasadnego zatrzymania⁴³¹.

Zaliczenie okresu zatrzymania na poczet orzeczonej kary może skutkować brakiem możliwości skutecznego dochodzenia roszczeń odszkodowawczych z tytułu zastosowania tego środka przymusu. Ważnym jest ponadto, że odszkodowania z tytułu niewątpliwie niesłusznego tymczasowego aresztowania i zatrzymania można dochodzić w ramach roszczeń za niesłuszne skazanie.

Jak to już przedstawiono, dla oceny słuszności zatrzymania mogą mieć znaczenie nie tylko okoliczności istniejące w chwili jego stosowania, ale w oparciu o całokształt okoliczności danej sprawy w której nastąpiło zatrzymanie. Zasadnicze znaczenie ma analiza całego materiału dowodowego w kierunku tego czy powinno było dojść do zatrzymania osoby podejrzanej, czy też nie. W przypadku kategoriycznych ustaleń w zakresie niezasadności zastosowania tego środka przymusu można wysuwać twierdzenie o niesłuszności zatrzymania.

Brak jest idealnego systemu procesu karnego, który zapobiegłby błędom popełnianym przez organy ścigania oraz sądownictwo. Dzieje się tak dlatego, iż sędziowie, prokuratorzy czy policjanci, podejmując różnego rodzaju decyzje, w tym i takie, na mocy których następuje pozbawienie wolności oskarżonego, podejrzanego lub osoby podejrzanej, mogą je oprzeć na błędnie ocenionych okolicznościach faktycznych, czy też wadliwej interpretacji zastosowanego prawa⁴³². Przyjęte w systemie prawnym gwarancje prawidłowości rozstrzygnięć oraz w środki ich kontroli nie w każdej sytuacji doprowadzą do eliminowania błędnych decyzji procesowych w zakresie izolacyjnych środków przymusu. Dlatego też tak istotną kwestią jest ustalenie, kiedy ma miejsce niewątpliwie niesłuszne tymczasowe aresztowanie lub zatrzymanie, oraz przyznanie w takich sytuacjach prawa do należytego odszkodowania i zadośćuczynienia.

Jak to już wskazano odpowiedzialność Skarbu Państwa oparta jest na zasadzie

⁴³¹ A. Ludwiczek, *op. cit.*, s. 63.

⁴³² A. Bulsiewicz, Naprawienie szkód wyrządzonych niesłusznym skazaniem, tymczasowym aresztowaniem i zatrzymaniem. (Uwagi na tle projektu kodeksu postępowania karnego z 1990r.) [w:] Problemy kodyfikacji prawa karnego. Księga ku czci profesora M. Cieślaka, Kraków 1993, s. 561.

ryzyka, a zatem w konkretnej sprawie zbędne staje się dowodzenie winy konkretnego funkcjonariusza państwowego. W tej sytuacji wystarczającym jest udowodnienie zaistnienia zdarzenia będącego postawą odszkodowania. Do zakresu odszkodowania za niewątpliwie niesłuszne tymczasowe aresztowanie lub zatrzymanie wchodzi zarówno naprawianie szkody w ujęciu prawa cywilnego, w postaci poniesionych strat (*damnum emergens*) oraz utraconych korzyści (*lucrum cessans*), a także zadośćuczynienie za krzywdę doznaną w następstwie niesłusznego pozbawienia wolności.

Pojęcie szkody w terminologii cywilistycznej ma charakter majątkowy oraz niemajątkowy, określane także jako krzywda. Doktryna prawa ukształtowała ponadto podział pomiędzy szkodą na osobie i szkodą na mieniu.

Termin szkody na mieniu związany jest bezpośrednio z uszczerbkiem w składnikach majątku poszkodowanego. Natomiast pojęcie szkody na osobie dotyczy osoby poszkodowanej, jest ona bowiem konsekwencją naruszenia jego dóbr osobistych, takich jak zdrowie czy wolność (zgodnie z art. 23 k.c.) i tylko pośrednio może wyrażać się w konsekwencjach majątkowych ⁴³³.

Szkodę majątkową określa się poprzez porównanie stanu majątkowego poszkodowanego, ze stanem jaki zaistniał po fakcie który wywołał szkodę. Na tej podstawie wyróżnia się rzeczywistą szkodę, czyli ubytek (*damnum emergens*), oraz utratę spodziewanych korzyści czyli utracony zysk (*lucrum cessans*) ⁴³⁴. Z powyższą tezą zgodna jest treść art. 361§2 k.c. obligującego, przy braku odmiennego przepisu ustawy lub postanowienia umowy, do naprawienia szkody obejmującej straty jakie poszkodowany poniósł, oraz korzyści które mógłby osiągnąć, gdyby mu szkody nie wyrządzono.

Składnikami majątkowymi danej osoby jest całość jej aktywów i pasywów. Tym samym szkodą majątkową będzie charakteryzowało zmniejszenie aktywów w majątku poszkodowanego lub zwiększenie w tym majątku pasywów. Na aktywa składają się majątkowe prawa podmiotowe, a także korzystne prawnie sytuacje faktyczne. Pasywami natomiast są różnorodne ciężące na danej osobie obowiązki ⁴³⁵. Utrata korzyści następuje

⁴³³ W. Czachórski, Zobowiązania. Zarys wykładu, Warszawa 1995, s. 75

⁴³⁴ Prawo cywilne pod redakcją S. Grzybowski, Warszawa 1979, s. 192.

⁴³⁵ Z. Radwański, Prawo cywilne – część ogólna, Warszawa 1993, s. 105.

w momencie braku zwiększenia aktywów w majątku poszkodowanego, pomimo że w normalnej sytuacji powinno było takie powiększenie nastąpić.

Ustalenie uszczerbku majątkowego dokonuje się poprzez badanie stanu majątkowego poszkodowanego w celu określenia różnicy, jaką wywołało zjawisko szkody, w fazie przed i po ujawnieniu szkody. Ustalenie w taki sposób zmniejszenia majątku poszkodowanego stanowi wysokość rzeczywistej szkody (*damnum emergens*).

Zdecydowanie trudniej jest określić wysokość utraconych korzyści spodziewanych przez poszkodowanego (*lucrum cessans*). Obliczenie tej wartości następuje poprzez wykazanie różnicy między stanem majątku poszkodowanego, po nastąpieniu zdarzenia powodującego szkodę, a stanem majątku hipotetycznego, który stałby się realny, gdyby niniejsze zdarzenie nie zaistniało. Powyższy proces obliczeniowy związany jest z poszukiwaniem najwyższego stanu prawdopodobieństwa, bowiem do ustalenia tej wartości konieczne jest przyjęcie pewnej hipotezy osiągnięcia korzyści, przy braku takiej pewności. Zgodnie z orzecznictwem Sądu Najwyższego ustalenie szkody w postaci utraconych korzyści ma wprawdzie charakter hipotetyczny, ale szkoda taka musi być przez osobę poszkodowaną wykazana z tak dużym prawdopodobieństwem, że uzasadnia ono w świetle doświadczenia życiowego przyjęcie, że utrata korzyści rzeczywiście nastąpiła ⁴³⁶.

Przyznane odszkodowanie za niesłuszne skazanie, tymczasowe aresztowanie lub zatrzymanie ma pokryć oskarżonemu szkodę i naprawić wyrządzoną krzywdę, dlatego też stan majątkowy uprawnionego i fakt jego nie pogorszenia się nie ma wpływu na ustalenie zadośćuczynienia za krzywdę, choć może wpłynąć na wysokość odszkodowania, gdyż może wskazywać na brak szkody ⁴³⁷. Przy określeniu wysokości zadośćuczynienia uwzględniać należy czas stosowania tymczasowego aresztowania, a nadto skutki jakie wywołało stosowanie tego środka zapobiegawczego wobec oskarżonego. Powyższe negatywne skutki stosowania izolacyjnych środków przymusu mogą być związane z rozpowszechnieniem negatywnych ocen i wiadomości na temat oskarżonego w jego środowisku, utratą dobrego imienia, niewłaściwych warunków w których przebywał oskarżony w związku z detencją, wpływu zastosowanych środków przymusu na jego sytuację życiową itp.

⁴³⁶ Postanowienie SN z dnia 3.10.1979 r., OSN 1980, poz. 164.

⁴³⁷ Postanowienie SN z dnia 3.10.1979 r., OSN 1980, poz. 164.

Dla prawidłowego ustalenia wysokości zadośćuczynienia za niesłuszne tymczasowe aresztowanie konieczne jest dokonanie oceny wpływu samego faktu i okresu tymczasowego aresztowania wnioskodawcy na stan jego zdrowia ⁴³⁸.

Przy ustalaniu wysokości odszkodowania za niesłuszne tymczasowe aresztowanie i zatrzymanie należy uwzględniać wszelkie koszty poniesione przez osobę wobec której te środki przymusu zastosowano. Wśród tych kosztów wchodzić będą środki poniesione z tytułu rozstroju zdrowia i leczenia, wykonanych kar lub środków karnych, utraconych zarobków oraz zmniejszenia ich po odzyskaniu wolności.

W doktrynie prawa jednoznacznie wskazuje się, iż szkoda polega na naruszeniu tylko dóbr i interesów chronionych prawnie, dlatego zysk niedozwolony lub niegodziwy nie ulega uwzględnieniu ⁴³⁹.

Należy w tym miejscu zgodzić się z jednym z orzeczeń Sądu Najwyższego, że przewidziane w art. 552§1 k.p.k. odszkodowanie za niesłuszne tymczasowe aresztowanie i pozbawienie wolności przysługuje za rzeczywiście wynikłą z tego tytułu szkodę. ⁴⁴⁰ Orzeczenie niniejsze ponadto słusznie uniemożliwia dochodzenia utraconych korzyści w następstwie niewątpliwie niesłusznego stosowania izolacyjnych środków przymusu.

Zauważyć ponadto należy, że przedstawiciele doktryny zgłaszali wcześniej również pogląd, aby obok odszkodowania i zadośćuczynienia z tytułu niesłusznego tymczasowego aresztowania istniała możliwość dochodzenia przez oskarżonego prawa do poprzedniego lub równorzędnego zatrudnienia, czy też przywrócenia utraconych w jego trakcie uprawnień rentowych ⁴⁴¹.

Wskazać należy, iż ustawą z dnia 27.09.2013 r. o zmianie k.p.k., od 01.07.2015 r. wprowadza się ponadto szereg zmian w zakresie dotyczącym odszkodowania i zadośćuczynienia z tytułu niewątpliwie niesłusznego tymczasowego aresztowania i zatrzymania. Zmianie ulega tytuł rozdziału 58 w dziale XII k.p.k. przyjmując szersze

⁴³⁸ Wyrok SN z dnia 17.09.2004 r., IV KK 118/04, LEX nr 137757.

⁴³⁹ A. Szpunar, Odszkodowanie za szkodę majątkową: szkoda na mieniu i osobie, Warszawa 1998, s. 26.

⁴⁴⁰ Wyrok SN z dnia 15.09.2004 r., WA 14/04, OSNwSK 2004, nr 1, poz. 1603.

⁴⁴¹ J. Waszczyński, Odszkodowanie za niesłuszne skazanie i bezzasadne aresztowanie w polskim procesie karnym”, Warszawa 1967, s. 187.

brzmienie „ odszkodowanie i zadośćuczynienie za niesłuszne skazanie oraz niesłuszne stosowanie środków przymusu”. Znacznemu poszerzeniu uległ zakres przysługujących oskarżonemu podstaw do dochodzenia odszkodowania i zadośćuczynienia. Zmieniona treść art. 552§1 k.p.k. umożliwi dochodzenie tych roszczeń poza przypadkami uniewinnienia lub orzeczenia łagodniejszej kary, także sytuacje związane z orzeczeniem środka karnego, środka związanego z poddaniem sprawcy próbie oraz wykonania wobec niego środka przymusu określonego w dziale VI⁴⁴². Tym samym po omówionych zmianach to art. 552§1 k.p.k. w miejsce dotychczasowego art. 552§4 k.p.k. będzie stanowił podstawę do żądania odszkodowania i zadośćuczynienia z tytułu niesłusznego zastosowania zatrzymania lub tymczasowego aresztowania.

Natomiast nowa treść art. 552§4 k.p.k. określa, iż odszkodowanie i zadośćuczynienie przysługuje także w przypadku niesłusznego wykonania kary lub środka karnego, zarządzenia wykonania warunkowo zawieszanej kary oraz niewątpliwie niesłusznego podjęcia warunkowo umorzonego postępowania i orzeczenia kary lub środka karnego.

Kolejne nowe regulacje dotyczące omawianego zagadnienia ujęto w art. 552a oraz art. 552b k.p.k. W myśl art. 552a§1 k.p.k. w razie uniewinnienia oskarżonego lub umorzenia wobec niego postępowania w innych przypadkach niż określone w art. 552§ 1-3 oskarżonemu przysługuje od Skarbu Państwa odszkodowanie za poniesioną szkodę i zadośćuczynienie za doznaną krzywdę wynikłe z wykonywania wobec niego w tym postępowaniu środków przymusu o których mowa w dziale VI k.p.k. Art. 552a§2 k.p.k. wprowadza zasadę, iż roszczenie o odszkodowanie i zadośćuczynienie wynikające z §1 przysługuje także oskarżonemu w razie skazania z tytułu niezasadnego wykonywania środków zapobiegawczych lub zabezpieczenia majątkowego, w zakresie w jakim z uwagi na rodzaj i rozmiar orzeczonych kar i środków karnych nie można było ich zaliczyć na poczet okresów wykonywania odpowiednich środków zapobiegawczych lub w pełni wykorzystać zastosowanego zabezpieczenia majątkowego. Powyższe normy odnoszą się zatem w szczególności do zatrzymania i tymczasowego aresztowania, przez co wyznaczono

⁴⁴² Dodać należy, iż w omawianym trybie postulowane jest rozszerzenie zakresu dochodzenia odszkodowania w przypadku niewątpliwie niesłusznego oskarżenia, przedstawienia zarzutu, co umożliwiłoby uzyskanie odszkodowania i zadośćuczynienia osobom, które doznały szkody w wyniku niewłaściwych działań organów procesowych : zob. R. A. Stefański, Odpowiedzialność za niesłuszne skazanie, niewątpliwie niesłuszne oskarżenie, przedstawienie zarzutów lub zastosowanie nieizolacyjnego środka zapobiegawczego, Prokuratura i Prawo 2012, nr 12, s. 31-49.

znacznie szerszy zakres podstaw do występowania z tego typu roszczeniami niż w dotychczasowym stanie prawnym.

Natomiast zgodnie z art. 552b k.p.k. prawo do odszkodowania przysługiwać będzie również osobie innej niż oskarżony w razie niewątpliwie niesłusznego zatrzymania w związku z postępowaniem karnym. Tym samym ustawodawca słusznie powiększa krąg osób, którym przysługiwać będzie uprawnienie do uzyskania odszkodowania i zadośćuczynienia z tego tytułu także na osobę podejrzaną, co dotychczas nie występowało.

Zmianie uległy także określone przez dotychczasową treść art. 553 k.p.k. przesłanki wyłączające możliwość dochodzenia roszczenia o odszkodowanie i zadośćuczynienie. W zakresie zagadnień dotyczących tematyki niniejszej rozprawy istotne znaczenie ma nowelizacja art. 553§ 2 i 3 k.p.k., które stanowią, iż roszczenie o odszkodowanie lub zadośćuczynienie nie przysługują:

- z tytułu wykonywania środka przymusu, jeżeli jego zastosowanie nastąpiło z powodu bezprawnego utrudniania postępowania przez oskarżonego,
- z tytułu wykonywania środka zapobiegawczego zastosowanego na podstawie art. 258§3 k.p.k., jeżeli umorzenie postępowania nastąpiło z uwagi na niepoczytalność oskarżonego.

ROZDZIAŁ VI

Uprawnienia tymczasowo aresztowanego w świetle badań aktowych

§1 Cel, przedmiot i metody badawcze

Przemyślenia związane z opracowaniem wcześniejszych rozdziałów niniejszej rozprawy dotyczące teorii polskiego procesu karnego, stanowiły impuls do weryfikacji zdobytej wiedzy poprzez przeprowadzenie badań empirycznych akt konkretnych postępowań karnych w kierunku weryfikacji uprawnień tymczasowo aresztowanego. Wobec wykazania we wcześniejszych częściach rozprawy niewłaściwej praktyki polskiego wymiaru sprawiedliwości dotyczącej stosowania tymczasowego aresztowania, koniecznym stało się przeprowadzenie stosownych badań akt postępowań karnych związanych ze stosowaniem izolacyjnego środka zapobiegawczego. Zatem celem badania akt sądowych dotyczących zastosowania tymczasowego aresztowania jest kontrola zarówno praktyki korzystania przez podejrzanych z przysługujących im uprawnień, jak też prawidłowości stosowania tego środka przymusu. Powyższa tematyka jest kluczowa także w świetle wykazanego problemu długotrwałości stosowania tymczasowego aresztowania. Oczywistym jest bowiem, że w przypadku szerszego stosowania środków zapobiegawczych o charakterze wolnościowym, takie zjawisko nie zaistniałoby.

Z uwagi na zajmowanie stanowiska prokuratora Prokuratury Rejonowej w Giżycku, wobec dostępności akt poszczególnych postępowań karnych niniejsze badanie ukierunkowałem na akta spraw znajdujących się w Sądzie Rejonowym II Wydziale Karnym Sekcji Wykonawczej w Giżycku, przed którym to sądem pełnię funkcję oskarżyciela publicznego. Z niektórymi spośród analizowanych postępowań zetknąłem się w swojej praktyce zawodowej, co ułatwia przeprowadzenie procesu badawczego. Przedmiotem badań objęto 200 spraw udostępnionych z Sądu Rejonowego w Giżycku w zakresie zastosowania tymczasowego aresztowania w toku postępowania przygotowawczego, oraz sporadycznie również w postępowaniu jurysdykcyjnym w latach od 2006 r. do 2013 r. Analizie nie poddano wszystkich akt sądowych z tego okresu spośród postępowań SR w Giżycku, gdyż niektóre spośród akt nie były dostępne w sądzie, w szczególności z uwagi na dalszy bieg poszczególnych spraw, głównie związanych z postępowaniem odwoławczym. Przyjęto w trakcie badania zasadę, że w przypadku zastosowania w trakcie tego samego postępowania tymczasowego aresztowania wobec kilku podejrzanych, lub też wobec tej

samej osoby więcej niż jeden raz, każde odrębne zastosowanie tego środka przymusu jest odrębną badaną sprawą.

Autor ma świadomość, że rozmiar badanej próby, ani też sposób jej doboru nie upoważniają do nadania tym badaniom cech reprezentatywności w skali ogólnopolskiej. Jednakże z całą pewnością stanowią one przykład praktyki sądowej występującej w jednym z sądów rejonowych, a przez to w ograniczonym zakresie upoważniają do wykazania praktyki sędziowskiej na tym przykładzie.

Za metodę badawczą przyjęto analizę dokumentów zawartych w aktach sądowych zarejestrowanych w repertorium II Kp Sądu Rejonowego w Giżycku (wyjątkowo V K). Jako konieczne uznałem obranie szczegółowych założeń w pracy badawczej, aby przeprowadzone badanie akt postępowań karnych przedstawiało możliwie dokładny obraz badanego zjawiska. Tym samym za podstawowe kryteria do badań przyjąłem:

- 1) korzystanie przez podejrzanych z uprawnień procesowych w zakresie zaskarżania zapadłych wobec nich postanowień o zastosowaniu tymczasowego aresztowania oraz udziału obrońcy w toku prowadzonego postępowania,
- 2) zasadność zastosowania tymczasowego aresztowania oceniana przez pryzmat prawidłowości przyjętej oceny występowania przesłanek ogólnych i szczególnych tego środka oraz zasady minimalizacji jego stosowania, rozumianej jako uznanie konieczności stosowania tymczasowego aresztowania w celu prawidłowego zabezpieczenia toku prowadzonego postępowania, przy niemożności realizacji tych celów poprzez zastosowanie środka zapobiegawczego o charakterze wolnościowym,
- 3) prawidłowość wydanych postanowień o zastosowaniu tymczasowego aresztowania, z uwzględnieniem jego obligatoryjnych elementów w tym kompletności uzasadnień wydanych orzeczeń,
- 4) wyjaśnianie w wydanych postanowieniach o zastosowaniu tymczasowego aresztowania z jakich powodów nie uznano za wystarczające zastosowanie wolnościowego środka zapobiegawczego, jak również czy zbadano występowanie przesłanek obligujących do odstąpienia od stosowania tymczasowego aresztowania.

Wskazane kryteria mają znaczenie w zakresie uprawnień procesowych aresztowanego, dlatego też analiza powyższych elementów będzie stanowić podstawę do wysuwania wniosków z przeprowadzonych badań.

§2 Wnioski z przeprowadzonych badań akt sądowych

Przeprowadzone badania wykazały, iż spośród 200 analizowanych postępowań dotyczących stosowania tymczasowego aresztowania jedynie w trakcie 13 z nich podejrzani korzystali z pomocy obrońcy. Mając na względzie ograniczenia jakie wynikają z uprawnień zatrzymanego i tymczasowo aresztowanego wskazać należy, na zbyt rzadkie wykorzystywanie przez podejrzanych prawa do obrony formalnej. Uniemożliwia to skorzystanie przez podejrzanych w szerszym zakresie z opisywanych we wcześniejszych partiach rozprawy uprawnień, szczególnie w postępowaniu przygotowawczym.

Powyższe dane prezentuje przedstawiona poniżej tabela:

postępowania w przedmiocie stosowania tymczasowego aresztowania w toku których podejrzani korzystali z pomocy obrońcy	
liczba badanych spraw : 200	ilość spraw w których podejrzani korzystali z pomocy obrońcy: 13
100%	co stanowi 6,5%

W następujących postępowaniach podejrzanych reprezentowali obrońcy:

- sygn. II Kp 361/06, II Kp 454/06, II Kp 231/06, II Kp 75/10, II Kp 250/10, II Kp 366/10, II Kp 372/10, II Kp 4/11, II Kp 26/11, II Kp 1/13, II Kp 4/13, II Kp 158/13 oraz II Kp 184/13.

Specyfika izolacji w jakiej znajduje się zatrzymany lub tymczasowo aresztowany podejrzany wymagałaby dla pełnego korzystania przez niego z uprawnień wynikających z przysługującego mu prawa do obrony szerszego korzystania z pomocy obrońcy. Jedynie tytułem przypomnienia można tu wskazać, że w takich przypadkach tylko obrońca ma realne możliwości np. udziału w czynnościach postępowania przygotowawczego (art. 315 – 317 k.p.k.) a jego wiedza i fachowość jest często niezbędna do skutecznego zaskarżania postanowień w przedmiocie tymczasowego aresztowania.

Ważnym uprawnieniem tymczasowo aresztowanego podejrzanego jest możliwość wniesienia zażalenia na postanowienie sądu w przedmiocie zastosowania tymczasowego aresztowania. Wniesienie środka odwoławczego prowadzi do poddania takiego rozstrzygnięcia kontroli odwoławczej dokonywanej przez sąd odwoławczy.

Wykonane badania pozwoliły wykazać, iż na 200 postępowań w toku 46 podejrzani wraz z obrońcami złożyli zażalenia na postanowienia sądu dotyczące zastosowania tymczasowego aresztowania. Sporządzona poniżej tabela prezentuje te dane:

postępowania w toku których złożono zażalenia na postanowienia w przedmiocie zastosowania tymczasowego aresztowania	
liczba badanych spraw : 200 100 %	ilość spraw w których podejrzani złożyli zażalenia: 34 co stanowi 17 %
liczba badanych spraw : 200 100 %	ilość spraw w których obrońcy podejrzanych złożyli zażalenia: 12 co stanowi 6% (łącznie 46 zażaleń co stanowi 23%)

Tym samym w 46 spośród 200 postępowań złożono zażalenia na postanowienia w przedmiocie zastosowania tymczasowego aresztowania. Obliczony wskaźnik 23% zaskarżalności tych rozstrzygnięć nie jest wysoki, biorąc pod uwagę wagę tego postanowienia, które skutkuje pozbawieniem wolności podejrzanego w toku postępowania karnego. Trudno przyjąć tu zasadnie hipotezę, że oskarżeni uznawali za słuszne zastosowanie wobec nich tego najostrzejszego środka zapobiegawczego. Jednym z argumentów, który może uzasadniać niski poziom zaskarżalności może być znikoma skuteczność wnoszonych zażaleń. Z łącznej liczby 46 zażaleń jedynie w 6 przypadkach sąd odwoławczy dokonał zmiany izolacyjnego środka zapobiegawczego na inny środek przymusu. W trzech sprawach (sygn. II Kp 114/10, II Kp 372/10 i II Kp 192/11) tymczasowe aresztowanie zamieniono na dozór policyjny, a w jednej ze spraw na środek zapobiegawczy w postaci zakazu opuszczania kraju (sygn. II Kp 184/13). W jednym postępowaniu (sygn. II Kp 75/10) uchylono tymczasowe aresztowanie nie stosując w zamian żadnego środka zapobiegawczego. Podobnie w jednej ze zbadanych spraw

wniesione zażalenie spowodowało zmianę tymczasowego aresztowania pod warunkiem wpłaty wyznaczonej kwoty poręczenia (sygn. II Kp 264/09).

Nie mniej jednak zaniechanie wniesienia zażalenia w łącznej liczbie 77% postępowań uznać należy za znaczny odsetek spraw, w których podejrzani nie skorzystali z podstawowego uprawnienia przysługującego tymczasowo aresztowanemu związanego z poddaniem kontroli zasadności zastosowanego wobec nich środka zapobiegawczego. Przyczyny pasywności podejrzanych przy wnoszeniu zażaleń na postanowienia w przedmiocie tymczasowego aresztowania można upatrywać także w zjawisku rzadkiego korzystania przez nich z pomocy obrońcy. Chodzi tu nie tylko o wiedzę i doświadczenie profesjonalnego pomocnika jakim jest adwokat, lecz także wskazywaną wcześniej rację stanu psychicznego podejrzanego, który nie jest w stanie obiektywnie ocenić swojej sytuacji procesowej. Tym bardziej trudno mu znaleźć argumenty natury faktycznej i prawnej mogące służyć jej poprawie przez skuteczne zaskarżenie postanowienia o aresztowaniu.

Badania dokonane jeszcze pod rządami d. k.p.k. wskazywały, że tymczasowo aresztowani rzadko składali zażalenia na postanowienie o tymczasowym aresztowaniu (12-13%), zaś wnoszone zażalenia były w ponad 90% oddalane przez sądy. Jak podnoszono w literaturze, przyczyną takiego stanu rzeczy wynikała przede wszystkim z faktu, że podejrzani byli często zaskakiwani krótkim, 7- dniowym terminem składania zażalenia zaś warunkiem skutecznego złożenia takiego środka odwoławczego przez obrońcę było zaznajomienie go przynajmniej z częścią materiału dowodowego zebranego w sprawie, co było uzależnione od zgody prokuratora⁴⁴³. Na tle obecnego k.p.k. z 1997 r. sytuacja polepszyła się wskutek sądowego monopolu na stosowanie aresztu i opisywanych wcześniej zmian instytucji zapoznawania się z aktami sprawy przewidzianej w art. 156 k.p.k. i udziału obrońcy w „posiedzeniach aresztowych”. Jednakże nadal aktualny pozostał problem krótkiego czasu, jaki ma sąd na rozstrzygnięcie wniosku prokuratora o zastosowanie aresztu oraz związane z tym ograniczone możliwości osobistego zapoznawania się oskarżonego pozbawionego wolności z aktami sprawy.

Spośród 200 zbadanych postępowań tymczasowe aresztowanie ocenione zostało jako niezasadne w następujących sprawach:

- sygn: II Kp 121/09, II Kp 122/09, II Kp 151/09, II Kp 36/10, II Kp 75/10, II Kp 82/10, II Kp 164/10, II Kp 311/11, II Kp 338/11, II Kp 366/11, II Kp 105/12, II Kp 71/13. Niniejsze

⁴⁴³ C. Kulesza, Sędzia śledczy..., s. 159 – 160 i podana tam literatura.

postępowania dotyczą podejrzanych którym postawiono zarzuty w szczególności z art. 207§1 k.k. lub z art. 190§1 k.k. popełnione na szkodę pokrzywdzonych, którzy zamieszkują wraz z nimi. Przesłankami, które stanowiły podstawę zastosowania w tym przypadku tymczasowego aresztowania były art. 258§1 pkt. 2 k.p.k. oraz art. 258§3 k.p.k., bądź obie te przesłanki łącznie. Niezasadność zastosowanych w tych postępowaniach izolacyjnych środków zapobiegawczych wynika w szczególności z naruszenia zasady minimalizacji tego środka przymusu ujętej w art. 257 §1 k.p.k., gdyż w tych sprawach prawidłowy tok postępowania zabezpieczyłby środek zapobiegawczy w postaci dozoru policyjnego, połączony z obowiązkiem opuszczenia przez podejrzanego lokalu zajmowanego wspólnie z pokrzywdzonym, jak również z zakazem kontaktowania się z pokrzywdzonym.

Powyższy alternatywny wobec tymczasowego aresztowania, środek zapobiegawczy wprowadzony został z mocy art. 14 ust. 1 i 2 ustawy z dnia 29.07.2005 r. o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie ⁴⁴⁴, a następnie nowelizacją k.p.k. jako art. 257a k.p.k., który wszedł w życie od 08.06.2010 r.

Jego zastosowanie ogranicza do minimum obawę matactwa procesowego ze strony podejrzanego wobec pokrzywdzonego zamieszkującego wspólnie z nim, jak też uzasadnioną obawę popełnienia przestępstwa przeciwko życiu lub zdrowiu. Ponadto powołane powyżej sprawy dotyczą podejrzanych, którzy uprzednio nie byli karani sędownie za podobne do zarzucanych im przestępstw, dlatego też zastosowanie wobec nich tymczasowego aresztowania pozostaje ponadto w sprzeczności z treścią art. 259§2 k.p.k. Na podstawie okoliczności tych spraw, należy wysnuć prognozę orzeczenia przez sąd kary pozbawienia wolności z warunkowym zawieszeniem jej wykonania.

- w sprawie sygn. II Kp 99/10, tymczasowe aresztowanie zastosowano wobec podejrzanego, któremu przedstawiono zarzut zaboru w celu przywłaszczenia telefonu komórkowego o wartości 400 zł., przy czym działał on w warunkach powrotu do przestępstwa z art. 64§1 k.k. (art. 278§1 k.k. w zw. z art. 64§1 k.k.) Podejrzanego do zarzucanego mu czynu przyznał się i w sprawie należało od początku rozważać zasadność przedstawienia mu zarzutu kradzieży mniejszej wagi z art. 278§3 k.k. Ponadto sąd zastosował w tej sprawie tymczasowe aresztowanie na podstawie art. 258§1 pkt. 1 k.p.k., przyjmując obawę ukrywania się podejrzanego, bowiem wymieniony ukrywał się w innej sprawie. Z tych też powodów

⁴⁴⁴ Ustawa z dnia 29.07.2005 r. o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie (Dz. U. Nr 180 poz. 1443), która weszła w życie w dniu 20.11.2005 r.

zastosowanie izolacyjnego środka zapobiegawczego w tej sprawie ocenić należy jako niezasadne, albowiem narusza zasady wskazane w art. 257§1 k.p.k. i art. 259§2 k.p.k., zmierzające do minimalizacji tymczasowego aresztowania.

- w sprawie sygn. II Kp 114/10 stosując wobec podejrzanego tymczasowe aresztowania sąd nie wskazał, z jakich przyczyn przyjął zaistnienie przesłanki matactwa procesowego ze strony podejrzanego, na którą powołano się w sentencji (art. 258§1 pkt. 2 k.p.k.). Taka przesłanka w tej sprawie nie zaistniała, gdyż podejrzany przyznał się do popełnienia zarzucanego mu czynu i złożył w tej sprawie wyjaśnienia. Ponadto brak było występowania przesłanki grożącej podejrzanemu surowej kary, w sytuacji karalności podejrzanego jedynie za czyn z art. 178a§1 k.k. , która uzasadniałaby potrzebę zastosowania tymczasowego aresztowania. W celu prawidłowego zabezpieczenia postępowania wystarczającym byłoby zastosowanie wobec podejrzanego środka zapobiegawczego w postaci dozoru policyjnego.

- w sprawie sygn. II Kp 372/10 sąd stosując wobec podejrzanego tymczasowe aresztowania na podstawie art. 258§1 pkt. 1 i 2 k.p.k. niezasadnie przyjął ich zaistnienie. Ponadto w przedmiotowej sprawie brak było występowania przesłanki grożącej podejrzanemu surowej kary, z uwagi na młody wiek podejrzanego i jego niepełnosprawność w takim stopniu, który uzasadniałaby potrzebę zastosowania tymczasowego aresztowania. W celu prawidłowego zabezpieczenia postępowania wystarczającym byłoby zastosowanie wobec podejrzanego innego środka zapobiegawczego o charakterze wolnościowym.

- w sprawie sygn. II Kp 192/11 sąd stosując wobec podejrzanego tymczasowe aresztowania na podstawie art. 258§1 pkt. 1 i 2 k.p.k. niezasadnie przyjął ich zaistnienie, a nawet nie przywołał w uzasadnieniu argumentów świadczących o uzasadnionej obawie ukrywania się podejrzanego. Ponadto w przedmiotowej sprawie zaistniały przesłanki do odstąpienia od zastosowania tymczasowego aresztowania na podstawie art. 259§1 pkt. 1 k.p.k. (planowany zabieg operacyjny nadnercza).

Tym samym spośród 200 zbadanych postępowań tymczasowe aresztowanie zastosowano niezasadnie wobec 16 podejrzanych, co stanowi **8 %** zastosowanych izolacyjnych środków zapobiegawczych.

Powyższe dane obrazuje przedstawiona poniżej tabela:

ujawnione w trakcie badania akt postępowania przypadki niezasadnego stosowania tymczasowego aresztowania	
liczba badanych spraw : 200	ilość spraw w których zastosowanie tymczasowego aresztowania uznano za niezasadne: 16
100%	co stanowi 8%

2/ W badanych postępowaniach pod kątem prawidłowości wydanych postanowień o zastosowaniu tymczasowego aresztowania, z uwzględnieniem jego obligatoryjnych elementów, w tym kompletności uzasadnień tych orzeczeń, zakwestionowano następujące spośród spraw:

- sygn. II Kp 361/06 – nie wskazano w uzasadnieniu postanowienia motywów zastosowania art. 258§1 pkt. 2 k.p.k.,
- sygn. II Kp 371/06 – nie wskazano w uzasadnieniu postanowienia motywów zastosowania art. 258§3 k.p.k.,
- sygn. II Kp 372/06 – nie wskazano w uzasadnieniu postanowienia motywów zastosowania art. 258§3 k.p.k.,
- sygn. II Kp 39/07 – w sentencji postanowienia wskazano jako przesłankę tymczasowego aresztowania art. 258§3 k.p.k., zaś w uzasadnieniu opisano występowanie przesłanki z art. 258§2 k.p.k., która faktycznie w tej sprawie zaistniała,
- sygn. II Kp 199/07 – w sentencji postanowienia niezasadnie wskazano jako przesłankę tymczasowego aresztowania art. 258§1 pkt.1 k.p.k., która w tej sprawie nie zaistniała, a do której nie odwołano się nawet w uzasadnieniu orzeczenia,
- sygn. II Kp 393/07 – bezzasadnie przyjęto występowanie przesłanki z art. 258§2 k.p.k., przy zarzucie popełnienia występku z art. 278§1 k.k. w zw. z art. 64§1 k.k.,

- sygn. II Kp 531/07 – w sentencji postanowienia wskazano jako przesłankę tymczasowego aresztowania art. 258§1 pkt.2 k.p.k., zaś w uzasadnieniu opisano występowanie przesłanki z art. 258§2 k.p.k., która faktycznie w tej sprawie zaistniała,
- sygn. II Kp 404/07 – w sentencji postanowienia wskazano jako przesłankę tymczasowego aresztowania art. 258§3 k.p.k., zaś w uzasadnieniu opisano występowanie przesłanki z art. 258§2 k.p.k., która faktycznie w tej sprawie zaistniała,
- sygn. II Kp 405/07 – w sentencji postanowienia wskazano jako przesłankę tymczasowego aresztowania art. 258§3 k.p.k., zaś w uzasadnieniu opisano występowanie przesłanki z art. 258§2 k.p.k., która faktycznie w tej sprawie zaistniała,
- sygn. II Kp 54/10 – nie wskazano w uzasadnieniu postanowienia motywów zastosowania art. 258§1 pkt.1 k.p.k.,
- sygn. II Kp 114/10 – nie wskazano w uzasadnieniu postanowienia motywów zastosowania art. 258§1 pkt.2 k.p.k.,
- sygn. II Kp 250/10 – w uzasadnieniu postanowienia podniesiono okoliczności wskazujące na zastosowanie art. 258§2 k.p.k., lecz w sentencji orzeczenia nie powołano tego przepisu,
- sygn. II Kp 272/10 – nie wskazano w uzasadnieniu postanowienia motywów zastosowania art. 258§1 pkt.1 k.p.k.,
- sygn. II Kp 161/11 – nie wskazano w uzasadnieniu postanowienia motywów zastosowania art. 258§1 pkt.1 k.p.k.,
- sygn. II Kp 212/11 – w sentencji postanowienia wskazano jako przesłankę tymczasowego aresztowania art. 258§1 pkt.2 k.p.k., zaś w uzasadnieniu opisano występowanie przesłanki z art. 258§2 k.p.k., która faktycznie w tej sprawie zaistniała,
- sygn. II Kp 225/11 – nie wskazano w uzasadnieniu postanowienia motywów zastosowania art. 258§1 pkt.1 k.p.k.,
- sygn. II Kp 355/11 – nie wskazano w uzasadnieniu postanowienia motywów zastosowania art. 258§2 k.p.k.,
- sygn. II Kp 71/12 – nie wskazano w uzasadnieniu postanowienia motywów zastosowania art. 258§1 pkt.1 k.p.k.,

- sygn. II Kp 81/12 – nie wskazano w uzasadnieniu postanowienia motywów zastosowania art. 258§1 pkt.1 k.p.k.,
- sygn. II Kp 174/12 – w uzasadnieniu postanowienia podniesiono okoliczności wskazujące na zastosowanie art. 258§2 k.p.k., lecz w sentencji orzeczenia nie powołano tego przepisu,
- sygn. II Kp 206/12 – nie wskazano w uzasadnieniu postanowienia motywów zastosowania art. 258§1 pkt.2 k.p.k.,
- sygn. V Kp 42/13 – nie powołano się w wydanym postanowieniu na występowanie przesłanki ogólnej z art. 249§1 k.p.k. oraz którejkolwiek z przesłanek szczególnych tymczasowego aresztowania z art. 258 k.p.k.,
- sygn. II Kp 1/13 – nie wskazano w uzasadnieniu postanowienia motywów zastosowania art. 258§1 pkt.1 k.p.k.,
- sygn. II Kp 71/13 – niezasadnie w sentencji postanowienia wskazano jako przesłankę tymczasowego aresztowania art. 258§2 k.p.k., zamiast prawidłowo opisanej w uzasadnieniu przesłanki z art. 258§3 k.p.k., która faktycznie w tej sprawie zaistniała,
- sygn. II Kp 158/13 – nie wskazano w uzasadnieniu postanowienia motywów zastosowania art. 258§2 k.p.k.

Tym samym spośród 200 zbadanych postępowań, wobec 25 podejrzanych, wydano postanowienia o zastosowaniu tymczasowego aresztowania, które zawierały opisane powyżej istotne braki, co stanowi **12,5 %** orzeczeń.

Powyższe dane przedstawia następująca tabela:

ujawnione w trakcie badania akt postępowania przypadki postanowień o zastosowaniu tymczasowego aresztowania zawierające istotne braki tych orzeczeń	
liczba badanych spraw : 200	ilość postanowień o zastosowaniu tymczasowego aresztowania w których ujawniono istotne braki: 25

100%	co stanowi 12,5%

3/ W badanych postępowaniach w zakresie ustalenia z jakich powodów nie uznano za wystarczające zastosowanie wolnościowego środka zapobiegawczego, jak również czy zbadano występowanie przesłanek obligujących do odstąpienia od stosowania tymczasowego aresztowania, zakwestionowano następujące spośród spraw :

a/ zaniechano wskazania w uzasadnieniu postanowienia czy zbadano występowanie przesłanek z art. 259 §1-3 k.p.k. obligujących odstąpienie od stosowania izolacyjnego środka zapobiegawczego w **81** postępowaniach sygn: II Kp 361/06, II Kp 372/06, II Kp 426/06, II Kp 454/06, II Kp 120/07, II Kp 199/07, II Kp 25/09, II Kp 41/09, II Kp 73/09, II Kp 74/09, II Kp 85/09, II Kp 143/09, II Kp 179/09, II Kp 209/09, II Kp 257/09, II Kp 319/09, II Kp 487/09, , II Kp 14/10, II Kp 28/10, II Kp 36/10, II Kp 67/10, II Kp 68/10, II Kp 75/10, II Kp 82/10, II Kp 99/10, II Kp 114/10, II Kp 121/10, II Kp 138/10, II Kp 164/10, II Kp 186/10, II Kp 205/10, II Kp 206/10, II Kp 210/10, II Kp 211/10, II Kp 219/10, II Kp 226/10, II Kp 250/10, II Kp 251/10, II Kp 260/10, II Kp 265/10, II Kp 287/10, II Kp 340/10, II Kp 342/10, II Kp 344/10, II Kp 381/10, II Kp 26/11, II Kp 27/11, II Kp 68/11, II Kp 131/11, II Kp 145/11, II Kp 174/11, II Kp 176/11, II Kp 178/11, II Kp 221/11, II Kp 298/11, II Kp 311/11, II Kp 332/11, II Kp 338/11, II Kp 340/11, II Kp 341/11, II Kp 366/11, II Kp 18/12, II Kp 23/12, II Kp 25/12, II Kp 93/12, II Kp 103/12, II Kp 104/12, II Kp 158/12, II Kp 176/12, II Kp 180/12, II Kp 195/12, II Kp 206/12, II Kp 228/12, II Kp 250/12, II Kp 291/12, II Kp 292/12, II Kp 303/12, II Kp 4/13, II Kp 71/13, II Kp 158/13, II Kp 172/13.

Zatem spośród 200 zbadanych postępowań, wobec 81 podejrzanych, wydano postanowienia o zastosowaniu tymczasowego aresztowania, w których uzasadnieniach nie podniesiono czy zbadano występowanie przesłanek obligujących do odstąpienia od tego środka przymusu, co stanowi **40,5 %** orzeczeń.

Powyższe zestawienia obrazuje tabela:

ujawnione w trakcie badania akt postępowania przypadki postanowień o zastosowaniu tymczasowego aresztowania, w których uzasadnieniach nie wskazano czy badano występowanie przesłanek z art. 259§1 – 3 k.p.k.	
liczba badanych spraw : 200	ilość postanowień o zastosowaniu tymczasowego aresztowania w których ujawniono powyższe braki : 81
100%	co stanowi: 40,5%

b/ zaniechano wskazania w uzasadnieniu postanowienia zgodnie z wymogiem wynikającym z art. 251§3 k.p.k. dowodów świadczących o uzasadnionym podejrzeniu popełnienia przez podejrzanego przestępstwa lub dotyczących konieczności zastosowania tymczasowego aresztowania w **12** postępowaniach sygn: II Kp 179/09, II Kp 487/09, II Kp 569/09, II Kp 121/10, II Kp 186/10, II Kp 344/10, II Kp 349/10, II Kp 351/10, II Kp 373/10, II Kp 72/11, II Kp 174/12, II Kp 188/12.

Zatem spośród 200 zbadanych postępowań, wobec 12 podejrzanych, wydano postanowienia o zastosowaniu tymczasowego aresztowania, w których ujawniono powyższe uchybienia, co stanowi **6 %** orzeczeń.

Wskazane dane ujęto w następującej tabeli:

ujawnione w trakcie badania akt postępowania przypadki niewskazania w uzasadnieniu postanowienia o tymczasowego aresztowania dowodów świadczących o uzasadnionym podejrzeniu popełnienia przestępstwa z art. 251§3 k.p.k.	
liczba badanych spraw : 200	ilość postanowień o zastosowaniu tymczasowego aresztowania w których ujawniono powyższe braki: 12
100%	co stanowi: 6%

Ponadto w sprawie sygn. II Kp 176/12 postanowienie SR w Giżycku o zastosowaniu tymczasowego aresztowania nie zawiera daty wydania tego orzeczenia, co pozostaje w sprzeczności z art. 94§1 pkt. 2 k.p.k.

Przeprowadzone badania akt postępowań Sądu Rejonowego w Giżycku wykazały zatem nikły odsetek (6,5%) postępowań w przedmiocie zastosowania tymczasowego aresztowania, podczas których podejrzani korzystali z udziału obrońców. Również kształtującą się na ujawnionym poziomie 23% zaskarżalność wydanych postanowień w przedmiocie zastosowania tymczasowego aresztowania, ocenić należy jako nieznaczną. Jest to o tyle istotne, iż sporządzenie i wniesienie zażalenie nie należy do czynności skomplikowanych, zaś ocena instancyjna zasadności postanowienia w przedmiocie stosowania izolacyjnego środka zapobiegawczego może doprowadzić do jego uchylenia lub zmiany. Powyższe uwagi mają znaczenie zwłaszcza w kontekście ujawnionych w toku badań nieprawidłowości w praktyce stosowania tymczasowego aresztowania. Stwierdzone w tym zakresie uchybienia, w każdym z opisanych powyżej spraw, stanowią naruszenie uprawnień procesowych podejrzanych wobec których zastosowano tymczasowe aresztowanie.

Z całą pewnością do najpoważniejszych naruszeń doszło przy wykazanych niezasadnych przypadkach zastosowania izolacyjnego środka zapobiegawczego. Jednakże również pozostałe dwie kategorie objęte badaniem wykazały uchybienia w tym zakresie. Wskazać należy bowiem, iż niekompletność wydanych postanowień w przedmiocie zastosowania tymczasowego aresztowania uniemożliwia podejrzanym w istocie skuteczną polemikę z zasadnością takiego rozstrzygnięcia. Ponadto zaniechanie wskazania w uzasadnieniach postanowień czy zbadano występowanie przesłanek z art. 259 §1-3 k.p.k. obligujących odstąpienie od stosowania izolacyjnego środka zapobiegawczego, może prowadzić do jego stosowania w warunkach prawnie niedopuszczalnych.

ZAKOŃCZENIE

Analiza orzecznictwa ETPC dowodzi, że polska praktyka wymiaru sprawiedliwości prowadzi do przewlekłości tymczasowego aresztowania w przeważającej liczbie przypadków na etapie postępowania sądowego, w szczególności w sprawach sądów okręgowych jako sądów I instancji. W tym też zakresie najbardziej rysuje się problem praktyki długotrwałości tymczasowego aresztowania, co dowodzi konieczności zarówno zmiany w zakresie samego ustawodawstwa, jak również podejścia sędziów i prokuratorów do praktyki stosowania izolacyjnego środka zapobiegawczego.

Przeprowadzone badania akt postępowań karnych wykazują iż izolacyjne środki przymusu nie są stosowane obecnie w nadmiernej skali ⁴⁴⁵. Od 2005 r. sukcesywnie spada liczba stosowanych aresztów tymczasowych. W 2012 r. ilość osób tymczasowo aresztowanych zmalała z 21.300 osób do 19.700, co jako sukces odnotowała nawet Prokuratura Generalna. Jednakże nadal Skarb Państwa przekazuje znaczne środki finansowe z tytułu przyznanych odszkodowań za niewątpliwie niesłuszne zatrzymanie i tymczasowe aresztowanie. W 2009 r. z tego tytułu wypłacono 173 osobom łączną kwotę 2,4 miliona zł., zaś w 2010 r. 161 osobom 2 mln 466 tys. zł.

Pomimo spadającej liczby aresztów tymczasowych, problem ze stosowaniem izolacyjnych środków zapobiegawczych jest nadal istotny, co wykazały omówione we wcześniejszym rozdziale badania akt postępowań sądowych. Przeprowadzone badania akt postępowań Sądu Rejonowego w Giżycku wykazały zbyt niski odsetek (6,5%) postępowań w przedmiocie zastosowania tymczasowego aresztowania, podczas których podejrzani korzystali z udziału obrońców. Ma to znaczenie zarówno w pełniejszym korzystaniu z uprawnień podejrzanych, jak też reprezentowaniu ich przez obrońców w tych czynnościach w których nie mogą brać udziału. Ujawniona na poziomie 23% zaskarżalność wydanych postanowień w przedmiocie zastosowania tymczasowego aresztowania, w kontekście wykorzystywania uprawnień przysługujących podejrzany nie jest znaczna.

⁴⁴⁵ Potwierdzają to w szczególności aktualne dane statystyczne przedstawione przez T. Kalisza w pracy: Czy w Polsce zbyt często sięga się po tymczasowe aresztowanie?, Prokuratura i Prawo 2013, nr 4, s. 5-16, które wykazują, iż RP spośród krajów europejskich należy do państw o najniższym odsetku tymczasowo aresztowanych w ogólnej liczbie osadzonych, zaś w ostatnich latach liczba tymczasowo aresztowanych maleje.

Powyższe wyniki związane z niską liczbą wnoszonych zażaleń oraz znikomym udziałem obrońców w postępowaniu może mieć bezpośredni związek z występowaniem w analizowanej próbie akt sądowych:

- 8 % niezasadnie zastosowanych tymczasowych aresztowań,
- 12,5 % postanowień w przedmiocie zastosowania tymczasowego aresztowania, które zawierają istotne braki tych orzeczeń, w tym zwłaszcza niekompletność ich uzasadnień,
- 40,5 % postanowień w przedmiocie zastosowania tymczasowego aresztowania, które w uzasadnieniach nie wskazywały czy podjęto ustalenia występowania przesłanek obligujących odstąpienie od zastosowania tego środka zapobiegawczego w trybie art. 259§ 1-3 k.p.k.,
- 6 % postanowień w przedmiocie zastosowania tymczasowego aresztowania, w uzasadnieniach których zaniechano wskazania dowodów świadczących o uzasadnionym podejrzeniu popełnienia przestępstwa zarzucanego podejrzanemu oraz występującej konieczności zastosowania izolacyjnego środka zapobiegawczego.

Przedstawione w niniejszym opracowaniu rozważania zarówno na płaszczyźnie dogmatycznej, jak również poprzez analizę orzecznictwa ETPC oraz sądownictwa krajowego, a także przedstawiciele doktryny prawa pozwoliły potwierdzić postawioną tezę, iż stosowanie zatrzymania i tymczasowego aresztowania w istotny sposób ingeruje w sferę wykonywania uprawnień procesowych oskarżonych (podejrzanych), wobec których te środki są stosowane. Wykonywanie prawa do obrony napotyka na przeszkody o charakterze ustawowym, wynikające *expressis verbis* z ustawy oraz z praktyki procesowej organów wymiaru sprawiedliwości. Pomimo zasadniczo zadowalających regulacji ustawowych dotyczących izolacyjnych środków przymusu, w szczególności w następstwie kolejnych nowelizacji k.p.k. nadal występuje niewłaściwa praktyka sądowa, w szczególności dotycząca stosowania tymczasowego aresztowania.

Uwzględniając ujawnione i opisane we wcześniejszych częściach rozprawy problemy wynikające z niedoskonałości praktyki wymiaru sprawiedliwości, przy stosowaniu izolacyjnych środków przymusu, uzasadniają przedstawienie postulatów *de lege ferenda*, które powinny co najmniej ograniczyć powyższe zjawisko. Konieczne jest zatem w moim przekonaniu wprowadzenie zmian w praktyce sędziów i prokuratorów, jak również w ustawodawstwie polegające na:

- sukcesywnych szkoleniach sędziów i prokuratorów organizowanych przez Krajową Szkołę Sądownictwa i Prokuratury w ramach jej ustawowych obowiązków⁴⁴⁶, zmierzających do eliminowania z praktyki sądowej ujawnianych nieprawidłowości w stosowaniu tymczasowego aresztowania,
- wprowadzeniu do k.p.k. nowego środka zapobiegawczego w postaci tzw. aresztu domowego (wynikające z rządowego projektu nowelizacji k.p.k. z dnia 13.01.2010 r.), wzorowanego na obowiązującym w obecnym systemie prawnym trybie odbywania kary pozbawienia wolności w ramach elektronicznego systemu dozoru skazanych, co będzie miało pozytywny wpływ zmniejszenie ilości stosowanych izolacyjnych środków zapobiegawczych,
- wprowadzeniu do k.p.k. regulacji dotyczącej nieprzekraczalnej granicy długości trwania tymczasowego aresztowania, zarówno w toku postępowania przygotowawczego jak i sądowego, co wpłynęłoby na prokuraturę i sądy mobilizująco w zakresie prawidłowej organizacji postępowań.

W pierwszej kolejności należy w moim przekonaniu stawiać na systematyczne szkolenia sędziów i prokuratorów, gdyż nawet same zmiany w ustawodawstwie nie spowodują pozytywnych zmian w zakresie praktyki stosowania tymczasowego aresztowania. Potwierdzają to wyniki przeprowadzonych na potrzeby tej rozprawy badań akt sądowych, bowiem nawet po wprowadzeniu do ustawodawstwa w trybie art. 14 ust. 1 i 2 ustawy z dnia 29.07.2005 r. o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie, alternatywnego do tymczasowego aresztowania środka zapobiegawczego w postaci dozoru policyjnego, połączonego z obowiązkiem opuszczenia przez podejrzanego lokalu zajmowanego wspólnie z pokrzywdzonym, nie spowodowało jego wdrożenia do praktyki sądowej.

Zaznaczyć należy, że stosowanie zatrzymania i tymczasowego aresztowania połączone jest z natychmiastowym jego wykonaniem, polegającym na faktycznym pozbawieniu wolności oskarżonego (podejrzanego) w toku prowadzonego postępowania karnego. Odróżnia to powyższe środki przymusu od wykonywania kary pozbawienia wolności, dla której wykonania niezbędne jest uprawomocnienie się wyroku, w którym niniejsza kara została orzeczona. W przypadku wniesienia apelacji dzieje się to po wydanym przez sąd

⁴⁴⁶ Zgodnie z art. 2 ust. 1 pkt. 2 ustawy z dnia 23.01.2009 r. o Krajowej Szkole Sądownictwa i Prokuratury (tj. Dz. U. z 2012 r. poz. 1230 z późn. zm.) do zadań Krajowej Szkoły Sądownictwa i Prokuratury należy m. in. Szkolenie i doskonalenie zawodowe sędziów, prokuratorów i asesorów prokuratury, w celu uzupełnienia ich specjalistycznej wiedzy i umiejętności zawodowych.

odwoławczy wyroku utrzymującym w mocy orzeczenie sądu I instancji. Natomiast stosowanie zatrzymania i tymczasowego aresztowania wymaga stosownej decyzji lub wydania postanowienia przez funkcjonariusza organu ścigania bądź sędziego, bez oczekiwania na jego uprawomocnienie się.

Tym samym rozważna praktyka stosowania izolacyjnych środków przymusu musi być związana z dokładnym przestrzeganiem zasad i przesłanek ich stosowania. Celowym jest przyjęcie koncepcji korzystania z zawężającej wykładni przy badaniu występowania przesłanek do zastosowania lub przedłużania tymczasowego aresztowania. Ponadto niezbędne są zmiany w strukturach organizacyjnych organów procesowych (w tym w szczególności prokuratur i sądów), biorących udział w postępowaniu w przedmiocie stosowania i przedłużania izolacyjnego środka zapobiegawczego, w celu poprawy opisanych niekorzystnych tendencji.

W celu znacznego zmniejszenia liczby postępowań w toku których tymczasowe aresztowanie stosowane jest w sposób długotrwały, konieczne jest poza nowelizacją obowiązujących przepisów zapewnienie lepszej organizacji procesów karnych, w tym poprzez bardziej efektywną współpracę uczestników postępowania. Występuje także potrzeba zmiany w podejściu sędziów i prokuratorów co do celowości długotrwałego stosowania tymczasowego aresztowania.

Należy ponadto dokonać zmian w obowiązującym ustawodawstwie w celu poprawy unormowań dotyczących uprawnień procesowych osób zatrzymanych i tymczasowo aresztowanych. W świetle wskazanych w niniejszej rozprawie uwag zasadne byłoby rozważenie następujących postulatów *de lege ferenda* odnoszących się do uprawnień osób tymczasowo pozbawionych wolności:

- przyznania osobom tymczasowo aresztowanym i zatrzymanym prawa do korzystania (odpowiednio) z pomocy obrońcy lub adwokata (a po nowelizacji k.p.k. z 27.09.2013 r. także radcy prawnego) z urzędu, poprzez uznanie tymczasowego pozbawienia wolności za przypadek obrony obligatoryjnej (zmiana art. 79 k.p.k.) Wskazaniem by było odwołanie się do regulacji art. 79 § 2 k.p.k., przewidującego obowiązkowy udział obrońcy w procesie ze względu na okoliczności utrudniające obronę. Jednakże komentarze do tego przepisu i orzecznictwo sądowe podkreślają, że jest on odnoszony do postępowania sądowego. Rola obrońcy osoby tymczasowo aresztowanej nie polegałaby tylko na kwestionowaniu niekorzystnych dla niego decyzji sądu w przedmiocie aresztu tymczasowego, lecz także na

przygotowaniu już w postępowaniu przygotowawczym kompetentnej i realnej obrony przed sądem. Poza tradycyjnymi uprawnieniami wynikającymi z prawa do obrony w postępowaniu przygotowawczym takimi jak wnioskowanie o przeprowadzenie określonych czynności i udział w nich, należy zważyć nową instytucję selekcji przez prokuraturę akt tego postępowania, gdzie obrona będzie miała przy czynnościach końcowego zapoznania się z aktami prawo wnioskowania o ich uzupełnienie o określone materiały (znowelizowany art. 321 § 5 k.p.k.). Zdając sobie sprawę z kosztów ewentualnej nowelizacji art. 78 k.p.k. bądź, idąc dalej, uznania tymczasowego pozbawienia wolności za przypadek obrony obligatoryjnej już w postępowaniu przygotowawczym należy zauważyć, że ustawodawca zdecydował się na taki krok wobec wszystkich kategorii oskarżonych w postępowaniu sądowym (nowy art. 80 a k.p.k.). Ponadto należy zauważyć, że nowelizacja z 2013 r. zakłada znaczne zwiększenie stosowania trybów konsensualnych (zmiana art. 335, 338 a i 387 k.p.k.), siłą rzeczy deprecjonując kontradyktoryjną rozprawę główną na rzecz inkwizycyjnego postępowania przygotowawczego. W takiej sytuacji udział obrońcy ma służyć nie tylko oskarżonemu, ale i przeciwdziałać niezasadnym skazaniom oskarżonych, którzy przebywając dłuższy czas w izolacji mogą pochopnie wyrażać zgodę na skazanie ich bez rozprawy bądź bez jej przeprowadzania. Warto jednak zauważyć, że twórcy nowelizacji z 2013 r. poszli w przeciwnym kierunku, o czym świadczy chociażby ograniczenie zakresu obrony obligatoryjnej osób tymczasowo aresztowanych występujących przed sądem okręgowym (zmiana art. 80 k.p.k.).

Jednocześnie wskazane we wcześniejszych częściach rozprawy nieprawidłowości legislacyjne powodują konieczność:

- zmiany obowiązujących przepisów k.p.k. dotyczących zatrzymania, które pozostają w sprzeczności z przyjętą w art. 5 ust. 3 Konwencji Europejskiej i art. 9 ust. 3 Międzynarodowego Paktu Praw Obywatelskich i Politycznych zasadą niezwłocznego i obowiązkowego doprowadzenia zatrzymanego, po zastosowaniu zatrzymania do sędziego lub innego urzędnika uprawnionego do sprawowania władzy sądowej. Tym samym w celu zapewnienia zgodności ustawy karno-procesowej z regulacjami EKPC i Paktu należy rozważyć przyjęcie zasady, iż zatrzymanie jako izolacyjny środek przymusu stosowany powinien być przez organy ścigania po doprowadzeniu zatrzymanego do sędziego, oraz następczym i obligatoryjnym zatwierdzeniu tego środka przymusu przez sąd lub też jego uchylaniu w przypadku stwierdzonej bezzasadności. Wskazać przy tym należy, że

uzależnienie sądowej kontroli zatrzymania osoby od złożenia przez zatrzymanego zażalenia na zatrzymanie nie mieści się standardzie wynikającym z cytowanych norm,

- dokonania zmiany obowiązującej ustawy karnoprocesowej w celu spełnienia standardu wynikającego z art. 41 ust. 3 Konstytucji RP oraz z art. 5 ust. 3 w zw. z art. 5 ust. 1 lit. c EKPC, gdyż dotychczasowe przepisy nie gwarantują niezwłocznego postawienia zatrzymanego z urzędu przed sądem, w celu skontrolowania zasadności legalności i prawidłowości jego zatrzymania,

- dokonania zmiany art. 19 ust. 16 ustawy o Policji, w celu zapewnienia podejrzanemu pełnego dostępu do materiałów postępowania w ramach procedury *hebeas corpus*, również w sytuacji materiałów z przeprowadzonej kontroli operacyjnej, zgodnie z treścią art. 156a§5a k.p.k.

- dostosowania treści art. 261 k.p.k. do brzmienia przepisu art. 41 ust. 2 Konstytucji RP, z uwagi na ich sprzeczność w zakresie konieczności zawiadomiania przez sąd o tymczasowym aresztowaniu rodziny lub osoby wskazaną przez pozbawionego wolności, podczas gdy powyższa norma k.p.k. posługuje się węższym znaczeniowo terminem „osoby najbliższej”,

- wprowadzenia obowiązku zawiadomiania oskarżonego przez sąd o terminie posiedzenia w przedmiocie przedłużenia tymczasowego aresztowania, rozpoznania wniosku o uchylenie tymczasowego aresztowania oraz rozstrzygnięcia w przedmiocie utrzymania tego środka w trybie art. 344 k.p.k. oraz odpowiedniego stosowania w tym przypadku art. 451 k.p.k.,

- dokonania zmiany art. 249§3 k.p.k. poprzez wprowadzenie ustawowego obowiązku powiadomienia przez sąd z urzędu obrońcy o terminie posiedzenia sądowego w przedmiocie przesłuchania oskarżonego i zastosowania wobec niego tymczasowego aresztowania,

- dokonanie zmiany art. 251§3 k.p.k. poprzez zastąpienie wprowadzonego w tym przepisie obowiązku wskazywania w uzasadnieniu postanowienia o zastosowaniu tymczasowego aresztowania „przedstawienia dowodów świadczących o popełnieniu przez oskarżonego przestępstwa”, na wyrażenie ujęte w art. 249§1 k.p.k., poprzez wymaganie „przedstawienia dowodów świadczących o dużym prawdopodobieństwie popełnienia przez oskarżonego przestępstwa”, gdyż nawet ustawa nowelizująca k.p.k. z dnia 27.09.2013 r., nie koryguje niewłaściwego brzmienia tego przepisu,

- wprowadzenia zmiany przepisu art. 147§1 k.p.k., który daje możliwość utrwalenia każdej protokołowanej czynności, w tym przesłuchania podejrzanego, poprzez rejestrację jedynie obrazu (bez dźwięku), a także sporządzenia protokołu uproszczonego, co z pewnością nie dokumentowałby należycie wyjaśnień składanych przez podejrzanego. W celu uniemożliwienia podobnego sposobu dokumentowania przebiegu czynności procesowej, należałoby dokonać nowelizacji treści przepisu art. 147§1 k.p.k., poprzez zastąpienie użytych w tym przepisie wyrażen „obraz lub dźwięk”, na wyrażenia „obraz z dźwiękiem lub dźwięk”,

- dokonania nowelizacji art. 6 ust. 3 Prawa o adwokaturze, polegającej na dodaniu po dotychczasowej treści art. 6 ust. 3 Prawa o adwokaturze, z którego wynika zakaz zwalniania adwokata od obowiązku zachowania tajemnicy zawodowej co do faktów objętych poradą prawną lub prowadzoną sprawą zwrotu „, chyba, że ustawa stanowi inaczej”. Dopiero bowiem wówczas możliwość zwolnienia od tajemnicy adwokackiej w toku procesu karnego ujęty w art. 180§2 k.p.k. nie pozostawałaby w sprzeczności z literalnym brzmieniem art. 6 ust. 3 Prawa o adwokaturze.

Wskazane zmiany w ustawodawstwie oraz inne wymienione działania, pozwoliłyby w mojej ocenie zmienić na korzyść opisane w niniejszej rozprawie nieprawidłowości, związane z praktyką sądową w zakresie stosowania zatrzymania i tymczasowego aresztowania. Warto odnotować, iż szereg słusznych zmian w omawianej materii wprowadza ustawa z dnia 27.09.2013 r. o zmianie ustawy – Kodeks postępowania karnego.

Z całą pewnością największe znaczenie wprowadzonych zmian, w kontekście poprawy praktyki związanej ze stosowaniem zatrzymania i tymczasowego aresztowania, będzie związane z zawężeniem przesłanek stanowiących podstawę stosowania izolacyjnego środka zapobiegawczego. Nowa treść art. 258§2 k.p.k. stanowi podstawę do zastosowania tymczasowego aresztowania w przypadku orzeczenia przez sąd I instancji kary wyższej niż 3 lata pozbawienia wolności (dotychczas nie niższej niż 3 lata pozbawienia wolności). Z kolei znowelizowany art. 259§3 k.p.k. zmienia istotną przesłankę obligującą odstąpienie od stosowania tymczasowego aresztowania, podnosząc granicę ustawowego zagrożenia przestępstwa z dotychczasowej kary 1 roku do 2 lat pozbawienia wolności. Tym samym ustawodawca wyłącza szereg występków spod możliwości stosowania w tych mniej poważnych sprawach izolacyjnego środka zapobiegawczego

Odnosnie ujawnionych w orzecznictwie ETPC nieprawidłowości związanych z nadmierną długotrwałością tymczasowego aresztowania w krajowej praktyce wymiaru sprawiedliwości, kluczowym będzie wprowadzony przez art. 263§4b k.p.k. obowiązek prognozowania przez sąd realnie grożącej oskarżonemu kary, w toku przedłużania stosowania tymczasowego aresztowania. Powyższy obowiązek gdy kara nie przekroczy 3 lat pozbawienia wolności w przypadku przesłanek z art. 263§2 k.p.k. oraz 5 lat pozbawienia wolności w sytuacji opisanej w art. 263§3 k.p.k., powinien spowodować istotne zmiany związane z ograniczeniem długotrwałości tymczasowego aresztowania.

Wprowadzona ustawą z dnia 27.09.2013 r. zmiana art. 247§1 k.p.k. w sposób precyzyjny określa przesłanki prokuratorskiego zatrzymania i przymusowego doprowadzenia osoby podejrzanej (co związane jest z zakwestionowaniem dotychczasowej treści tego przepisu przez wyrok TK). Ustawa nowelizacyjna kładzie większy akcent na zapewnienie podejrzanemu szerszego informowania o przysługujących mu uprawnieniach z tytułu stosowanych środków przymusu (art. 244§5 k.p.k.). Ponadto istotnym z punktu widzenia uprawnień procesowych jest zapewnienie oskarżonemu i jego obrońcy jawności materiału dowodowego stanowiącego podstawę do zastosowania lub przedłużenia tymczasowego aresztowania (art. 249a k.p.k.).

Kolejnymi zmianami idącymi w dobrym kierunku jest uregulowanie w k.p.k. (a nie jak to było dotychczas jedynie w regulaminie prokuratorskim) obligatoryjnych elementów wniosku prokuratora o zastosowanie tymczasowego aresztowania (art. 250§2a k.p.k.). Ważnym jest także określenie nowych obligatoryjnych elementów uzasadnienia postanowienia o zastosowaniu tymczasowego aresztowania (jak również każdego innego środka zapobiegawczego). W myśl nowego brzmienia art. 251§3 k.p.k. powyższe uzasadnienie poza dotychczasowymi opisanymi wcześniej elementami będzie musiało uwzględniać:

- podanie okoliczności wskazujących na istnienie zagrożeń dla prawidłowego toku postępowania lub możliwości popełnienia przez oskarżonego nowego, ciężkiego przestępstwa w razie niezastosowania tymczasowego aresztowania,
- wykazanie okoliczności wskazujących na istnienie podstawy i potrzeby zastosowania tymczasowego aresztowania.

Nie można pominąć także wprowadzenia do ustawy karno-procesowej nowego art. 279§3 k.p.k., zgodnie z wynikającym z art. 5 ust. 3 w zw. z art. 5 ust. 1 lit. c EKPC wymogiem niezwłocznego postawienia każdego zatrzymanego i aresztowanego przed sędzią. W art. 279§3 k.p.k. przewidziano bowiem obowiązek doprowadzenia osoby zatrzymanej na podstawie listu gończego do sądu, w celu rozstrzygnięcia przez sąd o utrzymaniu, zmianie lub uchyleniu tymczasowego aresztowania, chyba że prokurator po przesłuchaniu zatrzymanego zmienił lub uchylił ten środek zapobiegawczy.

Omówione nowe regulacje prawne wpłyną zapewne pozytywnie na zmianę niewłaściwej praktyki procesowej, która ujawniona została w badaniach przeprowadzonych na potrzeby niniejszego opracowania. Jednakże poza tymi zmianami konieczne jest wprowadzenie nowelizacji kodeksu postępowania karnego poprzez wprowadzenie kolejnego środka zapobiegawczego – tzw. aresztu domowego. Powyższy środek może stać się skuteczną alternatywą dla często długotrwałych aresztów tymczasowych. Ważnym argumentem dla wprowadzenia tej instytucji pozostają warunki stosowania tego środka zapobiegawczego, które są bardziej humanitarne niż w przypadku umieszczenia w areszcie śledczym.

Wnioski zawarte w części dogmatyczno-prawnej, jak też i w części empirycznej niniejszej rozprawy potwierdzają główną tezę tego opracowania, iż stosowanie zatrzymania i tymczasowego aresztowania w istotny sposób ingeruje w sferę wykonywania uprawnień procesowych oskarżonych (podejrzanych), wobec których te środki są stosowane. Przedstawione powyżej zmiany legislacyjne powinny zrekompensować ograniczenia wynikające z zastosowania izolacyjnych środków przymusu.

Przeprowadzone badania empiryczne akt konkretnych postępowań karnych, które przedstawiono i omówiono w rozdziale VI potwierdziły dodatkową tezę rozprawy, że w praktyce wymiaru sprawiedliwości występują nieprawidłowości w stosowaniu tymczasowego aresztowania.

BIBLIOGRAFIA

1. Agacka-Indecka J., Tajemnica zawodowa adwokata – znaczące rozstrzygnięcie sądów, *Palestra* 2005 , nr 9-10.
2. Andrejew I., Świda W., Wolter W., Kodeks karny z komentarzem, Wydawnictwo Prawnicze, Warszawa 1973 . Angerman K.K.
3. Angerman K.K., Nowotny J., Przeworski J., Komentarz do kodeksu postępowania karnego z dnia 19 marca 1928 r. wraz z dotyczącymi ustawami i rozporządzeniami, Warszawa 1930 r.
4. Artymiak G., Rogalski M., Sobolewski Z., Proces karny. Część ogólna, Warszawa 2007.
5. Bafia J., Bednarzak J., Fleming M., Kalinowski S., Kempisty H. , Siewierski M., Kodeks postępowania karnego. Komentarz, Warszawa 1971.
6. Banaszak B., Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz, Warszawa 2009.
7. Baran K., Zatrzymanie osoby, *Problemy Praworządności* 1986, nr 3.
8. Bernatt M., Bodnar A., Stosowanie tymczasowego aresztowania w Polsce – problem strukturalny – Wyrok ETPCz z 3.02.2009 r. w sprawie Kauczor v. Polska, *Europejski Przegląd Sądowy* 2010, nr 6.
9. Bratoszewski J., Gardocki L., Gostyński Z., Przyjemski S., Stefański R., Zabłocki S., Kodeks postępowania karnego. Komentarz, Warszawa 2004,
10. Buchała K., Zoll A., Kodeks karny. Część Ogólna, Kraków 1998.
11. Bulsiewicz A., Glosa do postanowienia SN z 24 stycznia 1970 r., III KZ 103/69, *Państwo i Prawo* 1970, nr 10.
12. Bulsiewicz A., Hofmański P., Materialnoprawne warunki odpowiedzialności Skarbu Państwa za szkodę spowodowaną oczywiście niesłusznym tymczasowym aresztowaniem, *Palestra* 1981, nr 10- 12.
13. Bulsiewicz A., Proces o odszkodowanie za niesłuszne skazanie lub oczywiście bezzasadny areszt tymczasowy, Toruń 1968.

14. Bulsiewicz A., Naprawienie szkód wyrządzonych niesłusznym skazaniem, tymczasowym aresztowaniem i zatrzymaniem. (Uwagi na tle projektu kodeksu postępowania karnego z 1990 r.)” [w:] Problemy kodyfikacji prawa karnego. Księga ku czci profesora M. Cieślaka, Kraków 1993.
15. Burchard M., Długość tymczasowego aresztowania w świetle orzeczeń ETPCz w sprawach przeciwko Polsce, *Palestra* 2007, nr 7-8.
16. Bylińska – Ślisz A., Ślisz A., Zażalenie nie tylko na areszt (do uchwały 7 sędziów SN z dnia 29 października 2004 r. IKZP 19/04), *Jurysta* 2005, nr 3-4.
17. Chankowska J., Prawo oskarżonego do milczenia , *Prokuratura i Prawo* 2003, nr 3.
18. Chojniak Ł. , Odszkodowanie za niesłuszne skazanie, tymczasowe aresztowanie lub zatrzymanie, Warszawa 2013.
19. Cieślak M., Podstawa odszkodowania za oczywiście niesłuszne tymczasowe aresztowanie , *Palestra* 1987, nr 9.
20. M. Cieślak, Problem gwarancji karno-procesowych na tle nowej kodyfikacji, *Palestra* 1969, zeszyt 7
21. Cieślak W., Cieślak M., Kodeksy postępowania karnego 1969 <=> 1997, Sopot 1998r.
22. Cora Ł., Gwarancje praw osób zatrzymanych na podstawie art. 244§1 k.p.k., *Przegląd Sądowy* 2008, nr 10.
23. Cora Ł., Obowiązki organu zatrzymującego wynikające z art. 244§2 k.p.k., [w:] *Węzłowe problemy procesu karnego*, (red. P. Hofmański), Warszawa 2010.
24. Cora Ł., Tymczasowe aresztowanie jako *ultima ratio* w polskim procesie karnym, [w:] *Profesor Cieślak – osoba, dzieło, kontynuacje*, Warszawa 2013.
25. Cora Ł., Zatrzymanie i przymusowe doprowadzenie osoby na podstawie art. 247§1 k.p.k. (uwagi na marginesie wyroku TK z 5 lutego 2008 r.), *Palestra* 2008, nr 9-10.
26. Czachórski W., *Zobowiązania. Zarys wykładu*, Warszawa 1995.
27. Czapigo A., Oskarżony jako źródło dowodowe, *Prokurator* 2001, nr 1.

28. Czekał M., Problematyka pytań zadawanych przesłuchiwanym w nowym kodeksie postępowania karnego, *Prokuratura i Prawo* 1998 , nr 4.
29. Cwiakalski Z., Wybrane problemy wymiaru kary za przestępczość zorganizowaną, *Prokuratura i Prawo* 2001, nr 12.
30. Daszkiewicz W., Głosa do uchwały SN z dnia 12 grudnia 1968r., VI KPZ 37/68, *Państwo i Prawo* 1970, nr 2.
31. Daszkiewicz W., Paluszyńska – Daszkiewicz K., *Proces karny i materialne prawo karne w latach 1918 – 1939*, Toruń 1965.
32. Dąbkiewicz K., *Tymczasowe aresztowanie*, Warszawa 2012.
33. Dudek D., *Konstytucyjna wolność człowieka a tymczasowe aresztowanie*, Lublin 1999 r.
34. Eichstaedt K., Ponownie na temat sędziego śledczego, *Prokuratura i Prawo* 2005, nr 1.
35. Filar M., Głosa do uchwały SN z dnia 20.09.2007 r., sygn. I KZP 26/07, *OSP* 2008, z. 4 poz. 46.
36. Gajewski M., Zaskarżalność postanowień w trybie art. 254§2 k.p.k., *Monitor Prawniczy* 2002, nr 7.
37. Gardocki L., *Prawo karne*, wyd. 3, Warszawa 1998.
38. Gowin J., *Wniosek o uchylenie lub zmianę środka zapobiegawczego*, [w:] *Nowa kodyfikacja karna (red. L. Bogunia)*, t. X, Wrocław 2002.
39. Gostyński Z., *Kodeks postępowania karnego*, Warszawa 1998.
40. Górecki P., Stachowiak S., Wiliński P., *Skarga na przewlekłość postępowania sądowego. Komentarz*, Warszawa 2007.
41. Grajewski J., Paprzycki L., Płachta M., *Kodeks postępowania karnego.*, Kraków 2003.
42. Grajewski J., Paprzycki L., Steinborn S., *Kodeks postępowania karnego. Komentarz*, Kraków 2006.

43. Grajewski J., Steinborn S., Zatrzymanie w k.p.k., Edukacja Prawnicza 2004, nr 5,
44. Gronowska B., Wolność i bezpieczeństwo osobiste w sprawach karnych w świetle standardów Rady Europy, Toruń 1996.
45. Gronowska B., Wyrok Europejskiego Trybunału Praw Człowieka w sprawie Kudli przeciwko Polsce – dot. czasu i warunków stosowania tymczasowego aresztowania, sprawności procesu karnego oraz skutecznego środka odwoławczego, Prokuratura i Prawo 2001 , nr 1.
46. Gruza E., Przesłuchanie poznawcze w kryminalistyce, Prokurator 2003, nr 1.
47. Grzegorzcyk T., Czynności procesowe w postępowaniu karnym, Warszawa 1998
48. Grzegorzcyk T., Dowody w procesie karnym, Warszawa 1998.
49. Grzegorzcyk T., Karnoprocessowe zatrzymanie osoby (uwagi na tle projektu nowego k.p.k.), Przegląd Policynjny 1992, nr 4.
50. Grzegorzcyk T., Kodeks postępowania karnego wraz z komentarzem do ustawy o świadku koronnym, Kraków 2003.
51. Grzegorzcyk T., Kodeks postępowania karnego. Komentarz, Kraków 1998.
52. Grzegorzcyk T., obrońca w postępowaniu przygotowawczym, Łódź 1988.
53. Grzegorzcyk T., Tylman J., Polskie postępowanie karne, Warszawa 1998.
54. Grzegorzcyk T., Protokół uproszczony jako nowy sposób utrwalania czynności procesowych w znowelizowanym postępowaniu karnym i w sprawach o wykroczenia, Prokuratura i Prawo 2003, nr 11.
55. Grzegorzcyk T., Procedowanie w sprawie europejskiego nakazu aresztowania, Prokuratura i Prawo 2005, nr 4.
56. Grzegorzcyk T., Rozpoznawanie przez sąd zażalenia na zatrzymanie i przymusowe doprowadzenie w znowelizowanej procedurze karnej, Prokuratura i Prawo 2003, nr 7-8.
57. Grzegorzcyk T., Strony, ich procesowi przedstawiciele i inni uczestnicy postępowania karnego, Warszawa 1998.

58. Grzegorzczak T., Wniosek o uchylenie lub zmianę środka zapobiegawczego, [w:] Współczesny polski proces karny. Księga ofiarowana Prof. Tadeuszowi Nowakowi (red. S. Stachowiak), Poznań 2002.
59. Grzeszczyk W., Dalsze zmiany Kodeksu postępowania karnego (w okresie od grudnia 2008 r. do lutego 2009 r.), Prokuratura i Prawo 2009, nr 6.
60. Grzybowski S. (red.) Prawo cywilne, Warszawa 1979.
61. Gubiński A., Zasady prawa karnego, Warszawa 1996.
62. Gurgul J., Wartość dowodowa pomówienia współoskarżonego, Prokuratura i Prawo 1996 , nr 6.
63. Hambura S., Muszyński M., Karta Praw Podstawowych z komentarzem, Bielsko-Biała 2001.
64. Hochberg L., Murzynowski A., Schaff L., Komentarz do kodeksu postępowania karnego, Warszawa 1959 r.,
65. Hołda J., Hołda Z., Ostrowska D., Rybczyńska J.A., Prawa człowieka. Zarys wykładu, Warszawa 2014.
66. Hołyst B., Kryminalistyka, Warszawa 2000.
67. Hofmański P., Dostęp do akt postępowania przygotowawczego. Uwagi na tle nowelizacji art. 156 k.p.k., [w:] Węzłowe problemy prawa karnego, kryminologii i polityki kryminalnej. Księga pamiątkowa ofiarowana Prof. A. Markowi, (red. V. Konarska – Wrzosek, J. Lachowski, J. Wójcikiewicz), Warszawa 2010.
68. Hofmański P., Europejska Konwencja Praw Człowieka i jej znaczenie dla prawa karnego materialnego, procesowego i wykonawczego, Białystok 1993.
69. Hofmański P., Europejskie standardy w zakresie kontroli stosowania przymusu w procesie karnym, a reforma k.p.k., [w:] Problemy kodyfikacji prawa karnego. Księga ku czci Prof. Mariana Cieślaka, (red. S. Waltoś), Kraków 1993.
70. Hofmański P., Głosa do uchwały SN z dnia 18 czerwca 1985 r., VI KZP 14/85, Nowe Prawo 1986, nr 11-12.

71. Hofmański P., Sadzik E., Zgryzek K., Kodeks postępowania karnego, Komentarz, Warszawa 1999.
72. Hofmański P., Sadzik E., Zgryzek K., Kodeks postępowania karnego. Komentarz, wyd. 3, Warszawa 2007.
73. Hofmański P., Konwencja Europejska a prawo karne, Toruń 1995.
74. Hofmański P., [w:] Konwencja o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności. Komentarz do artykułów 1-18, Tom I, pod redakcją L. Garlickiego, Warszawa 2010.
75. Hofmański P., Ochrona praw człowieka: Studium z zakresu ochrony prawnej przez ingerencjami w prawa uczestników procesu karnego, Białystok 1994.
76. Hofmański P., Zabłocki S., Pozbawienie wolności w toku procesu karnego. Wybrane aspekty konstytucyjne i prawno międzynarodowe [w:] Rzetelny proces karny. Księga jubileuszowa Prof. Zofii Świdry, Warszawa 2009.
77. Hofmański P., (red.) Węzłowe problemy procesu karnego, Warszawa 2010.
78. Hofmański P., Zatrzymanie policyjne w świetle nowego kodeksu postępowania karnego, [w:] Nowa kodyfikacja karna. Kodeks postępowania karnego. Krótkie komentarze, z. 14, Warszawa 1998.
79. Hudzik M., Wykładnia art. 254 kodeksu postępowania karnego –uwagi polemiczne, Prokuratura i Prawo 2004, nr 10.
80. Izydorzyc J., Praktyka stosowania tymczasowego aresztowania na przykładzie sądów Polski Centralnej, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2002.
81. Izydorzyc J., Stosowanie tymczasowego aresztowania w polskim postępowaniu karnym, Kraków 2002.
82. Jakubski K., Utrwalanie czynności dowodowych w postępowaniu przygotowawczym, Prokuratura i Prawo 1996, nr 1.
83. Janusz-Pohl B., Immunitety w polskim postępowaniu karnym, Warszawa 2009.

84. Kaftal A., Model postępowania przygotowawczego w prawie polskim, *Studia Prawnicze* 1989, nr 1.
85. Kafka F., *Proces*, w przekładzie Bruno Schulza, Warszawa 2000.
86. Kalisz T., Czy w Polsce zbyt często sięga się po tymczasowe aresztowanie? *Prokuratura i Prawo* 2013, nr 4.
87. Kallas M., Lityński A., *Historia ustroju i prawa Polski Ludowej*, Warszawa 2000.
88. Karaźniewicz J., Sygnalizacja jako skutek sądowej kontroli zatrzymania na tle europejskich standardów ochrony praw osoby pozbawionej wolności, [w:] *Tożsamość polskiego prawa karnego*, (red. S. Pikulski, M. Romańczuk – Grądecka, B.Orłowska – Zielińska), Olsztyn 2011.
89. Karaźniewicz J., Terminy stosowania środków przymusu procesowego w kontekście ochrony praw i wolności człowieka na przykładzie zatrzymania osoby, [w:] *Czas i jego znaczenie w prawie karnym. Materiały z ogólnopolskiej konferencji naukowej zorganizowanej przez Katedrę Prawa Karnego Materialnego i Wykonawczego oraz Psychiatrii Sądowej, Wydziału Prawa i Administracji UG*, (red. J. Warylewski), Gdańsk 2010.
90. Kardas P. , Upływ określonego w art. 41 ust. 3 Konstytucji i w art. 248§3 k.p.k. 24 godzinnego terminu a możliwość wydania postanowienia o tymczasowym aresztowaniu, *Czasopismo Prawa Karnego i Nauk Penalnych* 2008, nr 1.
91. Kardas P., Wiliński P., O niekonstytucyjności odmowy dostępu do akt sprawy w postępowaniu w przedmiocie tymczasowego aresztowania, *Palestra* 2008, nr 7-8.
92. Kardas P., Standard rzetelnego procesu a prawo do wglądu do akt sprawy w przedmiocie tymczasowego aresztowania, czyli historia jednej nowelizacji, *Prokuratura i Prawo* 2010, nr 1-2.
93. Kardas P., Środki zapobiegawcze w polskim procesie karnym – analiza aktualnego stanu prawnego w kontekście praktyki stosowania prawa oraz propozycje nowych rozwiązań ustawowych. Artykuł dyskusyjny” – artykuł przygotowany i opublikowany na stronie internetowej Ministerstwa Sprawiedliwości w zakresie działalności Komisji Kodyfikacyjnej Prawa Karnego przy Ministrze Sprawiedliwości RP w 2013.

94. Kardas P., Z problematyki dostępu do akt postępowania w postępowaniu w przedmiocie zastosowania tymczasowego aresztowania [w:] Adwokatura wobec najnowszych zmian prawa sądowego, t. I (red. J. Giezek), Warszawa 2008.
95. Kardas P., Z problematyki dostępu do akt postępowania w postępowaniu w przedmiocie zastosowania tymczasowego aresztowania [w:] Księga jubileuszowa z okazji 70 rocznicy urodzin. Prof. A. Gaberle, (red. K. Krajewski), Warszawa 2007 .
96. Klejnowska M., Przyznanie się do czynu a przyznanie się do winy”, *Palestra* 2005, nr 5-6.
97. Kmiecik R., O charakterze prawnym terminu z art. 489 k.p.k. - inaczej, [w:] Z zagadnień cywilnego prawa materialnego i procesowego, Lublin 1988.
98. Kmiecik R., Podstawy i forma decyzji prokuratora o zatrzymaniu i przymusowym doprowadzeniu osoby podejrzanej, *Annales UMCS* 2007/2008, nr 54-55.
99. Kmiecik R., Prawo do milczenia zatrzymanej osoby podejrzanej (w świetle reguły *nemo tenetur*), *Prokuratura i Prawo* 2000, nr 7-8.
100. Kmiecik R., Skrętowicz E., *Proces Karny. Część ogólna*, Kraków – Lublin 1999.
101. Kobus I., Dziugiel I., *Zatrzymanie, ujęcie, doprowadzenie, sprowadzenie osoby*, Szczytno 2006.
102. Kolendowska – Matejczuk M., Tarwacki P., Istota prawa do pomocy prawnej dla osoby zatrzymanej procesowo, *Palestra* 2013, nr 7-8.
103. Koper R., Terminy tymczasowego aresztowania a realizacja prawa do obrony, [w:] Z problematyki funkcji procesu karnego (red. T. Grzegorzczak, J. Izydorczyk, R. Olszewski), Warszawa 2013.
104. Kosowski J., *Zasada informacji prawnej w polskim procesie karnym w świetle art. 16 k.p.k.*, Warszawa 2011.
105. Kościelak – Marszał M., Ograniczona jawność wewnętrzna postępowania przygotowawczego – pół kroku we właściwym kierunku, [w:] *Kontradyktoryjność w polskim procesie karnym*, (red. P. Wiliński), Warszawa 2013.

106. Krasny K., Swoboda wypowiedzi osoby przesłuchiwanej, *Prokuratura i Prawo* 1996, nr 10.
107. Krasny K., Wartość dowodowa pomówienia współoskarżonego, *Prokuratura i Prawo* 1995, nr 11-12.
108. Kruk E., Kilka uwag na temat stosowania art. 335 i art. 387 kodeksu postępowania karnego, *Prokuratura i Prawo* 2000 , nr 1.
109. Kruszyński P., Granice legalności działania obrońcy w procesie karnym, *Państwo i Prawo* 1989, nr 4.
110. Kruszyński P., Podstawy tymczasowego aresztowania „de lege lata” i „de lege ferenda” (w:) Węzłowe zagadnienia procedury karnej. Księga ku czci Prof. Andrzeja Murzynowskiego, *Studia Iuridica XXXIII/1997*, nr 33.
111. Kruszyński P., Stanowisko prawne obrońcy w procesie karnym, Białystok 1991.
112. Kruszyński P., Z problematyki odszkodowania za niewątpliwie niesłuszne tymczasowe aresztowanie, [w:] *Zasady procesu karnego wobec wyzwań współczesności. Księga ku czci profesora Stanisława Waltosia*, Warszawa 2000.
113. Kudrelek J., Zatrzymanie osoby w systemie polskiego prawa, *Policja* 2009 , nr 1 i 2.
114. Kulesza C., Dylematy stosowania przez sądy aresztu tymczasowego (uwagi na tle doświadczeń francuskich), [w:] *Czynności dochodzeniowo-śledcze i działania operacyjne policji a rola sądu w postępowaniu przygotowawczym*, (red.) S. Lelental, J. Kudrelek, I. Nowicka, Szczytno 2008.
115. Kulesza C., Efektywna obrona w postępowaniu przygotowawczym *a favor procuratori* , *Prokuratura i Prawo* 2007, nr 4.
116. Kulesza C., Efektywność udziału obrońcy w procesie karnym w perspektywie prawnoporównawczej, Kraków 2005.
117. Kulesza C., *Obrona w sprawach o przestępstwa gospodarcze i skarbowe*, Warszawa 2012.

118. Kulesza C., Od obrony formalnej do obrony realnej?: Nowa rola obrońcy w projekcie reformy procedury karnej (w:) Problemy wymiaru sprawiedliwości karnej, księga jubileuszowa Prof. J. Skupińskiego (red. A. Błachnio-Parzych), Warszawa 2013,
119. Kulesza C. (red.) Porozumienia karnoprosesowe w praktyce wymiaru sprawiedliwości, Białystok 2010,
120. Kulesza C., Prawo do obrony formalnej a zasada prawdy obiektywnej [w:] Zasada prawdy materialnej, Warszawa 2006,
121. Kulesza C., Sędzia śledczy w modelu postępowania przygotowawczego na tle prawno-porównawczym, Białystok 1991,
122. Kulesza C, Starzyński P., Unia Europejska w obronie podejrzanego, Państwo i Prawo 2012, nr 8,
123. Kulesza C., Wykład prawa karnego procesowego (red.) P. Kruszyński, Białystok 2012.
124. Kulesza C. The Relative Nature of Absolute Violations of the Right to Defense as Grounds for Appeal, Studies in Logic, Grammar and Rhetoric 2012, nr 31
125. Kurzępa B., Stosowanie podstępów w toku czynności karno-procesowych, Prokurator 2002, nr 3-4.
126. Kurzępa B., Świadek koronny w polskim procesie karnym, Prokuratura i Prawo 1999, nr 9.
127. Kurzępa B., Tryb wyłączenia dowodu nielegalnego jako gwarancja praw jednostki, Prokurator 2003 , nr 3-4.
128. Ludwiczek A., Forma porozumiewania się zatrzymanego z adwokatem w trybie art. 245§1 k.p.k., [w:] Współczesne problemy procesu karnego i wymiaru sprawiedliwości. Księga ku czci Prof. K. Marszała (red. P. Hofmański i K. Zgryzek), Katowice 2003.
129. Ludwiczek A., „Niewątpliwa niesłuszność” jako materialnoprawny warunek odpowiedzialności Skarbu Państwa za szkodę spowodowaną zastosowaniem zatrzymania, Przegląd Sądowy 1999, nr 4.

130. Ludwiczek A., Krótkotrwale pozbawienie wolności w świetle konstytucyjnej zasady ochrony wolności osobistej – wybrana problematyka, [w:] Węzłowe problemy procesu karnego (red. P. Hofmański), Warszawa 2010.
131. Ludwiczek A., Sytuacja prawna adwokata udzielającego zatrzymanemu pomocy prawnej w trybie art. 245§1 k.p.k., Problemy Prawa Karnego 2001, nr 24.
132. Ludwiczek A., Zatrzymanie i przymusowe doprowadzenie osoby w świetle nowelizacji kodeksu postępowania karnego z 10 stycznia 2003 r., Problemy Prawa Karnego 2004, nr 25.
133. Majcher Sz. , D. Stachurski, Sądowa kontrola zatrzymania w świetle Konstytucji RP, Państwo i Prawo 2006, nr 4.
134. Majewski M., Ocena wiarygodności wyjaśnień podejrzanego, Prokuratura i Prawo 2007, nr 9.
135. Makiła D., Historia prawa w Polsce, Warszawa 2008.
136. Marszał K., Proces karny, Katowice 1995.
137. Mazur M., Czy tymczasowo aresztowanemu przysługuje prawo do rozmów telefonicznych z obrońcą?, Palestra 2013, nr 7-8.
138. Mądrecka E., Jawność wewnętrzna i zewnętrzna posiedzeń w przedmiocie tymczasowego aresztowania, [w:] Z problematyki funkcji procesu karnego (red. T. Grzegorzczak, J. Izydorczyk, R. Olszewski), Warszawa 2013.
139. Młynarczyk Z., Przedstawienie zarzutów, badanie wniosków dowodowych, niektóre czynności dowodowe oraz zaznajomienie z materiałami postępowania przygotowawczego, Prokuratura i Prawo 1995, nr 7-8.
140. Mogilnicki A., Kodeks postępowania karnego. Komentarz, Kraków 1933.
141. Mogilnicki A., Środki zapobiegawcze według k.p.k., Gazeta Sądowa Warszawska, Warszawa 1929, nr 34.
142. Morawska E., Gałka K., Standardy ochrony praw człowieka w prawie Europejskiej Konwencji Praw Człowieka. Analiza wiodących spraw polskich, Ministerstwo Sprawiedliwości Departament Praw Człowieka, Warszawa 2011.

143. Musialik G., Problem kontroli i utrwalania rozmów zatrzymanego z adwokatem, *Problemy Prawa Karnego* 2000, nr 23.
144. Murzynowski A., *Areszt tymczasowy oraz inne środki zapobiegające uchylaniu się od sądu*, Warszawa 1963.
145. Murzynowski A., *Istota i zasady procesu karnego*, Warszawa 1994.
146. Murzynowski A., Refleksje na temat zmian w przepisach dotyczących stosowania tymczasowego aresztowania, *Prokuratura i Prawo* 1997, nr 1,
147. Murzynowski A., *Węzłowe problemy tymczasowego aresztowania w świetle przepisów nowego k.p.k. [w:] Nowa kodyfikacja karna. Kodeks postępowania karnego. Zagadnienia węzłowe*, Warszawa 1997.
148. Nawacki M., Starzyński P., *Zatrzymanie prokuratorskie – uwagi de lege lata i de lege ferenda*, *Przegląd policyjny* 2010, nr 3.
149. Nita B., *Dostęp osoby zatrzymanej do pomocy obrońcy. Uwagi w związku z wyrokiem Europejskiego Trybunału Praw Człowieka z 10 marca 2003 r. w sprawie Płonka przeciwko Polsce*, *Palestra* 2011, nr 11-12.
150. Nita B., *Konstytucyjne znaczenie zasady *nemo tenetur se ipsum accusare*, [w:] Rzetelny proces karny. Księga jubileuszowa Prof. Zofii Świdy*, Warszawa 2009.
151. Nita B., *Tymczasowe aresztowanie a konstytucyjne gwarancje praw i wolności obywatelskich, [w:] Profesor Marian Cieślak – osoba, dzieło, kontynuacje*, Warszawa 2013.
152. *Nowe kodeksy karne z 1997 r. z uzasadnieniami*, PWN, Warszawa 1997.
153. Nowicki, M.A., *Wokół Konwencji Europejskiej*, Kraków 2006, s. 157.
154. Nowicki K., *Zażalenie dotyczące tymczasowego aresztowania, [w:] Nowa kodyfikacja prawa karnego, (red. L. Bogunia), t. II*, Wrocław 1998.
155. Nowicki K., *Zażalenie w przedmiocie środków zapobiegawczych, [w:] Rzetelny proces karny. Księga jubileuszowa Prof. Z. Świdy*, Warszawa 2009.
156. Paprzycki L., *Glosa do uchwały SN z dnia 20.06.1991 r., sygn. I KZP 12/91*, *Palestra* 1992, nr 1-2.

157. Paprzycki L., Sądowa kontrola zatrzymania, Nowe Prawo 1989, nr 9.
158. Paśkiewicz J., Świadek koronny *in sua causa* oraz *in altera causa* (art. 60§3-5 i art. 61 kk), Prokuratura i Prawo 2001, nr 12.
159. Pawelec K.J., O sądowej kontroli tymczasowego aresztowania (uwag kilka), Gazeta Sądowa 2001, nr 11.
160. Pezowicz D., Kontrola stosowania przymusu w polskim postępowaniu karnym w świetle projektu nowelizacji k.p.k., Przegląd Więziennictwa Polskiego 2002, nr 37.
161. Piechowiak M., Klauzula imitacyjna a nienaruszalność praw i godności, Przegląd Sejmowy 2009, nr 2 (90).
162. Pikulski S., Szczechowicz K., Zatrzymanie i tymczasowe aresztowanie w świetle praw i wolności obywatelskich, Olsztyn 2004.
163. Piszczek P., Orzecznictwo Sądu Najwyższego. Prawo karne, Białystok 1993.
164. Ponikowski R., Postępowanie karne. Część ogólna, (red. Z. Świda), Warszawa 2008.
165. Prusak F., Nie izolacyjne środki zapobiegawcze, Warszawa 1978.
166. Radwański Z., Prawo cywilne – część ogólna, Wydawnictwo Beck, Warszawa 1993.
167. Razowski T., Zwolnienie świadka z obowiązku zachowania tajemnicy zawodowej w procesie karnym, Prokuratura i Prawo 2010 , nr 7-8.
168. Rogacka-Rzewnicka M., Zagadnienie jawności stosowania tymczasowego aresztowania, Prokuratura i Prawo 2009, nr 1.
169. Skorupka J., Konstytucyjny i konwencyjny standard tymczasowego aresztowania, Państwo i Prawo 2007, nr 7.
170. Skorupka J., Obowiązki sądu związane ze stosowaniem tymczasowego aresztowania w postępowaniu przygotowawczym, Przegląd sądowy 2008, nr 7-8.
171. Skorupka J., Udostępnianie akt sprawy podejrzanemu, Prokuratura i Prawo 2007, nr 5.
172. Skorupka J., Prawo tymczasowo aresztowanego do znajomości wniosku w przedmiocie tymczasowego aresztowania oraz do dostępu do akt sprawy w postępowaniu

przygotowawczym, [w:] Adwokatura wobec najnowszych zmian prawa sądowego, t. I, (red. J. Giezek), Warszawa 2008.

173. Skorupka J., W kwestii dostępu tymczasowo aresztowanego do wniosku w przedmiocie tymczasowego aresztowania oraz do akt sprawy w postępowaniu przygotowawczym na marginesie orzeczeń sądów powszechnych, *Palestra* 2008, nr 7-8.

174. Skorupka J., W kwestii konstytucyjnych uprawnień zatrzymanego, [w] *Węzłowe problemy procesu karnego*, (red.) P. Hofmański, Warszawa 2010.

175. Skorupka J., Zatrzymanie procesowe osoby podejrzanej, *Prokuratura i Prawo* 2007, nr 11.

176. Skrętowicz E., Gil D., Zatrzymanie podejrzanego w polskim procesie karnym a zgodność z Konstytucją RP, [w:] *Państwo prawa i prawo karne. Księga Jubileuszowa Prof. A. Zolla*, (red. P. Kardas, T. Sroka, W. Wróbel), t. II, Warszawa 2012.

177. Skrzydło W., *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*, Warszawa 2009.

178. *Słownik języka polskiego* (red.) M. Szymczak, Warszawa 1978-1981.

179. Sowiński P., *Uprawnienia składające się na prawo oskarżonego do obrony. Uwagi na tle czynności oskarżonego oraz organów procesowych*, Rzeszów 2012.

180. Sozański J., *Prawa człowieka w Unii Europejskiej*, Warszawa – Poznań 2010.

181. Stachowiak S., Odszkodowanie za niesłuszne skazanie, tymczasowe aresztowanie lub zatrzymanie w kodeksie postępowania karnego, *Prokuratura i Prawo* 1999, nr 1.

182. Stachowiak S., Przedstawienie zarzutów w kodeksie postępowania karnego, *Prokuratura i Prawo* 1999, nr 2.

183. Stachowiak S., Przesłuchanie podejrzanego z udziałem obrońcy, *Prokuratura i Prawo* 1997, nr 12.

184. Stachowiak S., Rozprawa główna prowadzona pod nieobecność oskarżonego w polskim procesie karnym, *Prokuratura i Prawo* 1999, nr 4.

185. Stachowiak S., Zakres informacji procesowej przekazywanej podejrzanemu przed i w toku przesłuchiwania, *Prokuratura i Prawo* 2001, nr 3.

186. Stefański R.A. , Immunitet prokuratorski, Prokuratura i Prawo 1997, nr 2, s. 83.
187. Stefański R.A., Modyfikacja zarzutów, Prokuratura i Prawo 2013, nr 12.
188. Stefański R.A., Obrona obligatoryjna w polskim procesie karnym, Warszawa 2012.
189. Stefański R.A., Obrona obowiązkowa ze względu na okoliczności utrudniające obronę, Prokuratura i Prawo 2006, nr 12, s. 102-104.
190. Stefański R.A., Ograniczona zaskarżalność postanowień w przedmiocie środka zapobiegawczego, Prokuratura i Prawo 2000, nr 10.
191. Stefański R.A., Pełnomocnik w procesie karnym, Prokuratura i Prawo 2007, nr 2.
192. Stefański R.A., Poszukiwanie oskarżonego, Prokuratura i Prawo 1997, nr 10.
193. Stefański R.A., Prawo do obrony osoby podejrzanej [w:] Z problematyki funkcji procesu karnego (red. T. Grzegorzcyk, J. Izydorczyk, R. Olszewski), Warszawa 2013.
194. Stefański R.A., Środki zapobiegawcze w nowym k.p.k., Warszawa 1998.
195. Stefański R.A., Tymczasowe aresztowanie i związane z nim środki przymusu w nowym kodeksie postępowania karnego [w:], Nowa kodyfikacja karna. Kodeks postępowania karnego. Krótkie komentarze, z. 6, Warszawa 1998,
196. Stefański R.A., Udostępnienie akt podejrzanemu w postępowaniu w przedmiocie zastosowania lub przedłużenia tymczasowego aresztowania, Wojskowy Przegląd Prawniczy 2009, nr 4.
197. Stefański R.A., Ujawnienie wyjaśnień oskarżonego w nowym kodeksie postępowania karnego, Prokuratura i Prawo 1998, nr 6.
198. Stefański R.A., Wniosek prokuratora o skazanie oskarżonego bez rozprawy, Prokuratura i Prawo 1998, nr 1.
199. Stefański R.A., Wyniki badania psychiatrycznego a obrona obowiązkowa, Prokuratura i Prawo 1997, nr 6.

200. Stefański R.A., Zaskarżalność postanowień w przedmiocie środka zapobiegawczego, [w:] Środki zaskarżenia w procesie karnym. Księga pamiątkowa ku czci prof. Zbigniewa Dody (red. A. Gaberle, S. Waltoś), Kraków 2000.
201. Stefański R.A., Zaskarżalność postanowień w przedmiocie środka zapobiegawczego wydanych na wniosek oskarżonego, Prokuratura i Prawo 2003, nr 10.
202. Stefański R.A., Zatrzymanie według nowego kodeksu postępowania karnego, Prokuratura i Prawo 1997, nr 10.
203. Steinborn S., Dostęp obrony do akt postępowania przygotowawczego związku z procedurą habeas corpus –standard strasburski i jego realizacja w polskim procesie karnym, [w:] Problemy wymiaru sprawiedliwości karnej. Księga jubileuszowa Prof. J. Skupińskiego (red. A. Błachnio-Parzych, J. Jakubowska-Hary, J. Kosonoga, H. Kuczyńska), Warszawa 2013.
204. Stocka K., Tymczasowe aresztowanie w świetle Europejskiej Konwencji Praw Człowieka i Podstawowych Wolności z 1950 r., [w:] Nowa kodyfikacja prawa karnego (red. L. Bogunia), t. IX, Wrocław 2001.
205. Szołucha S., Czynniki czasu przy zastosowaniu tymczasowego aresztowania – wnioski *de lege ferenda*, [w:] Rzetelny proces karny. Księga jubileuszowa Prof. Z. Świdły, Warszawa 2009.
206. Szpunar A., Odszkodowanie za szkodę majątkową: szkoda na mieniu i osobie, Warszawa 1998.
207. Szumski A., Funkcja prewencyjna tymczasowego aresztowania, Prokuratura i Prawo 2012, nr 7-8.
208. Szumski A., Tymczasowe aresztowanie w kontekście zasady domniemania niewinności. Aspekty karnoprocesowe i międzynarodowe, Wrocław 2012.
209. Ścisłowicz K., Konstytucyjne aspekty odszkodowania za niesłuszne skazanie, tymczasowe aresztowanie lub zatrzymanie (w:) Węzłowe problemy procesu karnego, (red.) Piotra Hofmańskiego, Warszawa 2012.
210. Śliwiński S., Proces karny. Zasady ogólne, Warszawa 1947 r.

211. Świda Z. , Prawo do wolności i bezpieczeństwa osobistego a stosowanie zatrzymania i tymczasowego aresztowania w procesie karnym, [w: } Prawa i wolności obywatelskie w Konstytucji RP, (red. B. Banaszak), Warszawa 2002.
212. Święcki D., Czynności procesowe obrońcy i pełnomocnika w sprawach karnych, Warszawa 2011.
213. Tarnowska D., Wniosek o uchylenie lub zmianę zastosowanego środka zapobiegawczego (art. 254 k.p.k.), [w:] Skargowy model procesu karnego. Księga ofiarowana Prof. S. Stachowiakowi, (red. A. Gerecka-Żołyńska, P. Górecki, H. Paluszkiewicz, P. Wiliński), Warszawa 2008.
214. Tarwacki P., Prawo dostępu zatrzymanego procesowo do uprawnionego prawnika jako gwarancja właściwego traktowania, Przegląd Więziennictwa Polskiego 2008, nr 59.
215. Tęcza-Paciorek A.M, Wróblewski K., Dostęp podejrzanego do akt postępowania w przedmiocie tymczasowego aresztowania, Państwo i Prawo 2010, nr 5.
216. Tęcza- Paciorek A. M., Pojęcie osoby podejrzaney i jej uprawnienia”, Prokuratura i Prawo 2011, nr 11.
217. Tęcza-Paciorek A.M., Wróblewski K., Skutki wyroku Trybunału Konstytucyjnego z dnia 3 czerwca 2008 r., sygn.. K 42/07 dla realizacji prawa podejrzanego do obrony w postępowaniu w przedmiocie zastosowania tymczasowego aresztowania w świetle art. 156§5a k.p.k., Ius Novum 2011, nr 3.
218. Tęcza – Paciorek A., Zasada domniemania niewinności w procesie karnym, Warszawa 2012.
219. Tkacz A., Zatrzymanie osoby przez Straż Graniczną, Kętrzyn 1999.
220. Tylman J., Postępowanie przed sądem pierwszej instancji, Warszawa 1999.
221. Trzcńska A., Wiliński P., Tymczasowe aresztowanie w świetle Konwencji o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności oraz Międzynarodowego Paktu Praw Obywatelskich i Politycznych, [w:] Europejskie standardy ochrony praw człowieka a ustawodawstwo polskie (red. E. Dynia, Cz. P. Kłak), Rzeszów 2005.

222. Waltoś S., Naczelne zasady procesu karnego, Warszawa 1999.
223. Waltoś S., Proces karny. Zarys systemu, Warszawa 1996.
224. Waltoś S., W dziesięciolecie obowiązywania k.p.k., Państwo i Prawo 2009, nr 4.
225. Waszczyński J., Odszkodowanie za niesłuszne skazanie i bezzasadne aresztowanie w polskim procesie karnym, Warszawa 1967.
226. Wąsek-Wiaderek M., Dostęp do akt sprawy oskarżonego tymczasowo aresztowanego i jego obrońcy w postępowaniu przygotowawczym, Palestra 2003, nr 4.
227. Wąsek-Wiaderek M., Zasada równości stron w polskim procesie karnym w perspektywie prawnoporównawczej, Kraków 2003.
228. Węglowski M.G., Zatrzymanie procesowe – uwagi polemiczne, Prokuratura i Prawo 2008, nr 9.
229. Wieruszewski R., (red.) Międzynarodowy Pakt Praw Obywatelskich (Osobistych) i Politycznych. Komentarz, Warszawa 2012.
230. Wilk L., Obowiązek denuncjacji w prawie karnym (art. 240 k.k.), Prokuratura i Prawo 1999, nr 1.
231. Wiliński P., Odmowa dostępu do akt sprawy w postępowaniu przygotowawczym, Prokuratura i Prawo 2006, nr 11.
232. Wiliński P., Pojęcie rzetelnego procesu karnego [w:] Rzetelny proces karny w orzecznictwie sądów polskich i międzynarodowych (red.) P. Wiliński, Warszawa 2009 r.
233. Wiliński P., Proces karny w świetle Konstytucji, Warszawa 2011.
234. Wiliński P., Składanie nieprawdziwych wyjaśnień w postępowaniu karnym – artykuł polemiczny, Prokuratura i Prawo 2007, nr 2,
235. Wiliński P., Zasada prawa do obrony w polskim procesie karnym, Kraków 2006.
236. Wiliński P., Z orzecznictwa Trybunału Konstytucyjnego, Diariusz Prawniczy 2009, nr 10-11.

237. Witkowska K., Gwarancje zatrzymanego, Prokuratura i Prawo 2011, nr 9, s. 88.
238. Wojciechowski J., Kodeks karny. Część ogólna. Komentarz. Orzecznictwo, Warszawa 1998.
239. Wróbel A, (red.), Karta Praw Podstawowych Unii Europejskiej. Komentarz, Warszawa 2012.
240. Wróbel T., Dostęp obrońcy podejrzanego do akt sprawy w postępowaniu mającym za przedmiot tymczasowe aresztowanie na etapie przedjurysdykcyjnym procesu karnego – regulacja polska w świetle standardów europejskich, Czasopismo Prawa Karnego i Nauk Penalnych 2008, nr 1.
241. Wysocki D., Gwarancja niezwłocznej kontroli odwoławczej tymczasowego aresztowania, Prokuratura i Prawo 2003, nr 1.
242. Zabłocki S., Gostyński Z., Stefański R.A., Kodeks postępowania karnego. Komentarz , Warszawa 1998.
243. Zabłocki S., Nowa kodyfikacja karna. Nowela k.p.k. z dnia 20 lipca 2000 r., zeszyt 31, Warszawa 2000.
242. Zabłocki S., Rozpoznawanie zażaleń na decyzje o zatrzymaniu, Palestra 2005, nr 1-2.
244. Zdybel R., Zatrzymanie osoby w świetle praw i wolności obywatelskich demokratycznego państwa prawnego, Przegląd Policyjny 2006, nr 3.
245. Zygmunt B., Problemy interpretacji przepisów art. 254 kodeksu postępowania karnego, Prokuratura i Prawo 2004, nr 2.

WYKAZ AKTÓW PRAWNYCH

1. Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. (Dz. U. z 1997 r., Nr 78, poz. 483 z późn. zm.)
2. Ustawa z dnia 08.09.2006 r. o zmianie Konstytucji RP (Dz. U. Nr 200 poz. 1471)
3. Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 19 marca 1928 r. – Kodeks postępowania karnego (Dz. U. Nr 33 poz. 313)
4. Ustawa z dnia 27.04.1949 r. o zmianie przepisów postępowania karnego (Dz. U. z 1949 r. Nr 32 poz. 238)
5. Umowa międzynarodowa z dnia 04.11.1950 r. - Konwencja o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności (Dz. U. z 1993 r. Nr 61, poz. 284 z późn. zm.)
6. Ustawa z dnia 15.11.1956 r. o odpowiedzialności państwa za szkody wyrządzone przez funkcjonariuszy państwowych (Dz. U. Nr 40, poz. 364).
7. Ustawa z dnia 23.04.1964 r. – Kodeks cywilny (Dz. U. Nr 16 poz. 93 z późn. zm.)
8. Ustawa z dnia 17.11.1964 r. – Kodeks postępowania cywilnego (Dz. U. Nr 43 poz. 296 z późn. zm.)
9. Umowa międzynarodowa z dnia 19.12.1966 r. - Międzynarodowy Pakt Praw Obywatelskich i Politycznych (Dz. U. z 1977 r. Nr 38, poz. 167)
10. Ustawa z dnia 19.04.1969 r. – Kodeks karny (Dz. U. Nr 13, poz. 94 z późn. zm.)
11. Ustawa z dnia 19.04.1969 r. – Kodeks postępowania karnego (Dz. U. Nr 13, poz. 96 z późn. zm.)
12. Ustawa z dnia 20.05.1971 r. – Kodeks wykroczeń (Dz. U. Nr 12, poz. 114 z późn. zm.)
13. Ustawa z dnia 26.06.1974 r. – Kodeks pracy (tj. Dz. U. z 1998 r. Nr 21 poz. 94 z późn. zm.).

14. Ustawa z dnia 26.05.1982 r. – Prawo o adwokaturze (tj. Dz. U. z 2009 r. Nr 146 poz. 1188 z późn. zm.).
15. Ustawa z dnia 06.07.1982 r. o radcach prawnych (tj. Dz. U. z 2010 r. Nr 10 poz. 65 z późn. zm.)
16. Ustawa z dnia 26.10.1982 r. o postępowaniu w sprawach nieletnich (tj. Dz. U. z 2010 r. Nr 33 poz. 178 z późn. zm.)
17. Ustawa z 29 maja 1989 r. o zmianie niektórych przepisów prawa karnego, prawa o wykroczeniach oraz innych ustaw (Dz. U. z 1989 r., nr 34, poz. 180).
18. Ustawa z dnia 6.04.1990 r. o Policji (tj. Dz. U. z 2007 r. Nr 43 poz. 27 z późn. zm.)
19. Ustawa z dnia 12.10. 1990 r. o Straży Granicznej (tj. Dz. U. z 2005 r., nr 234, poz. 1997 z późn. zm.)
20. Ustawa z dnia 28.09.1991 r. o kontroli skarbowej (tj. Dz. U. z 2011 r. Nr 41 poz. 214 z późn. zm.)
21. Ustawa z dnia 19.08.1994 r. o ochronie zdrowia psychicznego (Dz. U. Nr 111 poz. 535 z późn. zm.).
22. Ustawa z dnia 29.06.1995 r. o zmianie Kodeksu postępowania karnego, ustawy o ustroju sądów wojskowych, ustawy o opłatach w sprawach karnych i ustawy o postępowaniu w sprawach nieletnich (Dz. U. Nr 89 poz. 443)
23. Ustawa z dnia 06.06.1997 r. - Kodeks karny (Dz. U. Nr 88, poz. 553 z późn. zm.)
24. Ustawa z dnia 06.06.1997 r. – Kodeks postępowania karnego (Dz. U. Nr 89, poz. 555 z późn. zm.)
25. Ustawa z dnia 06.06.1997 r. – Kodeks karny wykonawczy (Dz. U. Nr 90, poz. 557 z późn. zm.)
26. Ustawa z dnia 10.09.1999 r. – Kodeks karny skarbowy (Dz. U. Nr 83, poz. 930 z późn. zm.)

27. Ustawa z dnia 06.01.2000 r. o Rzeczniku Praw Dziecka (Dz. U. Nr 6, poz. 69 z późn. zm.).
28. Ustawa z dnia 20.07.2000 r. o zmianie ustawy – Kodeks postępowania karnego, ustawy – przepisy wprowadzające kodeks postępowania karnego oraz ustawy – kodeks karny skarbowy (Dz. U. Nr 62 poz. 717)
29. Ustawa z dnia 16.11.2000 r. o przeciwdziałaniu praniu pieniędzy oraz finansowaniu terroryzmu (tj. Dz. U z 2010 r. Nr 46 poz. 276 z późn. zm.)
30. Ustawa z dnia 16.03.2001 r. o Biurze Ochrony Rządu (tj. Dz. U. z 2004 r. Nr 163 poz. 1712 z późn. zm.)
31. Ustawa z dnia 27.07.2001 r. – Prawo o ustroju sądów powszechnych (Dz. U. Nr 98 poz. 1070 z późn. zm.)
32. Ustawa z dnia 24.08.2001 r. o Żandarmerii Wojskowej i wojskowych organach porządkowych (Dz. U. Nr 123 poz. 1353 z późn. zm.)
33. Ustawa z dnia 24.05.2002 r. o Agencji Bezpieczeństwa Wewnętrznego i Agencji Wywiadu (Dz. U. Nr 74, poz. 676)
34. Ustawa z dnia 10.01.2003 r. o zmianie ustawy – Kodeks postępowania karnego, ustawy – przepisy wprowadzające Kodeks postępowania karnego, ustawy o świadku koronnym oraz ustawy o ochronie informacji niejawnych (Dz. U. z 2003r., nr 17, poz. 155)
35. Ustawa z dnia 18.03.2004 r. o zmianie ustawy – Kodeks karny, ustawy – Kodeks postępowania karnego oraz ustawy – Kodeks wykroczeń (Dz. U. Nr 69 poz. 626)
36. Ustawa z dnia 16.11.2006 r. o zmianie ustawy – Kodeks karny oraz niektórych innych ustaw (Dz. U. z 2006 r. Nr 226, poz. 1648)
37. Ustawa z dnia 16.07.2009 r. o zmianie ustawy – Kodeks postępowania karnego (Dz. U. Nr 127, poz. 1051).

38. Ustawa z dnia 05.11.2009 r. o zmianie ustawy – Kodeks karny, ustawy – Kodeks postępowania karnego, ustawy – Kodeks karny wykonawczy, ustawy – Kodeks karny skarbowy oraz niektórych innych ustaw (Dz. U. Nr 206, poz. 1589).
39. Ustawa z dnia 27.09.2013 r. o zmianie ustawy – Kodeks postępowania karnego oraz niektórych innych ustaw (Dz. U. z dnia 25.10.2013 r. poz. 1247).
40. Ustawa z dnia 16.04.2004 r. o ochronie przyrody (Dz. U. Nr 92 poz. 880 z późn. zm.)
41. Ustawy z dnia 18.03.2004 r. o zmianie ustawy – Kodeks karny, ustawy – Kodeks postępowania karnego oraz ustawy – Kodeks wykroczeń (Dz. U. Nr 69, poz. 626)
42. Ustawa z dnia 17.06.2004 r. o skardze na naruszenie prawa strony do rozpoznania sprawy w postępowaniu prowadzonym lub nadzorowanym przez prokuratora i postępowaniu sądowym bez zbędnej zwłoki (Dz. U. Nr 179 poz. 1843 z późn. zm.)
43. Ustawa z dnia 29.07.2005 r. o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie (Dz. U. Nr 180 poz. 1443)
44. Ustawa z dnia 9.06.2006 r. o Centralnym Biurze Antykorupcyjnym (Dz. U. Nr 104 poz. 708 z późn. zm.)
45. Ustawa z dnia 24.10.2008 r. o zmianie ustawy – Kodeks karny i niektórych innych ustaw (Dz. U. Nr 214 poz. 1344)
46. Ustawa z dnia 23.01.2009 r. o Krajowej Szkole Sądownictwa i Prokuratury (tj. Dz. U. z 2012 r. poz. 1230 z późn. zm.)
47. Ustawa z dnia 12.01.2007 r. – o zmianie ustawy – Kodeks postępowania karnego (Dz. U. Nr 20 poz. 116)
48. Ustawa z dnia 20.09.2009 r. o zmianie ustawy o skardze na naruszenie prawa strony do rozpoznania sprawy w postępowaniu sądowym bez nieuzasadnionej zwłoki (Dz. U. Nr 61, poz. 498)

49. Ustawa z dnia 10.06.2010 r. o zmianie ustawy o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie oraz niektórych innych ustaw (Dz. U. Nr 125 poz. 842)
50. Ustawa z dnia 09.04.2010 r. o Służbie Więziennej (Dz. U. Nr 79 poz. 523 z późn. zm.)
51. Ustawa z dnia 10 maja 2013 r. o zmianie ustawy – Kodeks postępowania karnego oraz ustawy – Kodeks postępowania w sprawach o wykroczenia (Dz. U. z 2013 r. poz. 765)
52. Ustawa z dnia 27.09.2013 r. o zmianie ustawy – Kodeks postępowania karnego oraz niektórych innych ustaw (Dz. U. z dnia 25.10.2013 r. poz. 1247).
53. Ustawa z dnia 27.09.2013 r. o zmianie ustawy – Kodeks postępowania karnego (Dz. U. z dnia 05.11.2013 r. poz. 1282).
54. Karta Praw Podstawowych Unii Europejskiej z dnia 07.12.2000 r. (Dz. U. UE C 2007.303.1 z dnia 14.12.2007 r.)
55. Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady 2010/64/UE z dnia 20.10.2010 r. w sprawie prawa do tłumaczenia ustnego i tłumaczenia pisemnego w postępowaniu karnym (Dz. U. UE L 280 z dnia 26.10.2010 r.)
56. Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady 2012/13/UE z dnia 22.05.2012 r. w sprawie prawa do informacji w postępowaniu karnym (Dz. U. UE L 142/1 z dnia 01.06.2012 r.)
57. Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady 2013/48/UE z dnia 22.10.2013 r. w sprawie prawa dostępu do adwokata w postępowaniu karnym i w postępowaniu dotyczącym europejskiego nakazu aresztowania oraz w sprawie prawa do informowania osoby trzeciej o pozbawieniu wolności i prawa do porozumiewania się z osobami trzecimi i organami konsularnymi w czasie pozbawienia wolności (Dz. U. UE L 294/1 z dnia 06.11.2013 r.)
58. Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 20.04.2004 r. w sprawie wzoru europejskiego nakazu aresztowania (Dz. U. Nr 73, poz. 664 ze sprostowaniem w Dz. U. Nr 99 poz. 1004)

59. Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 26.07.2005 r. w sprawie sposobu postępowania przy wykonywaniu niektórych uprawnień policjantów (Dz. U. Nr 141 poz. 1186).

60. Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 23.02.2007 r., - Regulamin wewnętrznego urzędowania sądów powszechnych (Dz. U. Nr 38 poz. 249)

61. Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 24.03.2010 r., - Regulamin wewnętrznego urzędowania powszechnych jednostek organizacyjnych prokuratury (Dz. U. Nr 49 poz. 246)

62. Rozporządzenie Ministra Spraw Wewnętrznych z dnia 13.09.2012 r. w sprawie badań lekarskich osób zatrzymanych przez policję (Dz. U. z dnia 05.10.2012 r. poz. 1102).

WYKAZ ORZECZNICTWA

- Europejskiego Trybunału Praw Człowieka

1. Wyrok Europejskiego Trybunału Praw Człowieka z dnia 26.10.2000 r. w sprawie Kudła przeciwko Polsce, skarga nr 30210/96,
2. Wyrok Europejskiego Trybunału Praw Człowieka z dnia 06.02.2007 r. w sprawie Garycki przeciwko Polsce, skarga nr 14348/02,
3. Wyrok Europejskiego Trybunału Praw Człowieka z dnia 29.07.2008 r. w sprawie Choumakov przeciwko Polsce, skarga nr 33868/05,
4. Wyrok Europejskiego Trybunału Praw Człowieka z dnia 09.12.2008 r. w sprawie Wojciechowski przeciwko Polsce, skarga nr 5422/04,
5. Wyrok Europejskiego Trybunału Praw Człowieka z dnia 03.02.2009 r. w sprawie Kauczor przeciwko Polsce, skarga nr 45219/06,
6. Wyrok Europejskiego Trybunału Praw Człowieka z dnia 10.03.2009 r. w sprawie Kaźmierczak przeciwko Polsce, skarga nr 4317/04,
7. Wyrok Europejskiego Trybunału Praw Człowieka z dnia 31.03.2009 r. w sprawie Płonka przeciwko Polsce, skarga nr 20310/02,
8. Wyrok Europejskiego Trybunału Praw Człowieka z dnia 25.01.2010 r. w sprawie Zdziarski przeciwko Polsce, skarga nr 14239/09,
9. Wyrok Europejskiego Trybunału Praw Człowieka z dnia 25.01.2010 r. w sprawie Jęczmieniowski przeciwko Polsce, skarga nr 747/09,
10. Wyrok Europejskiego Trybunału Praw Człowieka z dnia 25.01.2010 r. w sprawie Sikorski przeciwko Polsce, skarga nr 10041/09,
11. Wyrok Europejskiego Trybunału Praw Człowieka z dnia 09.11.2010 r. w sprawie Baranowski przeciwko Polsce , skarga nr 40153/09,
12. Wyrok Europejskiego Trybunału Praw Człowieka z dnia 01.02.2011 r. w sprawie Choumakov przeciwko Polsce nr 2, skarga nr 55777/08,
13. Wyrok Europejskiego Trybunału Praw Człowieka z dnia 01.02.2011 r. w sprawie Knyter przeciwko Polsce, skarga nr 31820/06,
14. Wyrok Europejskiego Trybunału Praw Człowieka z dnia 08.02.2011 r. w sprawie Finster przeciwko Polsce, skarga nr 24860/08,
15. Wyrok Europejskiego Trybunału Praw Człowieka z dnia 08.02.2011 r. w sprawie Trojanowski przeciwko Polsce, skarga nr 27952/09,

16. Wyrok Europejskiego Trybunału Praw Człowieka z dnia 15.02.2011 r. w sprawie Ściebura przeciwko Polsce , skarga nr 39412/08,
17. Wyrok Europejskiego Trybunału Praw Człowieka z dnia 03.05.2011 r. w sprawie Bielski przeciwko Polsce i Niemcom, skarga nr 18120/03,
18. Wyrok Europejskiego Trybunału Praw Człowieka z dnia 26.07.2011 r. w sprawie M.B. przeciwko Polsce , skarga nr 11887/07,
19. Wyrok Europejskiego Trybunału Praw Człowieka z dnia 03.11.2011 r. w sprawie Stokłosa przeciwko Polsce , skarga nr 32602/08,
20. Wyrok Europejskiego Trybunału Praw Człowieka z dnia 14.02.2012 r. w sprawie Gałązka przeciwko Polsce , skarga nr 18661/09,
21. Wyrok Europejskiego Trybunału Praw Człowieka z dnia 18.09.2012 r. w sprawie Dochnal przeciwko Polsce , skarga nr 31622/07,
22. Wyrok Europejskiego Trybunału Praw Człowieka z dnia 26.02.2013 r. w sprawie Kowrygo przeciwko Polsce , skarga nr 6200/07.

- Trybunału Konstytucyjnego

1. Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 06.12.2004 r. sygn. SK 29/04,
2. Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 24.07.2006 r., sygn. SK 58/03,
3. Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 05.02.2008 r., sygn. K 34/06,
4. Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 03.06.2008 r. sygn. K 42/07,
5. Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 10.06.2008 r., sygn. SK 17/07,
6. Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 13.07.2009 r. sygn. SK 46/08,
7. Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 10.12.2012 r., sygn. K 25/11,
8. Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 20.11.2012 r. sygn. SK 3/12,
9. Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 11.12.2012 r., sygn. K 37/11.

- Sądu Najwyższego

1. Uchwała SN z dnia 18.06.1985r., IV KZP 14/85, OSNKW 1985, nr 11-12, poz. 8,
2. Uchwała SN z dnia 20.06. 1991 r., sygn. I KZP 12/91, OSNKW 1991, nr 10–12, poz. 46,
3. Uchwała SN z dnia 22.01. 1992 r., sygn. I KZP 42/91, OSNKW 1992, nr 5–6, poz. 35,

4. Uchwała SN z dnia 8.02. 1995 r., sygn. I KZP 37/94, OSNKW 1995, nr 3–4, poz. 15,
5. Uchwała SN z dnia 20.09.1996 r., sygn. I KZP 22/96, OSNKW 1996., nr 11–12, poz. 77,
6. Uchwała SN z dnia 19.02.1997 r., sygn. I KZP 37/96, OSNKW 1997, nr 3-4, poz. 21.
7. Uchwała SN z dnia 15.09.1999r., sygn. I KZP 27/99, OSNKW 1999, nr 11-12, poz. 72,
8. Uchwała SN z dnia 17.05.2000 r., sygn. I KZP 11/2000, OSNKW 5-6/2000, poz. 41,
9. Uchwała SN z dnia 26.11.2003 r., I KZP 30/03, OSNKW 2003, nr 11-12,
10. Uchwała SN z dnia 29.10.2004 r., I KZP 19/04, OSNKW 2004, nr 10, poz.11,
11. Uchwała SN z dnia 20.01.2005 r. sygn. I KZP 29/04, OSNKW 2005, Nr 1, poz. 2,
12. Uchwała SN z dnia 11.01.2006 r., sygn. I KZP 49/05, OSNKW 2006, nr 2, poz. 12,
13. Uchwała SN z dnia 26.04.2007 r., sygn. I KZP 4/07, OSNKW 2007, nr 6, poz. 45,
14. Uchwała SN z dnia 20.09.2007 r., sygn. I KZP 26/07, OSNKW 2007, nr 10, poz. 71,
15. Uchwała SN z dnia 27.01.2011 r., sygn. I KZP 23/10.
16. Uchwała SN z dnia 19.01.2012 r., sygn. I KZP 18/11
17. Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 17.03.1930 r., sygn. II K 1606/29, OSN(K) 1930/2/31
18. Wyrok SN z dnia 01.04.1930 r., OSN(K) 1930/2/31,
19. Wyrok SN z dnia 08.02.1934 r. sygn. II K 1332/33, OSN(K) 1934/6/123,
20. Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 07.03.1934 r., sygn. I K 26/34, OSN(K) 1934, nr 9, poz. 181,
21. Wyrok SN z dnia 04.12.1951 r. sygn. I K 516/51, PIP 1952/5-6/901,
22. Wyrok SN z dnia 14.10.1970 r., sygn. IV KR 177/70, OSNKW 1970, nr 1, poz. 11,
23. Wyrok SN z dnia 08.11.1979 r., sygn. II KR 247/79, OSNKW z 1980, nr 4, poz. 38,
24. Wyrok SN z dnia 23.03.1981 r., sygn. II KR 67/81, OSPiKA z 1981, nr 11, poz. 206,
25. Wyrok SN z dnia 5.02.1999 r., sygn. III KKN 268/97OSNKW 1999, nr 3–3. poz. 22,
26. Wyrok SN z dnia 13.04.2000 r., sygn. II KKN 60/00, LEX nr 50927,
27. Wyrok SN z dnia 09.08.2002 r., sygn. V KKN 380/00, LEX nr 57167,

28. Wyrok SN z dnia 09.02.2004 r., sygn. V KK 194/03, OSNKW z 2004, nr 4, poz. 42,
29. Wyrok SN z dnia 15.09.2004 r., sygn. WA 14/04, OSNwSK 2004, nr 1, poz. 1603,
30. Wyrok SN z dnia 17.09.2004 r., sygn. IV KK 118/04, LEX nr 137757,
31. Wyrok SN z dnia 07.06.2005 r. sygn. II KK 274/04, LEX nr 15246,
32. Wyrok SN z dnia 01.08.2005 r., sygn. WA 17/05, OSNwSK 2005, nr 1, poz. 1464,
33. Wyrok SN z dnia 6.12.2006 r., sygn. III KK 181/06, OSNKW 2007, nr 2, poz. 16,
34. Wyrok SN z dnia 28.03.2007 r., sygn. SDI 3/07, LEX 568840,
35. Wyrok SN z dnia 12.04.2007 r., sygn. II KK 265/06, LEX nr 282275,
36. Wyrok SN z dnia 07.11.2007 r., sygn. IV KK 349/07, LEX nr 340587,
37. Wyrok SN z dnia 09.12.2009 r., sygn. III KK 173/09, LEX nr 553703,
38. Postanowienie SN z dnia 9.04. 1960 r., sygn. IV KZ 15/60, OSPiKA 1962, nr 7-8, poz. 223
39. Postanowienie SN z dnia 8.08.1970 r., sygn. IV KZ 85/70, OSNKW 1970, nr 11, poz. 15,
40. Postanowienie SN z dnia 11.01.1972 r., sygn. V KRN 448/71, OSNKW 1972, nr 4, poz. 64,
41. Postanowienie SN z 24.04.1972 r., sygn. I KZP 40/72, OSNKW 1972, nr 9, poz. 144,
42. Postanowienie SN z dnia 11.11.1972 r., sygn. III KO 59/ 72, OSNKW 1973, nr 2-3, poz. 38,
43. Postanowienie SN z dnia 27.01.1973 r., sygn. III KZ 187/72, OSNKW 1973, nr 5, poz. 68,
44. Postanowienie SN z dnia 5.01.1974 r., sygn. IV KZ 267/73, OSNKW 1974, nr 4, poz. 77.
45. Postanowienie SN z dnia 28.12.1974 r., sygn. III KZ 245/74, OSNKW 1975, z.2,poz.29,
46. Postanowienie SN z dnia 9.05.1976 r., sygn. I KZ 56/76, OSNKW 1976, nr 7-8, poz. 98,
47. Postanowienie SN z dnia 3.06.1976 r., sygn. I KZ 59/76, OSNKW 1976, nr 7-8, poz. 98

48. Postanowienie SN z dnia 7.01.1977 r., sygn. II KZ 223/76, OSNKW 1977, nr 4-5, poz. 47,
49. Postanowienie SN z dnia 5.11.1977 r., sygn. II KZ 133/77, OSNKW 1977, nr 12, poz. 146,
50. Postanowienie SN z dnia 3.10.1979 r., OSN 1980, poz. 164,
51. Postanowienie SN z dnia 24 .04.1981 r., sygn. II KZ 67/81, OSPiKA 1983, poz. 200,
52. Postanowienie SN z dnia 15.01.1982 r., sygn. II KZ 14/82, OSN KW 1982, nr 3, poz. 13,
53. Postanowienie SN z dnia 18.11. 1983 r., sygn. IV KZ 102/83, OSNPG 1984, nr 4, poz. 35,
54. Postanowienie SN z dnia 10.12.1986 r., sygn. V KRN 411/86, OSNKW 1987, nr 9-10, poz. 78,
55. Postanowienie SN z dnia 27.03.1987 r., sygn. V KRN 63/87, OSNPG 1987, nr 10, poz. 132,
56. Postanowienie SN z dnia 05.02.1988 r., sygn. II KZ 3/88, OSNKW 1988 nr 4-5 poz. 44.
57. Postanowienie SN z dnia 29.04.1991r., sygn. V KRN 475/90, OSNKW 1991, nr 10 - 12, poz. 52,
58. Postanowienie SN z dnia 21.03.1995 r., sygn. WZ 35/95.
59. Postanowienie SN z dnia 20.01.2000 r., sygn. I KPZ 46/99, LEX nr 146212,
60. Postanowienie SN z dnia 17.03.2000 r., sygn. WA 7/2000, OSNKW 2000, nr 7-8, poz. 73,
61. Postanowienie SN z dnia 15.02.2001r., III KKN 595/00, Prokuratura i Prawo 2001, nr 7-8, s. 9,
62. Postanowienie SN z dnia 20.04.2005 r., sygn. I KZP 6/05, OSNKW 2005, nr 4, poz. 39,
63. Postanowienie SN z dnia 4.05.2007 r., sygn. WZ 13/07, OSNwSK 2007, nr 1 poz. 991,
64. Postanowienie SN z dnia 19.06.2008 r., sygn. II KZ 27/08, LEX nr 435327.

- Sądów Apelacyjnych

1. Wyrok SA w Krakowie z dnia 17.06.1999 r., sygn. II AKa 113/99, KZS 1999, nr 6-7, poz. 47,
2. Wyrok SA w Krakowie z dnia 17.05.2001 r., sygn. II AKa 100/01, KZS z 2001 r., nr 6 poz. 30,
3. Wyrok SA w Krakowie z dnia 19.09.2002 r., sygn. II AKa 191/02, KZS 2002, nr 11, poz. 12,
4. Wyrok SA w Lublinie z dnia 22.10.2003 r., sygn. II AKa 115/03, KZS z 2004 r., nr 10 poz. 29,
5. Wyrok SA w Krakowie z dnia 08.06.2004 r., II Aka 117/04, Prokuratura i Prawo 2005, nr 4, poz. 30,
6. Wyrok SA w Katowicach z dnia 14.09.2006 r., sygn. AKa 325/06, LEX nr 216967,
7. Wyrok SA w Krakowie z dnia 14.09.2006 r., sygn. II AKa 123/06, KZS 2006, nr 11, poz. 16,
8. Wyrok SA w Szczecinie z dnia 03.07.2008 r. sygn. II AKA 78/08, OSA 2010, nr 6, poz. 3,
9. Postanowienie SA w Krakowie z dnia 26.04.2001 r., sygn. II Akz 118/01, KZS 2001 r., nr 5 poz. 31,
10. Postanowienie SA w Gdańsku z 5.09.2001 r., II Kkz 543/01, OSAG 2001, nr 1, poz. 27.

ZAŁĄCZNIK - Charakterystyka spraw objętych badaniami (na płycie CD)

WYKAZ AKT POSTĘPOWAŃ PODDANYCH BADANIOM

- 1) sygn. II Kp 361/06
- 2) sygn. II Kp 371/06
- 3) sygn. II Kp 372/06
- 4) sygn. II Kp 425/06
- 5) sygn. II Kp 426/06
- 6) sygn. II Kp 454/06
- 7) sygn. II Kp 541/06
- 8) sygn. II Kp 542/06
- 9) sygn. II Kp 9/07
- 10) sygn. II Kp 10/07
- 11) sygn. II Kp 14/07
- 12) sygn. II Kp 15/07
- 13) sygn. II Kp 39/07
- 14) sygn. II Kp 120/07
- 15) sygn. II Kp 199/07
- 16) sygn. II Kp 228/07
- 17) sygn. II Kp 229/07
- 18) sygn. II Kp 230/07
- 19) sygn. II Kp 268/07
- 20) sygn. II Kp 393/07
- 21) sygn. II Kp 419/07
- 22) sygn. II Kp 427/07
- 23) sygn. II Kp 524/07
- 24) sygn. II Kp 532/07
- 25) sygn. II Kp 648/08
- 26) sygn. II Kp 694/08
- 27) sygn. II Kp 695/08
- 28) sygn. II Kp 696/08
- 29) sygn. II Kp 1/09
- 30) sygn. II Kp 19/09
- 31) sygn. II Kp 25/09
- 32) sygn. II Kp 41/09

- 33) sygn. II Kp 73/09
- 34) sygn. II Kp 74/09
- 35) sygn. II Kp 79/09
- 36) sygn. II Kp 85/09
- 37) sygn. II Kp 87/09
- 38) sygn. II Kp 121/09
- 39) sygn. II Kp 122/09
- 40) sygn. II Kp 143/09
- 41) sygn. II Kp 151/09
- 42) sygn. II Kp 153/09
- 43) sygn. II Kp 154/09
- 44) sygn. II Kp 155/09
- 45) sygn. II Kp 156/09
- 46) sygn. II Kp 179/09
- 47) sygn. II Kp 190/09
- 48) sygn. II Kp 209/09
- 49) sygn. II Kp 231/09
- 50) sygn. II Kp 232/09
- 51) sygn. II Kp 236/09
- 52) sygn. II Kp 252/09
- 53) sygn. II Kp 257/09
- 54) sygn. II Kp 264/09
- 55) sygn. II Kp 296/09
- 56) sygn. II Kp 319/09
- 57) sygn. II Kp 355/09
- 58) sygn. II Kp 356/09
- 59) sygn. II Kp 376/09
- 60) sygn. II Kp 384/09
- 61) sygn. II Kp 387/09
- 62) sygn. II Kp 404/09
- 63) sygn. II Kp 405/09
- 64) sygn. II Kp 459/09
- 65) sygn. II Kp 487/09
- 66) sygn. II Kp 526/09

- 67) sygn. II Kp 527/09
- 68) sygn. II Kp 545/09
- 69) sygn. II Kp 569/09
- 70) sygn. II Kp 588/09
- 71) sygn. II Kp 14/10
- 72) sygn. II Kp 28/10
- 73) sygn. II Kp 36/10
- 74) sygn. II Kp 54/10
- 75) sygn. II Kp 67/10
- 76) sygn. II Kp 68/10
- 77) sygn. II Kp 75/10
- 78) sygn. II Kp 82/10
- 79) sygn. II Kp 99/10
- 80) sygn. II Kp 102/10
- 81) sygn. II Kp 114/10
- 82) sygn. II Kp 121/10
- 83) sygn. II Kp 125/10
- 84) sygn. II Kp 126/10
- 85) sygn. II Kp 127/10
- 86) sygn. II Kp 138/10
- 87) sygn. II Kp 164/10
- 88) sygn. II Kp 203/10
- 89) sygn. II Kp 205/10
- 90) sygn. II Kp 206/10
- 91) sygn. II Kp 210/10
- 92) sygn. II Kp 211/10
- 93) sygn. II Kp 219/10
- 94) sygn. II Kp 226/10
- 95) sygn. II Kp 227/10
- 96) sygn. II Kp 231/10
- 97) sygn. II Kp 250/10
- 98) sygn. II Kp 251/10
- 99) sygn. II Kp 260/10
- 100) sygn. II Kp 265/10

- 101) sygn. II Kp 270/10
- 102) sygn. II Kp 287/10
- 103) sygn. II Kp 333/10
- 104) sygn. II Kp 338/10
- 105) sygn. II Kp 340/10
- 106) sygn. II Kp 342/10
- 107) sygn. II Kp 344/10
- 108) sygn. II Kp 349/10
- 109) sygn. II Kp 351/10
- 110) sygn. II Kp 366/10
- 111) sygn. II Kp 372/10
- 112) sygn. II Kp 373/10
- 113) sygn. II Kp 381/10
- 114) sygn. II Kp 4/11
- 115) sygn. II Kp 5/11
- 116) sygn. II Kp 21/11
- 117) sygn. II Kp 26/11
- 118) sygn. II Kp 27/11
- 119) sygn. II Kp 58/11
- 120) sygn. II Kp 68/11
- 121) sygn. II Kp 72/11
- 122) sygn. II Kp 118/11
- 123) sygn. II Kp 126/11
- 124) sygn. II Kp 131/11
- 125) sygn. II Kp 145/11
- 126) sygn. II Kp 148/11
- 127) sygn. II Kp 149/11
- 128) sygn. II Kp 161/11
- 129) sygn. II Kp 174/11
- 130) sygn. II Kp 176/11
- 131) sygn. II Kp 178/11
- 132) sygn. II Kp 188/11
- 133) sygn. II Kp 192/11
- 134) sygn. II Kp 212/11

- 135) sygn. II Kp 215/11
- 136) sygn. II Kp 216/11
- 137) sygn. II Kp 221/11
- 138) sygn. II Kp 225/11
- 139) sygn. II Kp 226/11
- 140) sygn. II Kp 228/11
- 141) sygn. II Kp 232/11
- 142) sygn. II Kp 235/11
- 143) sygn. II Kp 237/11
- 144) sygn. II Kp 240/11
- 145) sygn. II Kp 258/11
- 146) sygn. II Kp 259/11
- 147) sygn. II Kp 261/11
- 148) sygn. II Kp 270/11
- 149) sygn. II Kp 271/11
- 150) sygn. II Kp 288/11
- 151) sygn. II Kp 289/11
- 152) sygn. II Kp 298/11
- 153) sygn. II Kp 309/11
- 154) sygn. II Kp 311/11
- 155) sygn. II Kp 313/ 11
- 156) sygn. II Kp 332/11
- 157) sygn. II Kp 338/11
- 158) sygn. II Kp 340/11
- 159) sygn. II Kp 341/11
- 160) sygn. II Kp 355/11
- 161) sygn. II Kp 366/11
- 162) sygn. II Kp 18/12
- 163) sygn. II Kp 23/12
- 164) sygn. II Kp 25/12
- 165) sygn. II Kp 26/12
- 166) sygn. II Kp 30/12
- 167) sygn. II Kp 71/12
- 168) sygn. II Kp 81/12

- 169) sygn. II Kp 93/12
- 170) sygn. II Kp 94/12
- 171) sygn. II Kp 101/12
- 172) sygn. II Kp 102/12
- 173) sygn. II Kp 103/12
- 174) sygn. II Kp 104/12
- 175) sygn. II Kp 105/12
- 176) sygn. II Kp 136/12
- 177) sygn. II Kp 157/12
- 178) sygn. II Kp 158/12
- 179) sygn. II Kp 174/12
- 180) sygn. II Kp 176/12
- 181) sygn. II Kp 180/12
- 182) sygn. II Kp 188/12
- 183) sygn. II Kp 195/12
- 184) sygn. II Kp 205/12
- 185) sygn. II Kp 206/12
- 186) sygn. II Kp 221/12
- 187) sygn. II Kp 228/12
- 188) sygn. II Kp 250/12
- 189) sygn. II Kp 291/12
- 190) sygn. II Kp 292/12
- 191) sygn. II Kp 303/12
- 192) sygn. II Kp 311/12
- 193) sygn. II Kp 1/13
- 194) sygn. II Kp 4/13
- 195) sygn. V K 42/13
- 196) sygn. II Kp 71/13
- 197) sygn. II Kp 158/13
- 198) sygn. II Kp 172/13
- 199) sygn. II Kp 184/13
- 200) sygn. II Kp 202/13

